

สำนักงานบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยแม่โจ้

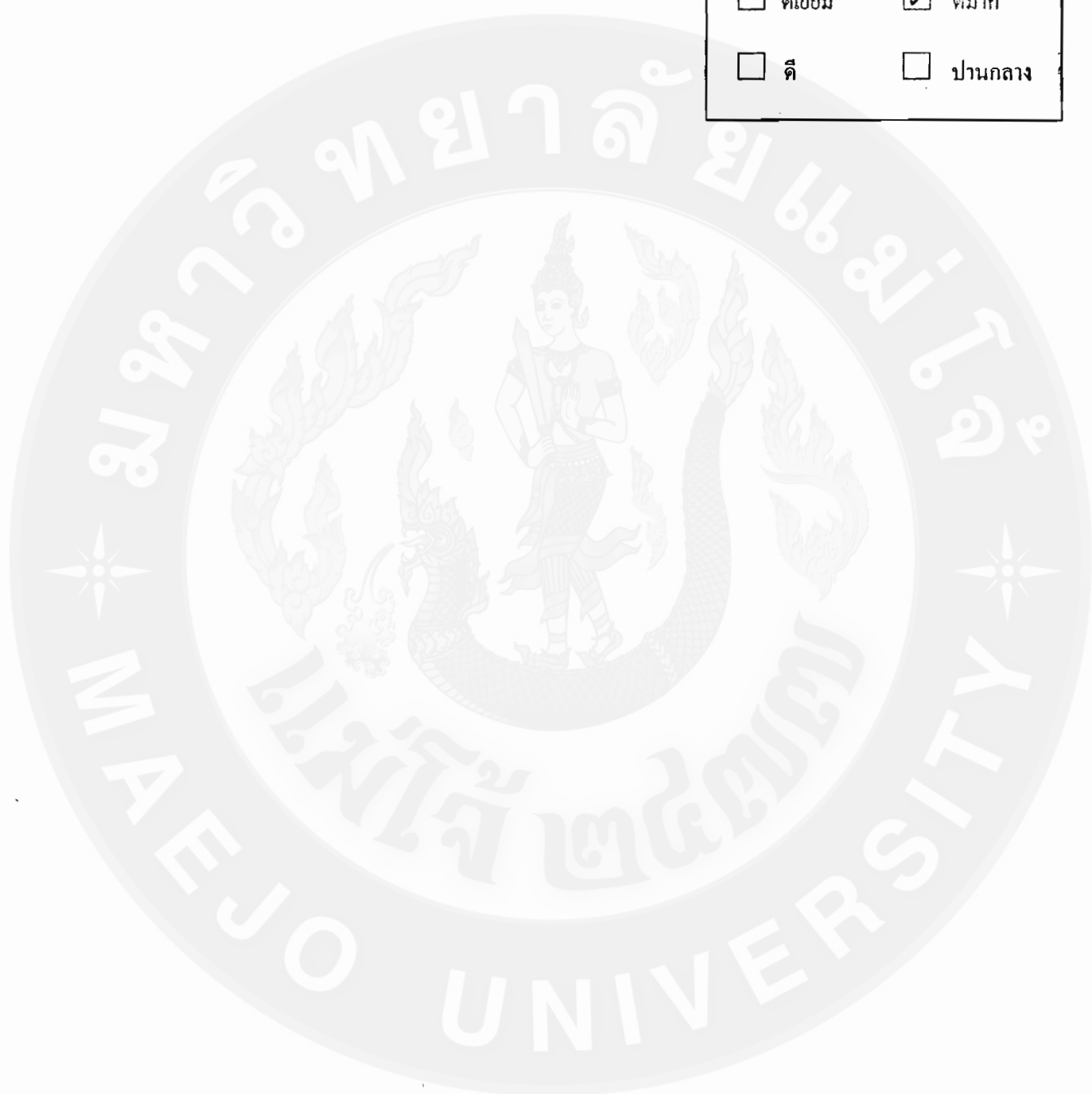
ระดับการประเมินคุณภาพ

☐ ดีเยี่ยม

☒ ดีมาก

☐ ดี

☐ ปานกลาง

ภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

กรณีศึกษา: บ้านป่าสักงาม ตำบลดวงเหนือ

อำเภอคอยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่

สวิง ชันทะสา

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของความสมบูรณ์ของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน
สำนักงานบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยแม่โจ้

พ.ศ. 2551

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยแม่โจ้

ใบรับรองวิทยานิพนธ์

สำนักงานบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยแม่โจ้

ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน

ชื่อเรื่อง

ภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

กรณีศึกษา: บ้านป่าสักงาม ตำบลดวงเหนือ

อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

โดย

สวิง ขันทะสา

พิจารณาเห็นชอบโดย

ประธานกรรมการที่ปรึกษา

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประสิทธิ์ โนรี)

วันที่ 2 เดือน 10 พ.ศ. 57

กรรมการที่ปรึกษา

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เกรียงศักดิ์ ศรีเงินขวง)

วันที่ 2 เดือน 10 พ.ศ. 57

กรรมการที่ปรึกษา

(อาจารย์ ดร.สมคิด แก้วทิพย์)

วันที่ 2 เดือน 10 พ.ศ. 57

ประธานกรรมการประจำหลักสูตร

(รองศาสตราจารย์ ดร.ปราโมช ศีตะโกเศศ)

วันที่ 2 เดือน 10 พ.ศ. 57

สำนักงานบัณฑิตศึกษารับรองแล้ว

(รองศาสตราจารย์ ดร.เทพ พงษ์พานิช)

ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา

วันที่ 6 เดือน 01 พ.ศ. 2551

ชื่อเรื่อง ภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง
กรณีศึกษา: บ้านป่าสักงาม ตำบลลวงเหนือ อำเภอคอยสะแก
จังหวัดเชียงใหม่

ชื่อผู้เขียน นายสวิง ชันทะสา

ชื่อปริญญา วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาภูมิสังคมอย่างยั่งยืน

ประธานกรรมการที่ปรึกษา ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประสิทธิ์ โนรี

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1.ศึกษาถึงลักษณะภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ 2.ศึกษาเงื่อนไขการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ 3.ศึกษากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง โดยการศึกษาวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ รวบรวมข้อมูลโดยการศึกษาจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกอย่างไม่เป็นทางการ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และการร่วมเวทีเสวนาชุมชน ผลของการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. ลักษณะภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน พบว่ามี 6 ลักษณะ ประกอบด้วย 1.กฎระเบียบ ในการสร้างความเข้าใจในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรร่วมกัน ข้อห้าม บทลงโทษ 2.การเรียนรู้ด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ผ่านการเรียนรู้ในระบบการศึกษา การฝึกอบรม การศึกษาดูงานและการกล่อมเกลามาจากชุมชน 3.วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อและภูมิปัญญาการจัดการทรัพยากรป่าไม้ 4.ลักษณะการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ในเชิงอนุรักษ์ 5. กิจกรรมด้านการอนุรักษ์ ปั่นฟู่ ป้องกันและกิจกรรมปลูกสร้างจิตสำนึก 6.การสร้างระบบสิทธิทำกินรวมของชุมชน ส่งผลให้เกิดการกระจายการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างเท่าเทียมและแบ่งพื้นที่ป่าออกจากที่ทำกินอย่างชัดเจน ตัวชี้วัดสำคัญคือความหลากหลายทางชีวภาพป่าไม้ โดยความหลากหลายของระบบนิเวศป่าไม้ พบมีป่า 4 ชนิดในพื้นที่ ได้แก่ ป่าดิบแล้ง ป่าเบญจพรรณ ป่าเต็งรังและป่าชันน้ำหรือป่าพรุน้ำจืด ความหลากหลายของชนิดพรรณไม้และพันธุ์สัตว์ พบว่า มีพืชอาหารป่า 137 ชนิด เหยื่อที่ชุมชนบริโภค 33 ชนิด สมุนไพร 141 ชนิด สัตว์ป่าและแมลงที่ชุมชนบริโภค 57 ชนิด และนกท้องถิ่นจำนวน 81 ชนิด แสดงถึงการมีความหลากหลายทางชีวภาพป่าไม้ในระดับที่สูงมีอัตราในการเกิดขึ้นทดแทนกันได้ในระบบนิเวศ

2. เงื่อนไขในการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ มี 2 ลักษณะ คือ 1.เงื่อนไขภายใน ประกอบด้วย ภาวะวิกฤติการณ์จากความเสี่ยงของพื้นที่ต้นน้ำลำธารในชุมชนเป็นตัวขับเคลื่อนสำคัญที่ส่งผลให้เกิดการลุกขึ้นมาจัดการทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนอย่างจริงจัง การสร้าง

กลุ่มอนุรักษ์เป็นแกนนำในการขับเคลื่อน ภาวะผู้นำในการสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการป้องกันป่า การได้รับเกียรติภูมิด้านการอนุรักษ์และความต่อเนื่องในการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ 2.เงื่อนไขภายนอก เกิดจากการเข้ามาของโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ การสร้างกระบวนการเรียนรู้และพัฒนาโดยนักพัฒนา การสร้างเครือข่ายชุมชนและการสร้างพันธมิตรร่วมในการอนุรักษ์

3. กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ประกอบด้วย 3 กระบวนการหลัก คือ กระบวนการสร้างความตระหนัก อันเกิดจากการรู้จักการสรุปทบทวนจากวิกฤติการณ์และประสบการณ์ที่ผ่านมา การเรียนรู้ตนเอง ชุมชนและทรัพยากร กระบวนการก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์เพื่อขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากร และกระบวนการดำเนินงาน อันประกอบด้วย การวางแผน การเตรียมการ การปฏิบัติการ การสรุปการเรียนรู้ การปรับปรุงพัฒนา ซึ่งผลจากการสร้างระบบภูมิคุ้มกันสะท้อนให้เห็นลักษณะการทำงานของระบบภูมิคุ้มกันในชุมชน 2 ระดับ คือ ระดับที่เป็นสถานการณ์จำลองหรือสถานการณ์สมมุติ ที่เกิดการทดสอบระบบการคิด ความเข้าใจ และแนวทางในการป้องกันทรัพยากรป่าไม้ เหตุการณ์จริง พบว่ามีลักษณะการเข้าไปปกป้องทรัพยากรป่าไม้ มีวิวัฒนาการในการป้องกันที่สะท้อนระดับวิธีการในการจัดการปัญหาอย่างเป็นกระบวนการและมีเหตุผลเพิ่มขึ้น มีการเชื่อมโยงเครือข่ายชุมชน พันมิตรและผู้รู้จากนอกชุมชน เพื่อจัดการปัญหาที่กระทบต่อทรัพยากรในพื้นที่

Title	Forestry Immune Based on H.M. The King's Sufficiency Economy Approach: A Case Study of Baan Pasakngam, Tambon Loung Nuar, Amphoer Doisaket, Chiang Mai
Author	Mr. Sawing Khuntasa
Degree of	Master of Science in Geosocial Based Sustainable Development
Advisory Committee Chairperson	Assistant Professor Dr. Prasit Noree

ABSTRACT

The main objectives of this research were to investigate : 1) the forestry resource immunization characteristics; 2) the conditions for establishing the forestry resource immunization; and 3) to study the process of building up forestry resource immunization based on H.M. The King's sufficiency economy approach. In this study, which was conducted qualitatively, data were collected from primary sources, detailed but informal interviews, participatory and non-participatory observation, and community forum. Results of the study could be summarized as follow:

1. The characteristics of forestry resource immunization in the community showed six types: 1) regulations used in creating understanding towards joint benefits from the forest including the restrictions and penalties; 2) learning of forest research management through studying, training, educational town and community persuasion; 3) culture, traditions, beliefs and wisdom towards forest resource management; 4) characteristics of conservation usage of forest resources; 5) activities on conservation, rehabilitation, protection and building awareness; and 6) creating a cultivation rights system for the community, which led to equal land use and clear distribution of cultivation lands. Important indicators included bio-diversity of forest resources with ecological diversity shown in four types of forest such as dry virgin forest, mixed forest, swamp forest. Diversity in flora and fauna showed 137 varieties of edible forest plants, 33 types of mushrooms consumed by the community, 141 varieties of herbal plants, 57 varieties of forest animals and insects consumed by the community and 81 varieties of native birds, thus indicating that forest bio-diversity had a high rate of ecological replacement.

2. The study on the conditions for building up forest resource immunization showed two characteristics: 1) critical conditions due to land erosion of river basin within the community which served as an important driving force that propel actual actions towards forest resources in the community, creating conservation group as key to driving force, leadership conditions in supporting and promoting forest protection, and receiving commendations in conservation and in continuing the implementation of conservation activities; and 2) external conditions due to the involvement of the royal Khun Mae Kuang forest development project, establishing learning and development process by development agents, creating community networking and building up conservation alliance.

3. The process of building up the forest resource immunization consisted of three processes, namely: process of creating awareness based from the knowledge of lessons learned from previous crisis and experience, self, community and resource learning; process of forming conservation groups as driving force of resource management; and process of implementation which included planning, preparation, action, learning summary and development/improvement. Results from the establishment of immunization system reflected working characteristics of the community, as indicated by two levels: level of similar or assumed situation that created the review of ideas, understanding and guidelines in the protection of forest resources, and level of actual situation. It was found that the manner of governance of forest resources has evolved from the protection that reflected the level of problem management as a process and an additional reason, with linkages of community networking, alliance and knowledgeable people from outside of the community in order to manage the problems that affect land resources.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความกรุณาจากคณาจารย์ภาควิชาการพัฒนาศักยภาพคนทุกท่านที่เป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ จนเกิดความเข้าใจ การเรียนรู้ ระบบคิดที่ลึกซึ้งและกว้างขวางมากขึ้น ขอขอบพระคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ประสิทธิ์ โนรี ผู้ช่วยศาสตราจารย์เกรียงศักดิ์ ศรีเงินขวง ท่านอาจารย์ ดร.สมคิด แก้วทิพย์ ที่ได้เสียสละเวลาอันมีค่ารับเป็นกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ โดยให้คำชี้แนะ วิเคราะห์ กำลังใจและองค์ความรู้ต่าง ๆ ด้วยความกรุณาอย่างสูงยิ่ง จนสามารถทำวิจัยบรรลุตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

ขอขอบพระคุณ ท่านอาจารย์คณิต ธนุธรรมเจริญ ผู้เป็นทั้งหัวหน้า ครูและบิดา ผู้ก่อเกิดวิถิแห่งปัญญา ที่คอยอบรม สั่งสอน ตักเตือน กล่อมเกลา สร้างกระบวนการเรียนรู้ ให้กำลังใจและให้โอกาสทางการศึกษาแก่ข้าพเจ้าตลอดระยะเวลาในการเรียนสาขาวิชาการพัฒนาศักยภาพคนที่ผ่านมา ขอขอบพระคุณ ท่านอาจารย์ ดร.โกมล แพรกทอง ท่านอาจารย์ไพโรจน์ ภิณฺโญสรศักดิ์ ท่านอาจารย์ธีรพงศ์ ธนิตเวศน์ ที่ได้ให้คำปรึกษาและเป็นกำลังใจให้ตลอดมา

ขอขอบคุณ พี่น้อง ฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ทุกท่านที่คอยให้กำลังใจด้วยดีเสมอมา ขอขอบคุณพี่ศิรินทิพย์ พรหมคำทิพย์ ที่ช่วยให้คำปรึกษา ชี้แนะการทำวิทยานิพนธ์ด้วยความกรุณายิ่ง ขอขอบคุณ พ่อหลวงคำปึงดวงดี คุณมณเฑียร บุญช้างเผือก ผู้ช่วยชูศักดิ์ ปันใจ คุณสมศักดิ์ เกตุพรหม คุณวันชัย บันใจ คุณจิระเดช บัวแก้ว กลุ่มเยาวชนบ้านป่าสักงามและป่า ๆ ทุ่ง ๆ บ้านป่าสักงามทุกท่านที่เอื้อเฟื้อให้ความช่วยเหลือ ในการเก็บข้อมูล การสัมภาษณ์และร่วมสังเกตการณ์เวที ด้วยความเมตตาต่อผู้วิจัยนับตั้งแต่เริ่มดำเนินการเป็นต้นมา

สุดท้ายนี้ ข้าพเจ้าขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อพิษณุ ขันทะสา ผู้เป็นบิดา คุณแม่มาลี ขันทะสา ผู้เป็นมารดาและแม่บัวสอน ป้าของข้าพเจ้า รวมทั้งญาติพี่น้องทุกท่าน ที่ได้ให้โอกาสและสนับสนุนทุนการศึกษาอย่างไม่ย่อท้อ งานวิจัยชิ้นนี้คงสำเร็จไม่ได้ถ้าขาดการให้กำลังใจจากท่านทั้งหลายเหล่านี้ ความรู้และคุณความดีที่ได้จากการทำวิจัยครั้งนี้ขอมอบอุทิศเป็นส่วนกุศลให้กับ ญาติพี่น้องและครูบาอาจารย์ที่ล่วงลับไปแล้วขอให้ได้รับผลแห่งความดีเหล่านี้ด้วย

สวิง ขันทะสา

ตุลาคม 2551

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ	(3)
ABSTRACT	(5)
สารบัญ	(8)
สารบัญตาราง	(10)
สารบัญภาพ	(11)
บทที่ 1 บทนำ	
ความสำคัญของปัญหา	1
คำถามในการวิจัย	3
วัตถุประสงค์	3
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	3
ขอบเขตการทำวิจัย	4
นิยามศัพท์	6
บทที่ 2 การตรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
แนวคิดด้านเศรษฐกิจพอเพียง	8
แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างภูมิคุ้มกัน	12
แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ	14
แนวคิดรูปแบบการพัฒนาโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้	
อันเนื่องมาจากพระราชดำริ	16
แนวคิดการสร้างเครือข่ายชุมชน	18
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	19
กรอบแนวคิดการวิจัย	22
บทที่ 3 วิธีการวิจัย	
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	26
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	27
การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล	27
การวิเคราะห์ข้อมูล	27

หน้า

บทที่ 4 ผลการวิจัย	
ตอนที่ 1 บริบทชุมชน	29
ตอนที่ 2 ลักษณะภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ชุมชนบ้านป่าสักงาม	78
ตอนที่ 3 เจื่อนใจการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้	133
ตอนที่ 4 กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ชุมชนบ้านป่าสักงาม	153
บทที่ 5 สรุปผลการศึกษา อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	
สรุปผลการศึกษา	169
อภิปรายผล	173
ข้อเสนอแนะ	180
บรรณานุกรม	183
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก ความหลากหลายทางชีวภาพป่าไม้ในพื้นที่บ้านบ้านป่าสักงาม	192
ภาคผนวก ข ข้อมูลทางเศรษฐกิจในครัวเรือน	223
ภาคผนวก ค แนวคำถามและการเก็บข้อมูลที่ใช้ในการสัมภาษณ์เชิงลึก	231
ภาคผนวก ง ประวัติผู้วิจัย	235

สารบัญตาราง

ตาราง	หน้า
1 การจำแนกชั้นคุณภาพลุ่มน้ำบ้านป่าสักงาม	37
2 การจำแนกช่วงอายุประชากรบ้านป่าสักงามปี 2549	48
3 จำนวนนักเรียนในสถานศึกษาโรงเรียนบ้านป่าสักงาม ปี 2549	49
4 ระดับการศึกษาของประชากรบ้านป่าสักงาม ปี 2549	49
5 การจำแนกอาชีพของครัวเรือนบ้านป่าสักงาม ปี 2549	57
6 แสดงรายได้ของราษฎรบ้านป่าสักงาม ปี 2549	58
7 ระดับรายได้ของราษฎรบ้านป่าสักงาม ปี 2549	59
8 การอบรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชนบ้านป่าสักงาม	81
9 การศึกษาฐานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชนบ้านป่าสักงาม	82
10 การสร้างฝายต้นน้ำลำธารในพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยคัง ชุมชนบ้านป่าสักงาม	97
11 ผลการฟื้นฟูพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยคัง ด้วยฝายต้นน้ำลำธารของชุมชนบ้านป่าสัก งาม	98
12 ชนิดไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 ประการ ที่ปลูกในพื้นที่ชุมชนบ้านป่าสักงาม	103
13 การปลูกไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 ประการ ชุมชนบ้านป่าสักงาม	103
14 สรุปลักษณะภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนป่าสักงาม	121
15 ความหลากหลายของชนิดพรรณไม้และพันธุ์สัตว์บ้านป่าสักงาม	130
16 พันธมิตรด้านการอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านป่าสักงาม	150

ภาพ		หน้า
26	ดินตะกอนที่ถูกคัดเอาไว้ก่อนถึงลำห้วยคัง	96
27	แสดงพื้นที่ปลูกป่าบ้านป่าสักงาม	99
28	พื้นที่ปลูกป่าหน้าถ้ำหลวง พ.ศ. 2542	101
29	พื้นที่ปลูกป่าบริเวณคงหินแก้ว	101
30	กิจกรรมการปลูกป่าของพระนิสิต มจร.	101
31	กิจกรรมการเพาะกล้าไม้ในหมู่บ้าน	101
32	กิจกรรมปลูกป่าของนักศึกษามหาวิทยาลัยเชียงใหม่	101
33	หน่วยงานราชการร่วมปลูกป่าในพื้นที่	101
34	พื้นที่ปลูกป่าที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรเอกชน	102
35	การทำแนวกันไฟร่วมกันในชุมชน	105
36	การดับไฟป่าในพื้นที่	105
37	การลาดตระเวนป้องกันป่า	106
38	การตั้งจุดตรวจทางเข้าชุมชน	106
39	กิจกรรมนันทนาการก่อนการเรียนรู้	107
40	การเรียนรู้บริเวณป่าเพื่อชีวิต	107
41	พิธีอ่านโองการอัญเชิญเทวดา	112
42	ทอดผ้าป่ากองทุนอนุรักษ์ลำน้ำห้วยคัง	112
43	พิธีสืบชะตาลำน้ำห้วยคัง	112
44	กิจกรรมการบวชป่า	112
45	เวทีเสวนาระหว่างเครือข่ายลุ่มน้ำ	112
46	การจับมือร่วมเป็นพันธมิตรในการอนุรักษ์	112
47	การศึกษาข้อมูลชุมชน ปี พ.ศ. 2542	116
48	ที่ดินบริเวณห้วยคังที่ชุมชนคัดเลือก	116
49	พื้นที่สิทธิทำกินรวมบ้านป่าสักงาม	118
50	ภาพแผนที่ลักษณะทรัพยากรป่าไม้บ้านป่าสักงาม	126
51	แผนที่ความหลากหลายของพืชอาหารในพื้นที่ป่าบ้านป่าสักงาม	129
52	แกนนำชุมชนรับรางวัลชุมชนอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ ในปี พ.ศ. 2549	140
53	การเปิดพื้นที่บริเวณห้วยปางวัว	160

ภาพ		หน้า
54	เครือข่ายชุมชนร่วมให้กำลังใจ	160
55	แผนที่แสดง แปลงปลูกสวนป่า สวนป่าแม่หอพระ	164
56	พื้นที่สวนป่าที่ทับซ้อนกิจกรรมโครงการพระราชดำริ พื้นที่บ้านป่าสักงาม	165
57	โมเดล “ภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง”	170

สารบัญตารางผนวก

ตารางผนวก		หน้า
1	ข้อมูลพืชอาหารป่าที่ชุมชนนำมาบริโภค	193
2	ความหลากหลายของพืชสมุนไพรบ้านป่าสักงาม	202
3	ความหลากหลายของนกท้องถิ่นในพื้นที่บ้านป่าสักงาม	212
4	ความหลากหลายของชนิดพันธุ์เห็ดที่ชุมชนนำมาบริโภค	217
5	ข้อมูลความหลากหลายของพันธุ์สัตว์ป่าที่ชุมชนนำมาบริโภค และจำหน่าย	219
6	ตารางความหลากหลายของแมลงที่ชุมชนนำมาบริโภค	221
7	ข้อมูลทางเศรษฐกิจในครัวเรือนบ้านป่าสักงาม	224
8	แนวคำถามในการเก็บข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก	232

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเปรียบเสมือนรากฐานที่สำคัญแห่งการดำรงอยู่ของสังคมมนุษย์ในการเป็นแหล่งปัจจัย 4 ทั้งในด้านเป็นแหล่งอาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค และผลิตเครื่องนุ่งห่ม ในอดีตวิถีชีวิตของมนุษย์ส่วนใหญ่อยู่ภายใต้อิทธิพลของธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นไปในลักษณะการพึ่งพิงเพื่อใช้ดำรงชีวิตมากกว่าการใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจ ต่อมาเมื่อมนุษย์สามารถคิดค้นวิธีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ทำให้มีการนำทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ เพื่อตอบสนองความต้องการบริโภคของมนุษย์ที่เพิ่มขึ้น จนเกินขีดจำกัดของทรัพยากรธรรมชาติ ที่จะสามารถผลิตขึ้นมาทดแทนในส่วนที่ถูกใช้ประโยชน์ไปได้ ทำให้ศักยภาพของโลกในการรักษาสมดุลของระบบนิเวศหมดสิ้นไป พื้นที่ป่าไม้ทั่วโลกลดลงอย่างน่าใจหาย พื้นที่เพาะปลูกทั่วโลกกำลังหมดสภาพความอุดมสมบูรณ์ แหล่งน้ำต่างๆ เป็นที่รองรับมลพิษจากกิจกรรมต่างๆ ของมนุษย์ ส่งผลให้พันธุ์พืชพันธุ์สัตว์ทั่วโลกลดปริมาณลงอย่างรวดเร็ว เกิดภัยธรรมชาติที่มีความรุนแรงเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จากสภาพความแปรปรวนของบรรยากาศโลก จึงส่งผลกระทบโดยตรงต่อวิถีชีวิตมนุษย์ดังที่ได้เผชิญในสภาวะปัจจุบัน

ทรัพยากรธรรมชาติมีบทบาทสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของมวลมนุษย์และประเทศชาติคอยค้ำจุนในทุกๆ ด้าน ประเทศใดมีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์และประชาชนรู้หลักวิธีการอนุรักษ์หรือการใช้ประโยชน์อย่างชาญฉลาด ประเทศนั้นก็จะมีประชาชนอยู่อย่างสุขสบาย (จุฑามาศ คำทอง, 2546: 5) ในประเทศไทยหลังจากที่มีการพัฒนาประเทศภายใต้แผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นต้นมา ได้มีการนำทรัพยากรธรรมชาติอันถือว่าเป็นจุดแข็งของประเทศมาใช้ประโยชน์อย่างสิ้นเปลือง โดยมุ่งเน้นการตอบสนองการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญ มิได้คำนึงถึงข้อจำกัดทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ส่งผลให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในประเทศลงอย่างรวดเร็ว พื้นที่ป่าไม้ถูกทำลายไปถึง 67,000,000 ไร่ ในช่วง 40 ปี ปัจจุบันเหลือพื้นที่ป่าเพียงร้อยละ 33 ของพื้นที่ประเทศ ต่ำกว่าร้อยละ 40 ซึ่งเป็นระดับที่จะรักษาสมดุลไว้ได้ ทรัพยากรที่ดินเสื่อมโทรมจากการใช้ที่ดินไม่ถูกต้องตามศักยภาพ ทรัพยากรชายฝั่งลดความอุดมสมบูรณ์ลง อัตราการจับสัตว์น้ำลดลง 3 เท่า (คณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2550: 99) คุณภาพน้ำทั่วประเทศมีการปนเปื้อน

สารพิษซึ่งในหลายแม่น้ำมีปริมาณสารพิษปนเปื้อนสูงเกินมาตรฐานจนเป็นอันตรายต่อการดำรงชีวิตของประชาชน และจากการสูญเสียพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้เกิดปัญหาต่างๆ ขึ้นมากมาย ทั้งน้ำท่วม น้ำหลาก ดินถล่ม และน้ำแล้ง เกิดภัยธรรมชาติบ่อยขึ้นและเพิ่มความรุนแรงมากขึ้น ดังเช่นกรณีน้ำท่วมดินถล่ม บ้านน้ำก้อ น้ำซุน อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ในปี พ.ศ. 2542 บ้านเรือนเสียหายกว่า 300 หลังคาเรือน มีผู้คนเสียชีวิตมากกว่า 100 ชีวิต เรือสวนไร่นาถูกหินภูเขาไหลกลิ้งกลบที่คิณจนไม่สามารถใช้ประโยชน์ได้เป็นพื้นที่จำนวนมาก ในเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2547 เกิดฝนตกหนักเกิดน้ำท่วมและดินถล่มบ้านแม่ระมาด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ชาวบ้านต้องอพยพย้ายบ้านเรือนหาแหล่งตั้งถิ่นฐานใหม่ (คณิต ธนุธรรมเจริญและโกมล แพรกทอง, 2548: 161) หรือในกรณีเหตุการณ์น้ำท่วมเมืองเชียงใหม่ถึง 5 ครั้ง ในปีพ.ศ.2548 ทั้งในเขตตัวเมืองเชียงใหม่ รอบเมือง และอำเภอใกล้เคียงซึ่งเป็นภัยพิบัติครั้งใหญ่ที่สุดในรอบ 40 ปี (อภิญา จิตรวงษ์นันท์, 2548: 9) สร้างความเสียหายทางเศรษฐกิจจนไม่สามารถประเมินค่าได้ ภัยพิบัติจากเหตุการณ์เหล่านี้ สะท้อนให้ถึงความสูญเสียระบบภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรธรรมชาติของประเทศจนไม่สามารถรักษาสมดุลในระบบนิเวศได้ ก่อให้เกิดผลกระทบต่อการดำเนินวิถีชีวิตโดยรวมของประชาชนชาวไทยให้เป็นไปอย่างยากลำบาก

บ้านป่าสักงาม หมู่ที่ 1 ตำบลหลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ เป็นชุมชนที่มีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับทรัพยากรธรรมชาติมาตั้งแต่อดีต และจากการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากชุมชนที่เคยพึ่งพิงป่าเป็นแหล่งยังชีพ มาเป็นชุมชนที่ใช้ทรัพยากรป่าไม้เป็นสินค้าในการสร้างเศรษฐกิจของชุมชนนับสิบปี ป่าไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์หมดลงเนื่องจากการทำไม้ ส่งผลให้เกิดปัญหาความเสื่อมโทรมทางทรัพยากรธรรมชาติ น้ำในลำห้วยที่เคยไหลกลับแห้งขอดจนไม่สามารถใช้ประโยชน์ในการเพาะปลูกข้าวและทำการอุปโภคและบริโภคได้ ส่งผลให้วิถีชีวิตโดยรวมของชุมชนบ้านป่าสักงามดำเนินไปอย่างยากลำบาก

ในวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ.2535 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้เสด็จพระราชดำเนินตรวจเยี่ยมการดำเนินงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้พระราชทานพระราชดำริให้จัดตั้งโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำรินี้ โดยนำรูปแบบแห่งความสำเร็จของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ มาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางในการดำเนินการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำลุ่มน้ำแม่กวง และพัฒนาชุมชนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีให้ “คนอยู่กับป่าได้อย่างเกื้อกูล” บ้านป่าสักงามจึงเป็นชุมชนแรกที่โครงการต้องเข้าไปดำเนินการแก้ไขปัญหาอย่างเร่งด่วน เนื่องจากเป็นชุมชนบนพื้นที่ต้นน้ำลำธารที่มีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้เชิงทำลายและสร้างความเสื่อมโทรม นับตั้งแต่่นั้นเป็นต้นมาชุมชนบ้านป่าสักงามจึงได้เรียนรู้การพัฒนาชุมชนตามแนวพระราชดำรินจนสามารถฟื้นฟูสภาพ

ทรัพยากรธรรมชาติให้สามารถกลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง และได้เรียนรู้วิถีชีวิตของคนที่สามารถอยู่ร่วมกับป่าอย่างเกื้อกูลได้ระดับหนึ่ง ตลอดระยะเวลาการพัฒนาชุมชนบ้านป่าสักงามอันยาวนาน ชุมชนได้เผชิญปัญหาอุปสรรคต่างๆ ทั้งปัญหาภายในชุมชนและปัญหาที่มาจากภายนอกชุมชน จึงนับได้ว่าชุมชนบ้านป่าสักงามมีบทเรียนจากการพัฒนาชุมชนมาอย่างมากมาย ซึ่งชุมชนก็สามารถแก้ไขปัญหามาและสามารถผ่านสถานการณ์ต่างๆ นั้นมาได้

คำถามในการวิจัย

การที่ชุมชนบ้านป่าสักงามสามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับป่าได้สะท้อนให้เห็นถึงการมีระบบภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ที่สามารถปกป้องป่าและชุมชนให้พึ่งพากันได้อย่างเกื้อกูล โดยในระบบภูมิคุ้มกันนั้นจะมีองค์ประกอบหลายอย่างเข้ามาเกี่ยวข้องมากมาย ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจว่าอะไรเป็นสิ่งที่บ่งชี้ว่าชุมชนและทรัพยากรป่าไม้มีภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ เหตุปัจจัยใดที่เป็นเงื่อนไขในการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้และชุมชนมีกระบวนการในการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงอย่างไรบ้าง

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาถึงลักษณะของภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้
2. เพื่อศึกษาเงื่อนไขการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้
3. เพื่อศึกษากระบวนการในการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียง

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

องค์ความรู้ที่เกิดจากการศึกษาการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ชุมชนบ้านป่าสักงามตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง สามารถนำไปเป็นบทเรียน และปรับประยุกต์ใช้ในการพัฒนา เพื่อให้คนอยู่กับป่าได้อย่างเกื้อกูลยั่งยืน

ขอบเขตการทำวิจัย

ขอบเขตเชิงพื้นที่

พื้นที่ศึกษาได้แก่ บ้านป่าสักงาม หมู่ที่ 1 ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความน่าสนใจหลายประการ และสามารถหาคำตอบในการวิจัยคือ

1. เป็นชุมชนที่ประสบกับผลกระทบจากความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้ และสามารถฟื้นฟู พัฒนาพื้นที่ป่าให้กลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง
2. เป็นชุมชนที่น้อมนำแนวทางการพัฒนาตามแนวทางพระราชดำริ รูปแบบแห่งความสำเร็จของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ไปปรับประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชนจนเกิดผลเป็นรูปธรรมในระดับหนึ่ง
3. เป็นชุมชนที่เผชิญปัญหาที่หลากหลาย ทั้งจากภาครัฐ นายทุน และสมาชิกในชุมชน แต่ชุมชนก็สามารถแก้ไขปัญหและพัฒนาชุมชนจนถึงปัจจุบันได้

ขอบเขตประชากร

ดำเนินการศึกษาวิจัย โดยการสำรวจ เก็บข้อมูล และสร้างกระบวนการเรียนรู้ จากกลุ่มประชากรในหมู่บ้านป่าสักงาม จำนวน 103 ครัวเรือน 345 คน โดยแยกการเก็บข้อมูลเป็น 2 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มผู้เฒ่าผู้แก่ที่อาศัยอยู่เดิมในชุมชนที่เห็นเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน
2. กลุ่มแกนนำชุมชนในด้านการอนุรักษ์และพัฒนา ที่มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมของชุมชนในด้านการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ป้องกัน และสร้างจิตสำนึกอันประกอบด้วย คณะกรรมการหมู่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลลวงเหนือ กลุ่มอนุรักษ์ในชุมชน กลุ่มอาชีพต่างๆ และกลุ่มเยาวชน

ขอบเขตเนื้อหา

เนื้อหาสาระที่จะนำเสนอในงานวิทยานิพนธ์นี้ ประกอบด้วยส่วนต่างๆ 5 ส่วน ดังต่อไปนี้

1. บริบทชุมชน เพื่ออธิบายถึงสภาพแวดล้อมและวิถีชุมชนตามลักษณะภูมิสังคมในพื้นที่ต้นน้ำลำธาร ประกอบด้วย

- 1.1 ประวัติความเป็นมาและการตั้งถิ่นฐานชุมชน
  - 1.2 ที่ตั้ง อาณาเขตและการคมนาคม
  - 1.3 ลักษณะการตั้งบ้านเรือน
  - 1.4 ลักษณะทางกายภาพ
  - 1.5 ลักษณะทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรน้ำ และ
- ทรัพยากรดิน
- 1.6 ลักษณะทางสังคม ได้แก่ โครงสร้างประชากร การศึกษา ประเพณี
- วัฒนธรรม และความเชื่อ
- 1.7 เศรษฐกิจชุมชน ได้แก่ การประกอบอาชีพ แหล่งรายได้ รายได้เฉลี่ย
  - 1.8 โครงสร้างพื้นฐาน
  - 1.9 กลุ่ม และองค์กรในชุมชน
  - 1.10 หน่วยงานและองค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชุมชน
2. ลักษณะภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ศึกษาใน 2 ประเด็น คือ
    - 2.1 ลักษณะภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย
      - 2.1.1 กฎระเบียบ
      - 2.1.2 การศึกษาเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์ ป้องกันและฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้
      - 2.1.3 ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อและภูมิปัญญา
      - 2.1.4 ลักษณะการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้
      - 2.1.5 กิจกรรมด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้
      - 2.1.6 ระบบสิทธิทำกินรวมในการใช้ประโยชน์จากที่ดินบ้านป่าสักงาม
    - 2.2 ความหลากหลายทางชีวภาพของทรัพยากรป่าไม้
  3. เงื่อนไขการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ จำแนกเป็น 2 เงื่อนไข คือ
    - 3.1 เงื่อนไขภายในชุมชน
      - 3.1.1 วิฤติการณ์ความเสื่อมโทรมทางทรัพยากรในชุมชน
      - 3.1.2 กลุ่มชุมชน (Activity)
      - 3.1.3 ความภาคภูมิใจ
      - 3.1.4 ภาวะผู้นำ
      - 3.1.5 ความต่อเนื่องในการดำเนินงาน
    - 3.2 เงื่อนไขภายนอกชุมชน

3.2.1 การเข้ามาของโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

3.2.2 นักพัฒนา (Change Agent)

3.2.3 เครือข่ายชุมชนด้านการอนุรักษ์

3.2.4 กลุ่มกัลยาณมิตร

4. กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านป่าสักงาม ประกอบด้วย 3 กระบวนการ คือ

4.1 กระบวนการสร้างความตระหนัก

4.2 กระบวนการรวมกลุ่ม

4.3 กระบวนการดำเนินการ

4.3.1 กระบวนการทำงานของระบบภูมิคุ้มกัน

ขอบเขตเชิงระยะเวลา

เพื่อให้เข้าใจถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการในกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันของชุมชนผู้ศึกษาวิจัยจึงได้กำหนดขอบเขตระยะเวลาในการศึกษาข้อมูลภายในชุมชนเป็น 3 ช่วงเวลา คือ

1. ยุคดั้งเดิม เป็นช่วงเวลาที่มีการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ชุมชนได้พึ่งพิงธรรมชาติในการดำรงชีวิตเป็นหลัก วิถีชีวิตมีการดำเนินให้สอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศ

2. ยุคทำไม้ นับตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2510 จนถึงปี พ.ศ. 2535 เป็นช่วงเวลาที่ชุมชนได้เรียนรู้และเปลี่ยนวิถีชีวิตในการใช้ประโยชน์จากเนื้อไม้เป็นอาชีพหลักจนทำให้สภาพทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนเสื่อมโทรม

3. ยุคการพัฒนาตามแนวทางพระราชดำริ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 จนถึงปัจจุบัน เป็นช่วงเวลาที่ชุมชนต้องหยุดการทำไม้ และเรียนรู้การพัฒนาชุมชนตามรูปแบบของการส่งเสริมต่างๆ และเรียนรู้รูปแบบการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

นิยามศัพท์

ภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ หมายถึง สิ่งที่บ่งบอกว่าชุมชนสามารถแก้ไขปัญหาหรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นกับทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนได้ โดยวิธีการที่สร้างสรรค์

ลักษณะภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ หมายถึง ลักษณะอันเป็นการบ่งชี้ถึงความสมดุลของป่า ระบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้ การอนุรักษ์ ป่าฟื้นฟู การป้องกัน วิธีชีวิตชุมชนที่ส่งผลให้ทรัพยากรป่าไม้ดำรงความอุดมสมบูรณ์อยู่ได้อย่างยั่งยืน

เงื่อนไขการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ หมายถึง เหตุผลที่ก่อให้เกิดลักษณะของภูมิคุ้มกันและการก่อตัวของกระบวนการสร้างให้เกิดการอนุรักษ์ ป้องกัน และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน

พันธมิตรในการอนุรักษ์ หมายถึง บุคคล กลุ่ม หน่วยงาน หรือองค์กรที่มีความปรารถนาที่ดีและเข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ ป้องกัน และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ร่วมกับชุมชน

เครือข่ายชุมชนด้านการอนุรักษ์ หมายถึง กลุ่มชุมชนต่างๆ ที่มีอุดมการณ์ในการทำกิจกรรมอนุรักษ์ มีการดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ร่วมกันกับชุมชน ในรูปแบบการเชื่อมโยงช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

บทที่ 2

การตรวจเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เพื่อให้การดำเนินการศึกษา และจัดหมวดหมู่ที่จะศึกษา การทำความเข้าใจ การพิจารณาแนวทางในการวิเคราะห์ การอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ เป็นไปตามหลักการและเหตุผล และให้ครอบคลุมเนื้อหาของการศึกษาวิจัย “การสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง” จึงได้กำหนดกรอบแนวคิดเพื่อนำไปสู่การวิจัย โดยอาศัยแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

1. แนวคิดด้านเศรษฐกิจพอเพียง
2. แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างภูมิคุ้มกัน
3. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ
4. แนวคิดรูปแบบการพัฒนาโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ
5. แนวคิดการสร้างเครือข่ายชุมชน
6. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
7. กรอบแนวคิดการวิจัย

แนวคิดด้านเศรษฐกิจพอเพียง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เพื่อเป็นปรัชญาในการดำรงชีวิตโดยยึดหลักความพอเหมาะพอดี มีเหตุมีผลและความไม่ประมาท ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ถือหลักปฏิบัติด้วยพระองค์เองมาอย่างยาวนาน ดำรงชีวิตเป็นแบบอย่างได้อย่างสมบูรณ์ (คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2549: 2) โดยทรงมีพระบรมราโชวาทครั้งแรก เมื่อ วันที่ 18 กรกฎาคม พ.ศ. 2517 ในพิธีพระราชทานปริญญาบัตร มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ซึ่งตอนนั้นยังมีผู้ที่ให้ความสนใจและมีความเข้าใจในในแนวพระราชดำริของพระองค์น้อยมาก

ต่อมาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงได้รับความสนใจจากทุกภาคส่วนในสังคมไทยอีกครั้งภายหลังจากที่ประเทศไทยประสบวิกฤติเศรษฐกิจ ในปี พ.ศ. 2540 ที่ทำให้เศรษฐกิจไทยต้องพึ่งพาผลจากการที่พัฒนาประเทศโดยปราศจากการสร้างภูมิคุ้มกันที่ดีให้กับระบบเศรษฐกิจ

คณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2550) ประมวลไว้ว่า เศรษฐกิจพอเพียง เป็นปรัชญาชี้ถึงแนวการดำรงอยู่และปฏิบัติตนของประชาชนในทุกระดับตั้งแต่ระดับครอบครัวระดับชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งในการพัฒนาและบริหารประเทศให้ดำเนินไปใน ทางสายกลาง โดยเฉพาะการพัฒนาเศรษฐกิจเพื่อให้ก้าวทันต่อโลกยุคโลกาภิวัตน์ ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควรต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้ จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่งในการนำวิชาการต่างๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎีและนักธุรกิจในทุกระดับให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติ ปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและพร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี

สุเมธ คันติเวชกุล (2549, อ้างใน คณะกรรมการพิเศษเพื่อการประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2549: 12) ได้กล่าวสรุปความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง ว่า เศรษฐกิจพอเพียงคือ เศรษฐกิจที่สามารถอุ้มชูตัวเองได้ให้มีความพอเพียงกับตัวเอง (Self-Sufficiency) อยู่ได้โดยไม่เดือดร้อน ซึ่งต้องสร้างพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจของตนเองให้ดีเสียก่อน คือให้ตนเองสามารถอยู่ได้อย่างพอกิน พอใช้ มิได้มุ่งหวังที่จะสร้างความเจริญ ยกเศรษฐกิจให้เจริญเพียงอย่างเดียว

อำพล เสนาณรงค์ (2547, อ้างใน คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ,2547: 9) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การพยายามพึ่งตนเอง ช่วยตัวเองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ให้พอมีพอกิน โดยเฉพาะอาหารและที่อยู่อาศัย ส่วนที่ไม่สามารถผลิตเองได้ ก็แลกเปลี่ยนหรือซื้อจากภายนอกบ้าง แต่ควรซื้อและใช้ของที่ผลิตได้ในท้องถิ่นหรือในประเทศให้มากที่สุด พยายามก่อหนี้ให้น้อยที่สุดและควรมีชีวิต ความเป็นอยู่ที่เรียบง่ายและพอใจในสิ่งที่ได้รับมาโดยชอบธรรม ไม่ฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย เพื่อให้รายจ่ายไม่เกินรายรับ

อภิชัย พันธเสน (2547, อ้างใน คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง ,2547 : 13) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียง โดยเนื้อแท้ ก็คือ พุทธเศรษฐศาสตร์ เนื่องจากเป็นปรัชญาที่ชี้ถึงแนวทางดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทุกระดับ ให้ดำเนินไปในทางสายกลาง ซึ่งเป็นเส้นทางที่จะนำไปสู่ การสร้างสมสติปัญญาซึ่งเป็นปัจจัยในการผลิตที่สำคัญที่สุด

คณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (2550) ได้สรุปไว้ว่า “ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง” เป็นปรัชญาการดำรงชีวิตและดำรงชาติที่ก้าวพ้นเพดานความคิดแบบตะวันตกที่

มีลักษณะเป็นเอกนิยมและทวินิยม แต่ “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” มีลักษณะเป็นพหุนิยมที่ยอมรับ การดำรงอยู่ร่วมกันของสิ่งที่แตกต่างกัน โดยไม่จำเป็นต้องมีความขัดแย้ง ซึ่งมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทยที่เชื่อมโยงทุกมิติของวิถีชีวิตเข้าด้วยกันจึงเป็นทฤษฎีแบบบูรณาการเป็นองค์รวม ทั้งเป็นปรัชญาที่มองสถานการณ์โลกเชิงระบบที่มีลักษณะพลวัตร มีความเป็นสากล เข้าใจง่าย และสามารถนำไปปฏิบัติได้ผลจริง จึงมีพลังสูงในการกระตุ้นให้ผู้ปฏิบัติมีความสุขได้ตามอัธยาศัยที่เหมาะสมกับสถานะคน โดยประยุกต์ใช้ได้กับการปฏิบัติตนของประชาชนทุกระดับตลอดเวลา ตั้งแต่ระดับครอบครัว ชุมชน จนถึงระดับรัฐ ทั้งมีความสมสมัยในการชี้นำสังคมให้สามารถพ้นวิกฤติ และใช้เป็นแนวทางในการวางแผนและการพัฒนาประเทศภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วได้เป็นอย่างดี

ประเวศ วะสี (อ้างใน พิระพงษ์ เรืองวัฒนา, 2548: 10) กล่าวว่า เศรษฐกิจพอเพียง คือ เศรษฐกิจทางสายกลาง หรือเศรษฐกิจแบบมัชฌิมาปฏิบัติที่เชื่อมโยงทุกเรื่องเข้าด้วยกัน ทั้ง เศรษฐกิจ จิตใจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม ในที่นี้ ประเวศ วะสี (อ้างใน สุเมธ พรหมรักษา, 2548: 13) ให้ความเห็นว่า เศรษฐกิจพอเพียงไม่ได้แปลว่า ไม่เกี่ยวข้องกับใคร ไม่ค้าขาย ไม่ผลิต ไม่ส่งออก ไม่ทำเศรษฐกิจมหภาค แต่หมายถึงการที่มนุษย์เรามีความพอเพียง ในอย่างน้อย 7 ประการ ด้วยกัน ได้แก่

1. พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว ไม่ใช่เศรษฐกิจแบบทอดทิ้งกัน
2. จิตใจพอเพียง ทำให้รักและเอื้ออาทรต่อผู้อื่นได้ คนที่ไม่พอจะรักคนอื่นไม่เป็นและทำลายมาก
3. สิ่งแวดล้อมพอเพียง ได้แก่ การรู้จักที่จะอนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อมรอบ ๆ ตัวเพื่อให้เอื้อประโยชน์ต่อการยังชีพ และทำมาหากินในชีวิตประจำวันได้ เช่นการเกษตรแบบผสมผสาน เป็นต้น
4. ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง คือ การที่ชุมชนสามารถรวมตัว มีความสามัคคีต่อกัน เพื่อสร้างความเป็นปึกแผ่นมั่นคง รวมตัวกันเป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง ซึ่งจะทำให้สามารถแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างง่ายดาย ส่งผลให้ชีวิตมีความสุขมีคุณภาพที่ดี
5. ปัญหาพอเพียง มีการเรียนรู้สิ่งต่าง ๆ ร่วมกัน และสามารถปรับตัวต่อสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นได้อย่างต่อเนื่อง
6. อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง คือ การที่กลุ่มชนมีวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและรากฐานทางวัฒนธรรมของคน ซึ่งการดำเนินชีวิตภายใต้รูปแบบของการมีวัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับคนนั้น จะไม่ก่อให้เกิดผลกระทบใด ๆ ที่ร้ายแรงต่อ

คุณภาพชีวิต ความเป็นอยู่ของคน เนื่องจากสิ่งเหล่านี้ล้วนแต่เอื้อประโยชน์ต่อครองชีวิตของคนทั้งสิ้น

7. มีความมั่นคงพอเพียง ไม่ใช่รุ่มรวย เดี่ยวจน เดี่ยวรวย ซึ่งเมื่อทุกอย่างเกิดความพอเพียงก็จะเกิดความสมดุล คือ ความเป็นปกติและยั่งยืน ซึ่งอาจจะเรียกในชื่ออื่น ๆ ได้ เช่น เศรษฐกิจพื้นฐาน เศรษฐกิจสมดุล หรือเศรษฐกิจบูรณาการ เป็นต้น

คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง(2547: 39) ได้ทำการประมวลว่า เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผลรวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใดๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน และได้ประมวลหลักของการพิจารณาปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงไว้ 5 ส่วน คือ

ส่วนที่หนึ่ง กรอบแนวคิด เป็นปรัชญาที่ชี้แนะทางการดำรงอยู่ และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น โดยมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทย สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ตลอดเวลา และเป็นการมองโลกเชิงระบบที่มีความเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มุ่งเน้นการรอดพ้นภัยและวิกฤติ เพื่อความมั่นคงและความยั่งยืนของการพัฒนา

ส่วนที่สอง คุณลักษณะ เศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวทางการดำรงอยู่และปฏิบัติตนในทางที่ควรจะเป็น สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิบัติตนได้ทุกระดับ โดยมีแนวคิด ทางสายกลางเป็นหัวใจสำคัญของกรอบแนวคิด

ส่วนที่สาม คำนิยาม ความพอเพียงจะต้องประกอบด้วย 3 คุณลักษณะพร้อมๆ กัน ดังนี้

1. ความพอประมาณ หมายถึง ความพอดีที่ไม่น้อยเกินไปและไม่มากเกินไป โดยไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น
2. ความมีเหตุผล หมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับระดับความพอเพียงนั้น จะต้องเป็นไปอย่างมีเหตุผล โดยพิจารณาจากเหตุปัจจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนคำนึงถึงผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นจากการกระทำนั้น ๆ อย่างรอบคอบ
3. การมีภูมิคุ้มกันที่ดีในตัว หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับต่อผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ โดยคำนึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล

ส่วนที่สี่ เงื่อนไข การตัดสินใจในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ให้อยู่ในระดับพอเพียงนั้น ต้องอาศัยเงื่อนไข 2 ประการ คือ ประการแรก เงื่อนไขความรู้ ประกอบด้วย ความรอบรู้เกี่ยวกับวิชาการต่างๆ อย่างรอบด้าน ความรอบคอบที่จะนำความรู้เหล่านั้นมาพิจารณาให้เชื่อมโยงกันเพื่อประกอบการวางแผน และความระมัดระวังในการทำแผนไปใช้ให้เกิดผลทาง

ปฏิบัติ ประการที่สอง เงื่อนไขคุณธรรม ประกอบด้วย ด้านจิตใจที่ตระหนักใจคุณธรรม และความซื่อสัตย์สุจริต มีความอดทน มีความเพียร ใช้สติปัญญาและในระดับปฏิบัติรอบคอบในการดำเนินชีวิต

ส่วนที่ห้า แนวทางการปฏิบัติและผลที่คาดว่าจะได้รับ คือ การพัฒนาที่สมดุล และการพร้อมรับต่อการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน ทั้งด้าน เศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และความรู้เทคโนโลยี

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาวิจัยได้นำเอาแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง มาอธิบายเป็นกรอบในการศึกษา เพื่อทำความเข้าใจถึงปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ทำความเข้าใจ และให้เห็นถึงความสามารถในการดำรงคนในสังคมแห่งการเปลี่ยนแปลงได้ ดังนั้น ความพอเพียง จึงเป็นเสมือนทางสายกลาง เป็นความเหมาะสม และสอดคล้องกับความเป็นจริงของสรรพสิ่งและชีวิต ซึ่งต้องเรียนรู้และทำความเข้าใจให้ถ่องแท้

แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างภูมิคุ้มกัน

ระบบภูมิคุ้มกัน เป็นสิ่งที่จำเป็นมากเป็นสิ่งที่ควบคู่กับการดำรงอยู่ของทุกสรรพสิ่งบนโลกนี้ เนื่องจากการดำรงอยู่ของทุกสรรพสิ่งนั้น จะต้องประสบกับความเปลี่ยนแปลง และสิ่งแปลกปลอมต่างๆ อยู่ตลอดเวลา การมีระบบภูมิคุ้มกันที่ดี ย่อมส่งผลให้สามารถดำรงอยู่ได้อย่างสมดุลในทุกๆ ด้าน ซึ่งได้มีผู้นิยามเกี่ยวกับแนวคิดด้านภูมิคุ้มกันที่หลากหลาย คือ

จากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงของคณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง (2547) ได้ให้คำนิยามเกี่ยวกับภูมิคุ้มกันไว้ว่า ภูมิคุ้มกัน หมายถึง การเตรียมตัวให้พร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล และคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) (2549: 24) ได้สรุปความหมายของการสร้างภูมิคุ้มกันตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ไว้ว่า เป็นการเตรียมพร้อมรับผลกระทบและการเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดขึ้นในอนาคตทั้งใกล้และไกล คือมีมาตรการป้องกันความเสี่ยงที่รอบคอบและรัดกุมไปสู่การปฏิบัติ

ประนอม บุญนิธิประเสริฐ(2549) กล่าวว่า ภูมิชีวิต (Immune System) คือ ระบบภูมิคุ้มกันทั้งหมดที่ทำหน้าที่ป้องกันมิให้เชื้อโรคหรือสิ่งแปลกปลอม ที่เป็นอันตรายเข้ามาทำอันตรายต่อร่างกายหรือเมื่อหลุดเข้าไปแล้ว ระบบภูมิคุ้มกันก็จะพยายามทำลายกำจัดสิ่งแปลกปลอม ให้หมดไปจากร่างกายอย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพ โดยหัวใจสำคัญของ

ระบบภูมิคุ้มกันได้แก่ ความสามารถที่จะแยกแยะสิ่งที่เป็นตัวเราออกจากสิ่งแปลกปลอม และสามารถรู้วิธีการจัดสิ่งแปลกปลอมนั้นให้ออกจากระบบได้ และจรัญ จันทลักษณ์ (2549 : 56 -57) กล่าวว่า ภูมิคุ้มกันหรือภูมิคุ้มกัน (Immunity) ในทางการแพทย์ หมายถึงสภาพที่ร่างกายสามารถต้านทานต่อเชื้อโรคที่เข้าสู่ร่างกาย อันเกิดจากปัจจัยหลายประการ อาทิ พันธุกรรม การดำรงชีวิต ปัจจัยทางสังคม เป็นต้น ส่วนภูมิคุ้มกันตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงนั้น หมายถึง “การพร้อมต่อการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวางทั้งในด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมจากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี” การมีภูมิคุ้มกันตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อาจจะพิจารณาได้หลายระดับ ตั้งแต่ระดับบุคคล ระดับชุมชน ระดับภาคการผลิต ระดับการพัฒนาประเทศ ไปจนถึงระดับสังคมโลก อาทิ ภูมิคุ้มกันทางกายภาพ ภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจ ภูมิคุ้มกันทางสังคม – วัฒนธรรม ภูมิคุ้มกันทางศีลธรรมและจิตวิญญาณ ภูมิคุ้มกันด้านสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ภูมิคุ้มกันด้านข้อมูลข่าวสาร เป็นต้น

ส่วน จรัญ จันทลักษณ์ (2549 : 58) ได้กล่าวถึง การสร้างภูมิคุ้มกันตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ไว้ว่า เป็นกระบวนการป้องกันตนเอง ด้วยการจัดการและควบคุมความเสี่ยงด้วยวิธีการต่าง ๆ เพื่อลดหรือควบคุมความเสี่ยงไม่ให้ก่อปัญหาหรืออุปสรรคในกิจการนั้นๆ ดังนั้น ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง จึงเป็นรากฐานของการพัฒนาที่เป็นวัคซีนเพื่อให้เกิดการสร้างภูมิคุ้มกันสำหรับป้องกันความล้มเหลว ความเสียหายที่จะส่งผลร้ายแรงต่อวิถีชีวิตได้ และโมลิต ปิ่นเปี่ยมรัตน์ (2548) ได้กล่าวถึง การสร้างภูมิคุ้มกันมีหลักยึดใหญ่ๆ อยู่ 3 ประการ คือ 1) ความซื่อสัตย์ หรือธรรมาภิบาล 2) การประมาณตน 3)ทางสายกลาง สิ่งเหล่านี้จะค่อนข้างสวนกระแสสังคม ที่เน้นไปที่ความอยากรวย อยากเร็ว อยากแรง แต่ในชีวิตจริงต่อไปสิ่งเหล่านี้อาจกลายเป็นความทุกข์ ฉะนั้นต้องหันมาดูแลตัวเอง ดูแลความยั่งยืน ก็จะสามารถดูแลตัวเองไม่ให้กลายเป็นความทุกข์ได้

นอกจากนั้น คณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง (2547: 106) ได้กล่าวสรุปไว้ว่า การสร้างภูมิคุ้มกันในระดับต่างๆ ทั้งในระดับ บุคคล สังคม และในระดับประเทศ มี 3 ประการด้วยกัน คือ

ประการแรก ภูมิคุ้มกันที่มีเองโดยธรรมชาติ ได้แก่ ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ และทรัพยากรที่มีความหลากหลาย การอยู่ร่วมกันทางภูมิศาสตร์ มีความสัมพันธ์ทางสังคมที่เอื้ออาทรกัน และการมีกำลังทหารเพื่อป้องกันอธิปไตยทางประเทศ

ประการที่สอง ภูมิคุ้มกันที่เกิดขึ้นจากความไม่ประมาท ได้แก่ ความพอประมาณ ทำในขนาดที่เหมาะสม ไม่โลภ ไม่เกินตัวแต่ไม่ขัดสน ความมีเหตุมีผล และความพอประมาณในการใช้จ่ายภาครัฐและในการก่อหนี้สาธารณะทั้งในและต่างประเทศ

ประการที่สาม ภูมิคุ้มกันที่เกิดขึ้นจากการสร้างกลไก ได้แก่ การใช้ทฤษฎีใหม่เพื่อบรรเทาปัญหาฝนที่ไม่ตกต้องตามฤดูกาล เกษตรผสมผสานเพื่อเพิ่มความหลากหลายของรายได้ การป้องกันความเสี่ยงในรูปแบบต่างๆ โครงการชลประทาน โครงการแก้มลิง เครือข่ายและการพึ่งพากัน การอนุรักษ์ป่าชุมชน และนโยบายของรัฐที่ไม่พึ่งพาประเทศใดประเทศหนึ่งเป็นหลัก

ดังนั้น การสร้างภูมิคุ้มกันชุมชน จึงเป็นเกราะป้องกันความเสียหายที่จะเกิดขึ้นกับชีวิต กับสรรพสิ่งที่อยู่แวดล้อมภายในชุมชน สังคม ภูมิคุ้มกันชุมชน จึงเป็นสิ่งที่แสดงถึงความเข้มแข็งและความสามารถของชุมชนที่จะแยกแยะหรือรู้เท่าทันต่อสิ่งต่าง ๆ ที่เข้ามากระทบชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่การปรับตัวและดำรงอยู่อย่างมีความสุขได้

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ

การจัดการทรัพยากรป่าไม้ เป็นขั้นตอนอย่างหนึ่งที่ทำให้ชุมชนอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ส่งผลให้ป่าไม้สามารถดำรงขนาดพื้นที่และความอุดมสมบูรณ์และชุมชนสามารถพึ่งพิงได้ ซึ่งสำนักงานประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ(2540 : 180) ได้กล่าวถึง แนวคิดการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำริขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไว้ว่า วิธีการในการที่จะอนุรักษ์ป่าไม้ให้ยั่งยืนได้นั้น จะต้องมีการสร้างความตระหนักให้มีความรักป่าไม้ด้วยจิตสำนึกร่วมกันมากกว่าวิธีใช้อำนาจบังคับ การที่จะทำให้ชุมชนสร้างความตระหนักได้นั้น ควรจะมีการ “ปลูกต้นไม้ในใจคน” เสียก่อน แล้วบุคคลเหล่านั้นก็จะทำการปลูกต้นไม้ด้วยตนเอง ซึ่งแนวพระราชดำริที่สำคัญ ในการจัดการด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่

1. การปลูกไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 ประการ ตามแนวพระราชดำริ เป็นการจัดการป่าเพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งพิงและอยู่ร่วมกับป่าได้ โดยการปลูกไม้ ประเภทไม้ใช้สอยหรือไม้เศรษฐกิจ ไม้ฟืน และไม้กินได้หรือไม้สมุนไพร ซึ่งเมื่อจัดการปลูกในพื้นที่ป่าแล้วนอกจากจะได้ประโยชน์ตามประเภทไม้แล้ว ประโยชน์อย่างที่ 4 ก็คือ สามารถได้ระบบอนุรักษ์ดินและน้ำไปในตัวด้วย โดยหลักของการปลูกต้นไม้ตามแนวพระราชดำริ ทรงเน้นการไม่จับต้นไม้เข้าแถว การรักษาแม่ไม้และปลูกป่าตามสันเขาเพื่อเป็นการปลูกต้นไม้ครั้งเดียวแต่สามารถได้ป่าทั้งผืน การเน้นการปลูกพันธุ์ไม้ท้องถิ่นที่ชุมชนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้และไม่เป็นภัยคุกคามต่อพันธุ์ไม้อื่นในพื้นที่ ไม่ทำลายลูกไม้เดิมในพื้นที่และสุดท้าย และทรงเน้นย้ำให้เกิดการ “ปลูกป่าในใจคน” เพื่อให้คนเหล่านั้นรักป่าและเห็นคุณค่าของป่าและอยู่กับป่าได้อย่างเกื้อกูล

2. การสร้างฝายคั่นน้ำลำธาร(Check Dam) ตามแนวพระราชดำริ เป็นการต่อยอดจากภูมิปัญญาการสร้างฝายคั่นน้ำดั้งเดิม ซึ่งมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อคั่นน้ำเข้าสู่ไร่นา แต่ฝายคั่นน้ำลำธารเป็นการนำภูมิปัญญาในการสร้างฝายมาประยุกต์ใช้ โดยมีเป้าหมายในการฟื้นฟูระบบนิเวศพื้นที่ป่าคั่นน้ำลำธารให้กลับมามีความอุดมสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง โดยมีวัตถุประสงค์หลักคือเพื่อชะลอการไหลเร็วของน้ำและคัดตะกอนในพื้นที่คั่นน้ำลำธาร มิให้ลงไปทับถมลำน้ำใหญ่จนตื้นเขิน การจัดการทรงเน้นวิธีการ เรียบง่าย ประหยัด ใช้วัสดุอุปกรณ์ในท้องถิ่นและอาศัยภูมิปัญญาของคนในชุมชนในการสร้างฝายคั่นน้ำลำธาร

3. แนวคิดเรื่องป่าเปียก คมิต ธนุธรรมเจริญ(2547) ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างแนวป้องกันไฟป่าเปียก (Wet Fire Break)ตามแนวพระราชดำริ เป็นการพัฒนาพื้นที่ป่าให้มีความชุ่มชื้นตลอดเวลาและมีสีเขียวตลอดทั้งปี ทำให้เชื้อเพลิงอันเกิดจากใบไม้แห้งเศษกิ่งไม้หญ้าและวัสดุอื่น ๆ ไม่มีคุณสมบัติในการเป็นเชื้อเพลิงไฟป่า และจากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ได้เสด็จทรงงานและมีพระราชดำริที่เกี่ยวข้องกับการสร้างแนวป้องกันไฟป่าเปียก ณ สถานที่ต่าง ๆ สามารถประมวลสรุป ได้ดังนี้คือ การพัฒนาป่าด้วยระบบชลประทานหรือกระจายความชุ่มชื้นสู่ผืนป่าโดยคลองไส้ไก่ – ถูกลองก้างปลา การสร้างฝายชะลอการไหลของน้ำในร่องห้วย ร่องน้ำธรรมชาติ แล้วทำให้เกิดการกระจายความชุ่มชื้นสู่ผืนป่า การเกิดขึ้นโดยแนวคลองส่งน้ำและแนวปลูกพืชสีเขียวตามแนวคลองส่งน้ำ การปลูกต้นไม้โตเร็วคลุมแนวร่องน้ำเพื่อเพิ่มความชุ่มชื้นให้แพร่กระจายครอบคลุมทั้งสองด้านของร่องห้วยธรรมชาติ การสูบน้ำจากแหล่งน้ำขึ้นสู่พื้นที่ป่าในระดับสูงที่สุดเท่าที่จะทำได้แล้วปล่อยน้ำทีละน้อยให้ค่อย ๆ ไหลซึมดิน และการปลูกกล้วย คั่นไม้ใบสีเขียวเป็นแนวขอบป่า ซึ่งวิธีการต่าง ๆ เหล่านี้ส่งผลให้พื้นที่ป่าเกิดความชุ่มชื้นและกลายเป็นแนวกันไฟป่าเปียกที่ถาวรในเวลาต่อมา

4. แนวพระราชดำริการปลูกป่าโดยไม่ต้องปลูก เป็นการปล่อยให้ป่าฟื้นตัวเองตามธรรมชาติโดยไม่ต้องปลูกต้นไม้เพิ่มเติมเพียงแต่ดูแลเรื่องไฟป่า จากนั้นหน่อและลูกไม้ก็จะเจริญเติบโตได้เต็มพื้นที่ แนวพระราชดำรินี้ได้นำไปทดลองใช้ที่ป่าเขาชะรุ่ม ตำบลเขาชะรุ่ม อำเภอลำทะเมนชัย จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งปรากฏว่าป่าสามารถฟื้นตัวได้เองภายใน 7 ปี

นอกจากนี้ ยังมีผู้ให้ความหมายเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรป่าไม้ไว้อย่างครอบคลุม เช่น จักรพันธ์ ปัญจะสุวรรณ (2545: 7) กล่าวว่า การจัดการทรัพยากรป่าไม้ หมายถึงวิธีการดำเนินการ หรือวิธีการปฏิบัติเพื่อให้ทรัพยากรดำรงอยู่ มีเพิ่มขึ้นหรือ ไม่ถูกทำลายจนเกินขอบเขต ไม่ว่าโดยตรงหรือโดยอ้อม ไม่ว่าจะเป็นการป้องกัน การรักษา หรือแก้ไขก็ตาม

และสหัชชา วิเศษ (อ้างใน ไพโรจน์ ภิญญูสรศักดิ์, 2549: 4) ที่ได้กล่าวว่า ศักยภาพชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ส่วนใหญ่มักเกิดจากกลุ่มผู้นำชุมชน

กลุ่มเครือญาติ กลุ่มวัฒนธรรมในหมู่บ้าน ที่มาร่วมกันต่อต้านการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติจากภายนอก ที่มาจากทิศทางการพัฒนาสมัยใหม่ ชุมชนหลายชุมชนได้รับผลกระทบ บางชุมชนสามารถปรับตัวต่อสู้กับกระแสการพัฒนาได้ พลังชุมชนที่เกิดจากการรวมตัวเป็นกลุ่มองค์กร หรือเครือข่ายองค์กรชุมชน จึงมีกรอบแนวคิดพื้นฐานอยู่ที่ความเกื้อกูลกันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญา ความสามารถ และศักยภาพของชาวบ้านในการกำหนดกฎเกณฑ์ เพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างสมดุลทั้งในด้านการใช้สอยและการอนุรักษ์

ไพโรจน์ ภิญโญสรศักดิ์ (2549 : 59) ได้กล่าวถึงรูปแบบของการจัดการทรัพยากรป่าไม้ชุมชน ไว้ว่า ชุมชนมีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยความสัมพันธ์ใกล้ชิดมาอย่างยาวนาน และได้ปรับรูปแบบผสมผสานระหว่างความรู้เก่าและความรู้ใหม่ จนเป็นรูปแบบที่ถือเป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน จำแนกได้ 4 ประการ คือ การจัดการตามประเพณี วัฒนธรรมความเชื่อ การจัดการตามภูมิปัญญา การจัดการโดยกลุ่มและกฎระเบียบชุมชน และการจัดการในรูปแบบเครือข่าย

ปัจจัยสำคัญของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม คือ คน โดยเฉพาะกลุ่มคนที่อยู่ใกล้เคียง ซึ่งต้องพึ่งพาอาศัยแหล่งทรัพยากรนั้นๆ หากมีวิธีการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรอย่างเอื้ออำนวยให้ธรรมชาติทดแทนได้ทัน ก็เป็นการอนุรักษ์ทรัพยากรให้คงอยู่อย่างต่อเนื่องได้ และการดำเนินการจำเป็นต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชน จึงจะสามารถดำเนินการต่อเนื่องยาวนานได้ ดังนั้นการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จึงมีวิธีการมีเครื่องมือที่หลากหลาย ที่สามารถจัดการให้เกิดคุณภาพและความอุดมสมบูรณ์ ได้

แนวคิดรูปแบบการพัฒนา โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ พระราชทานพระราชดำริ ให้จัดขึ้นศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ขึ้นเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2525 ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าขุนแม่กวง มีเนื้อที่ครอบคลุมพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยฮ่องไคร้ จำนวน 8,500 ไร่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้ดำเนินการ ศึกษา ทดลอง วิจัย และสาธิตรูปแบบการพัฒนาที่เหมาะสมในพื้นที่ดินน้ำลำธาร ซึ่งเป็นลักษณะพื้นที่ในภาคเหนือ โดยพระราชทานแนวทางการพัฒนา คือ ดันทางป่าไม้ ปลายทางประมง ระหว่างเป็นเกษตรกรรม ปศุสัตว์ พัฒนาที่ดินและอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง รูปแบบแห่งความสำเร็จที่ได้จากการศึกษาทดลองวิจัยของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จะทำหน้าที่เป็น “พิพิธภัณฑ์ทางธรรมชาติที่มีชีวิต” เป็นแหล่งเรียนรู้ของ

ราษฎรในทุกระดับ เพื่อที่จะเรียนรู้และนำไปประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสมกับภูมิสังคม โดยมีหลักการดำเนินงาน คือ

1. การบูรณาการหน่วยงานและบุคคล เป็นการร่วมกันปฏิบัติงานของหน่วยงาน กรมกองต่าง ๆ เพื่อไปสู่เป้าหมายอันเดียวกัน
2. สหวิทยาการแบบองค์รวม เป็นการรวบรวมทุกสรรพวิชาทุกสาขาที่เกี่ยวข้อง เพื่อการดำเนินงานได้อย่างเชื่อมโยงทุกมิติ
3. เป็นพิพิธภัณฑ์ทางธรรมชาติที่มีชีวิต เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ รูปแบบแห่งความสำเร็จที่ได้จากการศึกษา ทดลอง วิจัย ให้กับราษฎรทั่วไป
4. การบริการเปิดเสรี เป็นการลดขั้นตอนการประสานงานของผู้ศึกษาเรียนรู้ สามารถติดต่อที่เดียวแต่สามารถเรียนรู้ได้ทุกจุด

จากหลักการดำเนินงานดังกล่าว คมิต ธนุธรรมเจริญ (2550 : 5) ได้สรุปแนวคิด การพัฒนาพื้นที่ต้นน้ำลำธารตามแนวพระราชดำริไว้ว่า เป็นรูปแบบการพัฒนาที่สัมพันธ์เชื่อมโยงกันตั้งแต่แหล่งต้นน้ำลำธารในที่สูง ที่ลาดลุ่ม จนจรดพื้นที่ราบและแหล่งน้ำที่อยู่ในพื้นที่ต่ำ แหล่งต้นน้ำลำธารที่มีความอุดมสมบูรณ์จะสามารถเกื้อหนุนผลิตน้ำลงสู่สายน้ำได้อย่างมีคุณภาพ สม่าเสมอ และมีปริมาณมากพอ รวมทั้งเป็นแหล่งผลิตปุ๋ยธรรมชาติให้ไหลลงสู่ที่ราบลุ่ม ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เหมาะสมต่อการเพาะปลูก ที่จะทำให้เกิดการผลิตพืชพรรณธัญญาหารได้อย่างอุดมสมบูรณ์ สำหรับธาตุอาหารที่เหลือก็จะไหลตามน้ำลงสู่แหล่งน้ำเป็นแหล่งอาหารของสัตว์น้ำ เป็นรูปแบบการพัฒนาอย่างบูรณาการและสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องเป็นองค์รวมของการพัฒนาทุกๆ ด้าน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงมีพระราชดำริเกี่ยวกับการพัฒนาไว้ว่า “การพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติให้อุดมสมบูรณ์ เป็นรากฐานของการพัฒนาการเกษตรกรรมซึ่งเป็นอาชีพส่วนใหญ่ของชาวชนบทที่มีอยู่ประมาณ 80 เปอร์เซ็นต์ ของประชากร การพัฒนาเกษตรกรรมนี้จะเป็นรากฐานของการพัฒนาเศรษฐกิจ การพัฒนาเศรษฐกิจของคนส่วนใหญ่เป็นรากฐานของความมั่นคงยั่งยืนของประเทศ”

ดังนั้น รูปแบบแห่งความสำเร็จของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จึงเป็นรูปแบบที่เหมาะสมในการพัฒนาพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร และทำให้ชุมชน เกษตรกรสามารถเข้ามาเรียนรู้ ทำความเข้าใจ และปรับประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสมของ ภูมิศาสตร์และสังคมท้องถิ่น บนพื้นฐานการพึ่งตนเอง เพื่อให้ความพออยู่พอกิน เข้าใจคุณค่าของ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

แนวคิดการสร้างเครือข่ายชุมชน

คณิต ธรรมจริย (2546ก : 15) ได้ให้ความหมายของเครือข่ายชุมชนไว้ว่า เครือข่ายเป็นเรื่องของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล หรือระหว่างบุคคลกับกลุ่มบุคคล หรือกลุ่มองค์กร หรือระหว่างกลุ่มคน กลุ่มองค์กรกับคน โดยในความสัมพันธ์นั้น บุคคล กลุ่มคน หรือกลุ่มองค์กรจะมีเป้าหมาย มีความปรารถนาอย่างหนึ่งอย่างใดหรือด้านใด ๆ เป็นไปในแนวทางเดียวกัน การดำเนินการใด ๆ วัตถุประสงค์เพื่อนำพาไปสู่เป้าหมาย ซึ่งจะเกิดขึ้นจากการประสานแนวคิด ประสานความร่วมมือ ประสานการระดมทรัพยากรที่ต่างมีอยู่ เกื้อหนุนให้กิจกรรมดำเนินการไปได้ตามวิถีทางหรือวิธีการที่ได้กำหนดไว้อย่างสอดคล้องเชื่อมโยงกันในเวลาที่เหมาะสม เมื่อการดำเนินกิจกรรมสิ้นสุดลง คณะบุคคล กลุ่ม องค์กรนั้น ๆ จะมีการสรุปบทเรียนร่วมกันอย่างชื่นชมยินดีเพื่อเป็นการวิเคราะห์ ทบทวนกระบวนการทำงานเพื่อให้เกิดการพัฒนาเครือข่ายให้ดำรงอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยกระบวนการในการสร้างเครือข่ายมี 7 ขั้นตอน คือ 1) กระบวนการสร้างความตระหนัก 2) กระบวนการสร้างอุดมการณ์ร่วม 3) กระบวนการก่อรูปเครือข่าย 4) กระบวนการพัฒนาศักยภาพ 5) กระบวนการวางแผน 6) กระบวนการส่งเสริมและดำเนินการ และ 7) กระบวนการสรุปบทเรียน ประเมินผล และพัฒนาโครงการ

สินี ช่วงฉ่ำ และเบญจวรรณ นาราสัจ (2548: 17) กล่าวว่า การก่อตัวของเครือข่ายอนุรักษ์ เกิดขึ้นจากการที่กลุ่มบุคคลต่างสถานภาพมีจิตใจอันหนึ่งอันเดียวกัน ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยมุ่งเน้นการเชื่อมโยงพื้นที่ได้อย่างกลมกลืน การสร้างการมีส่วนร่วมของกลุ่มชุมชนต่าง ๆ ได้อย่างกว้างขวาง จากการติดตามประเมินผลโครงการต่างๆ พบว่า การสร้างเครือข่าย แบ่งออกเป็น 3 รูปแบบหลัก คือ 1. กลุ่มหรือเครือข่ายที่ทำงานในขอบเขตพื้นที่และเนื้อหาจำกัด 2. เครือข่ายที่ประกอบด้วยหลายกลุ่มย่อยและแต่ละกลุ่มทำกิจกรรมที่เหมือนกันหรือแตกต่างกัน และ 3. เครือข่ายที่เน้นการรวมตัวกันเพื่อสร้างเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้การจัดการความรู้เป็นหลัก ส่วนพระครูพิทักษ์นันทคุณ (2547: 38) กล่าวถึง การเกิดขึ้นของเครือข่ายกลุ่มอัครเมืองน่าน ว่าเกิดจากการที่ทุกคนรักถิ่นที่อยู่อาศัย หลาย ๆ กลุ่มมาร่วมกันคิด ร่วมกันปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ โดยมีเป้าหมายเดียวกัน ซึ่งจะส่งผลให้การเกิดเครือข่ายของกลุ่มสามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาและทุกจุด

ดังนั้นการสร้างเครือข่ายชุมชนจึงเป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการเคลื่อนไหวทางสังคม เป็นกระบวนการแก้ไขปัญหาและข้อจำกัดในการพัฒนาชุมชน โดยการประสานความร่วมมือของบุคคล กลุ่มหรือองค์กรที่ต่างก็มีทรัพยากร มีเป้าหมาย มีวิธีการทำงาน และมีกลุ่มเป้าหมายของตนเอง บุคคล กลุ่ม หรือองค์กร มีระยะเวลาในการประสานงานกันอย่าง

พอสมควร มีการวางรากฐานไว้ ถึงแม้ว่าอาจจะไม่ได้มีกิจกรรมกันอย่างสม่ำเสมอ แต่สามารถติดต่อขอความช่วยเหลือต่อกันได้ตลอดเวลา (คณิต ธนุธรรมเจริญ, 2546ก: 17)

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

คณิต ธนุธรรมเจริญ (2546ก) ได้ศึกษากระบวนการสร้างเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์กลุ่มน้ำ เครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ป่าขุนน้ำแม่กวัง อำเภอคอยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การจัดตั้งเครือข่ายอนุรักษ์ป่าขุนน้ำแม่กวัง มีขั้นตอนที่สำคัญ คือ 1) กระบวนการสร้างความตระหนัก โดยการเรียนรู้สรุปบทเรียนของชุมชนให้เห็นคุณค่าของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม 2) กระบวนการสร้างอุดมการณ์ร่วม โดยการเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์และประสานแนวคิดระหว่างชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำ 3) กระบวนการก่อรูปเครือข่าย โดยการประชุม สัมมนา วางแผนระดมความคิด จัดตั้งกลุ่ม กำหนดโครงสร้างองค์กร และกลยุทธ์ในการดำเนินงานในกลุ่มเบื้องต้น 4) กระบวนการพัฒนาศักยภาพ โดยการจัดการฝึกอบรม การสัมมนา แลกเปลี่ยนเรียนรู้ การศึกษาดูงาน สร้างความเข้มแข็งชุมชนและเครือข่าย 5) กระบวนการวางแผน โดยการสัมมนา วางแผนการปฏิบัติการอนุรักษ์ทรัพยากรในระดับชุมชน และในระดับเครือข่าย 6) กระบวนการส่งเสริมและการดำเนินการ โดยการระดมทรัพยากร จัดหาแหล่งทุน แหล่งสนับสนุนปัจจัย วัสดุ อุปกรณ์และการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงานโครงการอนุรักษ์พื้นที่ต้นน้ำลำธาร และ 7) กระบวนการสรุปบทเรียน ประเมินผล และพัฒนาโครงการ โดยใช้เวทีชุมชนด้วยการหมุนเวียนเชื่อมโยง เป็นการติดตามการดำเนินงาน ปัญหาอุปสรรค การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อการแก้ไขปัญหาอุปสรรค

ซึ่งการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นหน้าที่ของทุกคนในสังคมทุกระดับ เครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นพลังสร้างสรรค์ที่มีประสิทธิภาพในกระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อการบริหารจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากร การสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงกลุ่มน้ำต่าง ๆ เข้าด้วยกันได้ ก็จะเป็นพลังสร้างสรรค์ต่อผลสัมฤทธิ์ในการฟื้นฟูดูแล รักษาทรัพยากรลุ่มน้ำได้อย่างยั่งยืนทั้งระบบ

จุฑามาศ คำทอง(2546) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการผลิตที่ยั่งยืนของชุมชน บ้านป่าสักงาม ตำบลหลวงเหนือ อำเภอคอยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า เงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนบ้านป่าสักงามเกิดการเปลี่ยนแปลงไปสู่การจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืน คือ 1) ภูมิปัญญาที่ผ่านการถ่ายทอด กล่อมเกลา และการปรับประยุกต์ตามสภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม 2) ค่านิยมจากอิทธิพลครอบงำจากภายนอกต่อการใช้

ทรัพยากรที่มีได้คำนึงถึงชุมชนหรือระบบธรรมชาติเป็นองค์ประกอบ 3) วิถุคติการณ์ทรัพยากรและผลกระทบที่มีผลต่อวิถีชีวิตเป็นปัจจัยเร่งเร้าให้ชุมชนได้เกิดการทบทวนแนวคิด 4) การรุกร้ากระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ที่เสมือนเป็นการรื้อฟื้นคุณค่าและทำให้ชุมชนเรียนรู้เข้าใจธรรมชาติ และ 5) แนวคิดที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนตลอดเวลา เมื่อมีการจัดระบบที่สามารถวิเคราะห์ได้ทำให้ชุมชนสามารถที่จะเลือกแนวทางได้อย่างเหมาะสม ดังนั้น ชุมชนจึงมีการจัดการทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ เพื่อการผลิตที่ยั่งยืนใน 3 ลักษณะ คือ 1) การเชื่อมโยงแนวคิดและบทเรียนเพื่อการจัดการทรัพยากรโดยอาศัยความรู้เดิมในการใช้ทรัพยากรและความรู้ใหม่เกี่ยวกับการอนุรักษ์เชิงระบบที่มาปรับใช้โดยเชื่อมโยงกับความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม คือ การกำหนดเป็นกฎเกณฑ์ระเบียบใหม่ในชุมชน 2) การเลือกรูปแบบการผลิตที่ยั่งยืนของชุมชน โดยการนำวิถีการปฏิบัติแบบเดิมมาผสมผสานกับความรู้ใหม่ สร้างระเบียบกฎเกณฑ์ในการปฏิบัติคือ การดูแลทรัพยากรให้อุดมสมบูรณ์เพื่อเป็นปัจจัยพื้นฐานในการผลิต 3) การถ่ายทอดและการสร้างเครือข่ายโดยใช้ทรัพยากรธรรมชาติเป็นแหล่งเรียนรู้

สหัชชา วิเศษ และนิคม บุญเสริม (2547:103 – 104) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน พบว่า กระบวนการสร้างการเรียนรู้ของคนในลุ่มน้ำ ต้องพัฒนาความรู้เกี่ยวกับลุ่มน้ำ โดยการเรียนรู้ ความเข้าใจต่อสถานการณ์จริงที่เกิดขึ้นในลุ่มน้ำ และการเรียนรู้ตามแบบอย่างของชุมชนท้องถิ่นที่เรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตนเองและจัดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนที่มีความลุ่มลึกของความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนลุ่มน้ำนั้น ต้องมีปัจจัย 2 ประการ คือ 1) ความรู้ในแนวทางและสามารถเชื่อมโยงกับชุดความรู้อื่นๆ โดยเฉพาะความเปลี่ยนแปลงในระบบนิเวศ 2) การสร้างระบบการเรียนรู้ ประกอบด้วย เนื้อหาของหลักสูตร วิธีการ เทคนิคและเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพและเหมาะสมกับคนทุกฝ่าย

อินทราณี การ์ตัน (2546 : 3 - 4) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติระหว่างชุมชน บริเวณลุ่มน้ำแม่ปื อำเภอสอง จังหวัดแพร่ พบว่า รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่เอื้อต่อการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชน มี 4 รูปแบบ คือ 1) การประชุมประจำเดือนหรือการประชุมเพื่อจัดกิจกรรมของหมู่บ้าน 2) การประชุมอบรมของหน่วยงาน 3) การศึกษาดูงานนอกพื้นที่ และ 4) การร่วมกิจกรรมในลักษณะการร่วมพิธีกรรมต่างๆ ของชุมชน และปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมมากที่สุด คือ ปัจจัยภายใน ได้แก่ พฤติกรรมของผู้นำและเครือข่าย ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การสนับสนุนกิจกรรมของชุมชนจากหน่วยงานภายนอก ส่วนเงื่อนไขภายในที่มีส่วนสนับสนุนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ วัฒนธรรม ความเชื่อ ประเพณี สภาพความเป็นอยู่ที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจ รวมทั้งผู้นำและเครือข่าย และเงื่อนไข

ภายนอก ได้แก่ การพัฒนาและการทำงานที่ไม่สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงของวิถีชีวิตของคนในชุมชนของภาครัฐ ธุรกิจเอกชน และพ่อค้าคนกลาง

ไพโรจน์ ภิญโญสรศักดิ์ (2549 : 3 - 4) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเขตนิเวศชุมชนท้องถิ่น กรณีศึกษาพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า รูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน มี 4 รูปแบบ คือ 1) การจัดการตามประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ โดยถือปฏิบัติสืบต่อกันมาในระบบคุณค่า ด้วยความเคารพ นับถือต่อทรัพยากรธรรมชาติตามข้อห้าม และความเชื่อในจิต (ข้อไม่พึงปฏิบัติต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์) ถ้าทำผิดแล้วจะทำให้รู้สึกไม่สบาย เจ็บป่วย หรือประสบโชคร้าย เป็นต้น 2) การจัดการตามกฎหมาย โดยวิธีการในการพึงพิงที่ปฏิบัติตามคำสอนของบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในการพึงพิงธรรมชาติในรูปแบบที่ไม่ซับซ้อน และไม่สร้างผลกระทบทำลายล้างผลาญต่อระบบนิเวศ 3) การจัดการโดยกลุ่มและกฎระเบียบชุมชน โดยการจัดโครงสร้างชุมชนเพื่อการทำหน้าที่และสร้างเงื่อนไขข้อกติกายึดถือเป็นแนวปฏิบัติให้สอดคล้องกับสถานการณ์ปัจจุบันได้ และ 4) การจัดการในรูปแบบเครือข่าย โดยชุมชนจะประสานความร่วมมือกับกลุ่ม องค์กร และหน่วยงานเพื่อความร่วมมือในการอนุรักษ์

ปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการทรัพยากร คือ ปัจจัยภายในชุมชน ได้แก่ ความร่อยหรออัตลักษณ์เอกลักษณ์ ระบบเครือญาติ เพื่อนบ้าน กลุ่มอาชีพเดียวกัน ความมีอุดมการณ์เดียวกัน วัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น การกล่อมเกล่า การเคารพต่อกัน ระบบความเชื่อที่คงอยู่ โครงสร้างกลุ่มที่ชัดเจน โดยมีสถานะผู้นำ บทบาทหน้าที่ชัดเจน วิธีการทำงาน โปร่งใส กลุ่มมีศักยภาพความสามารถ การยอมรับจากสมาชิกชุมชน การกระจายข่าวสารข้อมูลประจำ ภาวะเศรษฐกิจในชุมชน คนทำงานนอกชุมชนมีเวลาเข้าร่วมกิจกรรม จำกัดภาวะการนำ และชุมชนมีการเรียนรู้ตลอดเวลา และปัจจัยจากภายนอกชุมชน ได้แก่ แรงกระตุ้นจากวิกฤติธรรมชาติภัยพิบัติที่เกิดขึ้นในต่าง ๆ การณรงค์กิจกรรมด้านการอนุรักษ์ ความต้องการทำความดีเพื่อเทิดพระเกียรติพระเจ้าอยู่หัว ความต้องการให้เกิดการยอมรับ การกระจายอำนาจ ความรู้สึกว่ามีศักดิ์ศรี มีความสำคัญเท่าเทียม รู้เท่าทันข้อมูลข่าวสารและสถานการณ์ด้านสิ่งแวดล้อม การปฏิบัติหน้าที่ของเจ้าหน้าที่หน่วยงานซึ่งยอมรับในศักยภาพชุมชนและเข้าใจกระบวนการอย่างมีส่วนร่วม

รูปแบบการมีส่วนร่วมของชุมชน คือ 1) การมีส่วนร่วมในการคิด การเรียนรู้ปัญหา สาเหตุ และการพิจารณาแนวทางเพื่อการแก้ไขปัญหา โดยใช้เวทีชุมชนเพื่อการเรียนรู้ การระดมความคิด 2) การวางแผน โดยบทบาทผู้นำ แกนนำชุมชน ร่วมกับองค์กร หน่วยงานร่วมกันทำแผน 3) การปฏิบัติ โดยกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ และการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน 4) การสรุปบทเรียน โดยการพูดคุยกันอย่างไม่เป็นทางการ และการเรียนรู้ร่วมกันขององค์กรหรือหน่วยงานเพื่อ

ประเมินผลการปฏิบัติงาน ส่วนข้อมูลเพื่อการประยุกต์ใช้ในการส่งเสริมและเผยแพร่ ได้แก่ 1) ข้อมูลอันเป็นปัจจัยเพื่อการดำรงชีวิต 2) ข้อมูลวิถีชีวิตและวัฒนธรรมชุมชน เพื่อเป็นแบบแผนเพื่อการประยุกต์ใช้ในการจัดการทรัพยากร และ 3) ข้อมูลการจัดการทรัพยากรของชุมชน เพื่อเป็นรูปแบบในการเรียนรู้กระบวนการเพื่อการออกแบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้

ศิริทิพย์ พรหมคำทิพย์ (2549 : 3 - 4) ได้ศึกษาเรื่อง การปรับตัวด้านความรู้ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ กรณีศึกษาบ้านธารทอง ตำบลห้วยแก้ว กิ่งอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่ พบว่า การปรับตัวด้านความรู้ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน เกิดขึ้นจากการจัดการองค์ความรู้เดิมซึ่งเป็นความรู้ภายใน เป็นความรู้เพื่อการดำรงชีวิตภายใต้ความสัมพันธ์กับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นความรู้ตามแบบแผนชีวิต ผ่านกระบวนการกล่อมเกล่าและบทเรียนจากการเผชิญปัญหาของการจัดการทรัพยากรป่าไม้และสิ่งแวดล้อม และความรู้ใหม่เป็นความรู้ที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์กับสังคมภายนอก โดยผ่านกระบวนการรับรู้ข้อมูล การตรวจสอบวิเคราะห์ การผสมผสานประยุกต์ใช้ความรู้ และการนำความรู้ไปสู่การปฏิบัติ ส่งผลให้ระบบนิเวศที่เคยเป็นป่าไร่เก่ากลับฟื้นตัวและมีความหลากหลายทางชีวภาพใกล้เคียงป่าธรรมชาติมากขึ้น

จากผลการศึกษาดังกล่าวชุมชนมีการสร้างภูมิคุ้มกันชุมชนได้ในระดับที่ดี ทำให้เกิดเป็นความพยายามในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และมีความตระหนักต่อการจัดการทรัพยากร อันจะทำให้เกิดความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตอย่างสอดคล้องเหมาะสมได้

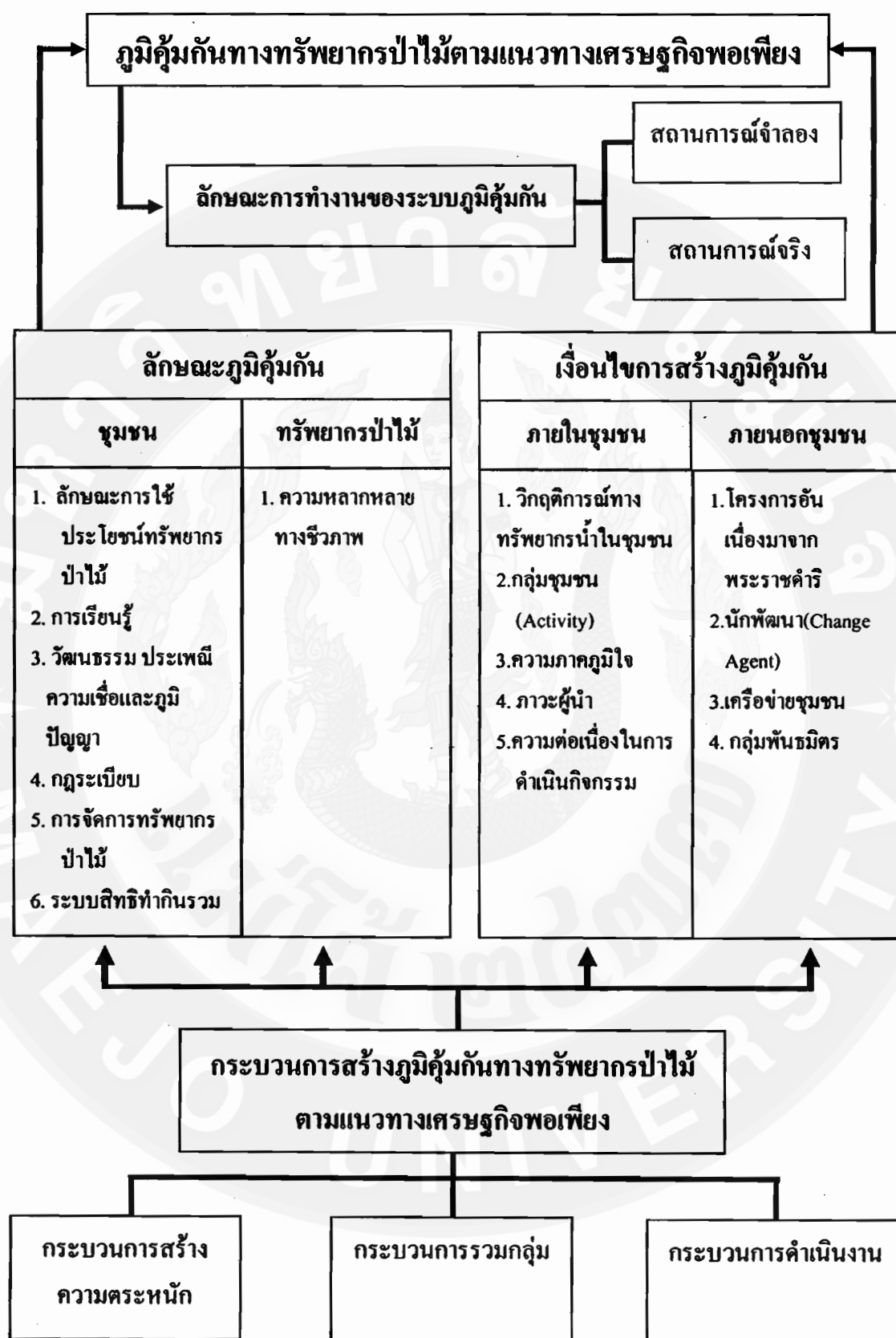
กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรธรรมชาติชุมชนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษา : บ้านป่าสักงาม ตำบลหลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการวิจัยที่มีพื้นฐานทางความคิดจากปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามแนวทางพระราชดำริที่มุ่งเน้นให้ “คนอยู่กับป่าได้อย่างเกื้อกูล” โดยผู้วิจัยมีความเชื่อว่าทุกสรรพสิ่งจะสามารถดำรงอยู่ได้จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวเองที่ดีสามารถป้องกันตนเองจากสิ่งกระทบต่าง ๆ ได้ ซึ่งจากการประชุม สัมมนาและเผยแพร่ของคณะอนุกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียงและการศึกษาแนวคิดของนักคิดหลายท่านก็มีความเห็นสอดคล้องกัน

การที่พื้นที่ป่าใน ไทยและประเทศไทยได้ลดพื้นที่และเสื่อมโทรมลงอย่างน่าใจหายย่อมเป็นสิ่งสะท้อนได้เป็นอย่างดีถึงระบบภูมิคุ้มกันที่ไม่สามารถที่จะปกป้องทรัพยากรป่าไม้ไว้ได้ ในขณะที่ภาครัฐพยายามที่จะป้องกันมิให้พื้นที่ป่าไม้ลดลงและสร้างพื้นที่ป่าให้อุดมสมบูรณ์เพิ่มขึ้นแต่พื้นที่ป่าก็ลดจำนวนลงทุกปีและมีแนวโน้มเสื่อมโทรมเพิ่มขึ้น ตรงกันข้ามในระดับ

ชุมชนหลายแห่งกลับประสบผลสำเร็จในการปกป้องพื้นที่ป่าไม้และฟื้นฟูสภาพป่าได้อย่างน่าชื่นชม จากปรากฏการณ์ดังกล่าวได้สะท้อนความเชื่อของผู้วิจัยที่เห็นว่า ทุกชุมชนที่สามารถรักษาทรัพยากรป่าไม้ไว้ได้ย่อมมีการสร้างระบบภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ภายในชุมชนของตนเองได้ ดังปรากฏในงานวิจัย เอกสารเผยแพร่และข้อมูลเชิงประจักษ์ที่สามารถพบเห็นได้ทั่วทุกภาคของประเทศไทย

จากการที่ชุมชนได้ปรับเปลี่ยนลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับทรัพยากรป่าไม้อยู่ตลอดเวลาตามแต่เหตุปัจจัยและสถานการณ์ภายนอกที่ได้เข้ามากระทบภายในชุมชน การป้องกันทรัพยากรป่าไม้อันเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารจึงมีความสำคัญเป็นอย่างยิ่งที่จะเป็นหลักประกันในการดำรงอยู่ของชุมชนได้อย่างยั่งยืนสืบไป โดยคุณลักษณะของภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ที่มีอยู่ในชุมชนเอง อันได้แก่ ความหลากหลายทางชีวภาพ การศึกษา วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ กฎระเบียบ กิจกรรม ระบบสิทธิทำกินรวม โดยมีเงื่อนไขในการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ 2 ประการ คือ ประการแรก เงื่อนไขภายในชุมชน ได้แก่ วิถีทางทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน การสร้างกลุ่มชุมชน(Activity) ความภาคภูมิใจ ภาวะผู้นำและความต่อเนื่องในการดำเนินงาน ประการที่สอง เงื่อนไขภายนอกชุมชน คือ โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ นักพัฒนา(Change Agent) เครือข่ายชุมชนด้านการอนุรักษ์และกลุ่มกัลยาณมิตร โดยทั้งลักษณะของภูมิคุ้มกันและเงื่อนไขในการสร้างภูมิคุ้มกันนั้นเกิดมาจากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกัน 3 กระบวนการย่อยๆ ได้แก่ กระบวนการเรียนรู้ กระบวนการรวมกลุ่มและกระบวนการดำเนินงาน ซึ่งผู้ศึกษาวิจัยยังได้ศึกษาเพิ่มเติมถึงลักษณะการทำงานของภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ภายในชุมชน ทั้งภายใต้สถานการณ์จำลองและจากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นจริง อันจะเป็นการสะท้อนถึงการมีประสิทธิภาพในการปกป้องทรัพยากรป่าไม้ภายในชุมชนเอง นอกจากนี้ภายใต้กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันนี้เอง ก่อให้เกิดภูมิคุ้มกันชุมชนทางทรัพยากรป่าไม้ ที่เป็นไปตามแนวพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งจะเป็นรูปแบบแห่งการพัฒนาตามแนวพระราชดำริที่ให้ผลที่ยั่งยืนสืบไป ซึ่งแนวคิดทั้งหมดได้แสดงในภาพ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

ภาพ 1 กรอบแนวคิดการวิจัย

บทที่ 3

วิธีการวิจัย

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการศึกษาเรื่อง การสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษา บ้านป่าสักงาม หมู่ที่ 1 ตำบลหลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อค้นหาลักษณะของภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งในด้านภูมิคุ้มกันภายในชุมชนและภูมิคุ้มกันภายนอกชุมชน เจาะลึกการสร้างภูมิคุ้มกันภายใต้กรอบแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง และกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันชุมชน

ผู้ศึกษาวิจัยได้กำหนดระเบียบวิธีการศึกษาวิจัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีตัวผู้วิจัยเป็นเครื่องมือสำคัญในการศึกษาค้นหาข้อมูล ซึ่งมีขั้นตอนในการศึกษาวิจัยดังนี้

1. การเก็บรวบรวมข้อมูล มีวิธีการดำเนินการคือ
  - 1.1 ศึกษาบริบทของชุมชน
    - 1.1.1 สืบค้นจากข้อมูลทุติยภูมิ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
    - 1.1.2 ศึกษาประวัติความเป็นมาของชุมชน
    - 1.1.3 การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ
  - 1.2 ศึกษาลักษณะภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน
    - 1.2.1 แนวคิด ทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
    - 1.2.2 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interviews)
    - 1.2.3 การสังเกต (Observation)
    - 1.2.4 กระบวนการกลุ่ม (Focus group)
    - 1.2.5 การจดบันทึก
  - 1.3 ศึกษาเงื่อนไขและกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้
    - 1.3.1 การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interviews)
    - 1.3.2 การสังเกต (Observation)
    - 1.3.3 กระบวนการกลุ่ม (Focus group)
    - 1.3.4 การจดบันทึก
2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
3. ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล
4. การวิเคราะห์ข้อมูล

4.1 การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

4.2 การรายงานผลการศึกษา

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

1. การศึกษาบริบทของชุมชน

เป็นการศึกษาค้นคว้าจากข้อมูลทุติยภูมิที่มีอยู่ รวมทั้งเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบริบทชุมชน การสืบค้นหาประวัติความเป็นมา ลักษณะทางกายภาพ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ซึ่งผู้วิจัยจะเน้นการเข้าไปฝังตัวเก็บข้อมูลภายในชุมชน โดยจะแบ่งกลุ่มเป้าหมายในการค้นหาข้อมูลตามลักษณะของบริบทชุมชน เช่น ประวัติความเป็นมา ศึกษาจากข้อมูลทุติยภูมิ ตติยภูมิ ผู้สูงอายุ และผู้ที่มีความรู้เรื่องประวัติศาสตร์ภายในชุมชน ลักษณะทรัพยากรธรรมชาติ ศึกษาจากการเดินสำรวจ ผู้รู้ในชุมชน หรือ กิจกรรมการฟื้นฟู อนุรักษ์และป้องกันป่า ศึกษาจากกลุ่มอนุรักษ์ภายในชุมชน เป็นต้น

2. การศึกษาลักษณะของภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน

โดยศึกษาค้นคว้าจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อทำการกำหนดประเด็นในลักษณะภูมิคุ้มกันในด้านต่าง ๆ การศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่อยู่ภายในชุมชน อันได้แก่ การจัดการความรู้ในการใช้ทรัพยากรป่าไม้อย่างยั่งยืน การถ่ายทอด และระบบการป้องกันทรัพยากรในชุมชน และการศึกษาค้นคว้าข้อมูลภายนอกชุมชน อันได้แก่ เครือข่ายชุมชน โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และอื่น ๆ โดยนอกจากผู้ศึกษาวิจัยจะทำการค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องแล้ว จะดำเนินการกำหนดประเด็นและกรอบการศึกษา ทางด้านเนื้อหาให้ชัดเจน และดำเนินการเก็บข้อมูล โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-depth Interviews) และดำเนินการกระบวนการกลุ่ม(Focus group) กับกลุ่มตัวอย่าง นอกจากนี้ยังดำเนินการสังเกตเหตุการณ์ในชุมชนด้านต่าง ๆ การสังเกตจะใช้ 2 วิธี คือ การสังเกตแบบชุมชนมีส่วนร่วม และวิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม แล้วทำการจดบันทึก เพื่อศึกษาถึงลักษณะของภูมิคุ้มกันในด้านต่าง ๆ โดยละเอียดยิ่งขึ้น

3. การศึกษาเงื่อนไขและรูปแบบกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน

ผู้ศึกษาวิจัย ดำเนินการสร้างกรอบเนื้อหาสาระในการค้นคว้าและดำเนินการเข้าชุมชน เพื่อเก็บข้อมูล โดยจะเน้นวิธีการเก็บข้อมูล 3 วิธีการ คือ 1) การดำเนินกระบวนการกลุ่ม (Focus group) แบบเป็นทางการ 2) การเก็บข้อมูลแบบไม่เป็นทางการ โดยการพูดคุยกันตามร้านค้า หรือสถานที่ต่างๆ และ 3) การสังเกตชุมชน โดยดูจากพฤติกรรม การแสดงออก และการเฝ้าดูอย่างใจจดจ่อ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่แท้จริงและตรงตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยได้ใช้ตัวผู้วิจัยเป็นเครื่องมือในการวิจัย โดยการฝังตัวในชุมชนเพื่อเก็บข้อมูลเชิงลึก ให้ครอบคลุมในขอบเขตการศึกษาที่ได้กำหนดไว้ โดยเครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูลมี การบันทึก และการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก โดยมีการกำหนดประเด็นการศึกษาตามกรอบทางด้านเนื้อหาสาระแล้ว

การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

ผู้ศึกษาวิจัยนำข้อมูลที่ได้นำมาเรียบเรียงตามประเด็นที่ตั้งไว้ และดำเนินการสอบถามผู้รู้และผู้ที่มีประสบการณ์ในชุมชนอีกครั้งหนึ่ง เพื่อยืนยันความถูกต้องแม่นยำของข้อมูล โดยการตรวจสอบจะกระทำไปพร้อมกับการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล

1. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

โดยการจัดระบบข้อมูล แยกตามประเด็นกรอบแนวคิดที่ได้ใช้ในการศึกษา และทำความเข้าใจข้อมูลที่รวบรวมมาได้ นำมาวิเคราะห์ร่วมกับแนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง โดยจะวิเคราะห์จากเนื้อหา ไปพร้อมๆ การรวบรวมข้อมูล ได้แก่

1.1 การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชน ได้แก่ ประวัติความเป็นมาและการตั้งถิ่นฐานชุมชน ที่ตั้ง อาณาเขตและการคมนาคม ลักษณะทางกายภาพ ลักษณะทรัพยากรธรรมชาติ ลักษณะทางสังคม เศรษฐกิจชุมชน กลุ่มหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน มีการอธิบายเชิงพรรณนา

1.2 การวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับเนื้อหาการศึกษา โดยมีการวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์ ดังนี้

1.2.1 การวิเคราะห์ลักษณะภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ โดยแยกออกเป็น 2 ลักษณะ ได้แก่ ลักษณะภูมิคุ้มกันที่มีในชุมชน โดยศึกษา กฎระเบียบ การเรียนรู้การอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรป่าไม้ วัฒนธรรม ประเพณี ลักษณะการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ การจัดการทรัพยากรป่าไม้ และระบบสิทธิทำกินรวม ลักษณะที่ 2 คือ ความหลากหลายทางชีวภาพป่าไม้ในชุมชน

1.2.2 การวิเคราะห์เงื่อนไขการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ มี 2 เงื่อนไข ได้แก่ เงื่อนไขภายใน และเงื่อนไขภายนอกชุมชน

1.2.3 การวิเคราะห์กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งในด้านที่เกิดขึ้นเองในชุมชนและในส่วนที่ได้รับมาจากภายนอก

2. การรายงานผลการศึกษา

โดยนำข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ มาจัดเรียบเรียงร้อยคำ เป็นรายงานผลการศึกษา ในรูปแบบการบรรยายเชิงพรรณนาผล แบ่งเนื้อหาออกเป็น 2 บท ดังนี้

บทที่ 4 การวิเคราะห์ข้อมูล มีการแบ่งการวิเคราะห์เป็น 4 ตอน คือ

ตอนที่ 1 บริบทชุมชน ประกอบด้วย

- ประวัติความเป็นมาและการตั้งถิ่นฐานชุมชน
- ที่ตั้ง อาณาเขตและการคมนาคม , ลักษณะทางกายภาพ
- ลักษณะทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่ ทรัพยากรป่าไม้ ทรัพยากรน้ำ ทรัพยากรดิน
- ลักษณะทางสังคม ได้แก่ โครงสร้างประชากร การศึกษา ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ
- เศรษฐกิจชุมชน ได้แก่ การประกอบอาชีพ แหล่งรายได้ หนี้สิน
- กลุ่มหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน

ตอนที่ 2 ลักษณะภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้

ตอนที่ 3 เงื่อนไขการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้

ตอนที่ 4 กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้

บทที่ 5 การสรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

บทที่ 4

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาถึง การสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ ของชุมชนบ้านป่าสักงาม หมู่ที่ 1 ตำบลหลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ผลของการวิจัย แบ่งออกเป็น 4 ตอน คือ บริบทชุมชน ลักษณะภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ เจื้อนไขการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ และกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ตอนที่ 1 บริบทชุมชน

1. ประวัติ ความเป็นมาและการตั้งถิ่นฐานของชุมชน

บ้านป่าสักงาม หมู่ที่ 1 ตำบลหลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ เป็นชุมชนเก่าแก่และถือได้ว่าเป็นแหล่งอารยธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งในอาณาจักรล้านนา ตามตำนานที่เล่าขานสืบต่อกันมาพบว่า บริเวณที่ตั้งบ้านป่าสักงามในปัจจุบันนั้น เมื่อประมาณ 700 ปี เดิมชื่อ “เมืองสามฝั่งแกน” เนื่องจากพญาสามฝั่งแกนเจ้าเมืองเชียงใหม่กับพระมเหสี พร้อมด้วยข้าทาสบริวารจำนวนมากได้เดินทางผ่านพื้นที่นี้ พระมเหสีซึ่งกำลังตั้งครรภ์ ได้เจ็บครรภ์และให้กำเนิดบุตร ณ บริเวณดังกล่าว พญาสามฝั่งแกนจึงให้บริวารสำรวจพื้นที่บริเวณพื้นที่รอบๆ พบว่า เป็นที่ราบขนาดใหญ่ หนาไปด้วยภูเขาสูงชันทั้ง 2 ข้าง มีลำห้วยใหญ่ 2 เส้นและลำห้วยสาขาอีกมากมาย ซึ่งเหมาะสำหรับการเกษตรได้ พื้นที่บริเวณบ้านป่าสักงาม จึงเป็นพื้นที่ที่มีชัยภูมิเหมาะสมในการสร้างบ้านแปงเมือง จึงได้ตั้งชื่อว่า “เมืองสามฝั่งแกน” เมื่อบ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง มีปราสาทราชวังมากมาย จึงได้ชื่อใหม่ว่า “บ้านปราสาทงาม” และเนื่องจากในพื้นที่หมู่บ้านเป็นแหล่งไม้สักที่อุดมสมบูรณ์ ชื่อหมู่บ้านจึงเปลี่ยนมาเป็น “บ้านป่าสักงาม” จนถึงปัจจุบัน

หลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่ยืนยันตำนานคำบอกเล่าดังกล่าว ได้แก่ การสำรวจพบซากโบราณสถาน หรือวัดร้าง กระจายอยู่ในพื้นที่ป่าโดยรอบชุมชน กว่า 11 จุด ซึ่งจากการวิเคราะห์ตัวอย่างก้อนอิฐพบว่า มีอายุอยู่ร่วมสมัยกับการก่อตั้งเมืองเชียงใหม่ หรืออายุประมาณ 700 ปี และในปี พ.ศ. 2518 นายบุญยืน ปิ่นใจ ได้ค้นพบพระพุทธรูป พระสิงห์สาม หน้าตักกว้าง 39 นิ้ว ลักษณะเป็นเนื้อทองสัมฤทธิ์ทั้งองค์ บริเวณลำห้วยโบสถ ชุมชนจึงได้มีการอัญเชิญมาประดิษฐาน ที่วัดบ้านป่าสักงาม พระพุทธรูปพระสิงห์สาม เป็นพระพุทธรูปที่อยู่ในช่วงสร้างเมืองเชียงใหม่อีกด้วย

ชุมชนบ้านป่าสักงาม จากคำบอกเล่าของผู้อาวุโสในชุมชน แต่เดิมเป็นชุมชนที่สืบเชื้อสายมาจากชาวลัวะ ที่ได้แยกมาจาก บ้านป่าแป๋ ผาแดง อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อกว่า 200 ปี ซึ่งถูกพม่ารุกรานจึงอพยพมาอยู่ที่บริเวณบ้านป่าสักงาม โดยมาตั้งถิ่นฐานบนพื้นที่ราบลาดบนไหล่เขาในพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยคัง มีทำเลที่ตั้งเหมาะแก่การตั้งถิ่นฐาน เนื่องจากเป็นพื้นที่ราบบนภูเขา มีลำธารล้อมรอบหมู่บ้าน อุดมสมบูรณ์ด้วยพืชพรรณธัญญาหารนานาชนิด

2. ที่ตั้ง อาณาเขตและการคมนาคม

บ้านป่าสักงาม หมู่ที่ 1 ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่ในพิกัดที่ 47 QNA 134 – 988 ของแผนที่ภูมิประเทศกรมแผนที่ทหาร มาตรฐาน 1 : 50,000 ชื่อแผนที่อำเภอสันทราย มีขอบเขตการปกครองประมาณ 112 ตารางกิโลเมตร หรือประมาณ 70,000 ไร่ (ภาพ 2) มีอาณาเขตติดต่อดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับ อำเภอแม่แตง และ อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่

ทิศใต้ ติดต่อกับ เขื่อนแม่กวงอุดมธารา ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

ทิศตะวันออก ติดต่อกับ อำเภอพร้าว และตำบลป่าเมี่ยง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัด เชียงใหม่

ทิศตะวันตก ติดต่อกับ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

การเดินทางที่สามารถเข้าถึงชุมชนบ้านป่าสักงาม มี 2 เส้นทาง คือ

1) การเดินทางโดยทางรถยนต์ โดยเดินทางจากเชียงใหม่ไปตามทางหลวงหมายเลข 1001 เชียงใหม่-พร้าว ผ่านมหาวิทยาลัยแม่โจ้ บ้านซ้อแล บ้านป่าไม้ และสวนป่าแม่หอพระ เลี้ยวขวาประมาณกิโลเมตรที่ 50 ไปตามถนนลาดซึ่งสองข้างทางเป็นพื้นที่สวนป่า เข้าไปประมาณ 15 กิโลเมตร ถึงบ้านป่าสักงาม รวมระยะทางจากอำเภอเมืองเชียงใหม่ถึงหมู่บ้านป่าสักงาม ประมาณ 65 กิโลเมตร ใช้เวลาเดินทางประมาณ 1.30 ชั่วโมง

2) การเดินทางโดยทางเรือ โดยเลี้ยวซ้ายประมาณกิโลเมตรที่ 20 ทางหลวงหมายเลข 118 เชียงใหม่-เชียงราย บริเวณปากทางเขื่อนแม่กวงอุดมธารา ผ่านหมู่บ้านวังธาร สำนักงานชลประทานเขื่อนแม่กวง ถึงท่าเรือเขื่อนแม่กวง ระยะทางประมาณ 6 กิโลเมตร และขึ้นเรือโดยสารจากท่าเรือเขื่อนแม่กวงไปยังท่าเรือบ้านป่าสักงาม ระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร ใช้เวลาประมาณ 15-20 นาที และเดินทางโดยรถยนต์ไปตามถนนลาดยาง อีกประมาณ 3 กิโลเมตร รวมระยะทางจากตัวอำเภอเมืองเชียงใหม่ถึงหมู่บ้านป่าสักงาม ประมาณ 31 กิโลเมตร ใช้ระยะเวลาประมาณ 30 นาที

ภาพ 2 แผนที่แสดงที่ตั้งบ้านป่าสักงาม

3. ลักษณะการตั้งบ้านเรือน

บ้านป่าสักงาม เป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีการตั้งถิ่นฐานมายาวนานกว่า 200 ปี จากการสืบค้นข้อมูลลักษณะการตั้งบ้านเรือนของชุมชนบ้านป่าสักงามของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คำทอง (2546 : 60 – 61) พบว่า เดิมชุมชนบ้านป่าสักงามเป็นชาวละแวก ซึ่งโดยปกติจะมีการตั้งบ้านเรือนรวมกันกลุ่มหนึ่งเฉลี่ย 51 หลังคาเรือน/หมู่บ้าน ในแต่ละหมู่บ้านจะมีการกระจายเป็นกลุ่มเล็ก ๆ โดยยึดวงศ์ญาติเป็นหลักในการรวมตัว โดยลักษณะบ้านดั้งเดิมจะมี 3 ลักษณะ คือ

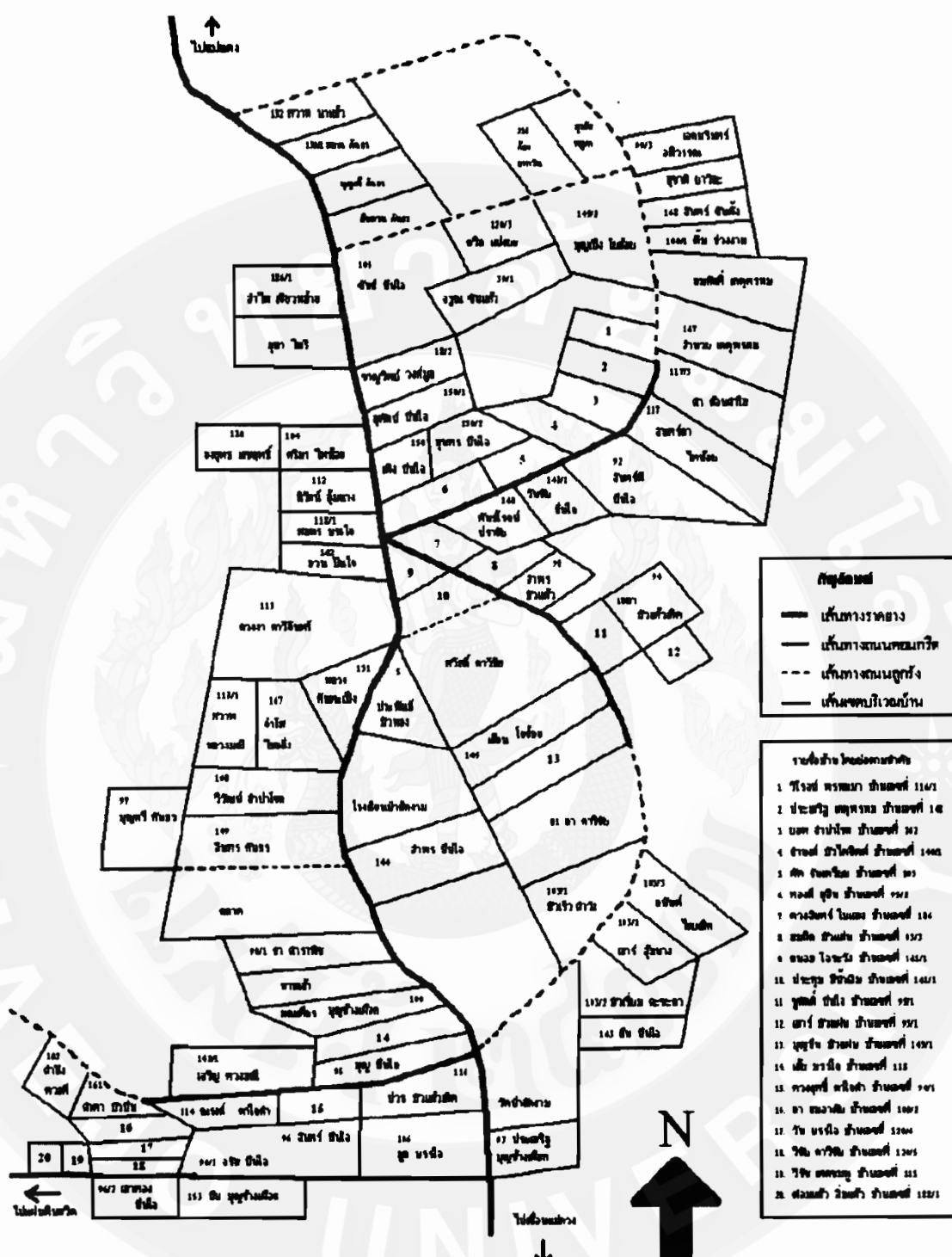
3.1 บ้านแบบโบราณลักษณะประจำเผ่า เป็นบ้านยกพื้นสูง พื้นและฝาทำด้วยฟาก หลังคาทำด้วยหญ้าคา หลังคาด้านหนึ่งจะลาดลงมาเกือบจรดพื้น ภายใต้อีกหลังคาที่ลาดลงมาเกือบจรดพื้นที่จะมีครกกระเดื่องสำหรับตำข้าวอยู่ภายใน นอกจากนี้ยังใช้เป็นที่พักเก็บไม้ฟืนและสิ่งของต่าง ๆ ซึ่งหลังคาแบบนี้จะช่วยกันแดดกันฝนได้เป็นอย่างดี ตัวบ้านไม่มีช่องหน้าต่าง มีประตูเข้าบ้าน 2 ประตู หน้าบ้านจะมีระเบียงหรือนอกชานใหญ่ ใต้ถุนบ้านจะเป็นคอกสัตว์ เช่น วัว ควาย หรือหมู

3.2 บ้านแบบกึ่งโบราณลักษณะประจำเผ่าผสมลักษณะคนพื้นราบ ลักษณะเป็นบ้านยกพื้นสูง หลังคาเป็นหน้าจั่วธรรมดา ความยาวของจั่วจะเท่ากันทั้งสองข้าง ไม่มีข้างหนึ่งที่จะเกือบจรดพื้น หลังคาทำด้วยหญ้าคา แต่พื้นและฝายังคงทำด้วยฟากหรือบางหลังคาพื้นบ้านอาจจะทำด้วยไม้แปรรูป แต่ลักษณะการจัดแบ่งส่วนต่าง ๆ ภายในบ้านจะเป็นกับแบบที่ 1 เพียงแต่ไม่มีคอกสัตว์อยู่ใต้ถุนบ้านแต่จะแยกออกมาจากตัวบ้าน

3.3 บ้านแบบคนพื้นราบ ลักษณะเป็นบ้านยกพื้นสูง พื้นและฝาทำด้วยไม้แปรรูป หลังคามุงด้วยสังกะสี มีการเจาะช่องหน้าต่างแบบคนพื้นราบเพื่อให้เป็นช่องถ่ายเทอากาศ

บ้านทั้งสามลักษณะ มีแผนผังการจัดแบ่งพื้นที่ใช้สอยภายในครัวเรือนที่เหมือนกันคือ เมื่อขึ้นบันไดจะเป็นนอกชานหรือระเบียงกว้าง ถัดเข้าไปจะยกพื้นขึ้น มีประตูเข้าไปในห้อง 1 หรือ 2 ประตู ภายในแบ่งเป็นห้องโถง 1 ห้อง และกันเป็นห้องนอน 1-2 ห้อง ห้องครัวจะอยู่ภายในตัวบ้านโดยใช้ไม้ไผ่ทำเป็นกระบะสี่เหลี่ยมวางเพื่อทำเป็นเตาไฟ บนเตาไฟมีไม้ไผ่แขวนไว้เพื่อเป็นที่วางของหรือวางเนื้อสัตว์เพื่อเป็นการรมควันอันเป็นวิธีการถนอมอาหารอีกแบบหนึ่ง

บ้านป่าสักงามในปัจจุบัน มีลักษณะการตั้งบ้านเรือนเป็นกลุ่ม เรียงรายตามถนนในหมู่บ้านโดยมีการสร้างบ้านใกล้เคียงกัน (ภาพ 3) ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นบ้านเรือนที่แยกมาจากครอบครัวเดิมในอดีต และส่วนหนึ่งได้เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยใหม่ และจากการสำรวจ พบว่าปัจจุบันไม่มีลักษณะบ้านแบบโบราณ หรือลักษณะประจำเผ่าของชนเผ่าละแวกแล้ว แต่เป็นลักษณะการสร้างบ้านเรือนใน 2 ลักษณะ คือ

ภาพ 3 ลักษณะการตั้งบ้านเรือนชุมชนบ้านป่าสักงาม

ที่มา : ฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2549ก)

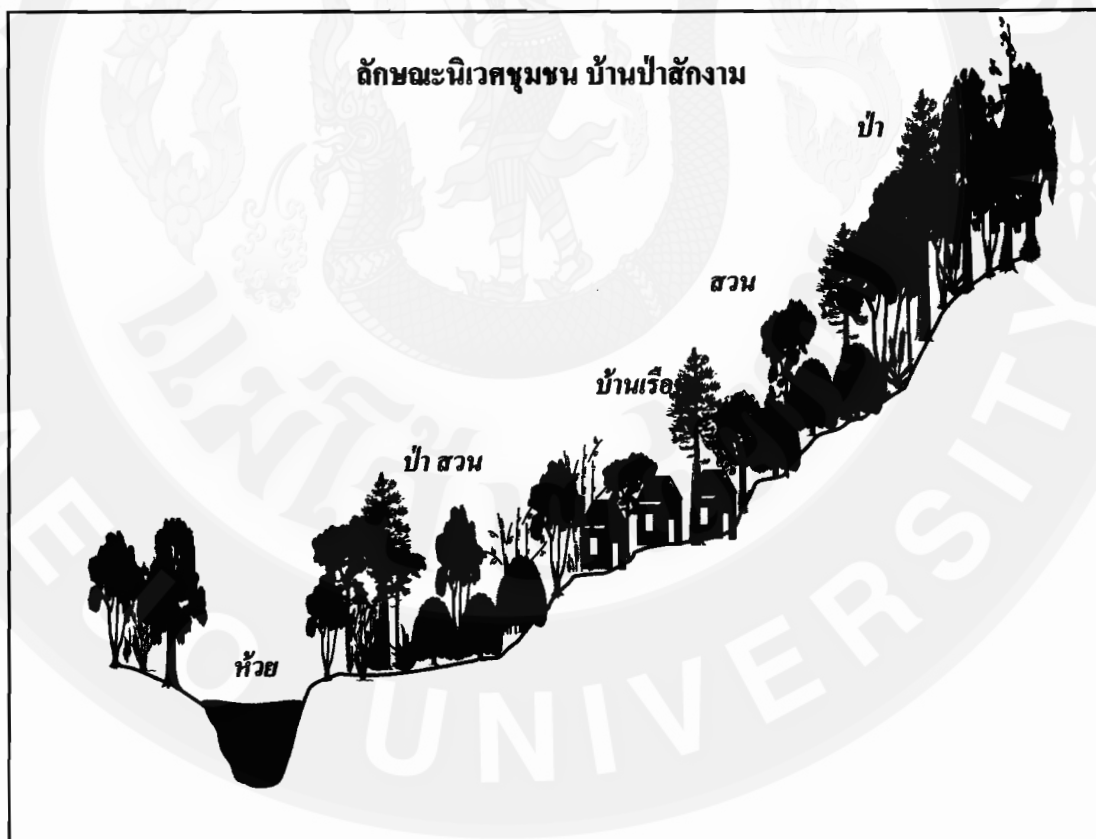
3.3.1 บ้านแบบคนพื้นราบในสมัยดั้งเดิม ส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้เก่ามีอายุไม่ต่ำกว่า 30 – 40 ปี ส่วนหนึ่งพบว่า มีการสร้างขึ้นใหม่บ้างแต่มีจำนวนไม่มากนัก มีลักษณะเป็นบ้านไม้ยกพื้นสูงประมาณ 1 – 2 เมตร พื้นบ้านและฝาบ้านทำด้วยไม้แปรรูปเป็นเกือบทั้งหมด พบเพียงบางหลังเท่านั้นที่ยังมีการทำพื้นบ้านมุงฝ้ายบ้านด้วยฟาก (ไม้ไผ่สานหรือสับเป็นแนวยาวใช้สำหรับทำพื้นหรือฝ้ายบ้าน) หลังคาในหมู่บ้านส่วนใหญ่นิยมมุงด้วยกระเบื้องมีเพียงบางหลังมุงด้วยสังกะสี ไม่พบว่าการมุงหลังคาด้วยหญ้าคาหรือใบตองคิ่งเหมือนในอดีต ในบ้านแบบดั้งเดิมพบว่ามีส่วนหนึ่งได้ทำการต่อเติมได้ทุนเพื่อทำเป็นบ้านสองชั้น โดยชั้นล่างจะมีการก่ออิฐถือปูนโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้ในการจำหน่ายสินค้าหรือเป็นที่พักผ่อนแทนพื้นที่ข้างบนบ้าน มีสร้างห้องน้ำไว้บริเวณใกล้ ๆ ตัวบ้านซึ่งเป็นห้องน้ำที่ทำแบบง่าย ๆ แต่ในปัจจุบันส่วนใหญ่นิยมสร้างห้องน้ำติดกับตัวบ้านเพิ่มมากขึ้น

3.3.2 บ้านตามลักษณะสมัยนิยม ส่วนใหญ่มีการสร้างเป็นบ้านไม้แปรรูปและบ้านปูน โดยนิยมทำเป็นบ้านชั้นเดียวไม่มีได้ทุนบ้านหรือยกพื้นไม่สูงมาก พื้นบ้านส่วนใหญ่ทำจากการก่ออิฐถือปูนมีการปูกระเบื้อง บางส่วนทำจากไม้แปรรูปและมีการขัดมันเพื่อเพิ่มความสวยงาม ฝ้ายบ้านมีการทำเป็นฝ้ายผนังปูนหรือเป็นไม้แปรรูปครึ่งหนึ่งและปูนครึ่งหนึ่ง หลังคามุงด้วยกระเบื้องทั้งหมด ไม่นิยมมุงหลังคาด้วยสังกะสีเนื่องจากทำให้อากาศภายในตัวบ้านร้อนกว่าการมุงด้วยกระเบื้อง มีการคิดเพดานบ้านด้วยไม้หรือแผ่นกระเบื้องเพื่อความสวยงาม ลักษณะภายในตัวบ้านมีการแบ่งพื้นที่ใช้สอยเป็น 4 ส่วน คือ ส่วนห้องโถง สำหรับทำกิจกรรมต่าง ๆ ของครอบครัว เช่น ดูโทรทัศน์ พุดคุย ทานข้าว เป็นต้น และใช้สำหรับรับแขก ส่วนห้องนอนนิยมเก็บสมบัติและทรัพย์สินส่วนตัวไว้ในห้องนอน ส่วนห้องครัวสำหรับทำอาหาร วางตู้เย็น ตู้กับข้าว และส่วนที่เป็นห้องน้ำซึ่งมักจะมีการสร้างต่อจากบริเวณห้องนอนและใกล้บริเวณห้องครัว

ส่วนใหญ่ทุกครัวเรือนจะมีการเลี้ยง ไก่ เป็ด กบ หมู ปลุกผักสวนครัวเพื่อใช้ประโยชน์ในครัวเรือนด้วย บางครัวเรือนมีการปลูกพืชเช่น กระถินหรือชาทองเป็นแนวรั้วบ้าน แต่ส่วนใหญ่เริ่มมีการทำรั้วบ้านจากไม้ ไม้ไผ่ ลวดหนาม และอิฐบล็อกเพิ่มมากขึ้น และในการเลี้ยงสัตว์ใหญ่เช่น วัว ควาย ไม่นิยมเลี้ยงไว้ที่ได้ทุนบ้านเหมือนในอดีต แต่จะผูกมัดไว้ในพื้นที่ตามไร่ – สวน – ป่า ชาวบ้านเรียกว่า “พามวัวพามควาย” ซึ่งเป็นสถานที่เลี้ยงวัว – ควายที่สร้างขึ้นตามไร่ – สวน – ป่า ประกอบด้วยกระท่อม คอกสัตว์ และทำกิจกรรมอื่น ๆ ร่วม เช่น การปลูกพืชผักสวนครัว การทำบ่อปลา เป็นต้น

4. ลักษณะทางกายภาพ

บ้านป่าสักงาม อยู่ในเขตพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติขุนแม่งวง เป็นพื้นที่ดินน้ำลำธารของลำน้ำห้วยคัง ซึ่งเป็นลำน้ำสาขา 1 ใน 5 ลำน้ำหลักที่ไหลลงเขื่อนแม่งวงอุดมธารา ลักษณะที่ตั้งชุมชนโดยทั่วไปเป็นที่ราบถึงลาดเอียงเล็กน้อย มีช่วงความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 400 เมตร อยู่ระหว่างแนวเขาด้านทิศตะวันออกและตะวันตกของหมู่บ้าน โดยแนวเขามีลักษณะทอดตัวไปในแนวเหนือ – ใต้ ยอดเขาสูงสุดอยู่ทางทิศตะวันออกบริเวณเขาหัวยบวักเต่า มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 925 เมตร และยอดเขาสูงสุดทางทิศตะวันตกบริเวณเขาหัวยปลาตุก มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 848 เมตร บริเวณที่ตั้งบ้านเรือนที่อยู่อาศัยตั้งอยู่บนพื้นที่ราบลาดเอียงเล็กน้อย ทิศใต้ของหมู่บ้านเป็นที่ลาดเชิงเขา เป็นพื้นที่เกษตรกรรม มีการปลูกพืชเกษตรลาดลงสู่ลำน้ำห้วยคัง ซึ่งเป็นลำน้ำห้วยธรรมชาติ มีน้ำไหลตลอดปี (ภาพ 4)

ภาพ 4 ลักษณะนิเวศชุมชนบ้านป่าสักงาม

ที่มา : โครงการหมู่บ้านพิทักษ์ป่ารักษาสิ่งแวดล้อม จังหวัดเชียงใหม่ (2547)

5. ลักษณะทรัพยากรธรรมชาติ

5.1 ทรัพยากรป่าไม้

พื้นที่ป่าบ้านป่าสักงามมีเนื้อที่ประมาณ 70,000 ไร่ อยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติป่าขุนแม่กวาง ลักษณะป่าไม้ในพื้นที่แต่เดิมส่วนใหญ่เป็นป่าชั้น 2 (Secondary Forest) ที่ผ่านการทำไม้มาแล้ว ลักษณะพื้นที่ป่าส่วนใหญ่ ประกอบด้วยต้นไม้ขนาดเล็กที่ขึ้นอยู่ชิดกันเต็มพื้นที่ ซึ่งเป็นลักษณะของป่าที่กำลังฟื้นตัวใหม่ ในจากมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 28 พฤษภาคม พ.ศ. 2528 ได้มีการจำแนกชั้นคุณภาพลุ่มน้ำห้วยคังไว้ 3 ชั้นด้วยกันคือ ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 1 เอ มีเนื้อที่ประมาณ 7,187.50 ไร่ (11.5 ตร.กม.) เป็นพื้นที่ป่าที่ยังมีความอุดมสมบูรณ์ ให้มีการรักษาเป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธาร ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้น 3 มีเนื้อที่ประมาณ 2,062 ไร่ (3.30 ตร.กม.) เป็นพื้นที่ที่ยังไม่มีการเข้าไปใช้ประโยชน์แต่ลักษณะโดยทั่วไปสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำชั้น 4 เนื้อที่ประมาณ 22,625.00 ไร่ (36.2 ตร.กม.) ซึ่งเป็นลักษณะส่วนใหญ่ในพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยคังที่มีลักษณะโดยทั่วไปถูกใช้ประโยชน์ในการแผ้วถางปลูกพืชไร่ การทำสวนป่าเศรษฐกิจและเป็นพื้นที่ที่ผ่านการสัมปทานการทำไม้โดยภาครัฐและเอกชนและการทำไม้เถื่อนโดยชุมชนมาแล้ว นอกจากนี้ยังมีการจำแนกพื้นที่ใช้ประโยชน์ตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ 17 มีนาคม พ.ศ. 2535 ไว้ 3 พื้นที่ด้วยกัน ได้แก่ พื้นที่โซน C พื้นที่โซน E และพื้นที่ที่กั้นออกเป็นบริเวณหมู่บ้าน โดยพื้นที่โซน C มีเนื้อที่ประมาณ 7,187.50 ไร่ (11.50 ตร.กม.) ซึ่งสิรินทิพย์ พรหมคำทิพย์ (2549 : 58) ได้ให้ความหมายของพื้นที่โซน C ไว้ว่า พื้นที่เพื่อการอนุรักษ์(โซน C) หมายถึง พื้นที่ที่ป่าสงวนแห่งชาติกำหนดไว้เพื่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ พืชพรรณ และพันธุ์สัตว์ที่มีคุณค่าหายาก โดยปล่อยให้ไปไปตามธรรมชาติ เพื่อรักษาสภาพแวดล้อมและระบบนิเวศ เป็นการป้องกันภัยธรรมชาติอันเกิดจากน้ำท่วมและการพังทลายของดิน ตลอดจนเพื่อประโยชน์ด้านการศึกษาและวิจัยรวมทั้งความมั่นคงของชาติ พื้นที่โซน E ซึ่งหมายถึงพื้นที่ที่เป็นพื้นที่ที่มีความชันไม่มากนักสภาพภูมิอากาศเหมาะสมเพื่อการใช้ประโยชน์ได้ มีเนื้อที่ประมาณ 24,062.50 ไร่ (38.50 ตร.กม.) และเป็นพื้นที่หมู่บ้านที่อยู่ในเขตกันออกจากเขตป่าสงวนแห่งชาติขุนแม่กวาง เนื้อที่ประมาณ 625 ไร่ (1.00 ตร.กม.) ซึ่งการจำแนกชั้นคุณภาพลุ่มน้ำบ้านป่าสักงามมีรายละเอียดโดยสรุปตามตาราง 1 ดังนี้

ตาราง 1 การจำแนกชั้นคุณภาพลุ่มน้ำบ้านป่าสักงาม

มติดัชนีรัฐมนตรี	จำแนกตามชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ
28 พฤษภาคม 2528	- ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 1 เอ หมายถึง พื้นที่ที่ยังคงมีสภาพป่าสมบูรณ์ เนื้อที่ 7,187.50 ไร่ (11.50 ตารางกิโลเมตร) - ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 3 หมายถึง พื้นที่ที่มีลักษณะโดยทั่วไปสามารถใช้ประโยชน์ได้ เนื้อที่ 2,062.50 ไร่ (3.30 ตารางกิโลเมตร) - ชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ 4 หมายถึง พื้นที่ที่มีลักษณะโดยทั่วไปถูกแผ้วถางเพื่อใช้ประโยชน์ในกิจการพืชไร่เป็นส่วนมาก เนื้อที่ 22,625.00 ไร่ (36.2 ตารางกิโลเมตร)
	จำแนกตามการใช้ประโยชน์
17 มีนาคม 2535	- Zone C หมายถึง บริเวณพื้นที่เพื่อการอนุรักษ์ เนื้อที่ 7,187 ไร่ (11.50 ตารางกิโลเมตร) - Zone E หมายถึง บริเวณพื้นที่ที่มีอากาศเหมาะสมเพื่อการใช้ประโยชน์ได้ เนื้อที่ 24,062.50 ไร่ (38.50 ตารางกิโลเมตร) - พื้นที่กันออกจากเขตป่าสงวนแห่งชาติเป็นบริเวณหมู่บ้าน เนื้อที่ 625.00 ไร่ (1.00 ตารางกิโลเมตร)

ที่มา : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2546)

ในปี พ.ศ. 2549 อุทยานแห่งชาติแม่ตะไคร้ ได้ดำเนินการจัดทำเวทีประชาคมหมู่บ้าน ณ ศาลาหอมน้อย ศูนย์ประสานงานโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพื่อขอขึ้นเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติ และประกาศจัดตั้งเป็นอุทยานแห่งชาติในเขตพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่และลำพูน รวมเนื้อที่ 768,625 ไร่ (ศิริทิพย์ พรหมคำทิพย์, 2549) ตามพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ ผลจากการทำประชาคมหมู่บ้าน ได้ข้อตกลงว่า ชุมชนจะขอดูแลพื้นที่ป่าในเขตลุ่มน้ำห้วยคังเอง ซึ่งขอบเขตลุ่มน้ำห้วยคังนั้น ตัวแทนชุมชนจะได้ร่วมกันออกสำรวจ จับ GPS และบันทึกในแผนที่ต่อไป และในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2549 ชุมชนบ้านป่าสักงามก็ได้มีการสำรวจขอบเขตพื้นที่ชุมชนบริเวณลุ่มน้ำห้วยคังทั้งหมด โดยใช้วิธีการเดินสำรวจ จดบันทึกและบันทึกข้อมูลด้วยระบบดาวเทียม (GPS) ผลจากการสำรวจพบว่า พื้นที่ลุ่มน้ำห้วยคังที่

ชุมชนบ้านป่าสักงามจะได้ร่วมกันดูแลรักษา มีเนื้อที่ป่าไม้ทั้งสิ้นประมาณ 37,000 ไร่ (59.2 ตร.กม.)

พื้นที่ป่าโดยทั่วไปของชุมชนบ้านป่าสักงาม จากการศึกษาและสำรวจข้อมูลโดย จุฑามาศ คำทอง โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ โครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ โครงการหมู่บ้านพิทักษ์ป่ารักษาสิงแวดล้อม โครงการวิจัยการมีส่วนร่วมของชุมชนดั้งเดิมในพื้นที่อนุรักษ์ในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพเพื่ออาหารท้องถิ่น และ ฝายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ พบว่า บริเวณพื้นที่ป่าบ้านป่าสักงาม มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางประมาณ 400 – 600 เมตร สภาพเป็นป่าเต็งรังผสมเบญจพรรณ พันธุ์ไม้เด่นที่พบได้แก่ ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้พลวง ไม้สัก ไม้ประดู่ ไม้เหียง ไม้แดง มีขนาดความสูงโดยเฉลี่ยประมาณ 20 – 25 เมตร ไม้ชั้นกลางสูงประมาณ 15 เมตร มีเรือนยอดชิดต่อเนื่องกัน ไม้พุ่มสูงไม่เกิน 1 เมตร และไม้พื้นล่างประกอบด้วย กวาวเครือ บุก ดอกกระเจียว จิงเฒ่า ในพื้นที่ที่มีระดับความสูงมากกว่า 600 เมตรขึ้นไป สภาพป่าเป็นป่าดิบชื้นผสมกับป่าเบญจพรรณ พันธุ์ไม้เด่นที่พบ คือ ไม้สัก ไม้มะม่วงป่า ไม้ยาง ไม้ตะเคียน ไม้เป่า ไม้ก่อ ไม้จ้าว ไม้รักฟ้า เป็นต้น มีเรือนยอดสูงหนาแน่น ขนาดความสูงของชั้นบนสูงประมาณ 25 – 30 เมตร ไม้ชั้นสองสูงประมาณ 20 – 22 เมตร ชั้นพืชคลุมดินและไม้พุ่มประกอบด้วยพันธุ์ไม้หลากหลายชนิด สภาพป่าบริเวณถ้ำหลวงมีสภาพเป็นป่าดิบแล้งผสมป่าเบญจพรรณ ลักษณะพื้นที่ที่มีความชุ่มชื้นสูง มีดินไม้ขึ้นอย่างหนาแน่น พันธุ์ไม้เด่นที่พบได้แก่ ชะเอม (ฮางแกง) ไม้มะแฟน หวายไส้ไก่ ไม้สัก ไม้แดง ไม้ตะคร้อ (ไม้โชค) เป็นต้นลักษณะโครงสร้างเรือนยอดไม้ชั้นบนมีความสูงประมาณ 25 – 30 เมตร ไม้ชั้นกลางสูงประมาณ 20 - 25 เมตรและพบไม้ชั้นล่างจำนวนมาก คือ พลุช้าง โคไม้รู้ล้ม หานช้างไห้ ว่านชนิดต่าง ๆ เป็นต้น นอกจากนี้ในทิศตะวันตกเฉียงเหนือของชุมชนยังมีพื้นที่ป่าชันน้ำซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของชุมชนมีเนื้อที่ประมาณ 150 ไร่ สภาพพื้นที่ที่มีความชุ่มชื้นสูงมากไฟป่าไม่สามารถเข้ามาในพื้นที่ได้ มีดินไม้ขึ้นแน่นเต็มพื้นที่แต่มีต้นไม้ที่มีทรงพุ่มสูงไม่มากนักเพราะส่วนใหญ่จะโคนล้มลงเนื่องจากสภาพพื้นดินในพื้นที่มีความอ่อนตัวและมีความชื้นในดินสูง พันธุ์ไม้เด่นที่พบคือ กัลยป่า ไม้คิหิมี ไม้ทองกลาง มะเดื่อป่า ไม้ยมหอม ไม้ตะเคียนทอง ไม้ชมพูป่า สำหรับไม้พื้นล่างที่พบในพื้นที่ได้แก่ ต้นตองสาต เตยป่า หวายไส้ไก่ หวายขาว ชะพลู เป็นต้น (ภาพ 5 และภาพ 6)

จากการสำรวจในพื้นที่ป่าบริเวณลุ่มน้ำห้วยคัง พบว่า มีพืชที่ชุมชนนำมาเป็นอาหารจำนวน 146 ชนิด ใช้สอย 15 ชนิด เป็นสมุนไพรรักษาโรค 139 ชนิด เห็ดทานได้จำนวน 33 ชนิด และจำหน่ายเป็นรายได้เสริมในครัวเรือนอีก 40 ชนิดทั้งพืช สัตว์ป่า สัตว์น้ำและแมลง ในด้านทรัพยากรสัตว์ป่าที่สำรวจพบในหมู่บ้าน ประกอบด้วยสัตว์ 4 ประเภท คือ นกป่า สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม สัตว์เลื้อยคลานและสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำคือ นกเป่า นกกระปูด เขี้ยวรุ่ง เก้ง หมูป่า หมึกวาย อีเห็น เม่น ตะกวด (แล่น) ชะมด กบจุก อึ่ง เขียด เป็นต้น สำหรับจากการสำรวจความหลากหลายของนก สวัสดิ์ วงศ์ธีรวัฒน์ (2549) นักวิทยาศาสตร์ 8 ว. กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช พบนกในพื้นที่ จำนวน 81 ชนิด ประกอบด้วย นกท้องถิ่นและนกอพยพตามฤดูกาล ส่วนในการจำแนกลักษณะของทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนจากการศึกษาของ จุฑามาศ คำทอง (2546) และฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2549ก) พบว่า ชุมชนได้มีการจำแนกป่าตามคุณค่าของป่าที่มีความสำคัญต่อชุมชนไว้ 5 ลักษณะ คือ

5.1.1 ป่าเพื่อชีวิต คือ บริเวณป่าที่ชุมชนได้มีการปลูกไม้ 3 อย่างให้ประโยชน์ 4 ประการตามแนวพระราชดำริ เติบโตลงในพื้นที่ เพื่อเพิ่มคุณค่าของป่าให้สามารถเป็นที่พึ่งพิงของชุมชนได้อย่างยั่งยืน มีการดำเนินปลูกในพื้นที่ป่ารอบ ๆ ชุมชน ได้แก่ บริเวณหน้าถ้ำหลวง ที่ตั้งทางทิศเหนือของหมู่บ้าน มีการปลูกหวายเสริมในพื้นที่ ประมาณ 175,000 ต้น บริเวณป่าทางทิศเหนือของชุมชนมีการปลูก มะหาดด มะเกี๋ยง หว้า มะไฟ มะขามป้อม เติบโตในพื้นที่ประมาณ 250 ไร่ ป่าทางทิศตะวันตกของชุมชน บริเวณริมน้ำห้วยคังและห้วยน้ำจาง มีการปลูก หวาย มะไฟ ไม้ กล้วย สะเดา พริกไทย จะคำน เพกา เป็นต้น ป่าทางทิศใต้ของชุมชน มีการปลูก ไม้กินได้เสริมบางพื้นที่

5.1.2 ป่าชันน้ำ คือ บริเวณป่าที่เป็นแหล่งชันน้ำ เพื่อใช้ในการอุปโภคและบริโภคของชุมชน มีพื้นที่ 2 แห่ง คือ ป่าบริเวณทิศเหนือของชุมชน มีลักษณะเป็นป่าดงดิบ มีต้นไม้ขึ้นหนาที่บ มีความอุดมสมบูรณ์ ดินเปียกชื้นอยู่ตลอดเวลา มีน้ำซึมออกมาทั่วทั้งลักษณะเป็นหนองน้ำ แล้วไหลรินเป็นลำธารเล็กๆ ออกเป็น 2 ลำห้วย ลำห้วยหนึ่งไหลผ่านกลางชุมชนลงห้วยบ้านที่ไหลผ่านทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน อีกลำห้วยหนึ่งไหลลงห้วยน้ำจาง ที่ไหลผ่านทางทิศตะวันตกของหมู่บ้าน พืชพรรณที่พบมากในพื้นที่ คือ กล้วยป่า มีพรรณไม้อื่น ๆ ขึ้นแซมบ้างในพื้นที่ เช่น หวาย เตย คีหมี ดอกเต้า เต็ม ตุ่มคำ มะเดื่อ ไม้ยมหิน บอน ดอกสาธ ผักกูด ผักหนาม หัวกระบิด จะคำน เป็นต้น บริเวณป่าชันน้ำอีกแห่งหนึ่งตั้งอยู่ในบริเวณทิศเหนือของชุมชน ซึ่งเป็นพื้นที่ต่อเนื่องจากป่าชันน้ำบริเวณแรก ซึ่งมีพื้นที่ต่อเนื่องไล่ขึ้นไปจนถึงบริเวณหน้าถ้ำหลวง ชุมชนเรียกบริเวณนี้ว่า “สระ” เป็นพื้นที่หาอาหารป่าของชุมชนตั้งแต่อดีต อีกทั้งเป็น

แหล่งที่มีความชุ่มชื้นสูง มีน้ำผุดออก เป็นระยะในพื้นที่ป่าแต่มีปริมาณน้อยกว่าป่าชันน้ำพื้นที่แรก พรรณไม้ที่พบมาก คือ ตะเคียน หวาย ขมหิน มะเดื่อ มะแฟน มะค่า เป็นต้น

5.1.3 ป่าเพื่อการพึ่งพิงและสร้างเสริมอาชีพ ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ในการเก็บหาของป่าตามฤดูกาลเพื่อนำมาบริโภคและสร้างรายได้เสริมในครัวเรือน ได้แก่ การเก็บเห็ด หน่อไม้ หนอนไม้ไผ่(รดควน) เมล็ดกระบก น้ำผึ้งป่า ต่อ กบจุก ผักหวานป่า ไช้ผดแดง เป็นต้น ทางด้านการสร้างเสริมอาชีพ มีการเลี้ยงวัว – ควาย โดยวิธีการปล่อยให้หากินในพื้นที่ป่าเอง การทำปุ๋ยใบไม้ธรรมชาติ การจักสานผลิตภัณฑ์จากหวายและเศษ ไม้ปลายไม้ การทำหน่อไม้อัดπίบ เป็นต้น

5.1.4 ป่าเพื่อการเรียนรู้และการท่องเที่ยว ครอบคลุมพื้นที่ป่าทั้งหมดภายในชุมชน โดยมีเนื้อที่ประมาณ 37,000 ไร่ (59.2 ตร.กม.) โดยมีการจัดเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้และทำการวิจัยเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ กิจกรรมและผลการฟื้นฟูป่าตามแนวพระราชดำริ การจัดกิจกรรมค่ายสิ่งแวดล้อมศึกษา และกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์

5.1.5 ป่าต้นน้ำลำธาร เป็นป่าที่สร้างความชุ่มชื้น เก็บกักน้ำตามธรรมชาติไว้เพื่อเกื้อกูลในระบบธรรมชาติ ทั้งลำห้วยน้อยใหญ่ บริเวณพื้นที่ชันน้ำ และแหล่งน้ำธรรมชาติ ในพื้นที่ป่าต้นน้ำพบว่ามีการปลูกต้นไม้เสริมป่าและสร้างฝายต้นน้ำลำธารเพื่อช่วยในการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้อีกด้วย

5.2 ทรัพยากรน้ำ

บ้านป่าสักงาม เป็นชุมชนเดียวที่อาศัยอยู่บนพื้นที่ต้นน้ำลำธารลุ่มน้ำห้วยคัง และพื้นที่บ้านป่าสักงามจึงเป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธารที่สำคัญของกลุ่มน้ำแม่กวงด้วย จากการสำรวจพบว่าบ้านป่าสักงาม มีแหล่งทรัพยากรน้ำ 3 ลักษณะ คือ

5.2.1 แหล่งน้ำตามธรรมชาติ มีลำน้ำสายหลัก คือ น้ำห้วยคัง มีความยาวประมาณ 11 กิโลเมตร นับตั้งแต่พื้นที่ต้นน้ำไปจนถึงอ่างเก็บน้ำเขื่อนแม่กวงอุดมธารา มีน้ำไหลตลอดปี มีลำน้ำสาขารอง 36 สาย แบ่งเป็นฝิ่งซ้ายที่ไหลจากเทือกเขาห้วยบวกเต่า 13 สาย คือ ห้วยปางวัด ห้วยบวกเต่า ห้วยเมียงน้อย ห้วยเมียงหลวง ห้วยวังลึก ห้วยมะมื่น ห้วยคำสิบ ห้วยข้าวหลาม ห้วยวังเต็น ห้วยคอก ห้วยมะเส ห้วยวังตะเหิน และห้วยปลาตุก ฝิ่งขวาที่ไหลมาจากเทือกเขาห้วยปลาตุกมี 23 สาย คือ ห้วยบวกเต่า ห้วยปางวัว ห้วยฮ่องฮัก ห้วยลึก ห้วยช้างก๊วะ ห้วยน้ำดิบ ห้วยต้นยาง ห้วยหินแก้ว ห้วยเหล่าป่าแหม ห้วยช่อคอกฮุน ห้วยน้ำจาง ห้วยเหล่ามณโฑ ห้วยสันแก้วมือ ห้วยผาช่อผาดิน ห้วยเต้ย ห้วยต้องแดง ห้วยไม้หอบ ห้วยม่วงหวาน ห้วยผักแคบ ห้วยดอกบัวนาค ห้วยเหล่า ห้วยสวนชัยยุทธ (ภาพ 7)

ภาพ 7 แผนที่แสดงทรัพยากรน้ำชุมชนบ้านป่าสักงาม

5.2.2 แหล่งน้ำที่สร้างขึ้นเพื่อกักเก็บน้ำ คือ อ่างเก็บน้ำบ้านป่าสักงาม ตั้งอยู่บริเวณทิศตะวันออกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน มีความจุประมาณ 800,000 ลูกบาศก์เมตร โดยสร้างเพื่อรับน้ำจากลำห้วยย่อย 3 สาย คือ ห้วยเค้ง ห้วยคองแดง และห้วยไม้หอบ ใช้ในการอุปโภคบริโภคในครัวเรือนและการเกษตรในชุมชน

5.2.3 แหล่งน้ำที่มีการใช้น้ำบาดาล คือ ประปาหมู่บ้านป่าสักงาม ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน โดยมีการก่อสร้างเมื่อปี พ.ศ. 2549 และแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2550 มีการต่อท่อประปาเข้าถึงทุกครัวเรือนส่งผลให้ในชุมชนมีน้ำสะอาดสำหรับอุปโภคและบริโภค

ในการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำของชุมชน ได้มีการปรับเปลี่ยนไปตามกระแสของการพัฒนา ซึ่งพบว่า ปัจจุบันชุมชนมีการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ 6 ลักษณะ คือ

1) เพื่อกิจกรรมการเกษตร ชุมชนเริ่มมีการทำกิจกรรมการเกษตรในพื้นที่อีกครั้ง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 เป็นต้นมา โดยมีการใช้น้ำจากอ่างเก็บน้ำป่าสักงาม ใช้ในพื้นที่การเกษตรของชุมชนบริเวณข้างอ่างเก็บน้ำป่าสักงามและพื้นที่ด้านล่าง นอกจากนี้ยังมีการสร้างฝายกั้นน้ำเพื่อผันน้ำจากลำน้ำห้วยคองส่งผ่านตามท่อซีเมนต์ไปยังบ่อพักน้ำจุดต่าง ๆ เพื่อใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทำกินบริเวณริมห้วยคอง โดยในปัจจุบันมีปริมาณการใช้ที่ไม่มากนักทำให้ทรัพยากรน้ำมีอย่างเพียงพอในการใช้ประโยชน์ สำหรับน้ำจากลำห้วยเหล่า(ห้วยบ้าน) และลำห้วยน้ำจาง พบว่าชุมชนไม่ได้มีการใช้ประโยชน์ด้านการเกษตร เนื่องจากน้ำในลำห้วย มีส่วนผสมของสารฟลูออไรด์หรือหินปูน ทำให้พืชผักไม่เจริญเติบโตและไม่ให้ผลผลิต

2) เพื่อการอุปโภคและบริโภค น้ำที่ใช้ในการบริโภคในครัวเรือน ปัจจุบันชุมชนใช้น้ำจากประปาของหมู่บ้านเนื่องจากมีความสะอาดและมีส่งต่อการกระจายอย่างทั่วถึง สำหรับน้ำในการใช้ประโยชน์ในการอุปโภคบริโภคในครัวเรือน ใช้น้ำจากอ่างเก็บน้ำป่าสักงาม เพราะสะดวกและไม่มีค่าใช้จ่าย

3) เพื่อการผลิตกระแสไฟฟ้าพลังน้ำ โดยการผันน้ำจากลำน้ำห้วยเหล่าและลำห้วยใกล้เคียงมายังโรงไฟฟ้าและมีการปันกระแสไฟฟ้าจำหน่ายให้กับครัวเรือนไฟฟ้าส่วนภูมิภาค ซึ่งโรงไฟฟ้าพลังน้ำ สร้างขึ้นโดยกรมพลังงานทดแทน กระทรวงพลังงาน โดยโรงไฟฟ้าพลังน้ำในพื้นที่บ้านป่าสักงาม มีการก่อสร้างและดำเนินการมาแล้ว 2 ครั้ง คือ ในครั้งแรกเมื่อประมาณ ปี พ.ศ. 2533 และได้มีการยุติการดำเนินงานเมื่อปี พ.ศ. 2538 เนื่องจากในลำห้วยแห้งและมีหินปูนสะสมบริเวณท่อส่งน้ำเป็นจำนวนมาก ครั้งที่สอง ในปี พ.ศ. 2549 จากนโยบายส่งเสริมการใช้พลังงานทดแทนในการผลิตกระแสไฟฟ้าของรัฐบาล จึงได้มีการรื้อฟื้นโครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำบ้านป่าสักงามและก่อสร้างจนแล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2550 และส่งมอบโรงไฟฟ้าให้กับชุมชนเพื่อดูแลการผลิตไฟฟ้าจำหน่ายให้กับภูมิภาค

พื้นที่ได้จ้างชาวบ้านเป็นคนเป็นผู้ดูแลสวน โดยส่วนหนึ่งให้ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ในการปลูกพืชล้มลุก ได้แก่ ข้าวโพด ข้าวโพด คาวเรือง พืชผัก เพื่อมีให้ทำกินรกร้าง

การจัดพื้นที่ทำกินให้ราษฎรบ้านป่าสักงามของโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้ดำเนินการ 3 พื้นที่/โครงการ คือ

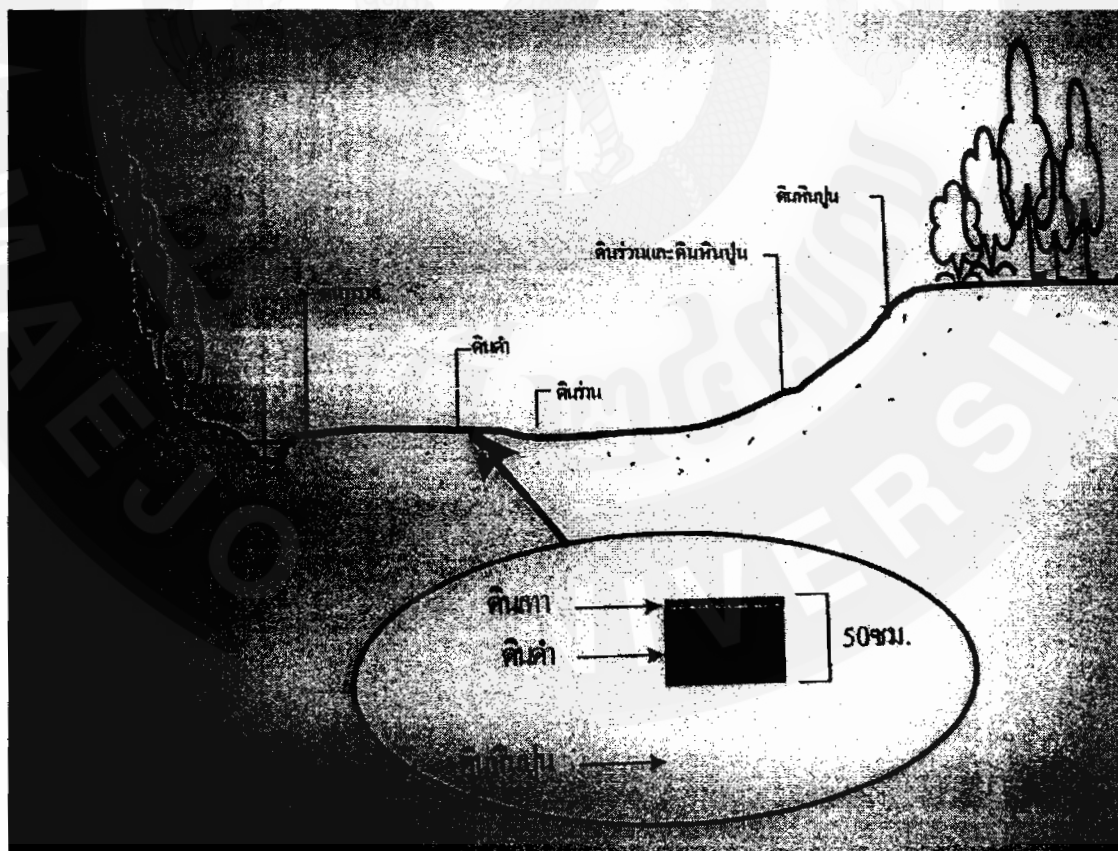
5.3.1 พื้นที่บริเวณทิศตะวันออกของหมู่บ้าน ดำเนินการจัดสรรปี พ.ศ. 2537 พื้นที่ 159 – 2 – 48 ไร่ สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินหินกรวด หน้าดินตื้น มีความอุดมสมบูรณ์ต่ำ และเป็นพื้นที่ที่อยู่สูงกว่าพื้นที่อ่างเก็บน้ำป่าสักงาม ทำให้พื้นที่ขาดแคลนน้ำสำหรับทำกิจกรรมการเกษตร ชาวบ้านได้ทดลองปลูกพืชผักหลายชนิดแต่ไม่ให้ผลผลิต นอกจากนี้โครงการฯ ได้มีการส่งเสริมให้มีการปลูกต้นสิบสองปีนาในพื้นที่เนื่องจากทนแล้งได้ดี แต่ก็ไม่ได้ประสบผลสำเร็จ จึงมีการปล่อยให้รกร้างว่างเปล่าและบางรายได้มีการใช้ประโยชน์พื้นที่เพื่อเป็นคอกวัวควาย ปลูกพืชผักสวนครัว และได้มีการปลูกดอกคาวเรืองและข้าวโพด แต่พบว่าไม่ให้ผลผลิตเนื่องจากดินไม่มีคุณภาพ

5.3.2 พื้นที่บริเวณริมห้วยคัง ก่อนข้ามลำห้วยบ้าน ดำเนินการในปี พ.ศ. 2538 จำนวน 38 แปลง พื้นที่ 32 ไร่ ในช่วงระหว่างการดำเนินการโครงการได้มีการส่งเสริมให้ชุมชนได้ทำการเกษตรด้านต่างๆ และจัดตั้งกลุ่มไม้ดอกไม้ประดับ การปลูกดอกบัวสวรรค์ แต่ปัญหาที่พบคือการจัดการด้านการตลาด ทำให้พื้นที่ไม่มีการใช้ประโยชน์เท่าที่ควรและบางส่วนได้ปล่อยให้รกร้างว่างเปล่า

5.3.3 บริเวณพื้นที่ห้วยคัง ดำเนินการในปี พ.ศ. 2542 ต่อจากพื้นที่ 38 แปลง โดยนายคณิต ธนธรรมเจริญ นักวิชาการป่าไม้ 7 ว. ผู้แทนฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้ใช้กระบวนการในการเรียนรู้ในการจัดการพื้นที่ทำกิน ซึ่งชุมชนสามารถเรียนรู้และจัดการพื้นที่ทำกินได้ จำนวน 78 แปลง พื้นที่ 170 ไร่ จากการสำรวจของ จุฑามาศ คำทอง (2546 : 63 – 64) พบว่า พบว่า ลักษณะดินบริเวณทิศเหนือลำห้วยเหล่า(ห้วยบ้าน)ที่ผ่านกลางแปลงที่ดินทำกินโดยทั่วไปส่วนใหญ่จะมีสีน้ำตาลแดง ความชื้นปานกลาง มีการระบายน้ำปานกลาง มีการชะล้างหน้าดินปานกลาง ผิวดินเป็นดินทรายที่มีก้อนกรวดและเม็ดดินลูกรังที่มีดินร่วนปนอยู่น้อยมาก หน้าดินไม่ลึกมากประมาณ 50 เซนติเมตร ด้านล่างมีลักษณะเป็นดินหินปูนและบางส่วนเป็นดินจากป่าชั้นสอง หรือป่าพื้นดัว ไม่ค่อยเหมาะกับการทำการเกษตร บริเวณพื้นที่ลาดทางฝั่งขวาริมห้วยคัง มีความลาดชันไม่เกิน 15 องศา ดินมีระดับความเป็นกรดเป็นด่าง ประมาณ 5.2 – 7.9 มีความเหมาะสมในการปลูกพืชไร่ (ภาพ 8) สำหรับบริเวณทิศใต้ลำห้วยเหล่า(ห้วยบ้าน) ส่วนใหญ่จะเป็นดินที่มีสีน้ำตาลแดง มีการระบายน้ำปานกลางดินลึกประมาณ 50 เซนติเมตร ด้านล่างไม่ค่อยพบดินหินปูนเหมือนพื้นที่ทาง

ทิศเหนือ ซึ่งสอดคล้องกับผลการสำรวจของ สุทัต ปินตาเสน (2550) นักวิชาการเกษตร 7 ว. ผู้แทนฝ่ายศึกษาและทดสอบพืช ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยวิเคราะห์สภาพปัญหาคุณลักษณะของดินบริเวณห้วยคังไว้ว่า ดินในพื้นที่บางส่วนโดยเฉพาะฝั่งทิศเหนือของห้วยเหล่า (ห้วยบ้าน) มีส่วนผสมของแคลเซียมคาบอเนต (หินปูน) ซึ่งส่งผลให้ขัดขวางกระบวนการสังเคราะห์ธาตุอาหารของต้นพืช ต้นพืชจึงมีลักษณะใบเหลือง และบางส่วนชะงักการเจริญเติบโต แต่พื้นที่สามารถปลูกพืชผักที่มีระบบรากไม่ลึกได้ เช่น ตะไคร้ พืชผักสวนครัวต่างๆ ซึ่งต้องเน้นความหลากหลายของชนิดพืช

จากกระบวนการในการเรียนรู้การจัดการที่ดินทำกินของโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ มีความพยายามให้ชุมชนได้ใช้ประโยชน์พื้นที่ทำกินมาอย่างต่อเนื่อง ปัจจุบันพื้นที่ทำกินบริเวณห้วยคัง มีชาวบ้านเข้ามาใช้ประโยชน์เพิ่มมากขึ้น โดยส่วนใหญ่มีการเพาะปลูกพืชผล ได้แก่ ถั่วเขียว ถั่วดำ ถั่วเหลือง พริก ข้าวโพด ถั่วเขียว ถั่วดำ และ ไม้ผลต่างๆ นอกจากนั้น โครงการยังได้ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนได้เรียนรู้ในการจัดการพื้นที่เพื่อพัฒนาเป็นที่พักสำหรับนักท่องเที่ยว จำนวน 2 ราย

ภาพ 8 ลักษณะดินบริเวณริมห้วยคัง

ที่มา : จุฑามาศ คำทอง (2546)

6. ลักษณะโครงสร้างทางสังคม

6.1 โครงสร้างประชากร

ลักษณะส่วนใหญ่เป็นครอบครัวเดี่ยว ประกอบด้วยผู้สูงอายุ สามี ภรรยาและลูก ขนาดครอบครัวโดยเฉลี่ยประมาณ 3-4 คนต่อครัวเรือน จากการสำรวจข้อมูลของชุมชนบ้านป่าสักงาม ของโครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ในปี พ.ศ. 2549 พบว่า บ้านป่าสักงามมีประชากรทั้งสิ้นจำนวน 103 ครัวเรือน แยกเป็นชาย 167 คน หญิง 178 คน รวมทั้งสิ้น 345 คน ดังตาราง 2 ดังนี้

ตาราง 2 การจำแนกช่วงอายุประชากรบ้านป่าสักงาม ปี 2549

ช่วงอายุ(ปี)	ชาย(คน)	หญิง(คน)	รวม(คน)	ร้อยละ
0 – 10 ปี	25	24	49	14.20
11 – 14 ปี	7	12	19	5.51
15 – 17 ปี	10	16	26	7.54
18 – 49 ปี	82	80	162	46.96
50 – 60 ปี	25	29	54	15.65
61 ปีขึ้นไป	18	17	35	10.14
รวม	167	178	345	100

ที่มา : โครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ (2549)

6.2 การศึกษา

บ้านป่าสักงาม มีโรงเรียนระดับประถมศึกษา คือ โรงเรียนบ้านป่าสักงาม ตั้งกตสำนักงานการประถมศึกษาแห่งชาติก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2503 ผู้ดำรงตำแหน่งครูใหญ่คนแรกชื่อ นายวาสน์ ขาระณะ โดยอาศัยศาลาวัดบ้านป่าสักงาม เป็นที่ศึกษาเล่าเรียน ปัจจุบันโรงเรียนบ้านป่าสักงามเปิดการเรียนการสอน ตั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 จากข้อมูลปี พ.ศ. 2549 มีครู 3 คน นักเรียน 29 คน ภารโรง 1 คน ศูนย์อนุบาลเด็กเล็กมีเด็ก 24 คน มีครูเด็กเล็ก 1 คน และครูผู้ช่วย 1 คน มีห้องสมุดเด็กและเยาวชนบ้านป่าสักงามจำนวน 1 แห่ง เมื่อเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ส่วนหนึ่งจะมีการเข้าไปเรียนต่อในระดับมัธยมศึกษาที่โรงเรียนประจำอำเภอคอยสะเท็กหรือไม่กี่ในตัวเมืองเชียงใหม่ แต่ส่วนใหญ่นิยมไป

ศึกษาต่อที่โรงเรียนแม่หอพระวิทยาคม ตำบลแม่หอพระ อำเภอแม่แตง เนื่องจากมีความสะดวกในการเดินทางมากกว่า และศึกษาต่อในระดับอนุปริญาและปริญาตรีที่ตัวเมืองต่อไป สำหรับสมาชิกในชุมชนที่เดิมไม่มีโอกาสในการศึกษา สามารถศึกษาต่อโดยใช้บริการจากศูนย์การศึกษา นอกโรงเรียนในเขตพื้นที่ อำเภอคอยสะเก็ดได้ โดยระดับการศึกษาของชุมชนบ้านป่าสักงามสามารถจำแนกได้ ตามตาราง 3 และตาราง 4 ดังนี้

ตาราง 3 จำนวนนักเรียนในสถานศึกษาโรงเรียนบ้านป่าสักงาม ปี 2549

ชั้นเรียน	จำนวนนักเรียน(คน)	ร้อยละ
ประถมศึกษาปีที่ 1	7	24.14
ประถมศึกษาปีที่ 2	9	31.02
ประถมศึกษาปีที่ 3	2	06.90
ประถมศึกษาปีที่ 4	5	17.24
ประถมศึกษาปีที่ 5	2	06.90
ประถมศึกษาปีที่ 6	4	13.80
รวม	29	100

ตาราง 4 ระดับการศึกษาของประชากรบ้านป่าสักงาม ปี 2549

ระดับการศึกษา	จำนวน(คน)	ร้อยละ
ผู้ไม่สำเร็จการศึกษา	125	36.23
ประถมศึกษา	120	34.78
มัธยมศึกษาตอนต้น	65	18.84
มัธยมศึกษาตอนปลาย	22	6.38
ประกาศนียบัตรวิชาชีพ	3	0.87
อนุปริญา	4	1.16
ปริญาตรี	6	1.74
รวม	345	100

ที่มา : โครงการหมู่บ้านป่าไม้แสนใหม่ (2549)

6.3 ประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อ

บ้านป่าสักงาม แต่เดิมเป็นชุมชนของชนเผ่าลัวะ ต่อมามีกลุ่มคนที่เป็นคนเมืองและชนเผ่าไทวนอพยพมาอาศัยในหมู่บ้านและเข้ามาผสมกลมกลืนกับชนเผ่าดั้งเดิม ดังนั้นในปัจจุบันรุ่นลูกหลานได้มีการปรับตัวใช้วิถีชีวิตเป็นแบบคนพื้นเมืองไปจนหมด แต่ก็มีประเพณี วัฒนธรรมและความเชื่อ ทั้งของชนเผ่าลัวะดั้งเดิมและของคนเมือง มีวัฒนธรรมที่สำคัญ คือ

6.3.1 วัฒนธรรมทางภาษา จากข้อมูลของผู้อาวุโสในชุมชนบ้านป่าสักงาม เดิมมีการพูดคุยกันสองภาษาคือ ใช้ภาษาลัวะในการพูดคุยกันในชุมชนและใช้ภาษา “คำเมือง” พูดคุยกับบุคคลภายนอกชุมชน ซึ่งภาษา “คำเมือง” เป็นภาษาที่พูดคุยกันอย่างแพร่หลายในพื้นที่ภูมิภาคล้านนาในขณะนั้น และเนื่องจากชุมชนเป็นแหล่งพักพิงต่างและมาค้าระหว่างเขตอำเภอคอสะเกดและอำเภอพร้าว ชุมชนจึงได้มีการติดต่อสัมพันธ์กับบุคคลจากภายนอกชุมชนต่าง ๆ เพิ่มขึ้นและชนพื้นเมืองบางส่วนได้เข้ามาสมรสกับชนเผ่าดั้งเดิมในชุมชน ทำให้ในชุมชนมีการพูดคุยในภาษาพื้นเมืองเพิ่มมากขึ้น ภาษาลัวะจึงไม่เป็นที่นิยมพูดคุยกัน ซึ่งในบ้านป่าสักงามพบว่ามีผู้ที่พูดภาษาลัวะคนสุดท้ายคือแม่ฮุยเฮ้ย ปันใจ อายุ 103 ปี และได้เสียชีวิตเมื่อ พ.ศ. 2543 ทำให้ภาษาลัวะไม่มีผู้สืบทอดและสูญหายจากชุมชนไปในที่สุด

6.3.2 วัฒนธรรมการแต่งกาย จากการศึกษาวิจัยของจุฑามาศ คำทอง (2546) การแต่งกายของชุมชนบ้านป่าสักงามจากอดีตจนถึงปัจจุบัน ได้มีการพัฒนาและปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ในสมัยก่อนพบว่าผู้ชายมักนิยมแต่งกายด้วยกางเกงผ้าด้อย ซึ่งเป็นผ้าฝ้ายทอมือเป็นเส้นสี่เหลี่ยมลายคำสลับขาว เรียกว่า “ผ้าดาโก้ง” หรือ “ผ้าคำดอบ” มี 2 ขนาด คือ ขนาดสั้นและขนาดยาว เนื่องจากผู้ชายในอดีตนิยมในการสักยันต์ การใส่กางเกงผ้าด้อยของผู้ชายจึงใส่เพื่อเป็นการโชว์แข่งขานที่สักหมึกไว้ ผ้าด้อยขนาดสั้นนิยมนุ่งแบบ “เก็ดม้าม” หรือ “เก็นม้าม” คือการม้วนชายผ้าเป็นเกลียวสอดระหว่างขาให้รัดกุม ส่วนผ้าด้อยขนาดยาวก็นุ่งแบบโจงกระเบน ไม่นิยมสวมเสื้อ แต่จะใช้ผ้าพาดไหล่ในโอกาสพิเศษต่าง ๆ ส่วนในฤดูหนาวก็จะมีการใช้ผ้าห่มหรือ “ผ้าตุ้ม” คือ ผ้าฝ้ายทอเส้นใหญ่ ๆ หนา ๆ ใช้คลุมตัวทั้งชายหญิง ส่วนการแต่งกายของผู้หญิงในอดีต นิยมนุ่งผ้าซิ่น ลักษณะเป็นลายขวาง ต่อเชิงเอวด้วยผ้าฝ้ายสีดำ ไม่สวมเสื้อแต่ใช้ผ้าผืนยาวพันรอบอกหรือพันเฉียงลำตัวพาดชายไป ด้านหลังเรียกว่า “สะหว้ายแล่ง” ต่อมานิยมนุ่งผ้าซิ่นสีดำ ต่อเชิงที่ทอสลับสีดำแดงแต่ไม่ต่อเอว เรียกว่า “ซิ่นก่านคอกวาย” สำหรับการแต่งกายของชุมชนบ้านป่าสักงามในปัจจุบันมีการแต่งตัวไปตามสมัยนิยมมากขึ้น ผู้ชายนิยมไว้ผมสั้น ไม่นิยมไว้หนวดเครา สำหรับผู้หญิงนิยมนุ่งกางเกงและกระโปรงตามยุคสมัย สตรีตั้งแต่วัยกลางคนจนถึงวัย

ชรา นิยมมุ่งค้าขึ้นในการร่วมงานบุญต่าง ๆ ตามวาระโอกาส โดยผ้าขึ้นทั้งหมดจะมีการซื้อมาจากภายนอกชุมชน

6.3.3 ความเชื่อเรื่องผี ชุมชนยังมีความเชื่อเรื่อง "ผี" สืบทอดกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นสิ่งที่ให้คุณให้โทษกับชีวิตของบุคคลได้ นับแต่อดีตมาจึงมีการกำหนดระเบียบแบบแผนการดำรงชีวิตเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับ "ผี" ได้อย่างเป็นปกติสุขสืบเนื่องมาถึงการดำเนินชีวิตประจำวันบางส่วนยังสามารถสะท้อนความเชื่อเรื่องผีภายในชุมชนได้เป็นอย่างดี เช่นก่อนจะกินข้าวในป่าทุกครั้งจะต้องแบ่งข้าวและกับให้เจ้าที่ได้กินก่อน การขอขมาต่อเจ้าที่เจ้าแดนในพื้นที่นั้น ๆ ก่อนที่จะปัสสาวะหรืออุจจาระลงในพื้นที่ หรือการบิเบตรวดให้กับศาลเจ้าที่ริมถนนในที่ต่าง ๆ เพื่อเป็นการแสดงความเคารพ เป็นต้น ผีที่ชุมชนบ้านป่าสักงามได้ให้ความสำคัญและปฏิบัติพิธีกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน คือ

1) ผีเสื้อบ้านหรือผีเจ้าบ้าน เป็นผีที่สำคัญที่สุดในหมู่บ้าน มีบทบาทในการปกป้องรักษาดูแลหมู่บ้าน และคอยลงโทษบุคคลที่ทำผิดจารีตประเพณี หรือ "ผิดผี" ทุก ๆ ปีชุมชนจะมีการเซ่นสรวงบูชาผีเสื้อบ้าน เพื่อให้ทุกคนในหมู่บ้านอยู่เย็นเป็นสุขและทำมาหากินได้ผลดี ซึ่งบ้านป่าสักงามตั้งศาลเจ้าบ้านไว้ที่บ้านของนายดวงฤทธิ์ ดาใจคำ

2) ผีบ้านผีเรือน เป็นผีที่ปกป้องคุ้มครองเฉพาะแต่ละหลังคาเรือน มีหน้าที่ในการปกป้องรักษาไม่ให้สิ่งชั่วร้ายต่าง ๆ เข้ามาในเขตตัวบ้านได้ ผีบ้านผีเรือนถือว่าเป็นผีบรรพบุรุษของแต่ละตระกูล โดยทางภาษาเหนือจะเรียกว่า "ผีปู่ย่า" ซึ่งนอกจากจะปกป้องรักษาบ้านเรือนนั้น ๆ แล้ว ยังมีหน้าที่คอยสอดส่องพฤติกรรมของบุคคลในครัวเรือนมิให้ทำผิดครลองครองธรรม หรือ "ผิดผี" อีกด้วย ซึ่งถ้ามีการผิดผีเกิดขึ้น สมาชิกในครัวเรือนจะต้องมีการ "ไล่ผี" เพื่อขอขมาในการทำผิดจารีตไปในครั้งนั้น ๆ

3) ผีไร่ เป็นที่ที่ประจำอยู่บริเวณพื้นที่ ไร่ สวนของชาวบ้าน โดยเชื่อว่าผีไร่จะช่วยปกป้องรักษาไร่ สวนให้มีผลผลิตที่ดี โดยก่อนที่ชาวบ้านจะทำกิจกรรมการเกษตรทุกครั้งจะต้องนำดอกไม้ธูปเทียนมาบนบานสานกล่าวต่อผีไร่ทุกครั้ง เพื่อให้ช่วยคุ้มครองผลิตผลให้งอกงามอุดมสมบูรณ์ โดยการบนบานก็จะขึ้นไปตามฐานะหรือแล้วแต่ว่าบุคคลใดจะบนอะไรไว้ เช่น หัวหมู เหล้าไก่ไก่คู่ ลาบ แกงอ่อม เป็นต้น หลังจากเก็บเกี่ยวผลผลิต ก็จะมีการเลี้ยงผีตามที่ได้บนบานไว้

4) ผีเจ้านาย เป็นผีที่สิงสถิตอยู่ในพื้นที่ตั้งแต่ดั้งเดิม ก่อนที่จะมีการตั้งหมู่บ้าน เมื่อจะตั้งหมู่บ้านจะต้องมีการทำพิธีถามหรือขอผีเจ้าที่ก่อน หลังจากนั้นชุมชนก็จะร่วมใจกันสร้างศาลเพื่อให้เจ้านายสิงสถิต บริเวณศาลเจ้านายจะเป็นสถานที่หวงห้ามในการเข้าไปตัดไม้หรือทำกิจกรรมใด ๆ อันถือเป็นการลบหลู่สถานที่ บ้านป่าสักงามมีการตั้งศาลเจ้าพ่อคำแดงเป็นผี

เจ้านายของหมู่บ้าน ตั้งอยู่บริเวณทางทิศใต้ของโรงเรียนบ้านป่าสักงาม เมื่อเกิดเหตุเภทภัยในชุมชน หรือในครัวเรือนใด ๆ ชาวบ้านมักจะมาบนบานสานกล่าว เมื่อผ่านพ้นเหตุการณ์ก็จะมีการมาแก้บน นอกจากนี้ ทุกปีแต่ละครัวเรือนจะนำไก่ต้มมารวมกัน ณ ศาลเจ้าพ่อคำแดง เพื่อทำพิธีเลี้ยงผีเจ้านาย เป็นงานของหมู่บ้านที่ทุก ๆ ครัวเรือนจะต้องมาร่วมในพิธีกรรม

5) ผีฝ่าย เป็นผีที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตทางการเกษตรของชุมชน โดยตรง เป็นผีที่อยู่ในความเชื่อดั้งเดิม ของชุมชนในพื้นที่ภาคเหนือและได้รับการเคารพและยำเกรงจากเป็นอย่างมากเนื่องจากเชื่อว่าผีฝ่ายเป็นผีที่สิงสถิตอยู่ในหรือบริเวณพื้นที่สร้างฝายของชุมชน เป็นผู้ปกป้องรักษาฝายและชลบันดาลให้ชุมชนมีน้ำเพียงพอใช้ในการทำการเกษตรได้ตลอดทั้งปี ดังนั้นตามประเพณีดั้งเดิม จึงมีการเซ่นไหว้ผีฝ่ายในทุกปีก่อนที่จะมีการเพาะปลูกในแต่ละฤดูกาล บ้านป่าสักงามในอดีตมีการเลี้ยงผีฝ่ายโดยทั่วไปซึ่งเป็นการกระทำโดยเจ้าของไร่นา ต่อมาในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2510 - 2536 ผีฝ่ายมีความสำคัญน้อยลงเนื่องจากชุมชนไม่มีการทำการเกษตรในพื้นที่จึงไม่มีการเซ่นไหว้ ซึ่งต่อมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2536 – ปัจจุบัน พบว่ามีชาวบ้านหลายรายได้เริ่มมีการเลี้ยงผีฝ่ายของตนเองมากขึ้นเนื่องจากบางส่วนได้หันกลับมาทำการเกษตรอีกครั้งหนึ่ง

นอกจากนี้ยังมีผีอีกหลายชนิดที่ชุมชนยังมีความเชื่อว่ามีอยู่จริง และสามารถให้ทุนให้โทษได้หากมีการปฏิบัติตนไม่ถูกต้องในสถานที่ต่าง ๆ โดยในพื้นที่ภาคเหนือสามารถแบ่งที่อยู่อาศัยของผีได้ 2 ประเภท ได้แก่ ผีที่อาศัยอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านและผีที่อาศัยอยู่ในป่า ผีที่พบเฉพาะในพื้นที่หมู่บ้าน ได้แก่ ผีกะ ผีโพง ผีสือ(ผีกระสือ) ผีตายโหง ผีม้าบ้อง เป็นต้น สำหรับผีที่อาศัยเฉพาะในพื้นที่ป่าได้แก่ ผีปีกกะโหล่ง ผีตามอย ผีโป่ง ผีกองกอย ผีถ้ำ ผีเจ้าป่าเจ้าเขา เป็นต้น ซึ่งผีแต่ละชนิดจะมีลักษณะนิสัยและถิ่นที่อยู่อาศัยที่แตกต่างกันไป ผีที่ชาวบ้านเชื่อว่ามีอาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าก็มีถิ่นอาศัยที่เป็นถิ่นเฉพาะตนเองเช่นกัน ซึ่งผีป่าที่ชุมชนมีความเชื่อว่ามีอยู่ในพื้นที่ป่าของชุมชนมีอยู่หลายประเภท ได้แก่

ผีเจ้าป่าเจ้าเขา เป็นผีที่ชุมชนเชื่อว่าเป็นผู้ดูแลผืนป่าทั้งผืนอาศัยอยู่ทุกที่ในพื้นที่ป่า มีอำนาจในการให้ทุนให้โทษแก่ผู้ที่เข้าไปในพื้นที่ป่า ดังนั้นเวลาชุมชนจะเข้าไปล่าสัตว์ในพื้นที่ป้ามักจะมีการบอกกล่าวขอสัตว์จากเจ้าป่าเจ้าเขาก่อนเสมอ เวลาทานเข้าก็จะมีการแบ่งให้เจ้าป่าเจ้าเขา ไม่มีการพูดคำหยาบ หรือทำสิ่งที่ไม่ดีในพื้นที่ป่า ทั้งนี้ชาวบ้านเชื่อว่าเป็นการป้องกันเหตุร้ายที่จะเกิดขึ้นกับตนเองได้

ผีปีกกะโหล่ง เป็นผีป่าประเภทหนึ่งที่ชอบอาศัยอยู่ในพื้นที่ป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ เช่นป่าดงดิบหรือป่าเบญจพรรณที่แน่นทึบ ไม่พบว่าพบผีปีกกะโหล่งในพื้นที่ป่าเต็งรัง แต่ประการใด ซึ่งลักษณะของผีจะมาเป็นเสียงหลากหลายชนิดและเหตุการณ์ทางธรรมชาติต่าง ๆ เช่น

เสียงคนพูดคุยกันในป่า เสียงเรียกขานชื่อ เสียงก้อนหินหล่น เสียงเหมือนสัตว์จำนวนมากวิ่งเข้าหา เกิดเหตุลมฝนฟ้าคะนองโดยไม่มีเค้าเป็นต้น โดยจะส่งผลให้ผู้เข้าไปในพื้นที่ป่า เกิดการหลงป่า เกิดอาการกลัว ออกสั่นขวัญหาย แต่ก็ไม่พบว่าทำให้เกิดอันตรายถึงแก่ชีวิตแต่อย่างใด ซึ่งจากความเชื่อนี้ชุมชนจึงมีข้อปฏิบัติในการเข้าป่าลึก ซึ่งได้แก่ การห้ามตะโกนเรียกขานชื่อกันในป่า ห้ามกล่าววาจาลามก พุดเล่น หรือห้ามทำกิริยาที่ละม้ายคล้ายสัตว์ เป็นต้น

ผีโป่ง เป็นผีป่าที่อาศัยอยู่บริเวณดินโป่งหรือดินที่มีแร่ธาตุที่สัตว์ป่าเข้ามาใช้เป็นแหล่งแร่ธาตุที่สำคัญ โดยชาวบ้านเชื่อว่าเป็นผีที่ดุร้าย และสามารถให้โทษถึงชีวิตถ้าปฏิบัติในพื้นที่ป่าอย่างไม่ถูกวิธี ดังนั้นเมื่อชาวบ้านนั่งห้างล่าสัตว์จึงมีการทำพิธี บริกรรมคาถา“แหกโป่ง” เพื่อเป็นการบอกกล่าวผีเจ้าป่าเจ้าเขา เพื่อขอสัตว์ในป่าและช่วยคุ้มครองจากอันตรายต่าง ๆ นอกจากนี้ก็มักจะห้ามมากมายในขณะนั่งห้างล่าสัตว์เพื่อป้องกันผีโป่งเข้ามาทำร้ายได้ เช่น ห้ามลงจากห้างล่าสัตว์เวลากลางคืนโดยเด็ดขาด ห้ามมิให้พูดคำหยาบ ห้ามทำผิดประเวณีในพื้นที่ป่า เป็นต้น

ผีดำ เป็นผีที่อาศัยอยู่ในถ้ำต่าง ๆ ในพื้นที่ป่า ส่วนใหญ่ชาวบ้านเชื่อที่แตกต่างกัน ไปบ้างก็กล่าวว่าเป็นเทวดาอารักษ์ที่อาศัยและปกป้องรักษาในถ้ำ บางส่วนก็ว่าเป็นผีที่อาศัยอยู่ในถ้ำ และเป็นผีที่ทำให้โทษถ้ามีผู้เข้าไปในถ้ำที่มีผีอาศัยอยู่ก็จะถูกทำร้ายได้

ความเชื่อเรื่องผีทั้งที่ชุมชนให้ความสำคัญและที่อาศัยอยู่ในป่า เป็นความเชื่ออันเกิดเนื่องจากการที่ชุมชนได้มีการเข้าไปใช้ประโยชน์และเข้าไปมีความสัมพันธ์กับทรัพยากรในด้านต่าง ๆ เป็นการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกันระหว่างชุมชนกับสิ่งที่ชุมชนเชื่อว่าเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ เป็นการแสดงให้เห็นถึงลักษณะของความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนต่อทรัพยากรที่ในเชิงการให้ความเคารพและนอบน้อม

6.3.4 ประเพณีที่สำคัญในชุมชน

1) ประเพณีผิงไฟพระเจ้า ตรงกับวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 4 (กุมภาพันธ์) ของทุกปี ซึ่งอยู่ในช่วงฤดูหนาว ชาวบ้านจะพากันไปเอาไม้หนามจี้ ขนาดประมาณ 2 - 3 นิ้ว นำมาปอกเปลือกแล้วมาตากแดด 1 วัน จากนั้นตอนเช้านี้ก็จะนำไม้หนามจี้ มาจุดหน้าวิหารและพระสงฆ์อัญเชิญพระพุทธรูปมาผิงไฟ เพื่อเป็นพุทธบูชาให้พระพุทธรูปอันเป็นสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จพระพุทธเจ้าได้รับความอบอุ่น นอกจากนี้ยังมีการอธิษฐานขอให้ชุมชนอยู่กันอย่างอบอุ่น และอุดมสมบูรณ์ต่อไปภายหน้า หลังจากนั้นในเวลาเย็นชาวบ้านก็จะช่วยกันเก็บกวาดบริเวณที่เผาไม้จนสะอาดเรียบร้อย

2) ประเพณีสงกรานต์ ชุมชนเรียกประเพณีนี้ว่า ประเพณีปีใหม่เมือง ซึ่งจะอยู่ในช่วงวันที่ 13 - 17 เมษายนของทุกปี จัดได้ว่าเป็นวันคืนสู่เหย้าของชุมชนบ้านป่า

สักงามโดยสมาชิกในหมู่บ้านที่เดินทางออกไปทำงานนอกหมู่บ้านจะกลับมาสังสรรค์ทำกิจกรรมร่วมกับครอบครัว และร่วมกันรดน้ำคำหัวครูอาจารย์ บุพการีญาติผู้ใหญ่และบุคคลผู้ที่ตนนับถือ ในช่วงนี้ในชุมชนจะมีการจัดพิธีกรรมสะเดาะเคราะห์ให้กับชุมชนด้วย โดยชุมชนเรียกว่า “ส่งเคราะห์บ้าน”(ภาพ 9)

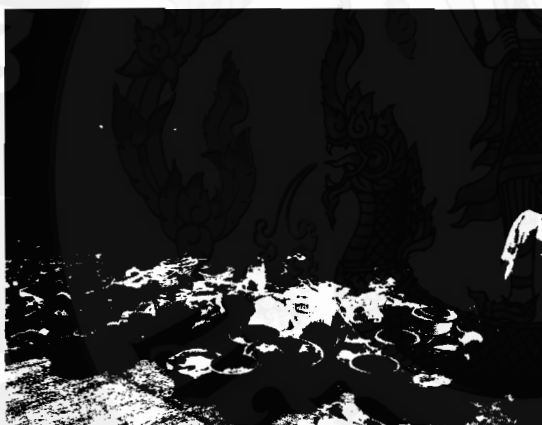
3) ประเพณีเลี้ยงผีหอ (ภาพ 10) เป็นประเพณีที่ชุมชนจะต้องมีการจัดร่วมกันทุกปี เพื่อให้ผีเจ้านายปกป้องคุ้มครองหมู่บ้านให้ปลอดภัยจากอันตรายทั้งปวง ชุมชนเรียกว่าพิธีเลี้ยงผีเจ้านาย โดยจะจัดพิธีในช่วง เดือน 5 (มีนาคม) แรม 9 ค่ำ และเดือน 9 (พฤษภาคม) แรม 9 ค่ำ ดำเนินการปีละ 2 ครั้ง โดยแต่ละครัวเรือนจะร่วมกันนำไก่ที่ฆ่าแล้วบ้านละ 1 ตัว มาต้มรวมกัน รวมทั้งการนำข้าวต้มมัดและขนมหวานต่างๆ มาถวายรวมกันที่หอพ่อหลวงคำแดง โดยมีผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนเป็นผู้ทำพิธี ในพิธีจะจุดเทียนจี๊ผึ้ง 2-3 เล่ม พร้อมรูป 9 ดอก ข้าวตอก ดอกไม้ใส่ในกรวยดอกไม้ แล้วอัญเชิญพ่อหลวงคำแดงมารับเครื่องเซ่น พิธีจะเริ่มตั้งแต่ 08.00 น. - 11.00 น. เมื่อเสร็จพิธีแต่ละครัวเรือนก็จะนำเครื่องเซ่นของตนเองกลับไปรับประทานที่บ้าน

4) ประเพณีสงฆ์น้ำพระธาตุ (ภาพ 11) มีการจัดในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 9 (มิถุนายน) หรือวันวิสาขบูชา ของทุกปี ในช่วงเช้าจะมีการทำบุญตักบาตร ในช่วงบ่ายมีการฟังเทศนาธรรม เมื่อฟังธรรมเสร็จแล้วชาวบ้านก็ร่วมกันนำน้ำผสมฝักส้มป่อย มาสงฆ์น้ำพระธาตุ ในช่วงกลางคืนมีการเวียนเทียนรอบอุโบสถ และมีการละเล่นต่าง ๆ ที่บริเวณวัดป่าสักงาม เช่น การละเล่นพื้นเมือง แข่งบั้งไฟ เป็นต้น

5) ประเพณีเดือนยี่เป็ง หรือประเพณีการลอยกระทง มีการจัดขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนยี่ (พฤศจิกายน) ของทุกปี โดยชุมชนจะมีการจัดกิจกรรมการลอยกระทงลงในแม่น้ำเพื่อทำการขอขมาต่อลำน้ำที่ได้ใช้ดื่มกิน มีการประกวดจัดซุ้มหน้าประตูบ้านและวัดภายในหมู่บ้านอย่างสวยงาม กิจกรรมการทำโคมลอย (ภาพ 12) อันเป็นกิจกรรมที่ทำสืบเนื่องมาจากอดีต เนื่องจากมีความเชื่อว่าการลอยโคมเป็นการลอยเคราะห์และโชคร้ายให้ออกจากชีวิต นอกจากนี้ยังมีการจัดกิจกรรมแห่นางพามาสร่วมกับหมู่บ้านต่าง ๆ ภายในตำบลอย่างสนุกสนาน

6) ประเพณีเลี้ยงผีเหมืองฝาย เป็นประเพณีปฏิบัติในชุมชนภาคเหนือที่มีการสืบทอดมาตั้งแต่โบราณกาล โดยมีความเชื่อว่าเป็นบริเวณที่ทำฝายนั้นมีผีผู้ดูแลรักษาและอาศัยอยู่ ถ้าไม่ทำการบอกกล่าวก่อนที่จะเข้าใช้ประโยชน์ก็จะส่งผลให้เกิดเหตุการณ์ร้าย ๆ ขึ้นได้ในระหว่างฤดูการเพาะปลูก การเลี้ยงผีให้ได้ยินหน้าสำราญจึงเป็นการบอกกล่าวผีผู้ดูแลฝายให้ช่วยดูแลรักษาฝายมิให้พังลงไปและช่วยให้พื้นที่เพาะปลูกมีน้ำใช้อย่างเพียงพอตลอดฤดูการเพาะปลูก ตามธรรมเนียมปฏิบัติในช่วงเวลาก่อนที่จะมีการทำการเพาะปลูกในทุกปีเจ้าของสวน

และไร่นาจะมีการนำไถดัมและเหล่าขาวมาเลี้ยงผีฝาย การเลี้ยงผีฝายแต่ละครัวเรือนจะทำพิธีกรรมเลี้ยงบริเวณฝายที่ตนเองได้ใช้ประโยชน์ในการเพาะปลูก โดยส่วนใหญ่ถ้าเป็นฝายที่มีหลายครัวเรือนใช้ประโยชน์ร่วมกันก็จะมีการเรียไ้เงินเพื่อใช้ในการประกอบพิธีกรรมและนัดหมายมาร่วมกัน ณ บริเวณฝายโดยส่วนใหญ่จะมอบหมายให้ แก่เหมืองแก่ฝายซึ่งเป็นผู้ดูแลจัดการการใช้น้ำให้เกิดความยุติธรรมและเหมาะสม เป็นผู้ทำหน้าที่ในการประกอบพิธีกรรม โดยเครื่องเลี้ยงผี (เครื่องเซ่น) ประกอบด้วย ไถดัม เหล่าขาว ข้าวตอก ดอกไม้และธูปเทียน บางพื้นที่อาจจะมีการเลี้ยงผีด้วยหัวหมูทุก ๆ 3 ปีหรือ 7 ปี ตามแต่ธรรมเนียมปฏิบัติของแต่ละพื้นที่และปริมาณครัวเรือนที่ใช้ประโยชน์จากฝายร่วมกันว่ามีมากน้อยเพียงใด สำหรับบ้านป่าสักงามเนื่องด้วยวิถีชีวิตของชุมชนส่วนใหญ่ยังมีการเกี่ยวข้องกับวิถีการเกษตรและความเชื่อเรื่องผีที่เกือบทุกคนได้รับการปลูกฝังมาตั้งแต่เด็ก ดังนั้นการเลี้ยงผีฝายจึงเป็นประเพณีที่ชุมชนมีการปฏิบัติสืบทอดกันมา ถึงแม้ว่าในช่วงหนึ่งวิถีชีวิตของชุมชนจะไม่ได้เกี่ยวข้องกับการทำการเกษตรก็ตาม

ภาพ 9 พิธีส่งเคราะห์บ้านช่วงสงกรานต์
ที่มา : มณฑิธร บุญช้างเผือก (2549)

ภาพ 10 พิธีกรรมเลี้ยงผีหอ
ที่มา : มณฑิธร บุญช้างเผือก (2549)

ภาพ 11 การเวียนเทียนประเพณีสงกรานต์
ที่มา : มณฑิธร บุญช้างเผือก (2548)

ภาพ 12 การปล่อยโคมลอยประเพณีขึ้นปี
ที่มา : มณฑิธร บุญช้างเผือก (2550ก)

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนมีการประกอบพิธีกรรมการเลี้ยงผีฝ่ายใน 2 กรณีด้วยกัน ได้แก่ การเลี้ยงผีฝ่ายป็นน้ำและการเลี้ยงผีฝ่ายต้นน้ำลำธาร ซึ่งใน 2 กรณีจะมีการเลี้ยงผีฝ่ายที่ต่างช่วงเวลาและต่างวัตถุประสงค์กัน พิธีกรรมเลี้ยงผีฝ่ายป็นน้ำจะมีการทำการเลี้ยงผีปีละ 1 ครั้ง ในช่วงก่อนฤดูการเพาะปลูก บริเวณฝ่ายป็นน้ำของแต่ละครัวเรือน ซึ่งครัวเรือนใดใช้น้ำจากฝายตัวใดก็จะมีการนำ เครื่องเลี้ยงผี(เครื่องเซ่น)มาเลี้ยงเป็นประจำทุกปี โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อขอให้ผีช่วยดูแลป้องกันฝายและช่วยให้พื้นที่การเกษตรมีน้ำใช้อย่างไม่ขาดแคลน แต่สำหรับการเลี้ยงผีฝ่ายต้นน้ำลำธารหรือฝายแม่ จะเป็นการเลี้ยงผีฝ่ายหลังจากมีการสร้างฝายแล้วเสร็จแล้ว เป็นพิธีกรรมที่มีรากฐานมาจากความเชื่อเรื่องผีฝ่ายเช่นเดียวกับฝ่ายป็นน้ำใช้ในการเกษตร แต่การเลี้ยงผีฝายแม่ผู้ประกอบพิธีกรรมจะเป็นกลุ่มบุคคลที่มาร่วมกันสร้างฝาย เมื่อการสร้างฝายแล้วเสร็จก็จะมีการจัดพิธีกรรม ซึ่งการเลี้ยงผีฝ่ายต้นน้ำลำธารจะมีการประกอบพิธีกรรมเพียงครั้งเดียว โดยมีการใช้เครื่องเลี้ยงผี (เครื่องเซ่น) ประกอบด้วย ไก่ต้ม เหล้าขาว ข้าวคอกคอกไม้ มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการบอกกล่าวเทวดาอารักษ์และผีเจ้าที่ ให้รับทราบถึงการทำกิจกรรมในครั้งนี้ อีกทั้งยังเป็นการการฝากฝังให้ผีเจ้าที่ช่วยดูแลฝายต้นน้ำลำธารที่สร้างมิให้พังอีกด้วย การจัดพิธีกรรมเลี้ยงผีฝายนอกจากจะเป็นการแสดงออกถึงการแสดงความนอบน้อมและกตัญญูต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์และธรรมชาติที่เอื้อประโยชน์ต่อชุมชนแล้วยังเป็นกระบวนการทางสังคมในการรักษาสืบทอดประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนและจัดการทรัพยากรในชุมชนอีกวิธีหนึ่ง เพราะเมื่อมีการเลี้ยงผีฝายเมื่อกลุ่มผู้ใช้น้ำมาร่วมประกอบพิธีกรรมพร้อมสรรพ นอกจากเยาวชนและสมาชิกในครัวเรือนจะซึมซับความเชื่อและค่านิยมไปแล้ว แก่เหมือนแก่ฝายก็จะถือโอกาสในการประชุมเพื่อวางแผนในการจัดสรรทรัพยากรน้ำ การทำกิจกรรมต่าง ๆ รวมถึงปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในปีที่ผ่านมาและปัญหาที่ส่งผลกระทบต่อชุมชนเพื่อร่วมกันแก้ไขอีกด้วย

7. เศรษฐกิจชุมชน

7.1 การประกอบอาชีพ

ในปัจจุบันชุมชนบ้านป่าสักงาม มีการประกอบอาชีพรับจ้างมากที่สุด จำนวน 55 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 53.40 โดยจะแบ่งเป็นการรับจ้างหน่วยงานของรัฐที่อยู่ใกล้เคียงชุมชน ได้แก่ โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้แม่หอพระชลประทานอ่างเก็บน้ำเขื่อนแม่กวังอุดมธารา และรับจ้างทั่วไป ได้แก่ ก่อสร้าง ทำงานร้านอาหาร งานรักษาความปลอดภัย รองลงมาคือ รับจ้างผสมการทำการเกษตร จำนวน 34 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 33.01 กิจกรรมการเกษตรที่มีในชุมชนได้แก่ การปลูกกล้วยหอม กล้วย

น้ำว่า ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ ข้าวโพดหวาน พริก ดอกดาวเรือง ถั่วฝักยาว เลี้ยงโค-กระบือ เป็นต้น ประกอบอาชีพค้าขาย 6 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 5.83 ค้าขายผสมรับจ้าง 4 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 3.88 อาชีพทำการเกษตรอย่างเดียว 2 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 1.94 ค้าขายผสมการเกษตร 1 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 0.97 ทำเฟอร์นิเจอร์ 1 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 0.97 ดังตาราง 5 ดังนี้

ตาราง 5 การจำแนกอาชีพของครัวเรือนบ้านป่าสักงาม ปี 2549

อาชีพ	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
รับจ้าง	55	53.40
ค้าขาย	6	5.83
ค้าขาย - รับจ้าง	4	3.88
การเกษตร	2	1.94
การเกษตร - รับจ้าง	34	33.01
ค้าขาย - เกษตร	1	0.97
ทำเฟอร์นิเจอร์	1	0.97
รวม	103	100

ที่มา : โครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ (2549)

7.2 รายได้เฉลี่ย

จากการสำรวจรายได้ครัวเรือนของโครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ (2549) พบว่าชุมชนบ้านป่าสักงาม มีรายได้รวมกันทั้งสิ้นประมาณ 5,698,108 บาท ชุมชนมีแหล่งรายได้หลักจากการรับจ้าง ประมาณ 4,695,708 บาท คิดเป็นร้อยละ 82.40 รองลงมาเป็นรายได้จากการค้าขาย ประมาณ 639,400 บาท คิดเป็นร้อยละ 11.20 รายได้อันดับสาม จากการประกอบกิจการเกษตร ประมาณ 218,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 3.81 จากการปลูกสัตว์ 60,000 บาท ทำเฟอร์นิเจอร์ 45,000 บาท รับจ้างและค้าขาย 40,000 บาท คิดเป็นร้อยละ 1.10 0.79 และ 0.70 ตามลำดับ(ตาราง 6) โดยชุมชน มีรายได้เฉลี่ยต่อปี 50,000 บาทขึ้นไป มีจำนวน 39 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 37.50 รายได้เฉลี่ยต่อปี 40,001 - 50,000 บาท มีจำนวน 18 ครัวเรือน คิดเป็น

ร้อยละ 17.48 รายได้เฉลี่ยต่อปี 30,001 – 40,000 บาท มีจำนวน 18 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 17.48 รายได้เฉลี่ยต่อปี 20,001 – 30,000 บาท มีจำนวน 11 ครัวเรือนคิดเป็นร้อยละ 10.68 รายได้เฉลี่ยต่อปี 10,001 – 20,000 บาท มีจำนวน 3 ครัวเรือนคิดเป็นร้อยละ 2.91 รายได้เฉลี่ย 5,001 – 10,000 บาท มีจำนวน 3 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 2.91 มีรายได้เฉลี่ยน้อยที่สุดคือ ต่ำกว่า 5,000 บาท 3 ครัวเรือน คิดเป็นร้อยละ 2.91 และมีครัวเรือนที่ยังไม่มีข้อมูลอีก 8 ครัวเรือน ตามลำดับ (ตาราง 7) นอกจากนี้ยังมีแหล่งรายได้เสริมในด้านอื่น ๆ ได้แก่ รายได้เสริมจากการจัดค่ายสิ่งแวดล้อมศึกษา การศึกษาคุณงานและการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ในชุมชนนอกจากนี้ยังมีการประกอบอาชีพเสริมรายได้อื่น ๆ อีก ได้แก่ การเลี้ยงกบ การเลี้ยงปลา การเลี้ยงโค – กระบือ การรับจ้างตัดเย็บเสื้อผ้า การเลี้ยงหมูป่า การเลี้ยงสุกรขาว ทางด้านทรัพยากรป่าไม้มีการเก็บหาผลผลิตจากป่าจำหน่าย โดยชุมชนมีรายได้จากการจำหน่ายของป่าในพื้นที่ ประมาณ 40 ชนิด (ดังภาคผนวก ก) เช่น เห็ดชนิดต่าง ๆ เมล็ดกระบก หน่อไม้ ผักหวานป่า มดแดง แมงมัน หนอนไม้ไผ่ (รดคว่น) พืชสมุนไพร การจักสานหวายจำหน่าย เป็นต้น

ตาราง 6 แสดงรายได้ของราษฎรบ้านป่าสักงาม ปี 2549

แหล่งรายได้	จำนวน(บาท)	ร้อยละ
รับจ้าง	4,695,708	82.40
รับจ้าง/ค้าขาย	40,000	00.70
เกษตรกรรม	218,000	3.81
ปศุสัตว์(เลี้ยงโค – กระบือ)	60,000	1.10
ค้าขาย	639,400	11.20
ทำเฟอร์นิเจอร์	45,000	0.79
รวม	5,698,108	100

ที่มา : โครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ (2549)

ตาราง 7 ระดับรายได้ครัวเรือนบ้านป่าสักงาม ปี 2549

รายได้ครัวเรือน/ปี	จำนวนครัวเรือน	ร้อยละ
ต่ำกว่า 5,000 บาท	3	2.91
5,001 – 10,000 บาท	3	2.91
10,001 – 20,000 บาท	3	2.91
20,001 – 30,000 บาท	11	10.68
30,001 – 40,000 บาท	18	17.48
40,001 – 50,000 บาท	18	17.48
50,000 บาทขึ้นไป	39	37.86
ไม่มีข้อมูล	8	7.77
รวม	103	100

ที่มา : โครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ (2549)

8. สถาบันในชุมชนและโครงสร้างพื้นฐาน

8.1 สถาบันศาสนา

วัดป่าสักงาม เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งจากการบอกเล่าของผู้อาวุโสในชุมชน วัดบ้านป่าสักงามมีการก่อตั้งมาอย่างยาวนาน มีการเล่าขานว่าแต่เดิมเป็นวัดที่ถูกปล่อยใหรกร้าง ไม่มีผู้ดูแลต่อมาเมื่อครูบาศรีวิชัยได้เดินทางจาริกแสวงบุญผ่านมายังชุมชนจึงได้มีการชักชวนชาวบ้านร่วมกันฟื้นฟูบูรณะให้วัดเป็นศูนย์รวมจิตใจ และเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาตลอดมาจนปัจจุบัน

ในปี พ.ศ. 2517 นายบุญขึ้น ปันใจ นำช้างไปอาบน้ำบริเวณลำห้วยโบสถ และได้พบพระพุทธรูปที่จมอยู่ในลำห้วย จึงได้ชักชวนชาวบ้านร่วมกันอัญเชิญมาประดิษฐานที่วัดบ้านป่าสักงาม จากการศึกษาพบว่า พระพุทธรูปดังกล่าวเป็นพระพุทธรูป ศิลปะแบบพระสิงห์สาม ที่มีการสร้างขึ้นในสมัยก่อตั้งเมืองเชียงใหม่ จึงสันนิษฐานว่ามีอายุร่วม 700 ปี ตัวพระเป็นสัมฤทธิ์ทองค้ำ หน้าตักกว้าง 39 นิ้ว สูง 30 นิ้ว โดยชุมชนเชื่อว่าพระพุทธรูปสิงห์สามมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์คุ้มครอง พ่อบุญขึ้น ปันใจ เล่าว่า ก่อนที่จะพบพระพุทธรูปนั้น พ่อบุญขึ้นได้นำช้างมาเลี้ยงบริเวณห้วยโบสถ และได้สังเกตเห็นนกตัวหนึ่งบินโฉบไปมาบริเวณจุดที่พบพระพุทธรูป แล้วบินตกลงไปในน้ำแล้วก็บินขึ้นมาใหม่หลายๆ ครั้ง และตอนกลางคืนก็ได้ฝันว่า มีชายชราหนึ่งคน

ขวามบอกให้ไปค้นหาของมีค่าที่ลำห้วยแล้วให้นำมาไว้ที่วัด หลังจากนั้นก็นำช้างไปอาบน้ำในลำห้วยตามปกติ และได้พบวัตถุนาคใหญ่อันหนึ่ง ซึ่งคิดว่าเป็นถึง 200 ลิตร แต่เมื่อค้นหาต่อไปพบว่า เป็นพระพุทธรูป จึงได้ไปบอกชาวบ้านให้มาช่วยกันนำพระพุทธรูปขึ้นจากลำห้วย โดยพ่อบุญอิน ได้ใช้เชือกมัดพระพุทธรูปแล้วให้ช้างลากขึ้นมาจากน้ำ ปรากฏว่าไม่สามารถดึงพระพุทธรูปออกมาได้ ชาวบ้านจึงได้ทำพิธีตามความเชื่อโดยนำข้าวตอกคอกไม้ไปอัญเชิญมาประดิษฐานที่วัดป่าสักงาม เมื่อเสร็จพิธีพบว่าสามารถยกพระพุทธรูปได้อย่างโดยง่าย ผ่านไปหลายวันพ่อบุญอินได้สังเกตเห็นนกตัวเดิมบินลงมายังหน้าโบสถ์ และกระโดดเข้าไปดูพระ แล้วก็บินจากไปและไม่พบเห็นอีกเลย ซึ่งพ่อบุญอินเชื่อว่า นกดังกล่าวเป็นเทวดา มาดูว่าพระอยู่ดีหรือไม่ก่อนที่จะจากไป

เมื่อข่าวคราวการค้นพบพระพุทธรูปได้แพร่กระจายออกไป อีกไม่นานปรากฏว่ามีผู้ที่พยายามเข้ามาขโมยพระพุทธรูปถึง 3 ครั้ง แต่ไม่ประสบผลสำเร็จ และได้รับทราบข่าวว่าบุคคลดังกล่าวเกิดภัยร้ายแรงถึงชีวิต ซึ่งนายสมนึก บัวแก้วเกิด เล่าว่า “หลังจากที่นำพระมาไว้ที่วัด ชาวได้ขึ้นไปถึงข้างนอกหมู่บ้านว่าบ้านป่าสักงามได้พระพุทธรูปเก่าแก่ที่ห้วยโบสถ ทำให้หลายคนเข้ามากราบนมัสการ มีอยู่ครั้งหนึ่งนายอำเภอคอยสะเท็ดมาขอพระไปตั้งที่อำเภอแต่พ่อหลวงคำปึง ไม่ให้อยากให้เป็นพระคู่หมู่บ้าน พอนมัสการพระมาตั้งได้ไม่นานก็มีคนเข้ามาขโมยพระพุทธรูปไป 3 ครั้งแต่ไม่สำเร็จ รายแรกและรายที่สองเข้ามาโดยเอาขึ้นรถไปไม่ไกลรถก็เสียหลักและคนที่เข้ามาขโมยบางคนก็เสียชีวิต ส่วนรายที่สามเข้ามาขโมยแต่ต้องมาต้องเอาคืนเนื่องจากกลายเป็นคนสติไม่สมประกอบในที่สุด” จากเหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ชาวบ้านเชื่อว่าสิ่งที่เกิดขึ้นมาจากความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธรูปสิงห์สาม จึงเกิดความศรัทธาและได้กลายเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน ทั้งนี้นอกจากวัดจะเป็นศูนย์รวมทางจิตใจและการทำกิจกรรมทางศาสนาต่าง ๆ แล้ว ในปัจจุบันวัดยังเป็นสถานที่เรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชุมชนบ้านป่าสักงามอีกด้วย

8.2 การสาธารณสุข

การดูแลสุขภาพของคนในชุมชน เป็นการผสมผสานกันระหว่างการรักษาโดยวิธีการตามภูมิปัญญาชุมชนที่ผ่านการสืบทอดจากบรรพบุรุษและการรักษาโดยการแพทย์แผนปัจจุบัน ในชุมชนมีนาย ถา สมอภัย เป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญวิธีการรักษาแบบดั้งเดิม โดยใช้สมุนไพร การใช้พิธีกรรม และการใช้คาถาอาคม ส่วนการรักษาตามแบบแพทย์แผนปัจจุบัน ในชุมชนมี นายจ่านง บัวโพธิ์จิตต์ ผู้ซึ่งเป็นประธานอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน(อสม.) เป็นผู้ให้การดูแลสุขภาพของสมาชิกในชุมชนเบื้องต้น หากมีการเจ็บป่วยมากเกินกว่าที่จะรักษาได้ภายในชุมชน ชาวบ้านก็จะนำผู้ป่วยเดินทางไปรักษาพยาบาลที่โรงพยาบาลอำเภอแม่แตง ซึ่งจะอยู่ห่างจากตัวชุมชนประมาณ 30 กิโลเมตร ใช้เวลาในการเดินทางประมาณ 30 นาที

8.3 การปกครอง

บ้านป่าสักงาม ปัจจุบันมีนายคำปิง คงดี เป็นผู้ใหญ่บ้าน มีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน 2 คน คือ นายสุนทร บรรใจ และนายนิวัฒน์ อุ่มนาง และในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2548 ได้มีการเลือกสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล 2 คน ได้แก่ นายต่อมแก้ว อินแก้ว และนายบุญศรี กันทร มีคณะกรรมการหมู่บ้านทำหน้าที่ให้คำปรึกษา แนะนำ และช่วยเหลือการปฏิบัติการในด้านต่าง ๆ คือ ฝ่ายปกครอง ฝ่ายป้องกันความสงบ ฝ่ายพัฒนา ฝ่ายสาธารณสุข ฝ่ายสวัสดิการสังคม และฝ่ายสตรีแม่บ้าน โดยฝ่ายต่าง ๆ มีหน้าที่ดังนี้

8.3.1 ฝ่ายปกครอง ทำหน้าที่ให้ข้อเสนอแนะหรือคำปรึกษาและปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการบำบัดทุกข์บำรุงสุขของประชาชน ดูแลชุมชนให้เป็นไปตามกฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณี ส่งเสริมการปกครองในระบอบประชาธิปไตย และสร้างความสามัคคีของส่วนรวม

8.3.2 ฝ่ายป้องกันความสงบ ทำหน้าที่เกี่ยวกับรักษาความสงบเรียบร้อยของหมู่บ้าน การรณรงค์ ลดละเลิกอบายมุข การป้องกันยาเสพติด และจัดการป้องกันบรรเทาสาธารณภัย

8.3.3 ฝ่ายพัฒนา ทำหน้าที่ให้ข้อเสนอแนะหรือให้คำปรึกษาและปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการทำแผนและโครงการเพื่อพัฒนาหมู่บ้าน สร้าง ช่อมแซม และปรับปรุงสาธารณะสมบัติของหมู่บ้าน

8.3.4 ฝ่ายสาธารณสุข ทำหน้าที่เกี่ยวกับการช่วยเหลือแพทย์และเจ้าหน้าที่สาธารณสุขที่ทำงานในหมู่บ้าน การระวังและป้องกันโรคระบาด การวางแผนครอบครัว การจัดตั้งกองทุนเวชภัณฑ์และสุขภาพอื่น ๆ

8.3.5 ฝ่ายสวัสดิการสังคม ทำหน้าที่เกี่ยวกับการสำรวจ จัดทำบัญชีคนยากจนและคนพิการ ประสานงานทางราชการและเอกชน ในการให้การสงเคราะห์จัดสวัสดิการแก่ประชาชนในหมู่บ้านและจัดให้มีการพักผ่อนหย่อนใจ

8.3.6 ฝ่ายสตรีแม่บ้าน ทำหน้าที่เกี่ยวกับการจัดทำแผนและโครงการเพื่อพัฒนาสตรีและเด็ก ส่งเสริมการพัฒนาความรู้ ส่งเสริมการรวมกลุ่ม จัดทำระเบียบข้อมูลสตรีและเด็กในหมู่บ้านประสานงาน และให้ความร่วมมือในโครงการพัฒนาสตรีและเด็กของภาครัฐและเอกชน

9. กลุ่มและองค์กรในชุมชน

9.1 กลุ่มพิทักษ์ป่า

ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2540 โดยได้รับการกระตุ้น สนับสนุน และให้คำปรึกษา โดยผู้แทนฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (ภาพ 13) มีสมาชิก 10 คน มีนายวันชัย บันใจ เป็นทำหน้าที่เป็นหัวหน้ากลุ่ม มีบทบาทที่สำคัญ คือ ดำเนินการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติตามแนวพระราชดำริและเพื่อการพึ่งพิงของชาวบ้าน โดยดำเนินกิจกรรมด้านการปกป้อง คุ้มครอง ดูแล รักษา ป่าชุมชน โดยรอบของชุมชน รวมทั้งการใช้ประโยชน์จากป่าด้วย มีการสำรวจป่าของชุมชน ว่าป่าตรงบริเวณใดมีพืช และ สัตว์ชนิดใดบ้าง มากน้อยเพียงใด มีลักษณะพิเศษอย่างไร มีการลาดตระเวนตรวจสอบพื้นที่ให้รู้ว่าทรัพยากรได้รับผลกระทบอย่างไร มีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร (ภาพ 14) จัดคนประจำด่านตรวจของชุมชนเพื่อป้องกันและควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างไม่ถูกวิธี มีควบคุม ดูแล ดำเนินการตามกติกาที่ตั้งไว้ และประสานขอความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่ รวมทั้งมีการพูดคุยใช้เวทีวิเคราะห์แก้ไขปัญหา ให้ชาวบ้านได้ร่วมคิด ร่วมทำ และรับรู้สถานการณ์ข่าวสารที่เกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรของหมู่บ้านทำงานร่วมกับกลุ่มอื่น ๆ ภายในหมู่บ้านด้วย แนวทางในการดำเนินงานของกลุ่มได้กำหนดว่าชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์จากไม้เพื่อใช้สอย ปลุกบ้านซ่อมแซมบ้านภายในชุมชน หรือเพื่อเสริมอาชีพในการทำเครื่องมือการเกษตร แต่ต้องได้รับการพิจารณาจากคณะกรรมการ ต้องมีการประชาสัมพันธ์รณรงค์แจ้งข่าวให้แก่ทุกคนในชุมชนรวมทั้ง

ภาพ 13 การประชุมวางแผนกลุ่มพิทักษ์ป่า
ที่มา : ศิริทิพย์ พรหมคำทิพย์ (2550)

ภาพ 14 การลาดตระเวนของกลุ่มพิทักษ์ป่า
ที่มา : มณเฑียร บุญช้างเผือก (2549)

เยาวชนให้ทราบด้วย และเพื่อให้เจ้าหน้าที่และชาวบ้านอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติร่วมกัน จึงได้กำหนดระเบียบกฎเกณฑ์ไว้ 4 ข้อ คือ

9.1.1 ต้องประชุมทำความเข้าใจคณะกรรมการอย่างน้อยเดือนละ 2 ครั้ง
ประชุมแจ้งข้อมูลข่าวสารแก่สมาชิกในชุมชนเดือนละ 1 ครั้ง

9.1.2 ถ้าพบการกระทำผิด ในครั้งแรกกล่าวตักเตือนและทำบันทึกไว้เป็นหลักฐาน ครั้งที่ 2 ตัดสวัสดิการภายในหมู่บ้าน และยึดของกลางไว้ส่วนรวมเพื่อใช้ประโยชน์ของส่วนรวมโดยความเห็นชอบของคณะกรรมการหมู่บ้าน ครั้งที่ 3 ถ้ามีการกระทำผิดให้ดำเนินการตามกฎหมาย กรณีผู้กระทำผิดเป็นคนนอกหมู่บ้านให้เจ้าหน้าที่ดำเนินการตามกฎหมาย

9.1.3 สมาชิกในชุมชนทุกคนจะต้องให้ความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมด้านการอนุรักษ์และพัฒนา ถ้าไม่สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้ให้แจ้งคณะกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาพิจารณาตามความจำเป็น และถ้าไม่ให้ความร่วมมือ ปรับครั้งละ 100 บาท

9.1.4 เงื่อนไขการใช้ประโยชน์

1) ให้ใช้ประโยชน์ได้เฉพาะไม้ล้มหมอนนอนไพร

2) ผู้ที่จะนำมาใช้ประโยชน์ต้องแจ้งความต้องการให้คณะกรรมการ

ทราบ และคณะกรรมการจะพิจารณาตามเหตุผลอันสมควร

9.2 กลุ่มสตรีแม่บ้าน

มีสมาชิกทั้งหมด 35 คน มีนางวันเพ็ญ มีมานะ ทำหน้าที่เป็นประธานกลุ่ม กลุ่มสตรีแม่บ้านรวมกลุ่มโดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างความสามัคคีภายในหมู่บ้าน ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมการพัฒนา งานบุญต่างๆ โดยจะมีการจัดแบ่งหน้าที่ในการทำงานตามความถนัดของแม่บ้านแต่ละคน นอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มในการทำอาชีพเสริมรายได้ในครัวเรือนต่างๆ เช่น การทำดอกไม้ประดับ การทำยาหม่องน้ำ การทำน้ำพริกข่ากบ การรับจัดทำอาหารให้กับคณะที่เข้ามาศึกษาดูงานในหมู่บ้าน การทำหน่อไม้อัดπίบ เป็นต้น

9.3 กลุ่มเยาวชน

ก่อตั้งประมาณ ปี พ.ศ. 2542 โดยเริ่มจากการที่เยาวชนบ้านป่าสักงามได้เข้าร่วมกิจกรรมค่ายสิ่งแวดล้อมศึกษาพร้อมกับเยาวชนจากโรงเรียนอื่นๆ จนเกิดการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมอื่นๆ เพิ่มขึ้น เช่น การฝึกสอนการวาดภาพ การเรียนพิเศษในวันหยุด แต่เนื่องจากปัญหาความค่อเนื่องและขาดแกนนำในการทำกิจกรรมในชุมชน ทำให้กิจกรรมของกลุ่มเยาวชนยังไม่มีบทบาทที่เด่นชัดนัก และจากปัญหาหาเสพติดที่ระบาดในสังคม ในช่วงปี พ.ศ. 2542 – 2546 พบว่า ได้เข้ามาสู่ในชุมชนด้วย เยาวชนมีการมั่วสุม และมีแนวโน้มที่จะออกนอกกลุ่มออกทาง ทำให้แกนนำคือ นายมณเฑียร บุญช้างเผือก ตระหนักถึงปัญหาต่างๆ เหล่านี้ และพยายามหาทาง

แก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นกับเยาวชนในชุมชน และได้รับโอกาสในการเข้าไปศึกษาดูงานการดำเนินงานกิจกรรมห้องสมุดเด็กที่อำเภอภูเวียง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งดำเนินการโดยสมาคมไทสร้างสรรค์ จึงเกิดแรงบันดาลใจที่จะกลับมาสร้างห้องสมุดเด็กในชุมชน เพื่อดึงดูดให้เด็กและเยาวชนมีกิจกรรมที่สร้างสรรค์ โดยได้ดำเนินการวิเคราะห์สภาพปัญหาของเยาวชนบ้านป่าสักงาม โดยพบว่า สิ่งที่ยาวชนป่าสักงามขาดแคลนที่สุดคือ พื้นที่ในการทำกิจกรรมที่ดีและการขาดการเรียนรู้ในด้านต่าง ๆ อย่างเพียงพอ จึงได้มอบพื้นที่บ้านของตนเองเพื่อใช้เป็นสถานที่ในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่มเยาวชน และชักชวนชาวบ้านและกลุ่มเยาวชนมีส่วนร่วมในการสร้างห้องสมุดโดยใช้วัสดุอุปกรณ์ ที่มีอยู่ด้วย โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานองค์กรต่างๆ ด้วย คือ ฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ สนับสนุนกระเบื้องปูพื้น และสมาคมไทสร้างสรรค์ สนับสนุนหนังสือเด็ก จำนวน 1,015 เล่ม ในเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2547 การสร้างห้องสมุดเด็กชุมชนบ้านป่าสักงามก็แล้วเสร็จ และมีการเปิดใช้อย่างเป็นทางการ จึงถือเป็นจุดเริ่มต้นการดำเนินกิจกรรมที่เป็นรูปธรรมของกลุ่มเยาวชนบ้านป่าสักงาม

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547 เป็นต้นมา กลุ่มเยาวชนได้มีการดำเนินกิจกรรมที่หลากหลายและต่อเนื่องทั้งในด้านการพัฒนาทักษะทางความรู้ ศิลปะ วัฒนธรรม ชุมชน กิจกรรมการอนุรักษ์และเทคโนโลยี ได้แก่ การออมทรัพย์ การเล่านิทานอ่านหนังสือให้น้องฟัง การเรียนรู้เทคนิคทางคอมพิวเตอร์ การบริหารจัดการห้องสมุดเด็กชุมชนโดยเยาวชน กิจกรรมสืบสานวัฒนธรรมชุมชน การเก็บข้อมูลชุมชน การสำรวจทรัพยากรป่าไม้ สัตว์ป่า สัตว์น้ำ การร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์ ได้แก่ การปลูกต้นไม้ร่วมกับหน่วยงานองค์กรอื่น ๆ และในวันสำคัญ การร่วมสร้างฝายต้นน้ำลำธาร การทำแนวกันไฟ การร่วมดับไฟป่า ร่วมกิจกรรมการบวชป่าสืบชาติป่าไม้และสายน้ำแม่กวัง ห้วยคัง กิจกรรมบวชป่าบ้านกิ้วแล การศึกษาดูงาน(ภาพ 15 และ ภาพ 16) ซึ่งในปัจจุบันกลุ่มเยาวชนบ้านป่าสักงามยังถือเป็นแกนนำสำคัญในการดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนอีกด้วย

9.4 กลุ่มผู้สูงอายุ

เกิดจากการรวมกลุ่มของผู้สูงอายุในชุมชนเพื่อทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน นับตั้งแต่อดีตกลุ่มผู้สูงอายุจะมีบทบาทสำคัญในการทำกิจกรรมทางศาสนา งานประเพณี หรือพิธีกรรมต่าง ๆ ในหมู่บ้าน นอกจากนี้ในปัจจุบันกลุ่มผู้สูงอายุ ได้ร่วมกันนำทรัพยากรจากป่า อาทิ หวาย เศษไม้แห้ง ใบปืมเป้ง (ลักษณะคล้ายใบต้นสิบสองปันนา) และไม้ไผ่ มาทำเป็นผลิตภัณฑ์จักสาน(ภาพ 17) เป็นรายได้เสริมในครัวเรือนอีกทางหนึ่ง ปัจจุบันมีสมาชิกทั้งหมด 7 คน มีนายจ่านง บัวโพจิตต์ ทำหน้าที่เป็นประธานกลุ่ม

ภาพ 15 การประชุมของกลุ่มเยาวชน
ที่มา : มณฑิธร บุญช้างเผือก (2549)

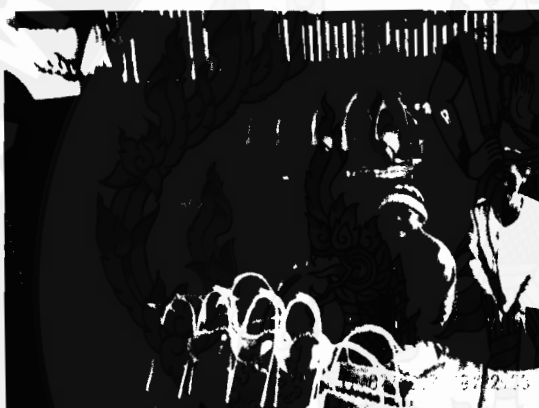

ภาพ 16 การศึกษาดูงานของกลุ่มเยาวชน
ที่มา : มณฑิธร บุญช้างเผือก (2550)

9.5 กลุ่มเพาะเลี้ยงหมูป่า

เป็นกิจกรรมการรวมกลุ่มอาชีพเสริมเชิงอนุรักษ์ของชุมชน(ภาพ 18) ก่อตั้งขึ้นโดยได้รับการสนับสนุนจากโครงการหมู่บ้านพิทักษ์ป่ารักษาสิ่งแวดล้อม สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 16 จังหวัดเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2545 ซึ่งได้ดำเนินการสำรวจข้อมูลชุมชน ทรัพยากร และลักษณะการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนเพื่อนำข้อมูลมาวิเคราะห์ในการพัฒนาส่งเสริมอาชีพเสริมด้านป่าไม้ในชุมชนต่อไป จากการวิเคราะห์พบว่า ในชุมชนบ้านป่าสักงามยังมีทรัพยากรสัตว์ป่าอยู่เป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะหมูป่าที่มีอยู่ในพื้นที่ป่าเป็นจำนวนมากและชาวบ้านได้เข้าไปล่ามาบริโภคอยู่เป็นประจำ ชาวบ้านและเจ้าหน้าที่โครงการหมู่บ้านพิทักษ์ป่าฯ จึงได้ประชุมปรึกษาเพื่อวิเคราะห์ในการดำเนินกิจกรรมอาชีพเสริมด้านป่าไม้ โดยเห็นว่าเนื่องจากงานศึกษาและอนุรักษ์สัตว์ป่าในพื้นที่ต้นน้ำ ฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้มีการศึกษาและทดลองเลี้ยงหมูป่าได้ผลดี จึงมีความสนใจที่จะนำมาเลี้ยงเป็นอาชีพเสริมรายได้ในครัวเรือนของชาวบ้าน ต่อมาได้รวบรวมผู้ที่สนใจจะดำเนินกิจกรรม 3 ราย ได้แก่ นายถนอม ใจระวัง นายสวาท นาแก้ว และนายประทุม สีน้าเงิน โดยได้มีการคัดเลือกให้นายถนอม ใจระวัง ทำหน้าที่เป็นประธานกลุ่ม ต่อมาประมาณเดือนกันยายน พ.ศ. 2545 กลุ่มก็ได้เข้าไปอบรมวิธีการเลี้ยงหมูป่าที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นเวลา 3 วัน เมื่ออบรมเสร็จแล้ว โครงการหมู่บ้านพิทักษ์ป่าฯ ได้สนับสนุนเงินกองทุนจำนวน 20,000 บาทเพื่อเป็นทุนในการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม ซึ่งกลุ่มได้มีการนำกองทุนส่วนหนึ่งซื้อลูกหมูปามาเลี้ยงในบ้านของสมาชิกแต่ละคน โดยวิธีการเลี้ยงกลุ่มจะ

มุ่งเน้นการเลี้ยงหมูป่าแบบชาวบ้านโดยมีการป้อนอาหารจากเศษพืชผักในครัวเรือน ในป่าและบริเวณจากริมลำห้วยต่าง ๆ ในเวลาต่อมากิจกรรมการเลี้ยงหมูป่าของกลุ่มก็ได้เป็นแหล่งศึกษาดูงานของชุมชนและหน่วยงานต่าง ๆ ในพื้นที่ ในปี พ.ศ. 2548 กิจกรรมการเลี้ยงหมูป่าได้มีเพียงนายถนอม ใจระวัง ที่ยังคงเลี้ยงอยู่ โดยเหตุผลที่สมาชิกคนอื่น ๆ ยกเลิกการเลี้ยงเนื่องจากสมาชิกมีปัญหาด้านการตลาด มีต้นทุนในการเลี้ยงที่สูงและไม่มีเวลาในการดูแลเพียงพอ ส่วนนายถนอม ใจระวัง ที่ยังคงเลี้ยงหมูป่า เนื่องจากมีการเลี้ยงแบบชาวบ้านทำให้ต้นทุนต่ำและมีการจำหน่ายหมูป่าอย่างต่อเนื่อง โดยจำหน่ายในหมู่บ้านและผู้ que เข้ามาศึกษาดูงานในพื้นที่ ซึ่งเป็นการสร้างรายได้เสริมอีกทางหนึ่งด้วย

ภาพ 17 กิจกรรมจักสานกลุ่มผู้สูงอายุ
ที่มา : มณฑิธร บุญช้างเผือก (2549)

ภาพ 18 การเพาะเลี้ยงหมูป่า
ที่มา : ศิริณทิพย์ พรหมคำทิพย์ (2550)

9.6 กลุ่มจัดสรรและดูแลน้ำ

มีการรวมกลุ่มเมื่อปี พ.ศ. 2541 เพื่อดำเนินการจัดสรรและดูแลการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำภายในชุมชน ให้เป็นไปอย่างยุติธรรม รวมถึงการดูแลรักษาระบบส่งน้ำให้สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปัจจุบันมีสมาชิกทั้งหมด 21 คน มีนายสมคิด บัวแผ่น ทำหน้าที่เป็นหัวหน้ากลุ่ม

9.7 กลุ่มพัฒนาพื้นที่ทำกิน

จากข้อมูลของ จุฑามาศ คำทอง(2546:104) พบว่ากลุ่มได้ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2541 โดยมีนายคำปิง ดวงดี เป็นหัวหน้ากลุ่ม มีสมาชิกจำนวน 14 คน ดำเนินการเป็น

คณะกรรมการ 6 คน มีแนวทางในการดำเนินงาน เพื่อ ดูแล รักษาทรัพยากร ธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม กิจกรรมที่ดำเนินการคือ

9.7.1 การคัดเลือกที่ทำกิน เลือกใช้ที่ดินให้เกิดประโยชน์โดยไม่เสียหาย ต่อสภาพแหล่งน้ำและระบบนิเวศ โดยดำเนินการคือ

1) คัดเลือกพื้นที่ทำกินแบบมีส่วนร่วม จากการสำรวจประเมิน ประสิทธิภาพที่ดินเพื่อการพัฒนาและการจัดการเพื่อใช้ประโยชน์ทำกินเสริมสร้างรายได้ชุมชน กลุ่ม อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นตัวแทนชุมชนร่วมกับคณะทำงานโครงการศูนย์ ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ดำเนินการสำรวจพื้นที่จุดต่าง ๆ รวม 3 จุด คือ

1.1) บริเวณทุ่งป่าแถม อันเป็นที่นาเดิมของชุมชน ปัจจุบันเป็น ทุ่งหญ้าซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของชุมชน มีข้อดีคือเป็นที่ราบ แต่ข้อเสียคือไม่มี แหล่งน้ำเพียงพอ อยู่ห่างจากชุมชน การเดินทางต้องใช้เวลามาก

1.2) บริเวณป่าทางด้านทิศเหนือของหมู่บ้าน มีเนื้อที่ประมาณ 200 ไร่ เป็นป่าที่ผ่านการใช้ประโยชน์มาก่อนและได้กลายสภาพเป็นป่าชั้น 2 ซึ่งมีต้นไม้ขึ้นปก คลุมหนาแน่นมาก อีกทั้งยังเป็นแหล่งหาเห็ดและของป่าที่สำคัญของหมู่บ้าน ถ้าจะใช้พื้นที่ตรงนี้ จะต้องมีการล้มต้นไม้จำนวนมาก รวมทั้งต้องมีการพัฒนาให้ดินสามารถใช้ประโยชน์ได้และ จะต้องมีการพัฒนาด้านแหล่งน้ำ

1.3) บริเวณ พื้นที่ห้วยคัง (ภาพ 14) อยู่ทิศตะวันออกของลำ ห้วย เนื้อที่ประมาณ 170 ไร่ เป็นพื้นที่ที่โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้ขอคืนจากนายทุนที่เข้ามาครอบครองในพื้นที่อยู่ก่อน

เมื่อได้ทำการสรุปและวิเคราะห์ร่วมกันระหว่างโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริและแกนนำชุมชนแล้ว ได้มีการคัดเลือกพื้นที่บริเวณห้วยคัง โดยใช้เกณฑ์การคัดเลือกพื้นที่อย่างกว้าง ๆ ในเบื้องต้นคือ

- ขนาดพื้นที่ควรมีปริมาณที่เพียงพอแก่การพัฒนาเพื่อทำกิน ตอบสนองความต้องการของชุมชนได้

- ระยะทางของชุมชนหรือที่ตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัย ไม่ควรที่จะอยู่ห่างไกล บ้านเรือนมากนักซึ่งจะส่งผลถึงการเดินทางไปดูแลเอาใจใส่พืชผลและรวมทั้งอาจจะสูญเสีย ค่าใช้จ่ายเชื้อเพลิงรถยนต์ในการเดินทางมากขึ้นอันจะทำให้เกิดรายจ่ายที่เป็นต้นทุนสูงขึ้น

- ความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำและความเป็นไปได้ในการพัฒนาแหล่งน้ำที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในการเพาะปลูกได้

- คุณสมบัติของดินและความอุดมสมบูรณ์ที่เหมาะสมต่อการเพาะปลูก
- ผลกระทบที่จะก่อเกิดกับสภาพป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ล้อมของชุมชนและสังคม

- ความเป็นไปได้ในการส่งเสริมพัฒนาโดยการเปลี่ยนแปลงค่าใช้จ่ายต่ำสุดสามารถเข้าถึงพื้นที่ไม่ยากลำบากจนเกินไป

- มีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของชุมชนและสามารถประสานประโยชน์ให้ก่อเกิดแผนงานรวมที่มีประสิทธิภาพ เอื้อปัจจัยสัมพันธ์เกี่ยวโยงกันได้อย่างผสมผสานกลมกลืน เช่น แผนงานพัฒนาที่ดินทำกิน พื้นที่ทำกินอาจจะใช้เป็นส่วนหนึ่งของแผนงานส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนได้ในลักษณะที่มีการจัดการพื้นที่ได้อย่างเชื่อมโยงต่อกัน

2) รูปแบบการเพาะปลูกแบบเกษตรผสมผสาน

- จะทำเป็นแนวขั้นบันไดเพื่อการป้องกันไม่ให้เกิดชะล้างหน้าดิน

ดิน

- ใช้แรงงานของครัวเรือนเป็นสำคัญ
- ไม่ใช้เครื่องจักรซึ่งจะทำให้จุลินทรีย์ในดินเสื่อมโทรม
- อาศัยปัจจัยภายนอกให้น้อยที่สุด เช่น ไม่ใช้สารเคมี ปุ๋ย

วิทยาศาสตร์

3) การจัดระบบน้ำอย่างมีประสิทธิภาพ คือ ใช้น้ำจากแหล่งน้ำธรรมชาติ ได้แก่ น้ำห้วยคังและน้ำฝน รวมทั้งน้ำจากการชลประทาน ได้แก่ น้ำจากอ่างเก็บน้ำป่าสักงามที่ปล่อยผ่านห้วยกลางบ้านมาสู่พื้นที่ทำกิน มีบ่อพักน้ำ 4 จุด ตั้งอยู่บริเวณด้านบนของแปลงทำกิน

4) การคัดเลือกพันธุ์พืช คือ พืชที่ให้ผลผลิตในระยะสั้น พืชที่ให้ผลผลิตในระยะกลาง พืชที่ให้ผลผลิตในระยะยาว

9.7.2 แบ่งแปลงพื้นที่ทำกินและร่วมจัดสรร สมาชิกกลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ร่วมกันจัดแบ่งแปลงพื้นที่ทำกินทั้งหมด 170 ไร่ โดยแบ่งออกเป็นแปลงย่อยเท่าๆ กัน แปลงละ 2 ไร่ ได้จำนวน 85 แปลง มีผู้ที่มีความพร้อมที่จะเข้ามาใช้ประโยชน์เพื่อทำการเกษตร จำนวน 79 ราย พื้นที่ส่วนที่เหลือได้ตกลงร่วมกับชุมชนว่าจะใช้ในการจัดทำแปลงสาธิตป่าเพื่อชีวิตและสวนสมุนไพร เนื่องจากพื้นที่ทำกินมีลักษณะดินที่แตกต่างกัน แต่ละแปลงจะมีความอุดมสมบูรณ์ของดินต่างกันไป ทางกลุ่มจึงได้ใช้วิธีการจัดสรรพื้นที่ทำกินด้วยการจับสลาก เพื่อให้เกิดความยุติธรรมแก่ทุกคน

9.7.3 การกำหนดคุณสมบัติของผู้ที่ใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทำกิน โดยได้กำหนดคุณสมบัติของผู้ที่จะเข้ามาใช้ประโยชน์พื้นที่ทำกินไว้ 7 ข้อ คือ

- มีกำลังแรงงานที่สามารถทำกินได้
- มีความขยันขันแข็ง
- มีความตั้งใจในการทำกิน มีการดูแลพืชผลอย่างสม่ำเสมอ
- ใช้ประโยชน์ที่ดินทำกินเพื่อตนเอง
- เป็นผู้ที่ตั้งถิ่นฐาน มีทะเบียนบ้านถูกต้องในชุมชน
- เป็นผู้ที่ไม่มียึดที่ดินทำกินเป็นของตนเองหรือมีอยู่แล้วแต่ไม่เพียงพอ

ต่อการดำรงชีพในครอบครัว

- เป็นผู้ผ่านการพิจารณาจากคณะกรรมการ

9.7.4 ระเบียบการใช้ที่ดินทำกิน มี 9 ข้อคือ

- ให้มีสิทธิทำกิน ไม่ให้เป็นกรรมสิทธิ์
- ห้ามซื้อขาย
- ห้ามทิ้งให้กร้างว่างเปล่า คณะกรรมการมีสิทธิในการยึดคืน
- ต้องเข้าทำกินอย่างจริงจังด้วยตนเองภายใน 3 เดือน
- หากปล่อยละทิ้งเป็นเวลา 3 เดือน คณะกรรมการจะคัดเดือน

และต้องเร่งรัดเข้าทำกินภายใน 3 เดือนหลังจากได้รับคำเตือน

- เป็นมรดกตกทอดถึงลูกหลาน
- การใช้ประโยชน์ในที่ดินต้องทำอย่างน้อยร้อยละ 50 ของพื้นที่
- พื้นที่ที่ยึดคืนให้นำมาใช้เป็นแปลงสาธิตหรือใช้ประโยชน์ตาม

ความเห็นของคณะกรรมการ

- ให้ยึดถือระเบียบของคณะกรรมการเป็นหลักและเด็ดขาด

9.7.5 ประชาสัมพันธ์ในเรื่องของการอนุรักษ์และใช้ประโยชน์ที่ดิน ทำการประชาสัมพันธ์ให้สมาชิกเกษตรกรบ้านป่าสักงามไม่ใช้สารเคมี และปฎิบัติวิทยาศาสตร์และขอความร่วมมือในการใช้ปฎิธรรมชาติของชุมชนด้วย

9.7.6 ประสานงานกับนักวิชาการ เนื่องจากที่ชุมชนได้ละทิ้งวิถีชีวิตที่เกี่ยวกับการเกษตรในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ทำให้ขาดความรู้ทางด้านการเกษตร จึงต้องมีการประสานงานกับนักวิชาการเพื่อให้เกษตรกรบ้านป่าสักงามได้ความรู้ทางการเกษตรที่ถูกต้องและเหมาะสมต่อไป

9.8 กลุ่มผู้เลี้ยงวัว

ส่วนใหญ่เป็นการทำกิจกรรมของชาวบ้านเองมิได้รับการสนับสนุนจากที่ใด มีสมาชิกจำนวน 2 ราย ได้รับการสนับสนุนจาก ฝ่ายศึกษาและพัฒนาการเพาะเลี้ยงปศุสัตว์และโคนม ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ให้ดำเนินการเลี้ยงในลักษณะการเลี้ยงแบ่งลูกหรือคินทุน เป็นการรวมกลุ่มกันอย่างไม่เป็นทางการ แต่มีการทำกิจกรรมและช่วยเหลือเกื้อกูลกันเกี่ยวกับการเลี้ยงวัวอยู่ กลุ่มผู้เลี้ยงวัวปัจจุบันมีสมาชิก 11 คน มีการเลี้ยงวัวทั้งหมดประมาณ 62 ตัว โดยส่วนใหญ่จะนำวัวไปเลี้ยงปล่อยในพื้นที่ป่า(ภาพ 19)ซึ่งเป็นการเลี้ยงตามแบบวิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน มีบางส่วนเลี้ยงในพื้นที่หมู่บ้าน การเลี้ยงวัวมุ่งเน้นเป็นการสร้างรายได้เสริมในครัวเรือน

9.9 กลุ่มหน่อไม้อัดπίบ

ได้รับการสนับสนุนเงินกองทุนในการทำกิจกรรมจากโครงการหมู่บ้านพิทักษ์ป่ารักษาสิ่งแวดล้อม เป็นเงินจำนวน 20,000 บาท มีการรวมกลุ่มกันดำเนินกิจกรรมการทำหน่อไม้อัดπίบเป็นรายได้เสริมในครัวเรือน(ภาพ 20) สำหรับกิจกรรมที่ผ่านมาได้แก่ การเชิญวิทยากรชุมชนจากบ้านป่าไผ่ หมู่ที่ 2 ตำบลแม่โป่ง อำเภอคอยสะเกิด จังหวัดเชียงใหม่ มาอบรมวิธีการทำหน่อไม้อัดπίบ ณ บ้านนางบัวแก้ว คงดี สมาชิกกลุ่ม เป็นเวลาหนึ่งวัน ต่อจากนั้นกลุ่มก็ได้ร่วมกันนำหน่อมามาอัดπίบ มีแผนการทำกิจกรรมโดยทุกวันเสาร์กลุ่มจะนัดกันเข้าไปเก็บหน่อไม้ในป่ามารวมกันที่บ้าน นางบัวแก้วและร่วมกันนำหน่อไม้มาอัดπίบเพื่อจำหน่ายต่อไป ทั้งนี้กลุ่มมีการตั้งกติกากาการใช้ประโยชน์จากหน่อไม้ โดยกลุ่มจะหาหน่อไม้มาอัดไม่เกิน 160 กิโลกรัมต่อครั้งและหมุนเวียนพื้นที่เก็บในแต่ละสัปดาห์ เพื่อป้องกันการใช้ประโยชน์จนเกินศักยภาพของทรัพยากรที่จะผลิตได้ กลุ่มหน่อไม้อัดπίบ มีสมาชิกประมาณ 16 คน มีนายจันทัก บัวไพจิตร เป็นประธานกลุ่ม จากปัญหาการบริโภคหน่อไม้อัดπίบถึงแก่ชีวิตของชาวบ้านในต่างจังหวัด จึงทำให้ความต้องการบริโภคลดลง ประกอบกับเจ้าหน้าที่สาธารณสุขอำเภอคอยสะเกิดได้ประกาศเข้มงวดในการทำหน่อไม้อัดπίบมากขึ้น และสมาชิกส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้าง จึงไม่ค่อยมีเวลาในการมารวมกันทำหน่อไม้อัดπίบกันเหมือนเดิม

9.10 กลุ่มผลิตปุ๋ยใบไม้ธรรมชาติ

เกิดขึ้นจากการส่งเสริมและกระตุ้นของนายปรีชา ปลัดอำเภอคอยสะเกิด ในปี พ.ศ. 2538 โดยแรกเริ่มได้ทดลองให้กลุ่มพิทักษ์ป่า จำนวน 5 คนนำใบไม้จากการทำแนวกันไฟมาผสมกับดินบริเวณหน้าฝายและมูลสัตว์ในท้องถิ่นแล้วนำมาใช้ในพื้นที่การเกษตรและทดลอง

ภาพ 19 การเลี้ยงวัวในป่าบ้านป่าสักงาม

ภาพ 20 กิจกรรมกลุ่มหน่อไม้อัดπίบ
ที่มา : โครงการหมู่บ้านพิทักษ์ป่ารักษา
สิ่งแวดล้อม จังหวัดเชียงใหม่ (2547)

บรรจุถุงจำหน่าย จากการดำเนินกิจกรรมมาประมาณ 5 ปีจนประสบผลสำเร็จ ต่อมากลุ่มพิทักษ์ป่ามีการชักชวนชาวบ้านมาร่วมกันทำกิจกรรมการผลิตปุ๋ยจากใบไม้จำหน่ายเป็นรายได้เสริมในครัวเรือน จนเกิดการรวมกลุ่มกันขึ้นมี นายประพันธ์ บัวหลง เป็นประธานกลุ่ม ประกอบด้วยกลุ่มย่อย 5 กลุ่ม มีสมาชิกรวมกันประมาณ 22 คน โดยมีการนำใบไม้แห้งจากการทำแนวกันไฟป่ามากองรวมกันแล้วดำเนินการไม่ด้วยเครื่องโม่ให้ละเอียด จากนั้นก็นำดินตะกอนหน้าฝายซึ่งเป็นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์สูงและมูลหมูมาผสมคลุกเคล้ากัน ในอัตราส่วน ใบไม้ 3 ส่วน ดินตะกอน 2 ส่วน มูลหมู 1 ส่วน หรือสูตร 3:2:1 ตามลำดับ เมื่อคลุกเคล้าจนผสมกันดีแล้วก็นำมาบรรจุใส่กระสอบ เพื่อจำหน่ายต่อไป โดยราคาจำหน่าย จะอยู่ในราคาประมาณ กระสอบละ 50 บาท กลุ่มผลิตปุ๋ยใบไม้ธรรมชาติบ้านป่าสักงามได้มีการหยุดการทำกิจกรรม ในปี พ.ศ. 2548 เนื่องจากประสบปัญหา ผู้รับซื้อสินค้า ซึ่งเป็นพ่อค้าจากภายนอกชุมชน ดิดค้างเงินค่าจำหน่ายปุ๋ย จำนวนประมาณ 80,000 บาท ทำให้กลุ่มขาดเงินทุนหมุนเวียน อีกทั้งยังติดในข้อสัญญาจากการที่ทางกลุ่มได้ทำกับพ่อค้าไว้ โดยเนื้อหาในสัญญาได้กล่าวว่า ให้กลุ่มจำหน่ายปุ๋ยให้กับตนแต่เพียงผู้เดียวถ้ากลุ่มนำปุ๋ยไปขายให้แก่ผู้อื่น จะต้องถูกปรับ กระสอบละ 200 บาท จึงได้ยกเลิกการทำกิจกรรมกันที่สุดในที่สุด

10. หน่วยงานและองค์กรที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชุมชน

10.1 ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

ได้เข้ามาดำเนินการในชุมชนในปี พ.ศ. 2541 โดยดำเนินการในรูปแบบ คณะทำงานโครงการเทิดพระเกียรติ 72 พระชันษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ โดยร่วมกับ ชุมชนในการสำรวจข้อมูลชุมชน สำรวจความต้องการที่ดินทำกินแล้วดำเนินการพัฒนาที่ดินทำกิน กิจกรรมที่ดำเนินการคือ การวิเคราะห์และคัดเลือกพื้นที่ การรังวัด การจัดทำแผนผัง การจัดระเบียบการใช้ประโยชน์ที่ดินทำกิน การปรับพื้นที่ตามระบบอนุรักษ์ดินและน้ำโดยการมีส่วนร่วม ของชุมชน การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ได้แก่ การพัฒนาแหล่งน้ำระบบชลประทาน การพัฒนาระบบประปาชุมชน การสร้างโรงไฟฟ้าพลังน้ำ พัฒนาและก่อสร้างถนนในหมู่บ้าน การพัฒนาอาชีพ ได้แก่ การส่งเสริมการทำเกษตรกรรมที่ไม่ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศลุ่มน้ำ การส่งเสริม และสนับสนุนพันธุ์พืช การส่งเสริมการเลี้ยงสัตว์และการทำการประมง การสนับสนุนกลุ่มอาชีพ เสริมอันเนื่องจากการส่งเสริมอาชีพ เช่น น้ำพริกข้าวกบ ยาหม่องน้ำตะไคร้หอม จักสาน การเตรียม และพัฒนาศักยภาพชุมชน โครงการฯมีการ จัดส่งเจ้าหน้าที่เข้ามาถ่ายทอด อบรม ให้ความรู้กับ ชุมชน ดำเนินการจัดสัมมนา ศึกษาดูงาน กิจกรรมสรุปบทเรียน ส่งเสริมการอนุรักษ์และพัฒนา ทรัพยากรธรรมชาติโดยมีการเตรียมชุมชนและวางแผนดำเนินกิจกรรมอย่างมีส่วนร่วมและต่อเนื่อง การตรวจตรา ลาดตระเวน สำรวจทรัพยากรในชุมชน การส่งเสริมการปลูกไม้ 3 อย่างประโยชน์ 4 ประการ การส่งเสริมการสร้างฝายต้นน้ำลำธาร การป้องกันไฟฟ้า

10.2 โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

จัดตั้งขึ้นจากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จตรวจเยี่ยมการ ดำเนินงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ในวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ.2535 และได้พระราชทานพระราชดำริให้พัฒนาพื้นที่ ป่าขุนแม่กวง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ บริเวณบ้านศาลาปางสัก ไปจรดพื้นที่ของอ่าง เก็บน้ำเขื่อนแม่กวงอุดมธาราเนื้อที่ประมาณ 30,000 ไร่ ต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ ทรงมีพระราชดำริ ในวันที่ 21 มีนาคม พ.ศ.2536 ให้ขยายขอบเขตพื้นที่โครงการให้ครอบคลุม พื้นที่ลุ่มน้ำแม่กวง รวมเนื้อที่ประมาณ 345,000 ไร่ โดยแบ่งพื้นที่ดำเนินงานเป็น 3 ระยะคือ

ระยะที่ 1 เนื้อที่ประมาณ 30,000 ไร่ บริเวณด้านทิศเหนือของศูนย์ศึกษาการ พัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ไปจรดของอ่างเก็บน้ำเขื่อนแม่กวงอุดมธารา โดย เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535

ระยะที่ 2 เนื้อที่ประมาณ 70,000 ไร่ บริเวณทิศเหนือของอ่างเก็บน้ำเขื่อนแม่กวงอุดมธารา ไปจรดเขตอำเภอแม่แตงและอำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่บ้านป่าสักงาม หมู่ที่ 1 ตำบลลวงเหนือ โดยให้เริ่มดำเนินการตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536

ระยะที่ 3 บริเวณส่วนที่เหลือของขอบเขตลุ่มน้ำแม่กวง เนื้อที่ประมาณ 245,000 ไร่

โดยได้พระราชทานแนวทางการดำเนินงานพัฒนาโดยสรุป คือ

- 1) ให้พิจารณาคัดเลือกพื้นที่ที่เหมาะสมจัดให้แก่ราษฎรทำกินเพื่อการเกษตร และพิจารณาจัดหาน้ำสนับสนุนตามความเหมาะสม ซึ่งหมายถึงหมู่บ้านหรือราษฎรที่อาศัยอยู่ก่อนแล้ว พิจารณาให้อยู่อาศัย ทำกิน ภายใต้การควบคุมดูแลไม่ให้เกิดการบุกรุกเพิ่มเติม
- 2) เร่งรัดให้มีการปลูกป่าในพื้นที่ที่ถูกทำลาย พื้นฟูแหล่งต้นน้ำลำธาร
- 3) ให้ดำเนินการอนุรักษ์พื้นที่ป่าไม้ที่มีสภาพสมบูรณ์ และมีมาตรการป้องกันรักษาป่าที่เหมาะสม โดยการตั้งด่านตรวจและพิจารณาก่อสร้างถนนเพื่อใช้สำหรับการตรวจป่าตามความจำเป็น
- 4) ให้พิจารณาก่อสร้างฝายต้นน้ำลำธารให้กระจายไปทั่ว เพื่อเพิ่มความชุ่มชื้นให้แก่พื้นที่ป่าในเขตโครงการ
- 5) ให้พิจารณาปลูกหญ้าแฝกเพื่อเป็นกำแพงป้องกันสารพิษไม่ให้ไหลลงอ่างเก็บน้ำ

ในปี พ.ศ. 2536 โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้มีการจัดส่งกำลังทหารเข้ามาในพื้นที่หมู่บ้านเพื่อกดดันให้ชุมชนเลิกการตัดไม้เถื่อนจำหน่าย ในปี พ.ศ. 2537 โครงการได้เริ่มเข้ามาดำเนินงานในการพัฒนาพื้นที่บ้านป่าสักงาม โดยมีการจัดสรรพื้นที่ทำกินให้จำนวน 159 - 02 - 48 ไร่ ในปี พ.ศ. 2537 พื้นที่ปลูกกล้วยไม้เดิมจำนวน 32 ไร่ในปีพ.ศ. 2538 พัฒนาแหล่งน้ำโดยมีการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำป่าสักงาม 1 มีความจุประมาณ 800,000 ลูกบาศก์เมตร การสร้างฝายต้นน้ำลำธารในพื้นที่ป่า การฟื้นฟูสภาพป่าและป้องกันรักษาป่า และการส่งเสริมอาชีพเกษตรกรกรม ได้แก่ การเพาะเลี้ยงหมูป่า การเพาะเลี้ยงกบ การเลี้ยงไก่ การเลี้ยงปลาในกระชัง การทำปุ๋ยโบไม้มัธยมศึกษา อาชีพจักสาน เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการจ้างชาวบ้านทำงานในกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูของโครงการอีกด้วย ได้แก่ งานป้องกันไฟป่า งานเพาะกล้าไม้ และงานป้องกันป่า ซึ่งเป็นการสร้างรายได้ให้ชุมชนอีกทางหนึ่ง

10.3 องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (สวนป่าแม่หอพระ)

ได้จัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 1 มกราคม 2490 มีภารกิจหลักด้านการทำไม้จำหน่ายเป็นรายได้ของรัฐ เดิมสังกัดกรมป่าไม้ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ในเวลาต่อมารัฐบาลมีนโยบายขยายการตัดไม้สักเพื่อจำหน่ายให้มากยิ่งขึ้น จึงได้ตราพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ เป็นรัฐวิสาหกิจ ขึ้นตรงกับกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เมื่อวันที่ 25 กรกฎาคม 2499 โดยพระราชพระกฤษฎีกาจัดตั้งองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ พ.ศ. 2499 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2517, พ.ศ. 2533, พ.ศ. 2542 ต่อมาได้มีพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (ฉบับที่ 5) วันที่ 27 สิงหาคม 2546 ให้โอนองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ไปเป็นรัฐวิสาหกิจสังกัดกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สำหรับองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ สวนป่าแม่หอพระได้เข้ามาสัมปทานการทำไม้ในพื้นที่ป่าบริเวณรอบหมู่บ้าน ตั้งแต่ปี พ.ศ.2500 – 2520 โดยได้จ้างให้ชาวบ้านเข้าไปทำงานเพื่อสำรวจ วัดต้นไม้ ตีตรา เรียงเบอร์ ตัดไม้ และดูแลรักษาแปลงสวนป่า ชุมชนจึงได้เรียนรู้การทำไม้ และได้ลักลอบตัดไม้จำหน่ายให้กับนายทุนอย่างต่อเนื่องและรุนแรง ภายหลังจากที่โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวงฯ ได้เข้มงวดในการป้องกันและปราบปรามการตัดไม้ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 ชุมชนได้เลิกการตัดไม้เถื่อน และมีการรวมกลุ่มอนุรักษ์ขึ้นภายในชุมชน แกนนำชุมชนร่วมกับนายอนุฎ สรวีสูตร ผู้อำนวยการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ และนายวิริยะ ช่วยบำรุง ผู้แทนฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำรินั้น ได้ร่วมทำความตกลงกับองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ สวนป่าแม่หอพระ เพื่อขอจัดการป่าบ้านป่าสักงาม ให้เป็นป่าอนุรักษ์ต้นน้ำลำธารตามแนวพระราชดำริต่อไป

10.4 โรงเลื่อยเอกชน

เข้ามาสัมปทานการทำไม้ ตั้งแต่ปี พ.ศ.2500 – 2520 โรงเลื่อยที่เข้ามาสัมปทานทำไม้ในพื้นที่ป่าบ้านป่าสักงามได้แก่ โรงเลื่อยสมนึก โรงเลื่อยคอยสะเกิด โรงเลื่อยไทยธนาสิทธิ์ และโรงเลื่อยเวียงทอง มีการว่าจ้างชาวบ้านเป็นลูกมือในการทำไม้ ได้แก่ เดินสำรวจ วัดต้นไม้ การตีตรา เรียงเบอร์ ตัดไม้ ลากซุง รับจ้างเลื่อยซ้าง

10.5 นายทุน

แบ่งเป็น 2 กลุ่ม/ลักษณะ คือ กลุ่มแรกเป็นนายทุนที่เข้ามาในช่วง พ.ศ. 2516 – 2536 ชุมชนรู้จักในชื่อบริษัทแผ่นดินหวัด จำกัด โดยเข้ามาเช่าพื้นที่ป่าจากกรมป่าไม้ ประมาณ 3,000 ไร่ บริเวณพื้นที่แผ่นดินหวัด เพื่อเลี้ยงวัว โดยชาวบ้านได้รับจ้างทำนา เลี้ยงวัว สร้างบ้าน และดูแลทำความสะอาดบ้านด้วย กลุ่มที่สองเข้ามาในช่วงปี พ.ศ. 2520 - 2528 เป็นกลุ่มนายทุน

เอกชนและกลุ่มคนต่างถิ่นที่มาอยู่ในชุมชน กลุ่มนายทุนเอกชนส่วนใหญ่มาจาก บ้านช้างน้ำ บ้านหลวงเหนือ และบ้านตลาดใหม่ เข้ามาเพื่อทำไม้โดยใช้เลื่อยยนต์ ส่วนกลุ่มคนต่างถิ่นที่อพยพมาอยู่ในชุมชน ส่วนใหญ่มาจากจังหวัดลำพูน โดยนำความรู้ด้านการทำไม้ แปลรูปเป็นเฟอร์นิเจอร์ มาเผยแพร่ในชุมชนด้วย จากการเข้ามาของคนภายนอกทำให้มีการซื้อขายที่ดินด้วย

10.6 สำนักงานชลประทาน เขื่อนแม่กวงอุดมธารา

เริ่มเข้ามาประสานงานกับชุมชนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2519 เพื่อขอเวนคืนที่ดินเพื่อสร้างอ่างเก็บน้ำแม่กวงอุดมธารา แต่เนื่องด้วยขณะนั้นทางชุมชนยังคงเป็นบ้านสาขาของบ้านเก็ยคาจึงไม่มีผู้ใหญ่บ้านที่เป็นแกนนำหลัก ในชุมชนมีการลงมติว่าไม่ต้องการที่จะย้ายชุมชนออกจากพื้นที่ เมื่อการสร้างอ่างเก็บน้ำเขื่อนแม่กวงแล้วเสร็จ ชาวบ้านส่วนหนึ่งจึงไปรับจ้างทำงานกับโครงการเขื่อนแม่กวงอุดมธาราจนถึงปัจจุบันด้วย

10.7 อุทยานแห่งชาติแม่ตะไคร้

จากการข้อมูลการศึกษาวิจัยของ ศิริทิพย์ พรหมคำทิพย์ (2548: 83) พบว่าอุทยานแห่งชาติแม่ตะไคร้ได้ดำเนินการสำรวจและเตรียมการเพื่อประกาศพระราชกฤษฎีกากำหนดเป็นเขตอุทยานแห่งชาติ ตามพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ.2504 ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2525 เป็นต้นมา ซึ่งอุทยานแห่งชาติแม่ตะไคร้ มีพื้นที่ครอบคลุมพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติป่าขุนแม่ทา ป่าแม่ฮอน อำเภอสันกำแพง และป่าขุนแม่กวง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ มีพื้นที่อยู่ในท้องที่อำเภอสันกำแพง อำเภอดอยสะเก็ด กิ่งอำเภอแม่ฮอน จังหวัดเชียงใหม่ และพื้นที่อำเภอบ้านธิ อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ครอบคลุมเนื้อที่ทั้งหมด 696,250 ไร่ หรือ 1,114 ตารางกิโลเมตร

ในปี พ.ศ. 2549 อุทยานแห่งชาติแม่ตะไคร้ ได้ดำเนินการจัดเวทีประชาคมหมู่บ้านป่าสักงาม เพื่อขอประกาศให้พื้นที่ป่าของชุมชนเป็นพื้นที่ป่าของอุทยาน แต่เนื่องจากชุมชนได้ทำการอนุรักษ์และฟื้นฟูพื้นที่ป่ามีความอุดมสมบูรณ์แล้ว และเกรงว่าเมื่อประกาศเขตอุทยานแล้วจะเกิดผลกระทบต่อวิถีชีวิตชุมชนที่ต้องมีการพึ่งพิงป่าอยู่ตลอดเวลา ชุมชนจึงมีมติให้กันพื้นที่บริเวณลุ่มน้ำห้วยคัง ที่มีพื้นที่ประมาณ 37,000 ไร่ ซึ่งเกิดจากกลุ่มแกนนำได้ร่วมกันสำรวจและกำหนดขอบเขตพื้นที่ป่าให้เป็นป่าอนุรักษ์ของชุมชน และให้อุทยานแห่งชาติแม่ตะไคร้เข้าไปสำรวจและกำหนดขอบเขตพื้นที่ป่าที่อยู่บริเวณภายนอกลุ่มน้ำห้วยคังต่อไป

10.8 เครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ป่าขุนน้ำแม่กวง

ก่อตั้งเมื่อวันศุกร์ ที่ 25 พฤษภาคม พ.ศ.2544 โดยการสนับสนุนกระบวนการจัดตั้งโดยฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องจากการจัดการประชุมสัมมนาผู้ใหญ่บ้าน กำนัน และแกนนำในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวงฯ ได้เล็งเห็นถึงศักยภาพของชุมชนที่จะร่วมกันอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรลุ่มน้ำแม่กวงให้มี

ความยั่งยืน โดยการน้อมนำแนวพระราชดำริไปสู่การปฏิบัติ ครอบคลุมพื้นที่ 5 กลุ่มน้ำสาขา คือ น้ำแม่กวัง น้ำแม่หวาน น้ำแม่ว่อง น้ำแม่ลาย และน้ำห้วยคัง ในขอบเขต 55 หมู่บ้าน 6 ตำบล 2 อำเภอ ได้แก่ ตำบลเชิงคอย ตำบลลวงเหนือ ตำบลป่าเมี่ยง ตำบลเทพเสด็จ อำเภอดอยสะเก็ด และตำบลห้วยแก้ว อำเภอม่อนแจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อร่วมกันดูแลรักษา อนุรักษ์ และฟื้นฟูบริเวณทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า พื้นที่ลุ่มน้ำกวังให้อุดมสมบูรณ์ และสามารถใช้ ประโยชน์ได้อย่างยั่งยืน บ้านป่าสักงามเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของน้ำห้วยคัง เป็นพื้นที่สำคัญใน การที่จะต้องร่วมกันอนุรักษ์และฟื้นฟู และนายคำปิง คงดี ผู้ใหญ่บ้านป่าสักงาม ได้รับความ ไว้วางใจให้เป็นคณะกรรมการเครือข่ายระดับตำบลตำบลลวงเหนือมาอย่างต่อเนื่อง นอกจากนั้น บ้านป่าสักงามยังได้รับความร่วมมือจากสมาชิกเครือข่ายในการร่วมกันดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ มาโดยตลอด และกิจกรรมการอนุรักษ์ที่เครือข่ายได้ร่วมกันดำเนินการมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งถือว่าเป็น ประเพณีของคนลุ่มน้ำแม่กวังแล้ว คือ พิธีสืบชาดาป่าไม้และสายน้ำแม่กวัง โดยจัดขึ้น ณ บริเวณ ขอดคอยนางแก้ว บ้านปางอัน ตำบลป่าเมี่ยง อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ เขตติดต่อกับอำเภอ เวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ซึ่งจะดำเนินการในวันสิ่งแวดล้อมโลกของทุกปี

10.9 สมาคมภูมินิเวศพัฒนาอย่างยั่งยืน

ดำเนินงานเกี่ยวกับการสร้างกระบวนการเรียนรู้และการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้สอดคล้องเหมาะสมกับลักษณะภูมิประเทศ ลักษณะภูมิ สังคมของชุมชนท้องถิ่น ให้มีความยั่งยืน โดยในปี พ.ศ. 2550 ได้ดำเนินการขอรับการสนับสนุน ทุนในการดำเนินกิจกรรมโครงการจากบริษัทประกันภัยศรีเมือง จำกัด โดยเน้นให้ชุมชนบ้านป่าสัก งามมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และพัฒนาอาชีพด้านการอนุรักษ์ ได้แก่ การ พัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ในการจัดการทรัพยากรลุ่มน้ำ โดยการสร้างฝายต้นน้ำลำธาร การ ปลูกเสริมป่า การเพาะชำกล้าไม้เพื่อเสริมป่าและเสริมรายได้ และสนับสนุนการเรียนรู้ของเยาวชน บ้านป่าสักงาม เยาวชนลุ่มน้ำแม่กวัง คณะกรรมการเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำแม่กวัง ชุมชนใน ลุ่มน้ำแม่กวัง และเครือข่ายลุ่มน้ำอื่นๆ ต่อไป และได้รับการสนับสนุนทุนจากบริษัทปูนซิเมนต์ไทย จำกัด(มหาชน) ในการสร้างฝายต้นน้ำลำธารเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศลุ่มน้ำ ตามโครงการรักษ์น้ำเพื่อ ชีวิตของเครือซิเมนต์ไทย (SCG) และบริษัท โคคา โคล่า (ประเทศไทย) จำกัด ในการสร้างเส้นทาง ศึกษาธรรมชาติป่าชุมชนและส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อม

10.10 สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตร

สนับสนุนวัสดุอุปกรณ์เกี่ยวกับเทคโนโลยีสารสนเทศ ได้แก่ คอมพิวเตอร์ เครื่องจีพีเอส กล้องถ่ายรูป ภาพถ่ายทางอากาศ เป็นต้นและสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ให้กับ แกนนำชุมชน และเยาวชนในการจัดเก็บข้อมูลอุตุณิคมวิทยา อากาศ ความชื้น ปริมาณน้ำฝนใน

พื้นที่บ้านป่าสักงาม เพื่อการวิเคราะห์ถึงผลของการจัดการทรัพยากรน้ำในชุมชน และสนับสนุนให้เยาวชนบ้านป่าสักงามได้เรียนรู้เรื่อง IT กับการจัดการทรัพยากรเพื่อการเรียนรู้ โดยเชื่อมโยงกับเครือข่ายเยาวชนพื้นที่อื่นๆ เช่น บ้านสามขา จังหวัดลำปาง เป็นต้น นอกจากนั้น สถาบันฯ ยังได้เป็นผู้เชื่อมประสานแหล่งทุนจากภายนอก เพื่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้สิ่งแวดล้อมศึกษาในพื้นที่บ้านป่าสักงามอีกด้วย โดยในชุมชนมีนายฉวีชัย บุญช้างเผือก ทำหน้าที่เป็นผู้ประสานงาน

10.11 องค์การบริหารส่วนตำบลลวงเหนือ

ดำเนินการพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ ให้ประชาชนมีความอยู่ดีกินดี โดยมีพื้นที่รับผิดชอบดูแลจำนวน 10 หมู่บ้าน ในพื้นที่บ้านป่าสักงาม องค์การบริหารส่วนตำบลลวงเหนือ ได้มีการสนับสนุนเกี่ยวกับการพัฒนาปัจจัยพื้นฐาน ได้แก่ การสร้างถนน การสนับสนุนศูนย์เด็กเล็กประจำหมู่บ้าน เป็นต้น ปัจจุบันมีนายค่อมแก้ว อินแก้ว และนายบุญศรี กันธร เป็นสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลลวงเหนือ

ตอนที่ 2 ลักษณะภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ชุมชนบ้านป่าสักงาม

บ้านป่าสักงาม นับว่าเป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีวิถีชีวิตอยู่ร่วมกับป่ามาอย่างยาวนาน มีความเป็นพลวัติของการปรับตัวเพื่อความอยู่รอดในชุมชนท้องถิ่น ทั้งการพึ่งพิงพึ่งพาความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้เพื่อการยังชีพ ด้านอาหาร ที่อยู่อาศัย และการทำมาหากิน ซึ่งไม่ได้มีเพียงชุมชนบ้านป่าสักงามเท่านั้น ที่ได้ประโยชน์จากความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ และใช้ประโยชน์จากพื้นที่ป่าลุ่มน้ำห้วยคัง ยังมีบุคคล กลุ่ม หน่วยงาน องค์กร และอื่นๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับปฏิสัมพันธ์กับชุมชนและพื้นที่ ซึ่งผู้ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับต่างๆ นั้น ได้ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้และปรับตัวด้านความรู้ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ทั้งเป็นผู้ทำลาย และนักอนุรักษ์ ดังนั้น ประสิทธิภาพในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านป่าสักงาม จึงเป็นบทเรียนสำคัญที่สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการพัฒนาที่นำไปสู่การจัดการอย่างสร้างสรรค์หรือทำลาย ซึ่งภายใต้เงื่อนไขและข้อจำกัดต่างๆ นั้น ชุมชนบ้านป่าสักงาม สามารถเรียนรู้และจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนได้ผลเป็นรูปธรรมในระดับหนึ่ง และยังสามารถนำองค์ความรู้ไปสู่การเผยแพร่และสร้างเครือข่ายให้กว้างขวางมากขึ้นด้วย

ลักษณะภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านป่าสักงาม จึงเป็นการศึกษาถึงสิ่งบ่งชี้การมีระบบภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ซึ่งสามารถทำให้ชุมชนจัดการกับปัญหาหรือสิ่งที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชุมชนได้อย่างสร้างสรรค์ ผู้ศึกษาวิจัย ศึกษาวิจัยโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการเก็บข้อมูลจากเวทีชุมชน พบว่า ลักษณะภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ชุมชนบ้านป่าสักงาม ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง สามารถจำแนกได้เป็น 2 ลักษณะ คือ ลักษณะภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ที่มีมืออยู่ภายในชุมชน และลักษณะภูมิคุ้มกันที่เป็นหลากหลายทางชีวภาพทางทรัพยากรป่าไม้ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. ลักษณะภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ภายในชุมชน

1.1 กฎระเบียบภายในชุมชน

การใช้กฎระเบียบในชุมชนส่วนใหญ่ไม่ได้บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษรไว้ แต่ถือเอาเป็นความเข้าใจร่วมกันในการอนุรักษ์และดูแลทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนเป็นหลัก ชุมชนจึงใช้วิธีการทางสังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิมในการจัดการและแก้ไขปัญหาต่างๆ ซึ่งพิจารณาตามลักษณะความรุนแรงหรือผลกระทบที่เกิดจากปัญหา โดยมีหลักการปฏิบัติ คือ

1.1.1 การใช้ประโยชน์จากเนื้อไม้ ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์จากเนื้อไม้ที่อยู่ในพื้นที่ป่าได้ โดยบุคคลนั้นมีความจำเป็นที่จะต้องสร้างบ้านใหม่ โดยมีสาเหตุเพราะบ้าน

หลังแก่ชำรุดทรุดโทรมหรือมีการแยกครอบครัวใหม่จากเดิมเท่านั้น ซึ่งมีข้อตกลงการใช้ประโยชน์ คือ

- ต้องแจ้งให้คณะกรรมการหมู่บ้าน เพื่อให้ทราบและพิจารณาทุกครั้ง
- การตัดต้นไม้ต้องเหมาะสมกับสภาพครอบครัวและการทำมาหากิน
- การอนุญาตจะอนุญาตให้ใช้ประโยชน์จากไม้ล้มขอนนอนไพรเป็น

อันดับแรก แต่ถ้าไม่เพียงพอ คณะกรรมการหมู่บ้านจะพิจารณาตามความเหมาะสม

1.1.2 บทลงโทษกรณีสร้างความเสียหายในพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร ซึ่งหากมีการใช้ประโยชน์จากเนื้อไม้ และสร้างความเสียหายแก่ป่าต้นน้ำที่สำคัญของบ้านป่าสักงาม เช่น บริเวณลำหหลวง บริเวณป่าซับน้ำ ถึงแม้ว่าผู้กระทำผิดจะเป็นชาวบ้านในหมู่บ้านหรือนอกหมู่บ้าน มีบทลงโทษคือ

ขั้นที่ 1 ว่ากล่าวตักเตือน

ขั้นที่ 2 บันทึกทำทัณฑ์บนที่บ้านผู้ใหญ่บ้าน

ขั้นที่ 3 ควบคุมตัวส่งเจ้าหน้าที่ตำรวจ

ในปี พ.ศ. 2542 นายคำปึง ดวงดี ผู้ใหญ่บ้านป่าสักงาม ได้ประชาสัมพันธ์ให้ชุมชนใกล้เคียง ได้แก่ ชุมชนในตำบลหลวงเหนือ ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว และชุมชนในเขตอำเภอแม่แตงที่อยู่ใกล้เคียง ได้รับทราบถึงกติกาในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านป่าสักงาม ส่งผลให้ชาวบ้านใกล้เคียงบางชุมชนก่อนเข้ามาหาเห็ดในหมู่บ้านได้เข้ามาขอที่ผู้ใหญ่บ้านก่อน หรือตัวอย่างการใช้กติกาหรือกฎระเบียบในกรณีที่เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรป่าไม้ต่าง ๆ เช่น กรณีเขาวงคนจากตำบลแม่หอพระ ได้เข้ามาลักลอบและขนย้ายกล้วยไม้ป่าในชุมชนเพื่อไปจำหน่าย ชุมชนจัดการโดยว่ากล่าวตักเตือนและชี้แจงทำความเข้าใจ แล้วแจ้งให้ผู้ปกครองรับทราบและรับกลับ หรือในกรณีการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าของกลุ่มผู้แข่งขันจักรยานยนต์วิบาก ร่วม 100 คัน ในพื้นที่ต้นน้ำลำธารของชุมชนในปี พ.ศ.2550 ทำให้เกิดความเสียหายกับพื้นที่ป่าเป็นอย่างมาก กลุ่มแกนนำชุมชนได้มีการจัดการโดยการเข้าไปประจันการแข่งขันชั่วคราวและว่ากล่าวตักเตือน ชี้แจงเหตุผลความจำเป็นในการรักษาพื้นที่เพื่อให้เป็นต้นน้ำลำธาร และขอความร่วมมือให้ไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ที่เหมาะสมอื่นๆ หัวหน้าผู้จัดงานขอภัยและขอมยายการทำกิจกรรมไปพื้นที่อื่น เป็นต้น ซึ่งการที่ชุมชนไม่มีการตั้งกฎระเบียบที่มากนัก เป็นสิ่งสะท้อนถึงลักษณะการแก้ไขปัญหาโดยอิงอาศัยกฎระเบียบภายในชุมชน ๓ ประการ คือ

1) เป็นการจัดการปัญหาและใช้กฎระเบียบในเชิงวัฒนธรรมท้องถิ่น มากกว่าการจัดการตามกฎหมาย ซึ่งส่งผลให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างชุมชนมากกว่าการ

ทะเลาะเบาะแว้ง อันเป็นผลดีต่อการสร้างความเข้าใจและความร่วมมือในการป้องกันและจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

2) เกิดการควบคุมการใช้ทรัพยากรป่าไม้มิให้เกิดความพอดี ส่งผลให้ทรัพยากรป่าไม้ยังคงความอุดมสมบูรณ์เอื้อต่อการใช้ประโยชน์ได้อย่างไม่ขาดแคลน

3) การอธิบาย ตักเตือน ในกฎระเบียบภายในชุมชนก่อให้เกิดความเข้าใจในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ภายในหมู่บ้าน โดยยึดถือเป็นหลักปฏิบัติร่วมกัน จนพัฒนาเป็นบรรทัดฐานในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ในหมู่บ้าน

ตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง การมีความเข้าใจร่วมกันในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ บ่งบอกถึงความรู้พหุประมาณและความมีเหตุผลในการใช้ทรัพยากรการใช้วัฒนธรรมเป็นองค์ประกอบในการใช้กฎระเบียบ เป็นสิ่งสะท้อนถึงการใช้ระบบคุณธรรมในการจัดการปัญหามากกว่าการใช้กฎหมาย

1.2 การศึกษาและเรียนรู้

การศึกษาและเรียนรู้ในด้านการอนุรักษ์ ป้องกัน และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านป่าสักงาม จากการสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ จากแกนนำชุมชน ผู้อาวุโส กลุ่มเยาวชน และเอกสารข้อมูลทุติยภูมิ จากฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ พบว่าชุมชนมีการเรียนรู้ 4 รูปแบบ คือ การเรียนรู้จากระบบการศึกษาในโรงเรียน การฝึกอบรม การศึกษาดูงาน และการเรียนรู้ผ่านการกล่อมเกลากลายในชุมชน และจาก ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1.2.1 การเรียนรู้ผ่านระบบการศึกษาในโรงเรียน เยาวชนในหมู่บ้านได้มีการเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์โดยผ่านระบบการศึกษาในระดับ ตั้งแต่ ชั้นประถมศึกษาปีที่ 1 ถึงชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โดยในโรงเรียนบ้านป่าสักงามนอกจากจะมีการเรียนการสอนตามปกติแล้ว ยังมีการจัดกิจกรรมเสริมสำหรับนักเรียนให้ร่วมกิจกรรมด้านการอนุรักษ์และการปลูกจิตสำนึก เช่น การร่วมเข้าค่ายสิ่งแวดล้อมศึกษา การร่วมในกิจกรรมการอนุรักษ์ภายในชุมชน การปลูกป่าเสริม การสร้างฝายต้นน้ำลำธาร การเรียนรู้นอกห้องเรียนโดยอาศัยธรรมชาติเป็นสื่อ เป็นต้น

1.2.2 การฝึกอบรม ชุมชนเริ่มได้รับการฝึกอบรมด้านการอนุรักษ์ ป้องกัน และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ ตั้งแต่ พ.ศ. 2535 จากการส่งเสริมและสนับสนุนของโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ และจากสำนักงานป่าไม้เขตเชียงใหม่ โดยความรู้ที่ชุมชนได้ผ่านการฝึกอบรมมาแล้วมี 4 หลักสูตร ได้แก่ การสร้างฝายต้นน้ำลำธารเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศป่าต้นน้ำลำ

ธาร การควบคุมและป้องกันไฟฟ้า การปลูกไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 ประการ และราษฎรอาสาพิทักษ์ป่า(รสทป.) ดังรายละเอียดตามตาราง 8 คือ

ตาราง 8 การอบรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านป่าสักงาม

ที่	หลักสูตร	สิ่งที่ได้เรียนรู้
1	ฝายต้นน้ำลำธาร (Check Dam)	- หลักการใช้ฝายในการฟื้นฟูพื้นที่ต้นน้ำลำธาร - ผลกระทบจากการทำลายพื้นที่ต้นน้ำลำธาร - การมีส่วนร่วมของชุมชนในการสร้างฝาย - การทำอะไรง่าย ๆ แต่ถูกหลักวิชา
2	การปลูกไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 ประการ	- การตระหนักเห็นคุณค่าประโยชน์ของพรรณไม้ในท้องถิ่นของตนเอง
3	การควบคุมและป้องกันไฟฟ้า	- โทษของไฟฟ้าที่ทำลายทรัพยากรป่าไม้ - การทำแนวกันไฟป้องกันไฟฟ้า - การดับไฟฟ้าอย่างถูกวิธี
4	ราษฎรอาสาพิทักษ์ป่า	- การอาศัยอยู่ในป่าอย่างพอเพียงโดยไม่ทำลายป่า - การตรวจลาดตระเวนป้องกันป่า

ที่มา : คำปิง ควงดี (2550), วันชัย บันใจ และ สมศักดิ์ เกตุพรหม (2550)

1.2.3 การศึกษาฐาน เป็นกระบวนการเรียนรู้รูปแบบหนึ่ง ที่เน้นการเรียนรู้จากสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ให้ผู้เรียนรู้ได้เกิดการพูดคุยแลกเปลี่ยนความรู้ ความคิด และประสบการณ์กับชุมชนหรือองค์กรต่าง ๆ สิ่งที่ได้เรียนรู้ได้แก่ กิจกรรมที่กลุ่มนั้นๆ ดำเนินการภายใต้แนวคิด กระบวนการและวิธีการในการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ตามแต่ประเด็นที่ผู้ศึกษาฐานได้เข้าไปเรียนรู้ บ้านป่าสักงามเริ่มมีการศึกษาเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรมาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2542 เป็นต้นมา ดำเนินการโดยหน่วยงานราชการและองค์กรต่าง ๆ ได้แก่ โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ การสนับสนุนของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร (ส.ส.) จังหวัด

เชียงใหม่ ส่วนราชการของอำเภอคอยสะเก็ด เป็นต้น และส่วนหนึ่งเป็นการเดินทางไปศึกษาดูงาน โดยชุมชนเอง สามารถแหล่งเรียนรู้ที่ชุมชนได้เรียนรู้ จำนวน 21 แห่ง ตามตาราง 9 คือ

ตาราง 9 การศึกษาดูงานด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชนบ้านป่าสักงาม

ที่	สถานที่ศึกษาดูงาน	สาระสำคัญในการดูงาน
1	ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเชียงใหม่	- การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำลำธาร โดยการใช้ฝายต้นน้ำลำธาร การปลูกไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 ประการ การป้องกันไฟป่า และการใช้ประโยชน์จากของป่า - การประกอบอาชีพที่สอดคล้องกับพื้นที่ต้นน้ำลำธาร ได้แก่ การเพาะเลี้ยงกบ การประมงในอ่างเก็บน้ำ การเลี้ยงวัว การเพาะเห็ด การปลูกผักปลอดสารพิษ การแปรรูปผลผลิตการเกษตร เป็นต้น
2	ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทราย อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเพชรบุรี	- การอนุรักษ์ป่าโดยไม่ต้องปลูกแต่ปล่อยให้ป่าฟื้นฟูด้วยตัวเอง - การอนุรักษ์ดินโดยใช้หญ้าแฝก
3	ศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดฉะเชิงเทรา	- การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า - การอนุรักษ์และแปรรูปสมุนไพร
4	ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเพชรบุรี	- การฟื้นฟูป่าชายเลน - การเลี้ยงกุ้งกุลาดำโดยใช้ระบบชีวภาพ
5	ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพาน อันเนื่องมาจากพระราชดำริจังหวัดสกลนคร	- การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า
6	อุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน จังหวัดลำปาง	- การจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ป่า
7	อำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่	- การอนุรักษ์ป้องกันป่า - การแปรรูปผลผลิตจากป่าเพื่อจำหน่าย
8	เครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำขอด ตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่	- เป็นกำลังใจให้กลุ่มเครือข่าย - คุสภาพพื้นที่ลุ่มน้ำขอดที่ส่วนใหญ่ป่า ถูก

ตาราง 9 (ต่อ)

ที่	สถานที่ศึกษาดูงาน	สาระสำคัญในการดูงาน
		นางเพื่อทำกิจกรรมการเกษตร ปลุก มั่นฝรั้ง ข้าวโพด
9	เครือข่ายกลุ่มฮักเมืองน่าน จังหวัดน่าน	- การจัดการกองทุนธนาคารชุมชน - บทเรียนการอนุรักษ์ป่าของกลุ่มคนบ้านหลวงหวงป่า - การอนุรักษ์วังปลา - การทำเกษตรกรรมธรรมชาติของศูนย์การเรียนรู้ใช้ไก่ - ข้อคิด บทเรียน การสร้างเครือข่าย
10	บ้านป่าแดด ตำบลป่าแดด อำเภอแม่ลาว จังหวัดเชียงราย	- บทเรียนการจัดการป่าชุมชน - เพื่อเป็นกำลังใจให้กับบ้านป่าแดด
11	บ้านเจดีย์แม่ครัว ตำบลแม่แฝกใหม่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่	- ปัญหาการทำลายทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ตำบลแม่แฝกใหม่ - ความหลากหลายของพืชอาหารป่า
12	บ้านหนองกระจับ ตำบลแม่แฝกใหม่ อำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่	- การอนุรักษ์ป่าชุมชน
13	บ้านภูคิน ตำบลแม่หอพระ อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่	- การจัดการธนาคารอาหารชุมชน (Food Bank) ในพื้นที่ป่าชุมชน - กิจกรรมการอนุรักษ์ป่า
14	สวนส้มธารธร อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่	- การจัดการฟาร์มการเกษตรอุตสาหกรรมขนาดใหญ่
15	ศูนย์อินแปง อำเภอกุศบาก จังหวัดสกลนคร	- กิจกรรมเกษตรนิเวศน์ การยกป่าภูพานมาไว้ที่สวน เพื่อสร้างความมั่นคงด้านอาหาร - อุตสาหกรรมชุมชน การแปรรูปผลผลิตในท้องถิ่นเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่ม - สถาบันการเงินชุมชน เพื่อสร้างระบบ

ตาราง 9 (ต่อ)

ที่	สถานที่ศึกษาดูงาน	สาระสำคัญในการดูงาน
		สวัสดิการแก่ชุมชน
		- กิจกรรมเครือข่ายเด็กและเยาวชนในศูนย์ อินแปง
16	ศูนย์ศึกษาและพัฒนาวนศาสตร์ชุมชนที่ 7 ตำบลโคกภู อำเภอภูพาน จังหวัดสกลนคร	- การทำการเกษตรตามระบบวนเกษตร
17	บ้านหนองเหิน ตำบลหนองเหิน อำเภอภู พาน จังหวัดบึงโขง	- การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าบ้านหนองเหิน - การปลูกหญ้าเป็นอาชีพเสริม - กลุ่มจักสานกระติบข้าวบ้านหนองเหิน
18	ศูนย์พัฒนาคุณธรรมป่าดงใหญ่วังอ้อ บ้านวัง อ้อ ตำบลหัวดอน อำเภอเขื่องใน จังหวัด อุบลราชธานี	- กิจกรรมเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติ
19	ศูนย์ประสานงานโครงการพัฒนาเพื่อความ มั่นคงเฉพาะพื้นที่ป่าดงนาทาม อำเภอวาริน ชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี	- การสาธิตการทำกิจกรรมการเกษตรแบบ ยั่งยืนตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง
20	กลุ่มเคียงมูลพลังงานยั่งยืน ตำบลบึงใหม่ อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี	- การผลิตเตาเผาถ่านประหยัคพลังงาน - การผลิตน้ำส้มควันไม้
21	อุทยานแห่งชาติผาแต้ม จังหวัดอุบลราชธานี	- ความหลากหลายของป่าอุทยานแห่งชาติ ผาแต้ม - กิจกรรมการเพาะเลี้ยงและอนุรักษ์ กล้วยไม้ท้องถิ่น - ภาพประวัติศาสตร์เขียนสีผาแต้ม

1.2.4 การกล่อมเกลากายในชุมชน เป็นการเรียนรู้โดยผ่านการซึมซับ
กล่อมเกลากายในครัวเรือน ชุมชน เรียนรู้จากการพบ เห็น พูดคุย และการทำกิจกรรมด้านการอนุรักษ์
และการเก็บข้อมูลภายในชุมชน ลักษณะการกล่อมเกลากายนั้นเป็นไปโดยธรรมชาติอิงอาศัยระบบ
สังคมวัฒนธรรม ทำให้เกิดการรับข้อมูลโดยไม่รู้ตัวด้วย

การศึกษาเรียนรู้ผ่านกระบวนการและวิธีการต่าง ๆ ดังข้างต้น ก่อให้เกิดการสร้างฐานทางความรู้การจัดการทรัพยากรป่าไม้ภายในชุมชนใน 3 ลักษณะ ได้แก่ 1)ความรู้ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ 2)ความรู้ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้จากประสบการณ์ชุมชนต่าง ๆ และ 3)ความรู้ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยภาครัฐ ซึ่งส่งผลให้ผู้เรียนรู้เกิดความรู้ ความเข้าใจและประสบการณ์ในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้จากสถานที่และพื้นที่ต่าง ๆ ที่ได้ไปศึกษาดูงาน ก่อให้เกิดการนำมาปฏิบัติอย่างเข้าใจและรู้จริงทำให้การจัดการทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนดำเนินไปอย่างมีทิศทาง มีเป้าหมายที่ชัดเจน และเกิดประสิทธิผลในการดำเนินกิจกรรมในเวลาต่อมา ตัวอย่างกิจกรรมที่เกิดจากการศึกษาเรียนรู้ เช่น กลุ่มพิทักษ์ป่า กิจกรรมการสร้างฝายต้นน้ำลำธาร กิจกรรมปลูกไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 ประการ เป็นต้น

1.3 วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และภูมิปัญญาด้านทรัพยากรป่าไม้

1.3.1 วัฒนธรรมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้

1) วัฒนธรรมการใช้ไม้ไผ่ เป็นไม้ที่มีความสำคัญในวิถีชีวิตของชุมชนเป็นอย่างมากนับตั้งแต่อดีตเป็นต้นมา ชุมชนได้มีการนำไม้ไผ่มาใช้ประโยชน์ ในด้านการสร้างบ้านเรือน สร้างกระท่อม ทำรั้วบ้าน ตะกร้า ดอก กว๊าย ชะลอม กระจับปี่ เป็นต้น ซึ่งมีวิธีการคัดเลือกไม้ไผ่แต่ละประเภทมาใช้ประโยชน์ในผลิตภัณฑ์ที่แตกต่างกัน ในวัฒนธรรมทางด้านอาหารมีการนำ “ไม้ไผ่ข้าวหลาม” มาทำเป็น “ข้าวหลาม” ซึ่งนิยมทำกันในช่วงเวลาที่มีการเก็บเกี่ยวข้าวในนาเสร็จแล้วใหม่ ซึ่งชุมชนจะนำ “ข้าวใหม่” มาใส่ในกระบอกไม้ไผ่และนำมาเผาในดินในช่วงเวลานี้ซึ่งอยู่ในช่วงฤดูหนาว นอกจากนี้ชุมชนยังมีวัฒนธรรมการกินโดยนำไม้ไผ่มาปิ้งย่างประกอบในการ “หลาม” ซึ่งชุมชนจะนำไม้ไผ่หอก มาตัดให้ได้ขนาดพอเหมาะและนำเครื่องปรุงใส่ในกระบอกไม้ไผ่ ใส่เนื้อสัตว์แล้วนำไม้ไผ่มาเผาจนสุกและนำมารับประทาน ซึ่งอาหารที่ผ่านการ “หลาม” จะมีกลิ่นหอมและรสชาติดีน่ากิน ในชุมชนนิยมนำกบห้วยหรือกบที่เลี้ยงในชุมชนมาหลามเป็นอาหารอยู่เป็นประจำ จนถึงปัจจุบันวัฒนธรรมการทำอาหารจากกระบอกไม้ไผ่ในลักษณะการนำมาทำ “หลาม” ยังเป็นที่นิยมของคนในชุมชนและผู้ที่ย้ายมาเยือนเยือนทั่วไป มีการเสาะแสวงหามารับประทานอยู่เป็นประจำ ในการศึกษาพบว่า ในชุมชนป่าสักงามได้มีการใช้สอยไม้ไผ่หลากหลายชนิด ได้แก่ ไผ่หอก ไผ่ข้าวหลาม ไผ่รวก ไผ่ไร่ ไผ่ซาง ไผ่สีสุก ไผ่บง เป็นต้น ซึ่งไม้แต่ละชนิดมีลักษณะการนำมาใช้ประโยชน์ที่แตกต่างกัน อาทิเช่น ไผ่ไร่ นำหน่อมารับประทาน ไผ่ข้าวหลาม ลำต้นใช้ทำข้าวหลาม และจักเป็นดอก ไผ่รวก ลำต้นนำมาทำรั้ว ใช้สอยในการก่อสร้าง นอกจากนี้ไม้ไผ่ยังมีส่วนเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมและความเชื่อในชุมชนหลากหลายประการ เช่น การนำมาเป็นต้น “ครวทาน” สำหรับพิธีกรรมตานก๋วยสลาก การนำมาทำ “ตะแหลั่ว” สำหรับป้องกันสิ่งอัปมงคลเข้าในบ้านและชุมชน เป็นต้น ซึ่งนอกจากชุมชน

จะมีการใช้ประโยชน์จากต้นไม้แล้วจะมีการดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ควบคู่ไปด้วย เช่น การปลูกเป็นแปลงไฟ การแบ่งพื้นที่เก็บหาหน่อไม้มาทำหน่ออัดปืบ

2) วัฒนธรรมการใช้ใบตอง ใบตองเป็นวัสดุธรรมชาติที่มีความสำคัญกับวิถีชีวิตชุมชนมาอย่างยาวนาน และเป็นองค์ประกอบสำคัญในการ ประกอบพิธีกรรม วัฒนธรรมชุมชนและการใช้สอยในชีวิตประจำวัน ในด้านการใช้สอยในชีวิตประจำวัน มีการใช้ใบตองมาห่ออาหาร แลเพื่อช่วยให้อาหารมีกลิ่นหอมมีรสชาติอร่อยขึ้น บางครั้งก็มีการนำมาเป็นภาชนะในการห่อสิ่งของ อาหาร การนำมาเป็นที่มวนบุหรี่ เป็นต้น สำหรับทางด้านพิธีกรรมและวัฒนธรรมการใช้ ใบตองมักจะถูกใช้ในการเป็นภาชนะใส่อาหารสำหรับทำพิธีกรรม ทำเป็นกรวยใส่ข้าวดอกคอกไม้ การนำมาทำเป็นบายศรีสู่ขวัญ ซึ่งสะท้อนถึงความผูกพันระหว่างทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับชุมชนจนพัฒนาเป็นระเบียบแบบแผนในวิถีชีวิต

3) วัฒนธรรมการใช้ไม้พิน ไม้พินจัดเป็นไม้วัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชุมชนตั้งแต่เกิดถึงตาย คือ ชุมชนมีการใช้ไม้พินในการอยู่ไฟหลังคลอดบุตร ส่วนในการดำเนินชีวิตประจำวัน มีการใช้ไม้พินในการหุงหาอาหารในครัวเรือน สุมควายตามคอก และในงานบุญต่างๆ เช่น งานแต่งงาน งานบวช งานศพ งานวัด งานขึ้นบ้านใหม่ งานประเพณีฝังไฟพระเจ้า และใช้ไม้พินเพื่อความอบอุ่น และเมื่อตายมีการใช้ไม้พินในพิธีกรรมเผาศพ ส่วนใหญ่จะเลือกใช้ไม้แห้งและไม้ล้มขนอนนอนไพรในที่สวนและป่าเป็นหลัก จะเลือกใช้ไม้ทุกชนิดที่มีแกนไม้และติดไฟได้ดี ไม่นิยมใช้ไม้ที่ให้ความร้อนดำและมีขี้เถ้าเยอะ ในด้านพิธีกรรมทางศาสนา ใช้ไม้พินในพิธีฝังไฟพระเจ้า ซึ่งเป็นประเพณีปฏิบัติสืบต่อกันมา โดยจะเลือกใช้ไม้ไม้หนามจี้ ซึ่งเป็นไม้ที่มีเนื้อไม้ให้รสเปรี้ยว และเกี่ยวข้องกับความเชื่อของชนชาติไม้ด้วย ดังนั้น การนำไม้แห้งจากป่ามาใช้ประโยชน์เป็นไม้พิน เป็นการลดเชื้อไฟในพื้นที่ป่า ทำให้ลดความรุนแรงในการเกิดไฟป่าอีกด้วย

1.3.2 ความเชื่อเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ต้นไม้ ชุมชนมีความเชื่อเรื่องเกี่ยวกับจิต หรืออาถรรพ์จากการใช้ประโยชน์จากต้นไม้ต่าง โดยได้รับการสืบทอด บอกกล่าวจากรุ่นสู่รุ่นและถือเป็น ข้อห้าม วิถีปฏิบัติ แทรกซึมอยู่ในวิถีชีวิตของชุมชนอย่างแยกไม่ออก โดยชุมชนเชื่อว่าการนำไม้มาใช้ประโยชน์ในการสร้างบ้านเรือนหรือใช้สอยต่าง ๆ ต้องใช้ไม้ที่ดีไมเป็นไม้ต้องห้ามที่มีลักษณะไม้ดีมาใช้ประโยชน์ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) ไม้ 2 นาง ได้แก่ ไม้ที่มีลักษณะมีลำต้น 2 ต้นแต่ใช้รากเดียวกัน โดยเชื่อว่าต้นไม้ลักษณะนี้จะมี ผี 2 นางอาศัยอยู่ ถ้าผู้ใดตัดมาสร้างบ้านสร้างเรือน ก็จะมีอันเป็นไป เช่น ค้าขายขาดทุน ครอบครัวยู่ไม่มีความสุข เกิดอาการเจ็บป่วยเป็นต้น แต่ถ้าจะนำมาใช้ประโยชน์ต้องนำมาคู่กันและไม่ห่างจากกัน ไม้ต้องไม่พลัดหลงกัน เช่น ถ้านำมาทำเสา

บ้าน ต้องนำทั้ง 2 ต้นมาสร้างข้าง ๆ กัน แต่ส่วนใหญ่แล้วเพื่อตัดปัญหาในการทำให้เกิดจิด หรือ อาถรรพ์กับครอบครัวมักจะไม่ค่อยมีผู้ใดนำมาใช้ประโยชน์

2) ไม้หมอกมุงเมือง ได้แก่ ต้นไม้ที่มีเถาวัลย์พันขึ้นและโยงติดกัน หลาย ๆ ต้น ชาวบ้านไม่นิยมนำมาใช้ประโยชน์ โดยเฉพาะนำมาสร้างบ้านเรือน มีความเชื่อว่าเป็นไม้ที่ลักษณะไม่ดี เป็นอัปมงคล มุงและคลุมชีวิตไม่มีความเจริญก้าวหน้า มีเถาวัลย์ชักเป็นใย ทำให้เกิดการชักศึกเข้าบ้าน บ้านไม่มีความมั่นคง เป็นต้น

3) ไม้เปลวป้องกันไฟ ได้แก่ ไม้ที่มีลักษณะกลวงตั้งแต่ต้นจนปลาย ชุมชนจะไม่นำมาสร้างเป็นเสาบ้านหรือนำมาใช้ประโยชน์ในการสร้างบ้านเรือน โดยเชื่อว่า ไม้มีลักษณะเหมือนปล่องไฟ นำมาใช้จะทำให้บ้านร้อนเป็นไฟ อยู่ไม่มีความสุข

4) ไม้ด้ายขาว หรือ ไม้ด้ายพราย ได้แก่ ต้นไม้ที่มีลักษณะยืนต้นตาย ในอดีตไม่นิยมนำมาสร้างบ้านเพราะเชื่อว่าจะทำให้เกิดจิด แต่จากการสังเกตในปัจจุบันความเชื่อเรื่องไม้ด้ายขาว มีลักษณะจิดจางลง เนื่องจากสาเหตุของการที่ต้นไม้ที่จะนำมาใช้ประโยชน์หาได้ยากกว่าอดีตและในชุมชนมีผู้นำมาลองใช้และปรากฏว่าไม่เกิดอาถรรพ์อะไรขึ้น จึงมีการนำมาใช้ประโยชน์นับแต่นั้นมา

5) ไม้ตะเคียน เชื่อว่ามีผีนางตะเคียนสิงสถิตย์ ไม่นิยมตัดมาใช้ประโยชน์โดยเฉพาะนำมาสร้างบ้านเรือน เพราะจำทำให้มีผีนางตะเคียนเข้ามาอาศัยอยู่ในบ้าน ครอบครัวอยู่ไม่เป็นสุข

6) ไม้คราง ได้แก่ ไม้ที่ตัดลงมาแล้วมีเสียงครางดัง “อืด” ขาว ๆ โดยเชื่อว่าต้นไม้ต้นนั้นมีผีอาศัยอยู่ เสียงที่ดังขึ้นมิใช่เสียงไม้ที่ถ่นหรือขาดตามปกติแต่เป็นเสียงที่ผีร้องขึ้น ชาวบ้านจะไม่นำมาสร้างบ้านเรือนหรือก่อสร้างใด ๆ เนื่องจาก จะทำให้ชีวิตการงานอยู่อย่างไม่มีความสุข

7) ไม้ค่างเค็ง ได้แก่ ไม้ที่ตัดมาแล้วไปทับกับต้นไม้อื่น ๆ ไม่ตกมาถึงพื้น โดยเชื่อว่าจะทำให้ทับโชคทับลาภ ทับชีวิตไม่ให้ความเจริญก้าวหน้า ดังนั้นในยามที่ชุมชนจะเข้าไปตัดไม้มาใช้ประโยชน์จะสังเกตต้นไม้ที่จะตัดทุกครั้งถ้าตัดแล้วทับต้นไม้อื่น ไม่ตกพื้นก็จะควั่นไปเลือกต้นไม้แทน

1.3.3 ความเชื่อเรื่องผีเจ้าที่ ในวิถีชีวิตชุมชนได้ผูกพันกับผีมาตลอดตั้งแต่เกิดจนตาย ในชุมชนมีความเชื่อว่าทุกแห่งทุกหนมีผีอาศัยอยู่ โดยมีการแบ่งประเภทของผี 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ ผีที่อาศัยอยู่ในเขตชุมชน ได้แก่ ผีเสื้อ ผีโพง ผีปู่ย่า ผีเสื้อบ้าน ผีบ้านผีเรือน ผีเจ้าที่ ผีเกะ ผีม้าบ้อง เลี้ยงเมี่ยง (นายป่าช้า) เป็นต้น และผีที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ป่า ได้แก่ ผีปีก กะโหล้ง ผีเสื้อห้วย ผีเจ้าป่าเจ้าเขา ผีเจ้าที่ ผีโป่ง ผีตามอย เป็นต้น ในด้านความเชื่อเรื่องผีที่

เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์และป้องกันทรัพยากรป่าไม้ พบว่า ในต้นไม้และบริเวณพื้นที่ป่าที่ชาวบ้านเชื่อว่าผีเจ้าที่สิงสถิตอยู่จะไม่มีผู้ใดกล้าเข้าไปตัดไม้ในบริเวณนั้นๆ โดยเชื่อว่า ผีเจ้าที่คือ ผีในชั้นสูงเมื่อมาสิงสถิตอยู่ในบริเวณใดก็มาสิงสถิตเพื่ออาศัยและรักษาต้นไม้ โดยถือว่าต้นไม้ในบริเวณนั้นเป็นบ้านของผีเจ้าที่ การที่มีใครเข้าไปตัดไม้ในบริเวณนั้นก็เสมือนการไปตัดทำลายบ้านของผู้อื่น ส่งผลให้เกิดผลร้ายต่างๆ เช่นในกรณีในพื้นที่ศาลเจ้าพ่อคำแดง หรือบริเวณคันมะม่วงป่าริมถนนทางเข้าหมู่บ้านป่าสักงาม เป็นต้น

1.3.4 ความเชื่อเกี่ยวกับผีถ้ำหรือผีวัดร้าง ชุมชนบ้านป่าสักงามมีความเชื่อว่าบริเวณที่มีถ้ำหรือต้นไม้ใหญ่หนาแน่น มีถ้ำวัลย์พันธุ์รัง บริเวณนั้นจะมีวิญญาณศักดิ์สิทธิ์ปกปักษ์รักษาอยู่ จึงเป็นข้อห้ามของชุมชนที่จะไม่ตัดต้นไม้หรือนำวัตถุต่าง ๆ ออกจากบริเวณนี้โดยเด็ดขาด เพราะอาจเกิดภัยพิบัติทั้งตัวผู้ตัดไม้และชุมชน ความเชื่อดังกล่าวนี้นำทำให้ บริเวณถ้ำหรือวัดร้างในป่า มีต้นไม้ใหญ่ขึ้นปกคลุมหนาแน่นอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งพักพิงอาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด เช่น นก กระรอก กระแต เป็นต้น (ข้อมูลจากงานวิจัยความหลากหลายพืชอาหารในพื้นที่อนุรักษ์ จังหวัดเชียงใหม่, 2549)

1.3.5 ภูมิปัญญาด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

1) ภูมิปัญญาในการเลี้ยงผึ้งโก้น (ผึ้งโพรง) นับแต่อดีตน้ำผึ้งป่าถือว่าเป็นอาหารชั้นเลิศ เพราะในน้ำผึ้งมีคุณค่าและประโยชน์นานัปการ อีกทั้งยังสามารถนำมาเป็นส่วนผสมในยารักษาโรคหลากหลายชนิด ดังนั้น น้ำผึ้งจึงเป็นที่นิยมในการบริโภคโดยทั่วไป และเป็นแหล่งสร้างรายได้เสริมในครัวเรือนให้กับอีกหลายครอบครัว จากการที่น้ำผึ้งเป็นที่นิยมบริโภคมนุษย์จึงมีการศึกษานิยัตย์และหาวิธีนำผึ้งมาเลี้ยงเพื่อให้การเก็บน้ำผึ้งเพื่อบริโภคทำได้ง่ายขึ้น ภูมิปัญญาการเลี้ยงผึ้งโก้น (ผึ้งโพรง) เป็นภูมิปัญญาที่มีอยู่ดั้งเดิมที่มีอยู่ในพื้นที่ท้องถิ่นทั่วภาคเหนือ แต่ในปัจจุบันเป็นความรู้ที่ใกล้จะสูญหายไปตามกาลเวลาและวัยของผู้รู้ในชุมชนต่างๆ ปัจจุบันในชุมชนป่าสักงาม มีการเลี้ยงผึ้งโก้น (ผึ้งโพรง) เพิ่มขึ้นจากอดีต เนื่องจากชุมชนได้มีการเรียนรู้ภูมิปัญญาการเลี้ยงผึ้งโก้น (ผึ้งโพรง) มาจากบ้านปางกำแพงหิน หมู่ที่ 8 ตำบลเทพเสด็จ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ประมาณปี พ.ศ. 2548 และได้นำมาทดลองใช้ในพื้นที่บ้านป่าสักงามและได้ผลเป็นอย่างดี โดยการเลี้ยงเกิดจากการศึกษาพฤติกรรมของผึ้งโพรงและนำไม้แห้งในพื้นที่หมู่บ้านและป่ามาทำเป็นโก้น (รัง) เพื่อล่อผึ้งมาอาศัยอยู่ แล้วนำไปเลี้ยงในพื้นที่บ้าน สวนหรือป่าเมื่อถึงเวลาประมาณ เดือน พฤษภาคม – มิถุนายน ก็มีการเก็บน้ำผึ้งนำไปใช้บริโภคและจำหน่ายเป็นรายได้เสริมต่อไป การเลี้ยงผึ้งส่งผลให้ชุมชนได้เข้าไปหาผึ้งในป่าลดลง อีกทั้งยังมีส่วนช่วยผสมเกสร ผลผลิตและไม้ดอกในป่าทำให้ติดดอกออกผลได้ดีขึ้น

2) ภูมิปัญญาในการทำฝายคั่นน้ำลำธาร เป็นความรู้ที่ชุมชนได้รับการถ่ายทอดความรู้มาจาก ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยการสร้างฝายคั่นน้ำลำธารมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยชะลอการไหลเร็วของน้ำและคักตะกอนในพื้นที่ป่า และฟื้นฟูระบบนิเวศพื้นที่ป่าคั่นน้ำลำธารให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ ในชุมชนเมื่อได้เรียนรู้ก็นำมาปฏิบัติและนำมาปรับประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับพื้นที่ การสร้างฝายคั่นน้ำลำธารจะมีการนำเศษไม้ ปลายไม้แห้ง และเศษหินนำมาทำเป็นฝายกั้นร่องห้วยแล้งในพื้นที่ป่าที่เสื่อมโทรม ทำให้ไม่เป็นการสร้างสิ่งแปลกปลอมในพื้นที่ป่า และสามารถฟื้นฟูสภาพป่าได้ผลดีภายใน 3-5 ปี

3) ภูมิปัญญาในการจักสาน ในชุมชนมีการถ่ายทอดความรู้ทักษะและภูมิปัญญาในการจักสานจากรุ่นสู่รุ่น โดยภูมิปัญญาเหล่านี้ได้รับการถ่ายทอดโดยวิธีการที่เรียบง่ายที่สุดคือ วิธีการถ่ายทอดแบบตัวต่อตัวและทำการฝึกหัดทำงานเกิดความชำนาญ ชุมชนมีความรู้ในการคัดเลือกและนำผลผลิตจากป่ามาใช้ประโยชน์ในการจักสาน เป็นเครื่องใช้สอยในครัวเรือนได้ จากการศึกษาพบว่าบ้านป่าสักงาม มีการนำไม้ไผ่ หวาย ใบปืมเป้ง (ใบต้นสิบสองปีนนา) มาใช้ประโยชน์ในการจักสาน ได้แก่ ตะกร้า กระเช้า ไม้กวาด เป็นต้น สำหรับใช้ในครัวเรือนและจำหน่ายเป็นรายได้เสริม ซึ่งการใช้ประโยชน์ถือว่าเป็นลักษณะการใช้ในเชิงการจัดการทรัพยากรเชิงอนุรักษ์และเกิดประโยชน์สูงสุด โดยมีความรู้ในการแยกระยะช่วงอายุไม้ไผ่ที่เหมาะสมกับการใช้ประโยชน์ อาทิเช่น ไม้ไผ่ที่อายุไม่เกิน 1 ปี มักจะนำมาใช้ในการจักดอก ถ้าอายุระหว่าง 1-2 ปี จะนำมาจักสานเป็น ตะกร้า กว๊วย สุ่ม ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ แต่ถ้าไม้ไผ่อายุตั้งแต่ 3 ปีขึ้นไป นิยมนำมาสร้างรั้วและก่อสร้างเนื่องจากเนื้อไม้มีความแข็งแรงเกินกว่าจะนำมาจักสานแต่เหมาะสำหรับซ่อมแซมรั้ว หรือปลูกสร้าง เป็นต้น ซึ่งภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์จากไม้ไผ่ของชุมชนเป็นสิ่งสะท้อนถึงการสะสมความรู้ในการใช้ทรัพยากรอย่างรู้ค่า ส่งผลให้ทรัพยากรไม้ไผ่ในชุมชนมีใช้อย่างต่อเนื่องไม้เสื่อมโทรมลงไป

4) ภูมิปัญญาการใช้สมุนไพร ความรู้ด้านสมุนไพรผู้รู้ในหมู่บ้านได้รับการถ่ายทอดความรู้โดยวิธีการเข้ารับการฝึกอบรมการใช้สมุนไพรและการสืบทอดความรู้จากบรรพบุรุษ ผสมผสานกับความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ของตนเอง เป็นการเรียนรู้ในการใช้ประโยชน์จากคุณสมบัติทางยาตามธรรมชาติของพืชชนิดต่าง ๆ ในพื้นที่ป่า โดยจะมีการเก็บเข้าไปหาตัวยามาทำการรักษาโรคตามอาการ ปัจจุบันมีการรักษาโรคด้วยสมุนไพรน้อยลง แต่ก็มีพอให้พบเห็นอยู่บ้าง ในสมุนไพรบางชนิดที่ยังเป็นที่นิยมนำมาประคบประทุม เช่น ยาบำรุงกำลัง ยาแก้มะโหนก(แก้ริดสีดวงทวาร) ยาขับสารพิษ เป็นต้น

วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อและภูมิปัญญาด้านทรัพยากรป่าไม้ เป็นสิ่งสะท้อนถึงลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับทรัพยากรป่าไม้ใน 2 ช่วงระยะเวลาด้วยกัน กล่าวคือ

ในยุคดั้งเดิมวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อและภูมิปัญญาสะท้อนถึงการดำเนินชีวิตที่เกิดจากการเรียนรู้และปรับตัวให้อยู่ร่วมกับป่าได้อย่างมีความสุข โดยในขณะนั้นฐานความคิดและมุมมองของชุมชน ธรรมชาติมีอำนาจและบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิต ก่อให้เกิดความเชื่อและภูมิปัญญามากมายเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ จนกำหนดเป็นแบบแผนวิธีการใช้ประโยชน์และพฤติกรรมที่ชุมชนปฏิบัติต่อทรัพยากรป่าไม้ที่พัฒนาให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต ซึ่งแนวคิดที่สะท้อนสิ่งเหล่านี้ได้ดี ได้แก่ วัฒนธรรมด้านการใช้ประโยชน์จากไม้ไผ่ ไม้พิน ใบตอง ความเชื่อเรื่องผี การใช้ประโยชน์ต้นไม้ และภูมิปัญญาต่าง ๆ เป็นต้น ซึ่งในเวลาต่อมาเมื่อชุมชนได้มีการปฏิสัมพันธ์และรับวิถีจากภายนอกชุมชนเพิ่มมากขึ้นก่อให้เกิดการเปลี่ยนระเบียบแบบแผนชีวิตของชุมชนกับทรัพยากรป่าไม้ ส่งผลกระทบต่อลักษณะดั้งเดิมให้มีบทบาทในการเป็นภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้น้อยลง

แต่สิ่งหนึ่งลักษณะในปัจจุบันที่สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะการใช้ประโยชน์ ความเชื่อที่เกิดขึ้นใหม่ที่ส่งผลให้เกิดการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเชิงสร้างสรรค์ ก็คือการนำ วัฒนธรรม ความเชื่อและภูมิปัญญา ทางทรัพยากรป่าไม้ดั้งเดิม มาปรับประยุกต์ใช้ จนสร้างวิธีการคิดในเชิงบวกต่อทรัพยากรป่าไม้ได้ ได้แก่ ภูมิปัญญาการเลี้ยงผึ้งโก้นที่ก่อให้เกิดการอนุรักษ์ป่า การนำภูมิปัญญาในการจักสานมาช่วยกับการจัดการป่า การนำความรู้ด้านสมุนไพรมาเผยแพร่แก่เยาวชน หรือ การปรับนำความเชื่อมาเป็นพลัง เป็นต้น

1.4 ลักษณะการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้

จากการศึกษาข้อมูล ทั้งเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องและการสัมภาษณ์ผู้อาวุโสในชุมชน พบว่า ลักษณะการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ของบ้านป่าสักงาม มีอยู่ 7 ลักษณะ คือ การบริโภค การใช้สอย สมุนไพรรักษาโรค การจำหน่ายเป็นรายได้เสริมในครัวเรือน เป็นแหล่งเลี้ยงวัว-ควาย และใช้ประโยชน์ในการเป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้และการทำกิจกรรมการอนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าตามแนวพระราชดำริ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.4.1 การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ด้านการบริโภค ชุมชนจะเข้าไปหาของป่าในพื้นที่ป่าใกล้ ๆ หมู่บ้าน ซึ่งจะมีพืชอาหารป่าและสัตว์ป่าอยู่ในปริมาณที่สามารถบริโภคได้ ส่วนใหญ่ที่พบได้แก่ กล้วยป่า มะแว้ง มะเขือ เห็ด หน่อไม้ เพกา ผักหวาน กระบก มะแฟน ผักกูด ผักหนาม หนอนไม้ไผ่ (รดควน) จักจั่น (โง้ง) ปลาห้วย ปูจั่ว หมูป่า นก แตน เป็นต้น โดยการหาบริโภคจะเน้นไปตามฤดูกาลและใช้เครื่องมือที่ไม่เป็นการทำลายพรรณพืชและพรรณสัตว์ เช่น ในการผักป่าส่วนใหญ่จะใช้มือเด็ดและไม้สอย ไม่พบว่ามี การตัดฟันต้นไม้เพื่อเก็บผลผลิตในพื้นที่ ยกเว้นปลีคั่นกล้วยป่าที่ชุมชนนิยมนำมาทำอาหารจะมีการตัดมาทั้งต้นเพื่อเอาทั้งหอยกและปลี ซึ่งไม่ถือว่าเป็นการทำลายต้นไม้แต่อย่างใดเนื่องจากคั่นกล้วยเมื่อออกผลแล้วก็จะ

คาบไปตามธรรมชาติเอง ในด้านการล่าสัตว์ ถ้าเป็นสัตว์น้ำพบมีการใช้มือเปล่าในการจับหาปลา ซึ่งผู้หาปลาจะมีความทำงานเป็นทีม โดยจะร่วมกันควมน้ำในลำห้วยให้ขุ่นก่อนและช่วยกันงมปลานอกจากนี้พบว่าการใช้อุปกรณ์ในการหาปลาอย่างง่าย ๆ ได้แก่ เบ็ด เหลน ไช สวิง ค้อน เป็นต้น ไม่พบมีการใช้วัตถุระเบิด การใช้ไฟฟ้าช็อตปลา และการวางยาเบื่อปลาแต่ประการใด ในด้านการล่าสัตว์ป่า พบมีการใช้อุปกรณ์ในการล่าคือ แร้วสำหรับดักตัวตุ่นและหนู ปืนแก๊ปสำหรับล่านกและสัตว์ใหญ่ เช่น นก หมูป่า เป็นต้น ลักษณะการล่าส่วนใหญ่ชุมชนจะใช้เวลาวางวันหยุดงานไปหาหาบริโภคมากกว่า ไม่พบการล่าอย่างเป็นล่ำเป็นสันในพื้นที่

1.4.2 การใช้ประโยชน์ด้านการใช้สอย พบว่ามีการนำมาใช้ประโยชน์ในด้าน การสร้างบ้านเรือน การทำคอกสัตว์ การซ่อมแซมเรือนฐาน การสร้างกระท่อม การจักสาน การผลิตเครื่องมือใช้สอย เป็นต้น โดยไม้ที่นิยมนำมาใช้สอยได้แก่ ไม้สัก ประคู้ มะค่า ไม้ ปุ่ม เป้ง หวาย เป็นต้น การใช้ประโยชน์ไม้มีลักษณะที่ปฏิบัติแตกต่างกันออกไป ในด้านการสร้างบ้านเรือนหรือต่อเติมเรือนฐานที่ต้องใช้ไม้ที่มีมูลค่าสูงและมีค่ามาก เช่น ไม้สัก ประคู้ มะค่า ผู้ที่จะใช้ต้องได้รับการอนุญาตจากคณะกรรมการหมู่บ้านก่อนเสมอและนิยมนำไม้ที่แห้งแล้วมาสร้างบ้านเรือน พบมีผู้นำไม้ดิบมาใช้บ้างแต่ในปริมาณไม่มากนัก ในด้านการสร้างกระท่อมหรือทำคอกสัตว์ ส่วนใหญ่ไม่จำเป็นต้องขอจากคณะกรรมการหมู่บ้านโดยเป็นที่รับรู้กันในชุมชนว่า สมควรจะใช้ไม้ชนิดใดมาก่อนสร้าง ส่วนใหญ่ที่พบจะมีการใช้ ไม้ส้มขนอนนอนไพร ไม้ไผ่ ในพื้นที่ป่ามาทำคอก ในด้านการนำมาจักสานหรือผลิตเครื่องมือใช้สอย พบว่าส่วนมากจะใช้ไม้ไผ่ที่อยู่ในพื้นที่ป่าใกล้ชุมชนเป็นหลัก

1.4.3 การใช้ประโยชน์ด้านสมุนไพรรักษาโรค จากการสอบถามข้อมูลจากนายดา สมอภัย ผู้รู้ด้านสมุนไพรในชุมชนและข้อมูลจากงานวิจัยอื่น ๆ พบว่ามีสมุนไพรในพื้นที่ป่าจำนวน 139 ชนิด (ภาคผนวก ก) ในด้านการใช้ประโยชน์พบว่าส่วนใหญ่เป็นการใช้ในการรักษาพยาบาลในอาการบาดเจ็บหรือรักษาโรคที่เป็นไม่มากนัก ปัจจุบันการใช้สมุนไพรในการรักษาโรคมีปริมาณน้อยลงมาก เนื่องจากการคมนาคมสะดวกและการรักษาพยาบาลที่ทันสมัยขึ้น ทำให้ชุมชนเกือบทั้งหมดเปลี่ยนมาใช้บริการยาสมัยใหม่ในการรักษาโรค การใช้ประโยชน์พืชสมุนไพรในปัจจุบันของชุมชนมักจะนำมา คั้นแก้ปวดเมื่อยและนำมาผสมเหล้าสำหรับคองเป็นยา

1.4.4 การใช้ประโยชน์พืชอาหารป่าและแมลงเพื่อจำหน่าย พบว่าชุมชนมีการนำผลผลิตจากป่ามาจำหน่ายเป็นรายได้เสริมในครัวเรือนโดยส่วนใหญ่จะไม่เก็บหาเป็นรายได้หลักแต่จะมีการเข้าไปเก็บหาจำหน่ายในเวลาวาง เช่น ช่วงเช้าก่อนที่จะไปทำงาน ช่วงเย็นหลังจากการทำงานและในช่วงเวลาวาง โดยจะมีการเก็บของป่ามาจำหน่ายตามฤดูกาล ซึ่งจะมีการจำหน่ายให้กับพ่อค้าทั้งในและนอกชุมชน ของป่าที่นำมาจำหน่ายสามารถแยกประเภทได้ โดย

เป็นเห็ด จำนวน 10 ชนิด หน่อไม้ 4 ชนิด พืชผลไม้ 3 ชนิด พืชป่า 13 ชนิด สัตว์ป่า 2 ชนิด และแมลง 5 ชนิด รวมทั้งหมด 40 ชนิด

1.4.5 ใช้ประโยชน์เป็นแหล่งเลี้ยงวัว-ควาย ในชุมชนมีการประกอบอาชีพการเลี้ยงวัวควายเป็นอาชีพหลักและกิจกรรมเสริม แต่ส่วนใหญ่จะเลี้ยงวัวควายแบบปล่อยให้หากินเองในพื้นที่ป่า จากการศึกษาข้อมูลพบว่า ในพื้นที่ที่มีผู้เลี้ยงวัวในป่า จำนวน 12 ครัวเรือน มีวัวประมาณ 68 ตัว มีผู้เลี้ยงควายในป่า จำนวน 2 ครัวเรือน มีควายประมาณ 29 ตัว โดยวิธีการเลี้ยงภายในชุมชนนิยมตั้งโรงเรือนหรือคอกสัตว์ไว้ในพื้นที่ป่าหรือพื้นที่สวนที่อยู่ใกล้ป่า ตอนเช้าเจ้าของจะนำสัตว์เลี้ยงสัตว์ออกจากคอกเพื่อให้ออกไปหากิน และในตอนเย็นสัตว์เลี้ยงก็จะกลับมายังคอกเอง บางครั้งเจ้าของจะติดตามวัวควายไปในป่า และระหว่างการเลี้ยงสัตว์ก็จะหาพืชอาหารป่าเพื่อนำมาประกอบอาหารและจำหน่ายเป็นรายได้เสริมอีกด้วย

1.4.6 ใช้ประโยชน์เป็นแหล่งเรียนรู้และการทำกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าตามแนวพระราชดำริ หลังจากที่มีการฟื้นฟูพื้นที่ด้วยฝายดินน้ำลำธาร การปลูกเสริมป่า การป้องกันไฟป่าและการตรวจป้องกันการค้าไม้แล้ว สภาพพื้นที่กลับฟื้นคืนความอุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญในการน้อมนำแนวพระราชดำริการฟื้นฟูป่า ซึ่งชุมชนได้ร่วมกันพัฒนาพื้นที่และพัฒนาสื่อเพื่อการเรียนรู้ ศึกษาดูงาน ฝึกอบรม และในการทำกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ตามแนวพระราชดำริ เป็นจุดเรียนรู้ ได้แก่ การศึกษาดูงานการฟื้นฟูป่าด้วยฝายดินน้ำลำธาร โดยเลือกบริเวณพื้นที่ลำห้วยช้างก๊วะ เป็นสถานที่ศึกษาดูงาน เพราะเป็นพื้นที่ใกล้ถนน ง่ายต่อการเข้าถึง และมีสื่อที่แสดงให้เห็นถึงหลักการ แนวคิดและวิธีการและประสบการณ์ในการสร้างฝายดินน้ำลำธารของชุมชน กิจกรรมการฟื้นฟูป่าด้วยการปลูกไม้ 3 อย่างประโยชน์ 4 ประการ ใช้บริเวณหน้าลำห้วย ซึ่งมีการปลูกเสริมหวายในพื้นที่มากกว่า 100,000 ต้น ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2542 เป็นต้นมา จนปัจจุบันป่ามีความชุ่มชื้นและชุมชนสามารถเข้าไปเก็บหาไม้ใช้ประโยชน์ในการจักสานได้ กิจกรรมการศึกษาดูงานวัดร้างกลางป่าบริเวณห้วยบวกเตา เพื่อเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชนในอดีตที่ยาวนานถึง 700 ปี โดยพบวัดร้างจำนวน 11 แห่ง ทั่วพื้นที่ป่าในชุมชน โดยหลักฐานที่พบคือ ฐานอุโบสถและพระธาตุเจดีย์ เศษกระเบื้องดินเผา พระเครื่องและพระพุทธรูป พระสิงห์สาม เป็นต้น มีการศึกษาดูงานภาคี ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ทางธรรมชาติในพื้นที่ป่าเต็งรัง และการศึกษาดูงานพื้นที่ป่าชันน้ำ เพื่อเรียนรู้การเชื่อมโยงของระบบนิเวศลุ่มน้ำ ที่เกิดจากการอนุรักษ์ฟื้นฟูพื้นที่จนเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร

1.4.7 ใช้ประโยชน์เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พบว่าในชุมชนเริ่มมีการประกอบอาชีพใหม่เกิดขึ้น คือการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ป่าบ้านป่าสักงาม โดยในปัจจุบันมีชาวบ้านในชุมชนจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อยู่ 2 รายด้วยกัน ส่วนใหญ่จะเป็น

นักท่องเที่ยวชาวต่างประเทศที่สนใจในการเดินป่า โดยจะมีการนำนักท่องเที่ยวมาตั้งเต็นท์นอนพัก แรมบริเวณสนามหญ้าหรือที่พัก ภายในศูนย์ประสานงานโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ(บ้านป่าสักงาม) และพาเดินป่า โดยใช้เส้นทางท่องเที่ยวเดียวกับเส้นทางเดินศึกษาธรรมชาติของค่ายสิ่งแวดล้อมศึกษาบ้านป่าสักงาม

จากลักษณะการใช้ประโยชน์จากความหลากหลายทางทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่บ้านป่าสักงาม พบว่า ในปัจจุบันระดับการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ได้เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย โดยมีระดับการพึ่งพิงที่เปลี่ยนแปลงไป 3 ลักษณะดังนี้

1) ลักษณะการพึ่งพิงที่มีแนวโน้มลดลง พบว่า การนำผลผลิตจากป่ามาแปรรูปเป็นสมุนไพรและการนำไม้ขึ้นคันมาใช้สอยในการสร้างบ้านมีการลดปริมาณการพึ่งพิงลง เนื่องจากชุมชนมีการใช้ประโยชน์จากยารักษาโรคและการรักษาจากการแพทย์สมัยใหม่มากขึ้น ทดแทนการใช้ยารักษาโรคจากพืช และการใช้ไม้ขึ้นคันในป่าต้องขออนุญาต ทำให้มีเงื่อนไขใช้ประโยชน์มากขึ้น อีกทั้งประชากรและครัวเรือนในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงในระดับที่ไม่มากนักส่งผลให้เกิดการแยกเรือนใหม่ มีไม่มาก จึงมีการใช้ประโยชน์ในการสร้างบ้านเรือนที่ลดลงตามไปด้วย

2) ลักษณะการพึ่งพิงที่มีแนวโน้มอยู่ในระดับเดิม ได้แก่ การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ในการบริโภค ทั้งพืชอาหาร สัตว์ป่าและแมลง เนื่องจากจำนวนประชากรภายในชุมชนไม่มีจำนวนเพิ่มขึ้นมากนัก ลักษณะการบริโภคส่วนใหญ่ยังมุ่งเน้นการบริโภคภายในครัวเรือนเป็นหลัก

3) ลักษณะการพึ่งพิงที่มีแนวโน้มเพิ่มขึ้น พบว่า การใช้ประโยชน์ในด้านการเป็นแหล่งในการเลี้ยงปศุสัตว์ (วัว - ควาย) การจำหน่ายของป่าเป็นรายได้เสริมในครัวเรือนและการใช้เป็นแหล่งเรียนรู้และทำกิจกรรมในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าตามแนวพระราชดำริ มีแนวโน้มในการใช้ประโยชน์อย่างต่อเนื่อง ด้วยเหตุผลหลายประการ ทั้ง เหตุผลทางด้านเศรษฐกิจ ที่ของป่าหลายประเภทสามารถจำหน่ายได้ราคาที่สูง เนื่องจากเป็นที่ต้องการของผู้บริโภคโดยทั่วไป การเลี้ยงวัว-ควาย ในพื้นที่ป่ามีต้นทุนการเลี้ยงที่ถูกลง มีแหล่งอาหารที่สมบูรณ์และยังเป็นอาชีพทางเลือกของชาวบ้าน เหตุผลทางด้านวิถีชีวิตผลกระทบจากการสูญเสียทรัพยากรป่าไม้ในหลายพื้นที่ของประเทศไทย ส่งผลให้แต่ละชุมชนที่ประสบปัญหาความเดือดร้อน มีความต้องการที่จะแสวงหาแนวทางในการฟื้นฟู อนุรักษ์และป้องกันทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนของตนเอง ให้กลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง จึงมีการเข้ามาเรียนรู้ แลกเปลี่ยน ศึกษาดูงาน เข้าค่ายสิ่งแวดล้อมศึกษาในหมู่บ้านป่าสักงาม เพื่อนำไปปรับประยุกต์ใช้ในชุมชนของตนเองต่อไป เหตุผลทางด้านนโยบายรัฐบาล ที่ส่งเสริมให้ราษฎรและเจ้าหน้าที่ของรัฐดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์

ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมตามแนวพระราชดำริ โดยสนับสนุนงบประมาณให้ชุมชนและองค์กรภาครัฐเกิดการเรียนรู้ผ่านการศึกษาฐาน แลกเปลี่ยน จากชุมชนที่มีการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้จนประสบผลสำเร็จเป็นที่ประจักษ์

1.5 กิจกรรมด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้

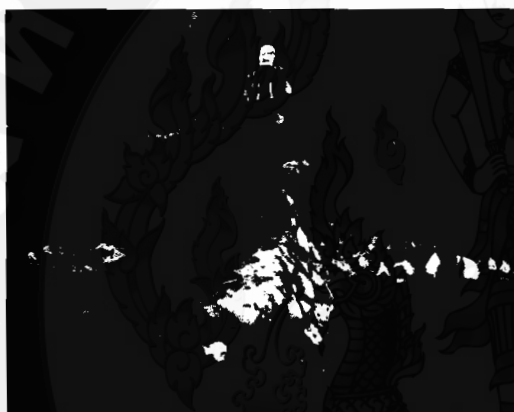
1.5.1 กิจกรรมการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ ชุมชนได้น้อมนำแนวพระราชดำริในด้านการฟื้นฟูพื้นที่ต้นน้ำลำธาร มาประยุกต์ใช้ในชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยกิจกรรมในการฟื้นฟูพื้นที่ต้นน้ำลำธารห้วยคัง ประกอบด้วย การสร้างฝายต้นน้ำลำธาร และการปลูกไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 ประการ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) การสร้างฝายต้นน้ำลำธาร (Check Dam) ชุมชนได้มีการจัดสร้างฝายในพื้นที่ลำห้วยสาขาของห้วยคัง เพื่อเป็นการกักตะกอนหน้าดินที่ถูกชะล้างความอุดมสมบูรณ์ออกจากพื้นที่ป่าและชะลอการไหลเร็วของน้ำ(ภาพ 21 – 24) โดยมีเป้าหมายคือการฟื้นฟูพื้นที่ต้นน้ำลำธารลุ่มน้ำห้วยคัง ให้กลับมามีความอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง ชุมชนเริ่มดำเนินการสร้างฝายต้นน้ำลำธารตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 โดยลักษณะกิจกรรมการสร้างฝายต้นน้ำลำธารภายในชุมชน มี 3 ลักษณะ คือ

1.1) การมีส่วนร่วมภายในชุมชน เป็นกิจกรรมที่ชุมชนร่วมกันทำในวันสำคัญต่าง ๆ เช่น วันเฉลิมพระชนพรรษาสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ วันเข้าพรรษา เป็นต้น โดยจะมีชาวบ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มเยาวชน และคณะครู นักศึกษาจากสถาบันการศึกษาต่างๆ เช่นมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มาร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ซึ่งลักษณะการจัดกิจกรรมเป็นการดำเนินการแบบง่าย ๆ โดยได้รับการสนับสนุนกล้าไม้จากโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวางฯ และฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ฯ ด้วย

1.2) การสนับสนุนของภาครัฐและเอกชน ชุมชนได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนในการดำเนินกิจกรรมการสร้างฝายต้นน้ำลำธารอย่างต่อเนื่อง จากการสำรวจข้อมูลชุมชนพบว่าองค์กรที่ได้เข้ามาส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนดำเนินกิจกรรมในการสร้างฝายต้นน้ำลำธาร ประกอบด้วย โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวาง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ บริษัทปูนซิเมนต์ไทย (ลำปาง) จำกัด และบริษัท ประกันภัยศรีเมือง จำกัด องค์การบริหารส่วนตำบลหลวงเหนือ โดยจะเป็นการดำเนินการ 3 ลักษณะ คือ การสนับสนุนกองทุน การสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์ และการจัดจ้างแรงงาน โดยแต่ละองค์กรต่างมีเป้าหมายเพื่อให้เกิดฟื้นฟูพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยคังให้มีความอุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้นไป

1.3) การฝึกอบรมและศึกษาดูงานฝายต้นน้ำลำธาร มีการจัดกระบวนการฝึกอบรมในพื้นที่โดยฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้อันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยการฝึกอบรมใช้ระยะเวลา 3 วัน 2 คืน มีการจัดกระบวนการ คือ การเรียนรู้ตัวเอง การเรียนรู้แนวพระราชดำริ การเรียนรู้แนวคิดฝายต้นน้ำลำธาร การศึกษาดูงาน การแลกเปลี่ยนบทเรียนชุมชน การฝึกปฏิบัติการสร้างฝาย และการวางแผนเพื่อนำไปสู่ชุมชน โดยในการปฏิบัติการสร้างฝาย จะนำผู้เข้ารับการฝึกอบรมไปร่วมกันวิเคราะห์พื้นที่และปฏิบัติการสร้างฝายต้นน้ำลำธารในพื้นที่ร่องห้วยลุ่มน้ำห้วยคัง ร่องห้วยที่ได้มีการสร้างฝายจากการฝึกอบรม ได้แก่ ห้วยแผ่นดินหวัดประตู่ใต้ ห้วยเหล่าขามป้อม ห้วยผาซ่อ ห้วยเอเฟรม เป็นต้น

ภาพ 21 การสำรวจฝายหินบริเวณห้วยลึก

ภาพ 22 การทำฝายบริเวณสวนเก่าชัยยุทธ์

ภาพ 23 กิจกรรมทำฝายของชุมชนห้วยลาน

ภาพ 24 กิจกรรมทำฝายร่วมกับนักศึกษา

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 ถึงปัจจุบัน จากการดำเนินกิจกรรมของชุมชน และการส่งเสริม และสนับสนุนจากหน่วยงานองค์กรต่างๆ ที่ดำเนินการอย่างต่อเนื่อง พบว่า ในพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยคัง มีการสร้างฝายต้นน้ำลำธารใน 3 รูปแบบ คือ ฝายแบบถาวร ฝายแบบกึ่งถาวร เน้นในการสร้าง บริเวณร่องห้วยขนาดใหญ่และมีน้ำไหลบ้างในบางส่วน และฝายตามภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งมีการ ทำจากวัสดุธรรมชาติ เศษไม้ ปลายไม้ที่มีอยู่ในพื้นที่ที่ทำได้ง่าย รวดเร็ว ประหยัดค่าใช้จ่าย และ ยังไม่สร้างสิ่งแปลกปลอมในป่า ในการสร้างฝายชุมชนจะเลือกบริเวณที่มีความเสื่อมโทรม พื้นที่ แห้งแล้งไม่มีน้ำไหล หรือที่ชุมชนเรียกว่าห้วยแล้ง ซึ่งฝายทั้ง 3 รูปแบบ ได้มีการสร้างขึ้นในพื้นที่ ไปแล้วทั้งสิ้นประมาณ 30 ลำห้วยสาขา(ภาพ 25 และภาพ 26) จำนวนประมาณ 818 ตัว (ข้อมูล ปี พ.ศ. 2550) และจากการสำรวจข้อมูลดั้งเดิม พบว่า ในลำห้วยสาขาทั้ง 30 ห้วย ในอดีตมี พื้นที่ห้วยแล้ง จำนวน 25 ห้วย มีน้ำไหลบางส่วนจำนวน 4 ห้วย และมีน้ำไหลตลอด 1 ห้วย ปัจจุบันหลังจากดำเนินการฟื้นฟูพื้นที่ป่าด้วยฝายต้นน้ำลำธาร ผลปรากฏว่า มีห้วยแล้งจำนวน 15 ห้วย มีน้ำไหลบางส่วนจำนวน 7 ห้วย มีน้ำไหลตลอดปีจำนวน 8 ห้วย(ตาราง 10 และตาราง 11)

สิ่งที่เป็นตัวชี้วัดความอุดมสมบูรณ์พื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารตามแนวการจัดการลุ่มน้ำ มีอยู่ 3 ประการ คือ ลำห้วยในพื้นที่ที่มีน้ำไหลตลอดทั้งปี ลำห้วยมีน้ำไหลอย่างสม่ำเสมอ ไม่ มากไม่น้อยในทุกฤดูกาล และน้ำมีคุณภาพที่ดี ไม่มีตะกอนที่เกิดจากการชะล้างพังทลายของหน้า ดินในพื้นที่ป่ามาก ดังนั้นการที่ลำห้วยในพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยคังกลับมา มีน้ำไหลอีกครั้งเป็นสิ่งที่บ่งชี้ถึง พื้นที่ต้นน้ำลำธารในพื้นที่เกิดการฟื้นฟู พื้นที่ป่าไม้กลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง จนบางส่วน สามารถทำหน้าที่ของต้นน้ำลำธารที่ดีได้

ภาพ 25 สภาพฝายที่สร้างมาตั้งแต่ พ.ศ. 2536

ภาพ 26 ดินตะกอนที่ถูกค้ำไว้ก่อนถึงห้วยคัง

ตาราง 10 การสร้างฝายต้นน้ำลำธารในพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยตึง จมชนบ้านป่าสักงาม

ที่	บริเวณลำห้วย	จำนวน	ปีที่สร้างฝาย	สภาพในอดีต	สภาพในปัจจุบัน
		ฝาย			
1	ผาซ่อขุนไม้สัก	9	2550	ห้วยแห้ง	ห้วยแห้ง
2	ลึกซ้าย	21	2549	ห้วยแห้ง	มีน้ำในลำห้วยถึงเดือน พ.ค. - มิ.ย.
3	ลึกขวา	23	2534	มีน้ำไหล	มีน้ำไหลตลอดปี
4	ช้างก๊วะ	63	2547, 2549	ห้วยแห้ง	มีน้ำช่วงกลางห้วย
5	เหล่าขามป้อม	212	2542, 2549, 2550, 2551	ห้วยแห้ง	ห้วยแห้ง
6	ซ่อคอกอูน	15	2550	ห้วยแห้ง	ห้วยแห้ง
7	ได้อ่าง	10	2544	ห้วยแห้ง	ห้วยแห้ง
8	เหล่า	28	2543	ห้วยแห้ง	เริ่มมีน้ำจาง
9	บ้าน	8	2537	ห้วยแห้ง	น้ำไหลตลอดปี
10	คันยาง	8	2541	น้ำไหลตลอดปี	มีน้ำไหลตลอดปี
11	น้ำดิบ	12	2542	ห้วยแห้ง	ห้วยแห้ง
12	บ้านห่าน	12	2542	ห้วยแห้ง	น้ำไหลตลอดปี
13	ช่วงมะแฮ	10	2549	น้ำไหลบางส่วน*	ห้วยแห้ง
14	ผาจัน	5	2550	ห้วยแห้ง	ห้วยแห้ง
15	บัวนาค	20	2537	ห้วยแห้ง	มีน้ำไหลตลอดปี
16	ผักแคบ	25	2542	ห้วยแห้ง	ห้วยแห้ง
17	เตี้ย	9	2536	ห้วยแห้ง	น้ำไหลตลอดปี
18	หน้อยกำ	40	2550	น้ำไหลบางส่วน*	ห้วยแห้ง
19	บ้านเอเฟรม	6	2549	ห้วยแห้ง	ห้วยแห้ง
20	แผ่นดินหวิด	4	2550	ห้วยแห้ง	ห้วยแห้ง
ประตู่ใต้					
21	สวนชัยยุทธ	9	2550	ห้วยแห้ง	ห้วยแห้ง
22	คงหินแก้ว	9	2538	ห้วยแห้ง	เริ่มมีน้ำไหล
23	ต้องแตง	50	2539	ห้วยแห้ง	เริ่มมีน้ำไหล

ตาราง 10 (ต่อ)

ที่	บริเวณลำห้วย	จำนวน	ปีที่สร้างฝาย	สภาพในอดีต	สภาพในปัจจุบัน
		ฝาย			
24	ป่าหอบ	8	2540	ห้วยแห้ง	เริ่มมีน้ำขัง
25	เหล่านมโฑ	20	2548	ห้วยแห้ง	เริ่มมีน้ำไหล
26	สันแกมมือ	10	2546,2535	ห้วยแห้ง	น้ำไหลบางช่วง
27	ม่วงหวาน	53	2546	ห้วยแห้ง	ห้วยแห้ง
28	ฮ่องฮัก	12	2549	ตลอดปี*	ห้วยแห้ง
29	โบสถ	7	2543	ห้วยแห้ง	มีน้ำไหลตลอดปี
30	ฮ่องหน้อยหน่อ	100	2550	ห้วยแห้ง	ห้วยแห้ง
รวม		818			

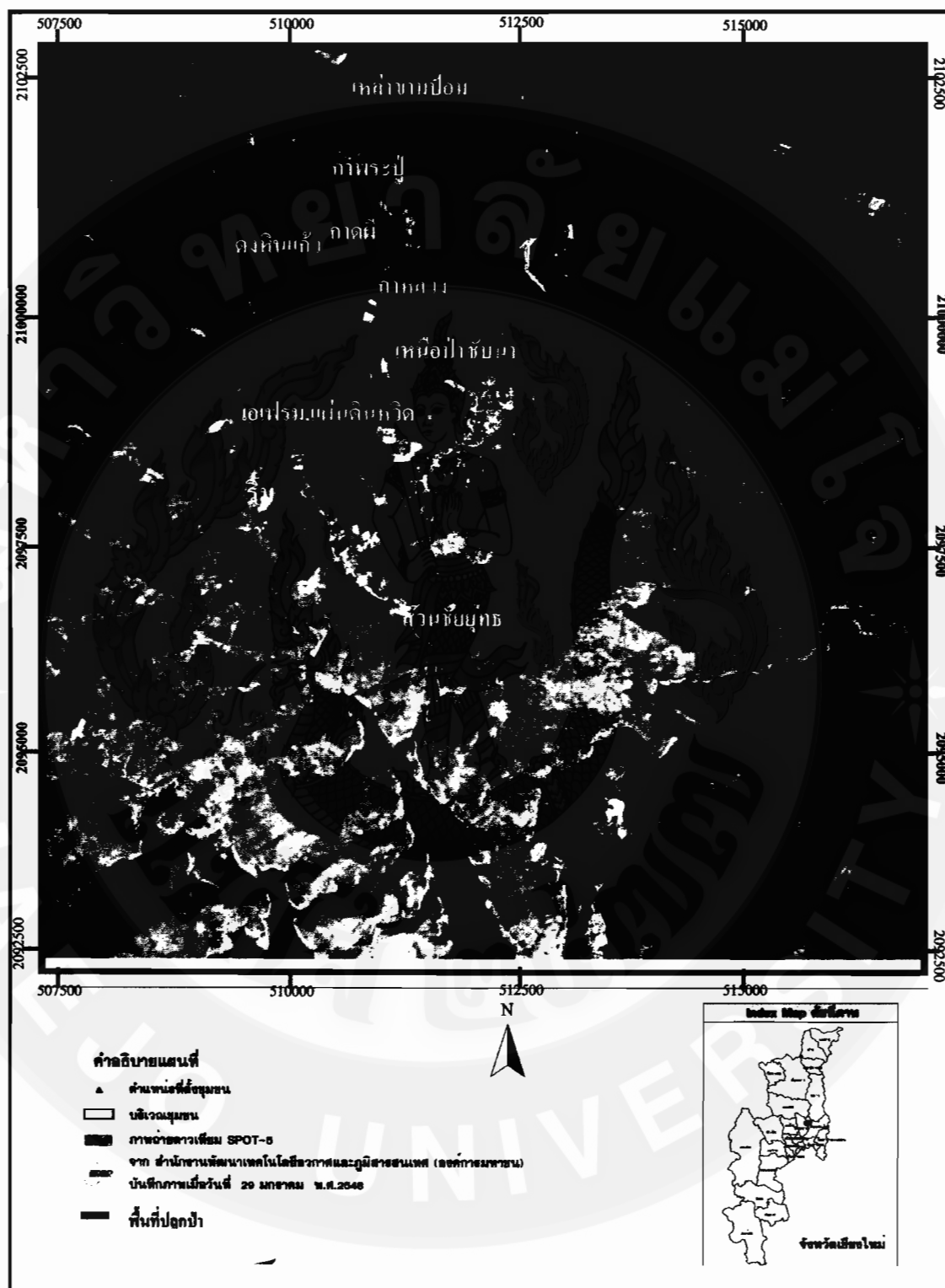
หมายเหตุ : ลำห้วยที่กำลังเริ่มดำเนินการฟื้นฟู

ตาราง 11 ผลของการฟื้นฟูพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยทั้งด้วยฝายคั่นน้ำลำธารของชุมชนบ้านป่าสักงาม

ที่	ลักษณะลำห้วย	จำนวนลำห้วยในพื้นที่	
		อดีต	ปัจจุบัน
1	ห้วยแห้ง	25	15
2	มีน้ำไหลบางส่วน	4	7
3	มีน้ำไหลตลอดปี	1	8
รวม		30	30

ที่มา : วันชัย บันใจ และ สมศักดิ์ เกตุพรหม (2550)

2) การปลูกไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 ประการ จากการศึกษาพบว่า บ้านป่าสักงามได้ดำเนินกิจกรรมการปลูกไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 ประการ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 เป็นต้นมา(ภาพ 27) โดยการดำเนินกิจกรรมการปลูกต้นไม้ในชุมชน เกิดขึ้นใน 3 ลักษณะ คือ

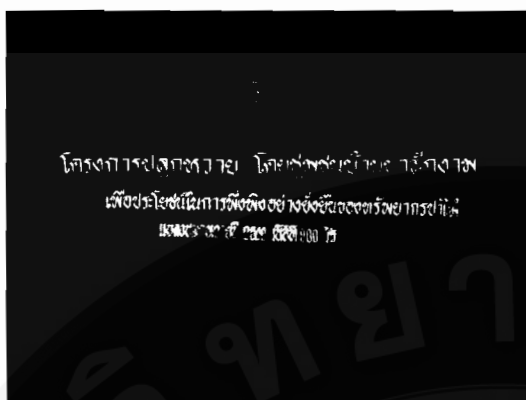

ภาพ 27 แสดงพื้นที่ปลูกป่าบ้านป่าสักงาม

2.1) กิจกรรมที่ดำเนินโดยชุมชน ชุมชนมีกิจกรรมในการปลูกป่าร่วมกันแต่ไม่บ่อยนัก โดยส่วนใหญ่จะมีการร่วมกันปลูกป่าในวันสำคัญต่าง ๆ ซึ่งมีกลุ่มเยาวชนและกลุ่มพิทักษ์ป่า เป็นแกนนำสำคัญในการทำกิจกรรม โดยมีการ ติดต่อประสานงาน ชักชวนให้ชุมชนเข้าร่วมกิจกรรมการปลูกป่าอย่างต่อเนื่อง

2.2) กิจกรรมร่วมกับหน่วยงานและองค์กรอื่น(ภาพ 28 – 33)
เนื่องจากในชุมชนเป็นแหล่งศึกษาดูงานและเป็นแหล่งเรียนรู้ในด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูตามแนวพระราชดำริ หลังจากหน่วยงานภาครัฐ องค์กรภาคเอกชน ภาคการศึกษาและชุมชนอื่น ๆ เข้ามาเรียนรู้แล้วจึงได้มีการร่วมกันเป็นกลุ่มพันธมิตรที่จะดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ร่วมกัน โดยหน่วยงานและองค์กรต่าง ๆ ที่เข้ามาดำเนินกิจกรรมการปลูกป่าและชุมชนได้มีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมจะมีทั้งภาคการศึกษาและภาคเอกชน เช่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย (วิทยาเขตเชียงใหม่) โรงพยาบาลเชียงใหม่ราม 2 (ปัจจุบันชื่อโรงพยาบาลเทพปัญญา) บริษัทประกันภัยศรีเมือง จำกัด บริษัทเครือซิเมนต์ไทย จำกัด มูลนิธิโคคา – โคล่า (ประเทศไทย) กลุ่มเยาวชนโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดป่าแดงมหาวิหาร เป็นต้น

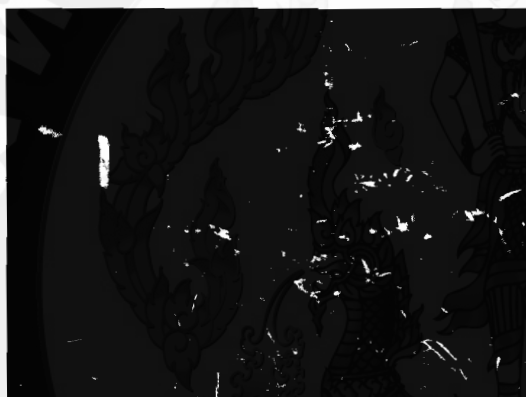
2.3) โดยการสนับสนุนจากภาครัฐและภาคเอกชน ในด้านภาครัฐได้รับการสนับสนุนเป็นเงินกองทุนและงบประมาณในการปลูกต้นไม้จากโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งได้ดำเนินการนำความรู้การฟื้นฟูพื้นที่ต้นน้ำลำธารตามแนวพระราชดำริจากศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ขยายผลในการฟื้นฟูป่าและเพิ่มคุณค่าป่าในพื้นที่ โดยได้ดำเนินการสนับสนุนกิจกรรมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 เป็นต้นมา ในด้านภาคเอกชนในปี พ.ศ. 2550 บริษัทประกันภัยศรีเมือง จำกัด ภายใต้การประสานงานของสมาคมภูมินิเวศพัฒนาอย่างยั่งยืน ให้การสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินกิจกรรม “โครงการรักศรีเมือง รักน้ำ รักป่า” ซึ่งประสานและดำเนินการโดยสมาคมภูมินิเวศพัฒนาอย่างยั่งยืน ได้ร่วมกันปลูกต้นไม้และสร้างฝายในพื้นที่ป่า โดยได้คัดเลือกพื้นที่ป่าบริเวณสวนเก่าชัยยุทธ จำนวน 63 ไร่ เป็นพื้นที่ดำเนินกิจกรรม ซึ่งจะมีการ ปลูกต้นไม้เสริมในพื้นที่สร้างฝายต้นน้ำลำธาร ทำแนวกันไฟ เป็นต้น ซึ่งต้นไม้ที่ปลูกได้แก่ ประเทภ หว่า หวาย กล้วย และต้นไม้ที่ให้ใบสีเขียวตลอดปีที่ชุมชนได้ใช้ประโยชน์ (ภาพ 34)

ภาพ 28 พื้นที่ปลูกป่าหน้าถ้ำหลวง พ.ศ. 2542

ภาพ 29 พื้นที่ปลูกป่าบริเวณดงหินแก้ว

ภาพ 30 กิจกรรมปลูกป่าของพระนิสิต มจร.

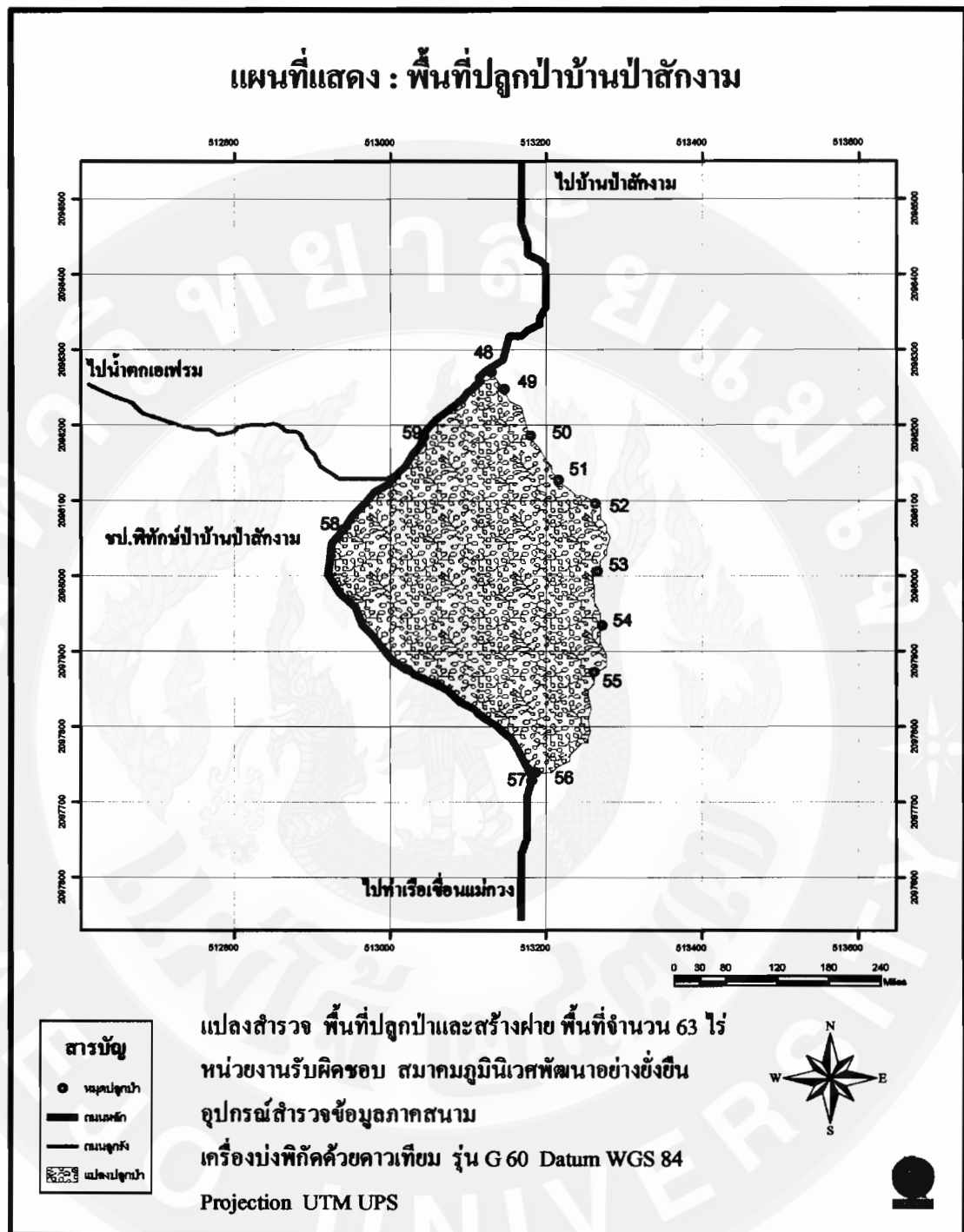
ภาพ 31 กิจกรรมการเพาะกล้าไม้ในหมู่บ้าน

ภาพ 32 กิจกรรมปลูกป่าของนักศึกษา
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ภาพ 33 หน่วยงานราชการร่วมปลูกป่าในพื้นที่

ภาพ 34 พื้นที่ปลูกป่าที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรเอกชน
 ที่มา : สมาคมภนิเวศพัฒนาอย่างยั่งยืน (2550)

ชนิดพรรณไม้ที่นำมาปลูกในพื้นที่ เป็นการปลูกเสริมไม้ 3 อย่าง ได้แก่ ไม้เศรษฐกิจ/ใช้สอย ไม้พุ่มและไม้กินได้/สมุนไพร ซึ่งจะเน้นไม้ในท้องถิ่น ซึ่งชนิดไม้นั้นๆ ไม่ต้องปรับตัวต่อสภาพอากาศ และสามารถเจริญเติบโตได้ สามารถแยกประเภท และข้อมูลการปลูก ได้ดังตารางที่ 12 และตาราง 13 ดังนี้

ตาราง 12 ชนิดไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 ประการ ที่ปลูกในพื้นที่ชุมชนบ้านป่าสักงาม

ประเภท	ชนิดพรรณไม้
1 ไม้ใช้สอยและไม้เศรษฐกิจ	หวายไล่ไก่ หวายขาว ไม้ซาง ไม้หก แดง ประดู่ จั้ว ป่าเลี่ยน ไม้ข้าวหลาม ไม้บง
2 ไม้พุ่ม	แดง ไทร มะขามป้อม มะไฟ มะม่วง ประดู่
3 ไม้กินได้และพืชสมุนไพร	หวายไล่ไก่ หวายขาว หว้า มะไฟ มะเกี๋ยง มะหลอด ไทร กล้วย ชะอม มะม่วง ไม้ซาง ไม้หก จั้วคอกแดง ไม้บง สะเดา

ตาราง 13 การปลูกไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 ประการ ชุมชนบ้านป่าสักงาม

พื้นที่	ชนิดพันธุ์ไม้	จำนวน (ไร่)	จำนวน (ต้น)	ปีที่ปลูก
หน้าถ้ำหลวง	หวายไล่ไก่ หวายขาว สมุนไพร	1,600	100,000	2542 – 2544
เหล่ากุดง	หวายไล่ไก่ หวายขาว	400	10,000	2546
ดงสันกลาง	หวายไล่ไก่ หวายขาว	50	400	2547
ริมห้วยคัง	หว้า มะไฟ หวาย กล้วยน้ำว้า ไม้ซาง ไม้บง ไม้หก ไม้รวก ไม้ข้าวหลาม สะเดา เลี่ยนสมุนไพร	20	500	2542
เหนือป่าชันน้ำ	มะหลอด, มะไฟ, มะเกี๋ยง	20	500	2547
ผาซ้อ	หว้า ไทร หวาย ไม้ไผ่	65	2,000	2550
สวนชัยยุทธ	กล้วย ค้าง มะหลอด หวาย มะไฟ ชะอม มะม่วง ไม้ซาง	65	20,000	2547

ตาราง 13 (ต่อ)

พื้นที่	ชนิดพันธุ์ไม้	จำนวน (ไร่)	จำนวน (ต้น)	ปีที่ปลูก
	ไผ่หก ไผ่ข้าวหลาม			
คงหินแก้ว	หวายไล่ไก่ หวายขาว	450	60,000	2547 – 2549
ผาซ่อไม้สัก	หวายไล่ไก่ หวายขาว	150	20,000	2545
บริเวณเอเฟรม	หวาย กาแฟ จั๊กดอกแดง กล้าย	150	20,000	2546
	ไม้ไผ่ ไทร			
กาดผี	มะม่วง หว้า มะขามป้อม ไทร	300	6,000	2547, 2550
ถ้ำพระปู่	หวายไล่ไก่ หวายขาว	100	20,000	2548
ปางตุ้	สะเดา มะขามป้อม แดง ประดู่	150	20,000	2548

1.5.2 การป้องกันดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้

1) การป้องกันไฟป่า ชุมชนมีการป้องกันไฟป่าทุกปีโดยได้รับการสนับสนุนจากโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ และหน่วยป้องกันไฟป่าที่ ชม. 4 ห้วยฮ่องไคร้ – ขุนแม่กวัง (บ้านป่าสักงาม) เป็นกิจกรรมที่มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยกิจกรรมที่ชุมชนได้ดำเนินการร่วมกัน ได้แก่

1.1) การทำแนวกันไฟตลอด 2 ข้างทาง ชุมชนได้นำเศษไม้ ใบไม้ หญ้า ที่เป็นเชื้อเพลิงออกจากบริเวณแนวป้องกันไฟ ซึ่งมีความกว้างประมาณ 3 – 5 เมตร เป็นระยะทางประมาณ 10 กิโลเมตร นอกจากนี้ยังมีการการทำแนวกันไฟรอบพื้นที่ปลูกป่าของชุมชนในทุก ๆ ปีอีกด้วย(ภาพ 35)

1.2) การลาดตระเวนป้องกัน มีการชี้รถตรวจตราในพื้นที่เสี่ยงเป็นระยะ เพื่อป้องกันการลักลอบเผาป่าในพื้นที่ป่าของชุมชน

1.3) การดับไฟป่า(ภาพ 36) ในกรณีที่เกิดไฟป่าขึ้นในพื้นที่ของชุมชนก็จะมีการระดมชาวบ้านเพื่อร่วมกันดับไฟ เป็นกิจกรรมที่ทุก ๆ ภาคส่วนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการดับไฟป่าร่วมกัน ได้แก่ แกนนำชุมชน แกนนำอนุรักษ์ รวมถึงกลุ่มเยาวชน ในชุมชนยังได้ร่วมในการดับไฟป่าเกือบทุกครั้ง

ภาพ 35 การทำแนวกันไฟร่วมกันในชุมชน

ภาพ 36 การดับไฟป่าในพื้นที่

2) การตรวจลาดตระเวน(ภาพ 37) ชุมชนมีการจัดชุดในการลาดตระเวนป้องกันการลักลอบ ตัดไม้และการทำลายทรัพยากรอื่น ๆ อย่างต่อเนื่อง ซึ่งจะนำโดยแกนนำชุมชนและกลุ่มพิทักษ์ป่า ซึ่งเป็นแกนนำด้านการอนุรักษ์ ในการลาดตระเวนตรวจตราพื้นที่ป่านอกจากชุมชนจะดำเนินการลาดตระเวนเองแล้ว ยังมีการประสานงานหน่วยงานทหารในพื้นที่เพื่อร่วมกันลาดตระเวน ซึ่งความถี่ในการลาดตระเวนขึ้นอยู่กับความจำเป็นและสถานการณ์ด้านภัยคุกคามด้านทรัพยากรในพื้นที่ โดยเหตุผลที่ชุมชนดำเนินการลาดตระเวนตรวจตราป้องกันป่าเป็นประจำนั้น มีอยู่ 2 ลักษณะ คือ

2.1) การปฏิบัติงานตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย เป็นการลาดตระเวนโดยกลุ่มพิทักษ์ป่าบ้านป่าสักงาม โดยในกลุ่มจะมีสมาชิกประมาณ 10 คน โดยกลุ่มจะมีการแบ่งหน้าที่ในการปฏิบัติงานตามความเหมาะสมโดยใช้มติภายในกลุ่มเอง กลุ่มพิทักษ์ป่าได้รับการสนับสนุนจากโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพื่อทำให้การป้องกันการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าและการลักลอบนำของป่าไปใช้อย่างไม่เหมาะสมเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

2.2) จิตสำนึกที่มีความรักและหวงแหน ไม่ต้องการให้ป่าถูกทำลาย และ สร้างผลกระทบต่อวิถีชีวิต จากความเสื่อมโทรมเสียหายของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

3) การตั้งจุดตรวจ(ภาพ 38) ในเขตพื้นที่บ้านป่าสักงามมีการตั้งจุดตรวจ บริเวณทิศเหนือของหมู่บ้านอยู่ในเขตติดต่อระหว่างบ้านป่าสักงาม อำเภอคอกยสะเกิดกับบ้านแม่หอพระ อำเภอแม่แตง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเฝ้าระวังการลักลอบการตัดไม้ทำลายป่าในพื้นที่ของหมู่บ้าน การลักลอบนำทรัพยากรป่าไม้ออกจากพื้นที่อย่างไม่เหมาะสม เช่น การขโมย

กล้วยไม้ป่า การลักลอบขุดสมุนไพรไปจำหน่าย เป็นต้น การตั้งจุดตรวจแกนนำชุมชนและแกนนำด้านการอนุรักษ์จะมีการตกลงกันในการผลิตเปลี่ยนหมอนเวียนเฝ้าระวังเป็นระยะ

ภาพ 37 การลาดตระเวนป้องกันป่า

ภาพ 38 การตั้งจุดตรวจทางเข้าชุมชน

4) การแจ้งข้อมูลข่าวสาร เป็นลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนอีกทางหนึ่งในการร่วมกันป้องกันและรักษาทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน ซึ่งชุมชนบ้านป่าสักงามส่วนหนึ่งมีวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับป่า โดยการเข้าไปหาของป่า การเลี้ยงวัวควายในป่า จะพบเห็นและสังเกตถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในป่า และจะนำข้อมูลแจ้งแก่แกนนำหมู่บ้านหรือผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น กรณีพบการลักลอบกานต้นไม้ แจ้งให้กลุ่มพิทักษ์ป่าทราบ และกลุ่มพิทักษ์ขอความร่วมมือจากชุดปฏิบัติการเฉพาะกิจเพื่อร่วมกันตรวจลาดตระเวนและดักจับกุม

1.5.3 การสร้างจิตสำนึกและตระหนักถึงคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้

1) กิจกรรมค่ายสิ่งแวดล้อมศึกษา เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อถ่ายทอด ปลุกสร้างจิตสำนึกและสร้างความเข้าใจให้กับเยาวชนและผู้สนใจ เพื่อให้เกิดความตระหนักในคุณค่าของทรัพยากร โดยกิจกรรมได้เริ่มตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2544 โดยการสนับสนุนการเรียนรู้แก่แกนนำชุมชนและดำเนินการโดยฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งในการดำเนินกิจกรรมค่ายสิ่งแวดล้อมศึกษา เน้นการเรียนรู้ร่วมกันของเจ้าหน้าที่และแกนนำชุมชนในบทบาทของวิทยากรชุมชน(ภาพ 39) โดยใช้สภาพพื้นที่ป่า ความหลากหลายทางชีวภาพ วิถีชีวิต และประสบการณ์ของชุมชนเป็นสื่อในการเรียนรู้ถ่ายทอด แหล่งเรียนรู้ที่ใช้ในการถ่ายทอดสิ่งแวดล้อมศึกษา ได้แก่

1.1) ป่าเพื่อชีวิต(ภาพ 40) เป็นการถ่ายทอดกิจกรรมการใช้ประโยชน์พื้นที่และความสำคัญของพื้นที่ป่า ซึ่งพื้นที่ป่าเพื่อชีวิตได้ดำเนินการปลูกไม้เสริม

บริเวณด้านล่างแปลงเกษตรริมห้วยคัง โดยกำหนดเอาไว้ด้านล่างแปลงเกษตรก่อนถึงลำห้วย ประมาณ 15 เมตร โดยมีการปลูกกล้วยน้ำว้า ไข่ และพรรณไม้ชนิดต่าง ๆ วัตถุประสงค์เพื่อเป็น แหล่งพึ่งพิงด้านอาหารของชุมชน และเพื่อรณรงค์ส่งเสริมในการทำกิจกรรมการเกษตรของชุมชน ก่อนที่จะลงสู่ลำห้วยคัง

1.2) แปลงป่าสมุนไพรเป็นการเรียนรู้คุณค่าประโยชน์ของความหลากหลายทางชีวภาพ เป็นพื้นที่รวบรวมพันธุ์สมุนไพรที่มีในพื้นที่ป่า เพื่อเป็นสื่อในการเรียนรู้ของเยาวชน เกี่ยวกับ ชนิดสมุนไพรที่มีในป่า ประโยชน์ และภูมิปัญญาชุมชนในการใช้ประโยชน์จากพืชสมุนไพร

1.3) ป่ารอยอดีต เป็นการเรียนรู้บทเรียนของการจัดการป่าของชุมชน เป็นพื้นที่ป่าฟื้นตัวใหม่ มีต้นไม้เก่าที่เคยถูกตัดเต็มพื้นที่มากมายและปัจจุบันมีลูกไม้ขึ้นทดแทนจนเต็มพื้นที่ เป็นการสื่อให้เยาวชนเห็นภาพในอดีตที่ชุมชนได้ตัดไม้ทำลายป่าจนทำให้พื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารของชุมชนเสื่อมโทรมลง น้ำในลำห้วยบริเวณน้ำตกแห้งขอด ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตของชุมชนเป็นอย่างมาก

ภาพ 39 กิจกรรมนันทนาการก่อนการเรียนรู้

ภาพ 40 การเรียนรู้บริเวณป่าเพื่อชีวิต

1.4) ป่าซับน้ำ เป็นการเรียนรู้ระบบนิเวศลุ่มน้ำที่เกิดจากการอนุรักษ์พื้นที่ชุ่มน้ำ โดยพื้นที่ที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของชุมชน เนื้อที่ประมาณ 100 ไร่ ประกอบด้วยพรรณไม้หลากหลายชนิด เช่น กล้วยป่า ดีหมี เตย หวาย เป็นต้น ป่าซับน้ำเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่มีตาน้ำบรือยผลิตน้ำที่ไหลลงให้ชุมชนป่าสักงามและชุมชนด้านล่างได้ใช้ประโยชน์

1.5) วัดร้าง เป็นการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ชุมชน จากการสำรวจของชุมชนบ้านป่าสักงาม พบว่าในพื้นที่ป่าของชุมชนมีวัดร้างรวมกันทั้งสิ้นประมาณ 11 แห่ง จุดเรียนรู้ที่ชุมชนได้ใช้เป็นสื่อในการทำกิจกรรมค่ายสิ่งแวดล้อมศึกษาคือ วัดข้าวห้วยเตา เนื่องจากมีสภาพที่มีฐานและโครงสร้างที่บ่งชี้ให้เห็นถึงลักษณะที่เป็นพื้นที่วัดได้อย่างชัดเจนอยู่ คือมีลักษณะฐานและองค์พระธาตุ และมีเศษกระเบื้องแตกกระจัดกระจายอยู่เต็มพื้นที่

1.6) กาดผี เป็นการเรียนรู้ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติในพื้นที่ป่าเต็งรัง ที่พื้นดินมีลักษณะเป็นดินสีแดง โลงไม้มีคันไม้และใบไม้ในพื้นที่เลย จากความเชื่อของชาวบ้าน เชื่อว่าเป็นพื้นที่ที่ผีมาค้างคาก(ตลาด)ขายของในเวลากลางคืน เลขทำให้พื้นที่เหล่านั้นเป็น โลง

1.7) ถ้ำหลวง เป็นการเรียนรู้ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ วิถีชีวิตชุมชนที่ได้เกี่ยวข้องกับถ้ำหลวง นับแต่ใช้เป็นที่พักหลบฝนของฝูงช้างที่ชุมชนนำมาชักลากไม้ในอดีต ใช้เป็นที่หลบภัยในเวลาที่ชุมชนได้ขึ้นข่าวเกี่ยวกับยานอวกาศหรือที่ชุมชนเรียกว่า สกายแล็บ (Sky Lab) จะตกบนพื้นโลก รวมถึงปัจจุบันที่ชุมชนได้เข้าไปฟังฟังในการเก็บหามูลค้างคาวในการนำมาใช้ในการบำรุงดินและพืชผลทางการเกษตรของชุมชน นอกจากนี้ยังเป็นสื่อที่ให้เห็นถึงความไม่เข้าใจในการพัฒนาจนก่อให้เกิดผลเสียต่อทรัพยากรธรรมชาติ เช่น จากคำบอกเล่าของนายสมศักดิ์ เกตุพรม นายวันชัย บันใจ นายคำปิง คงดี กรณีมีพระพุทธรูปได้เข้ามาจำพรรษาในถ้ำหลวงแล้วได้นำชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่น ๆ มาพัฒนาให้เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม โดยมีการตัดหินงอก หินย้อยในบริเวณถ้ำออก และมีการขีดเขียนบริเวณผนังถ้ำ ซึ่งในต่อมาชุมชนได้รับรู้ก็มีการขับไล่ให้ออกไปจากชุมชน เป็นต้น

1.8) แปลงปลูกไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 ประการ เป็นการเรียนรู้วิธีการในการอนุรักษ์พื้นที่ตามแนวพระราชดำริ ซึ่งพื้นที่มีลักษณะเป็นป่าดิบแล้ง ลักษณะไม้เด่นในพื้นที่ เช่น มะแฟน ผักหวานป่า หวาย เป็นต้น เป็นพื้นที่ชุมชนดำเนินกิจกรรมการปลูกหวายเสริม ตั้งแต่ปีพ.ศ. 2542 เป็นต้นมา พื้นที่มีลักษณะที่เป็นที่ชุ่มชื้นหวายสามารถขึ้นได้ดีและในปัจจุบันหวายที่ปลูกไว้ชุมชนสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้แล้ว สะท้อนให้เห็นถึงการฟื้นฟูพื้นที่ป่าด้วยการปลูกไม้ 3 อย่างประโยชน์ 4 ประการจนมีความชุ่มชื้นและสามารถเอื้อต่อวิถีชีวิตชุมชนได้

1.9) ห้องสมุดเด็กและเยาวชนบ้านป่าสักงาม เริ่มดำเนินการในเดือน กรกฎาคม ปี พ.ศ. 2547 เกิดขึ้นจากการดูงานการจัดการห้องสมุดเด็ก ของสมาคมไทสร้างสรรค์ ที่จังหวัดขอนแก่น ของนายมณฑิธร บุญช้างเผือกและแกนนำชุมชน จนทำให้เกิดแรงบันดาลใจที่อยากจะมาทำกิจกรรมห้องสมุดในพื้นที่ชุมชน เนื่องจากในขณะนั้นเด็กและ

เยาวชนบ้านป่าสักงามประสบปัญหาในการเรียนรู้ การเรียนการสอนของครูทำได้จำกัดด้วยเหตุปัจจัยด้านพื้นที่ที่เดินทางเข้า – ออก ลำบาก นอกจากนี้ชุมชนยังมีปัญหาขาดพื้นที่ในการทำกิจกรรมของเด็กและเยาวชน จากการบอกเล่าของนายมนต์เกียรติ พบว่า “ในขณะนั้นลูกชายเรียนอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 แล้ว ยังไม่สามารถอ่านออกเขียนได้เลย พื้นที่ทำกิจกรรมของเด็กและเยาวชนในหมู่บ้านก็น้อยทำให้เด็ก ๆ รวมกันมั่วสุมในทางที่ไม่ดี ไม่มีผู้ใหญ่เข้ามากำกับดูแล จึงเห็นเป็นปัญหาที่จะต้องเข้ามาช่วยกันแก้ไขโดยด่วน” จากความคิดเหล่านี้ทำให้เกิดการชักชวนเยาวชนและผู้ปกครองที่สนใจ ร่วมกันเสาะหาเศษไม้ขอนนอนไพรและร่วมกันขุดดินสร้างห้องสมุดเด็กขึ้นมาเป็นเบื้องต้น โดยนายมนต์เกียรติได้บริจาคพื้นที่บ้านของตนเองเพื่อใช้ในการก่อสร้าง และได้รับการสนับสนุนวัสดุอุปกรณ์จากฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ และสมาคมไทสร้างสรรค์ได้ร่วมบริจาคหนังสือสำหรับเด็กและเยาวชน จำนวน 1,015 เล่ม เป็นทุนเริ่มต้นในการดำเนินกิจกรรม โดยการทำกิจกรรมของห้องสมุดเด็กจากการที่ผู้ศึกษาวิจัยได้ทำการสังเกตแบบมีส่วนร่วม พบว่า นอกจากกลุ่มเยาวชนจะได้เข้ามาใช้ประโยชน์แล้ว ยังเป็นศูนย์รวมในการทำกิจกรรมของกลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มแม่บ้านและเป็นสถานที่รวบรวมข้อมูลชุมชนอีกด้วย โดยห้องสมุดเด็กมีการดำเนินกิจกรรมที่หลากหลายโดยที่ผ่านมามีการทำกิจกรรม เช่น การร่วมพัฒนาชุมชน ตำรวจรักษาในหมู่บ้าน การเดินป่าศึกษาพืชสมุนไพร ศึกษาพันธุ์กล้วยไม้ กลุ่มออมทรัพย์เยาวชนบ้านป่าสักงาม แคนน้ำค่ายสิ่งแวดล้อมศึกษาในชุมชนและนอกชุมชน การศึกษาการเลี้ยงผึ้งป่า การรวมกลุ่มออกกำลังกาย การร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์ เช่น การบวชป่า การปลูกต้นไม้ การสร้างฝายต้นน้ำลำธาร การช่วยผู้ใหญ่ดับไฟป่า เป็นต้น ซึ่งส่งผลให้เยาวชนได้เรียนรู้ในการอ่านหนังสือ เรื่องภายในชุมชนของตนเอง รวมทั้งเป็นการปลูกฝังให้เยาวชนมีความรักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติภายในชุมชนอีกทางหนึ่ง

1.10) กิจกรรมจักสานกลุ่มผู้สูงอายุ เป็นการเรียนรู้การใช้ประโยชน์จากความหลากหลายของทรัพยากรป่าไม้ โดยการรวมกลุ่มของผู้สูงอายุ เพื่อทำอาชีพเสริมรายได้ในครัวเรือน นำโดยนายจันทน์ บัวโพธิ์จิตต์ ซึ่งเป็นการนำไม้ล้มขนอนนอกไพรและนำหวายมาจักสานเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เช่น ที่ใส่ขวดไวน์ ตะกร้า แก้วน้ำ ฝักมิด รวมถึงการเก็บสมุนไพร มาแปรรูปและจำหน่าย ซึ่งเป็นการบ่งชี้ถึงวิถีชีวิตของชุมชนที่ได้พึ่งพิงความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรจนสามารถสร้างเป็นอาชีพเสริมรายได้

1.11) วัดบ้านป่าสักงาม เป็นจุดศึกษาถึงประวัติศาสตร์ชุมชน โดยการเข้าไปสักการะพระสิงห์สาม อายุประมาณ 700 ปี เป็นพระประจำหมู่บ้านป่าสักงามค้นพบโดยในปี พ.ศ. 2517 โดยพ่ออิน บรรใจ ซึ่งต่อมาได้นำมาประดิษฐาน ณ วัดบ้านป่าสักงาม

แห่งนี้ เป็นศูนย์รวมทางจิตใจของคนบ้านป่าสักงาม และให้ผู้เข้ามาศึกษาดูงาน รวมทั้งเยาวชนได้เรียนรู้ถึงประวัติศาสตร์อันยาวนานของชุมชน

1.12) แผ่นดินหวัด เป็นการเรียนรู้ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ซึ่งแผ่นดินมีการยุบ-ยกตัว เป็นระยะทางยาวประมาณ 4-5 กิโลเมตร ใช้เป็นจุดชมวิวและหอศึกษาเรือนยอดพรรณไม้ทางธรรมชาติได้ด้วย

จากการร่วมและพูดคุยแลกเปลี่ยนและจับประเด็นภายในเวทีการเสวนาของชุมชน ในการดำเนินกิจกรรมค่ายสิ่งแวดล้อมศึกษาของชุมชนบ้านป่าสักงามตั้งแต่ปี พ.ศ. 2546 เป็นต้นมา พบว่า ลักษณะภูมิคุ้มกันทางด้านทรัพยากรป่าไม้ที่มาจากการดำเนินกิจกรรมค่ายสิ่งแวดล้อมศึกษา ประกอบด้วย 2 ประเด็น คือ

ก) ลักษณะความสัมพันธ์ของชุมชนกับป่าไม้ที่เปลี่ยนไปในเชิงบวก แต่เดิมวิถีชีวิตคนบ้านป่าสักงามเมื่อย้อนอดีตในระยะเวลา 20 ปีที่ผ่านมา มีลักษณะความสัมพันธ์ในเชิงลบกับทรัพยากรป่าไม้เป็นอย่างยิ่ง เนื่องจากการประกอบอาชีพของชุมชนในสมัยนั้นได้มีการตัดไม้เถื่อนขายทั้งชุมชน การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ เป็นไปในลักษณะการตัดเอาเนื้อไม้มาแปรรูปจำหน่าย ซึ่งผลที่เกิดขึ้นในเวลาต่อมา น้ำในลำห้วยแห้งลง ชุมชนเกิดความขาดแคลนน้ำอุปโภคและบริโภคอย่างหนักในปี พ.ศ. 2538 จนต้องเดินทางออกไปซื้อน้ำที่อำเภอแม่แตงซึ่งอยู่ห่างจากตัวชุมชนประมาณ 40 กิโลเมตร ส่งผลให้วิถีชีวิตลำบากเป็นอย่างยิ่ง การจัดกิจกรรมค่ายสิ่งแวดล้อมศึกษาเป็นอีกลักษณะหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะความสัมพันธ์ของชุมชนกับทรัพยากรป่าไม้ที่เป็นไปในเชิงบวก เป็นการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ในการ จัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ แหล่งท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ แหล่งสร้างอาชีพเสริมรายได้ เช่น การจักสานหวาย หน่อไม้อัดป๊อป ปุยใบไม้ธรรมชาติ ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้เป็นกิจกรรมที่ใช้ประโยชน์จากการดำเนินกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ของชุมชนอยู่เดิมแล้ว

ข) เป็นการปลูกฝังเยาวชนให้ตระหนัก รักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน การที่เยาวชนได้สัมผัสกิจกรรมการเรียนรู้ต่างๆ สะท้อนให้เห็นว่าทรัพยากรธรรมชาติมีความเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชุมชนอย่างแยกไม่ออก ทั้งเป็นแหล่งผลิตน้ำ แหล่งอาหาร แหล่งผลิตอากาศที่ดี การดำเนินกิจกรรมที่สอดคล้องกับทรัพยากรในท้องถิ่น ส่งผลให้เยาวชนได้เรียนรู้ที่จะเชื่อมโยงและเห็นถึงความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้

2) กิจกรรมการสืบชาติป่าไม้สายน้ำห้วยคัง ชุมชนบ้านป่าสักงาม ร่วมกับฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ สยามภูมินิเวศพัฒนาอย่างยั่งยืน เครือข่ายอนุรักษ์ป่าขุนน้ำแม่กวง และองค์กรชุมชนในพื้นที่ได้มีการร่วมจัดงาน “สืบชาติป่าไม้

สาขาน้ำห้วยคัง เฉลิมพระเกียรติพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระชนมายุ 80 พรรษา ปี พ.ศ. 2550 และทำบุญฉลองโล่พระราชทานรางวัล “ชุมชนอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ” ในวันอาทิตย์ ที่ 25 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2550 ในบริเวณหน้าถ้ำหลวงของหมู่บ้าน ประกอบด้วยกิจกรรมหลัก 2 กิจกรรม คือ

2.1) พิธีกรรมสืบชาติป่าไม้สาขาน้ำห้วยคัง เป็นกิจกรรมที่มีการผสมผสานความเชื่อทางศาสนาพราหมณ์และศาสนาพุทธเข้าด้วยกัน โดยเริ่มที่ปู่จารย์ (ผู้ประกอบพิธีทางพราหมณ์) ดำเนินการบูชาทั่วทั้งสี่ อานโองการอัญเชิญเทวดาฟ้าดิน(ภาพ 41)มาร่วมรับรู้และรับของเช่น ไข่ในการจัดกิจกรรมในครั้งนี้ เพื่อให้เทวดาช่วยคุ้มครองงานให้ดำเนินไปอย่างราบรื่นไม่มีอุปสรรค ตามความเชื่อของชุมชน จากนั้น มีการทำพิธีถวายสังฆทาน ทอดผ้าป่ากองทุนอนุรักษ์ลุ่มน้ำห้วยคังบ้านป่าสักงาม(ภาพ 42) พระสงฆ์สวดมนต์ให้พร สวดสืบชาติ(ภาพ 43) ปู่จารย์ทำการกรวดน้ำและสวดแผ่เมตตา เสร็จแล้วพระสงฆ์และผู้ร่วมงาน ก็ดำเนินการร่วมพิธีบวชป่า(ภาพ 44) โดยผู้ร่วมงานจะนำผ้าเหลืองที่ผ่านพิธีกรรมมามัดต้นไม้ในบริเวณนั้นที่ตนเองอยากจะบวช เมื่อเสร็จกิจกรรมก็มีการถวายเพลพระและชุมชนรับประทานข้าวห่อใบตองที่ชุมชนนำมาบริจาคร่วมกัน

2.2) กิจกรรมเวทีเสวนา(ภาพ 45 และภาพ 46) เป็นกิจกรรมที่มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ปัญหา และแนวทางการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ร่วมกัน กิจกรรมการเสวนามีเครือข่ายชุมชนและหน่วยงานองค์กรต่าง ๆ เข้าร่วมประมาณ 70 คน ประกอบด้วยแกนนำชุมชนบ้านป่าสักงาม เครือข่ายอนุรักษ์ป่าขุนน้ำแม่กวัง เครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำจาง จังหวัดลำปาง กลุ่มแกนนำลุ่มน้ำซอด ตำบลโหล่งซอด อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ เครือข่ายชุมชนแห่งการเรียนรู้อย่างยั่งยืน จังหวัดลำพูน ตัวแทนบริษัทปูนซีเมนต์ไทย (ลำปาง) ฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ผู้อำนวยการสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 16 จังหวัดเชียงใหม่ นายกและสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลลงเหนือ เป็นต้น

ภาพ 41 พิธีอ่านโองการอัญเชิญเทวดา

ภาพ 42 ทอดผ้าป่ากองทุนอนุรักษ์น้ำห้วยคัง

ภาพ 43 พิธีสืบทอดตำนานน้ำห้วยคัง

ภาพ 44 กิจกรรมการบวชป่า

ภาพ 45 เวทีเสวนาระหว่างเครือข่ายลุ่มน้ำ

ภาพ 46 การจับมือเป็นพันธมิตรในการอนุรักษ์

ผลของเวทีแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ สรุปได้ดังนี้

- ผลกระทบจากความเสื่อมโทรม ความแห้งแล้งตามธรรมชาติที่มีต่อวิถีชีวิต ทั้งด้านการพึ่งพิงของป่า การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรดิน น้ำ ซึ่งไม่สามารถที่จะใช้ประโยชน์ได้ดั้งเดิม เป็นบทเรียนให้ชุมชนได้เกิดความตระหนักถึงปัญหา และความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นกับวิถีชุมชน

- ค้นแบบ หรือรูปแบบแห่งความสำเร็จของชุมชนในฐานะแหล่งเรียนรู้ หรือเป็นตัวอย่างของการพัฒนา มีความสำคัญต่อการเป็นเครือข่ายในการเรียนรู้ ค้นหาความจริง เพื่อเป็นแนวทางให้ชุมชนอื่น ๆ ได้เรียนรู้หรือเป็นการกระตุ้นให้ชุมชนอื่น ๆ เกิดความตระหนักในคุณค่าทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น

- การพัฒนา พื้นฟูนิเวศลุ่มน้ำ จะสามารถดำเนินการได้อย่างเป็นระบบ ขึ้นอยู่กับกระบวนการที่จะสร้างพลังชุมชนให้เกิด “การระเบิดจากภายใน”หรือ“ต้องปลูกป่าในใจคน”เสียก่อน การดำเนินงานจึงจะเกิดประสิทธิภาพได้ กระบวนการมีความสำคัญมากกว่าวิธีการ วิธีการอาจทำให้กิจกรรมเสร็จสิ้นได้แต่อาจไม่ยั่งยืน แต่กระบวนการจะทำให้กิจกรรมสามารถเกิดขึ้นได้อย่างมีคุณค่า มีส่วนร่วมและมีความยั่งยืน

- ชุมชนป่าสักงามเสนอให้ป่าของชุมชนเป็น “ป่าเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” เพื่อประกาศเกียรติคุณถวายเป็นราชสักการะ

- องค์ประชุมเสวนาได้มีมติร่วมกันประกาศปฏิญญา 25 กุมภาพันธ์ 2550 “ประสานความร่วมมือเครือข่ายชุมชนเพื่อการฟื้นฟู พัฒนา และอนุรักษ์นิเวศลุ่มน้ำ” และร่วมกันถ่ายภาพต่อหน้าพระบรมฉายาลักษณ์เป็นพยานในการประกาศปฏิญญาร่วมกัน และนัดหมายที่จะมาเยี่ยมเยือนให้กำลังใจและร่วมเรียนรู้กับเครือข่ายลุ่มน้ำแม่ขอคในเดือนเมษายน 2550 โดยเครือข่ายลุ่มน้ำขอคจะมีหนังสือประสานแจ้งเชิญเครือข่ายต่าง ๆ

จากการดำเนินกิจกรรมสืบชาดาป่าไม้สายน้ำห้วยคังและฉลองโล่พระราชทานรางวัล “ชุมชนอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ” สามารถสรุปลักษณะที่เป็นภูมิคุ้มกันทางด้านทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนบ้านป่าสักงาม ได้ 4 ประเด็น คือ

ก) การใช้ประเพณีความเชื่อในการอนุรักษ์ เป็นการใช่วิถีกรรมทางศาสนาผสมกับความเชื่อในท้องถิ่นเพื่อให้เกิดการอนุรักษ์และป้องกันรักษาป่าในบริเวณนั้น การจัดกิจกรรมการบวชป่าและสืบชาดา แสดงให้เห็นฐานคิดอันลึกซึ้งถึงวิถีชีวิตชุมชนที่ยังผูกพันอย่างแน่นแฟ้น กับความเชื่อทางพุทธศาสนา โดยอาศัยการบวชป่าเพื่อเป็นกุศโลบายในการอนุรักษ์ โดยชุมชนชาวพุทธมีความเชื่อว่าสิ่งใด ๆ ที่ได้ผ่านการบวชแล้วก็จะมีสถานะเสมือนพระภิกษุสงฆ์

รูปหนึ่งนั่นเอง ดังนั้นการบวชต้นไม้เมื่อบวชก็เชื่อว่าต้นไม้ที่ได้ผ่านการบวชและได้มีสถานะเหมือนพระ ผู้ใดเข้าไปตัดฟันทำลายถือว่าเป็นบาปและต้องมีอันเป็นไป การผูกผ้าเหลืองไว้ตามต้นไม้รอบป่าจึงเสมือนการประกาศเขตอนุรักษ์ไปภายในตัวด้วย

ข) การใช้กระบวนการทางสังคม ในการดำเนินกิจกรรมการบวชป่าสืบชาตาสายน้ำห้วยคังและคลองโล่พระราชทานนั้น ในกระบวนการดำเนินงานมีลักษณะคล้าย ๆ ระบบหัววัดในการทำกิจกรรมงานบุญต่าง ๆ ผู้จัดงานจะต้องดำเนินการเชิญผู้นำในแต่ละชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องมาร่วมกิจกรรม เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้านและแกนนำหมู่บ้านในเขตตำบลหลวงเหนือ อำเภอคอกยสะเกิด ผู้นำชุมชนตำบลโหล่งขอด อำเภอพร้าว ผู้นำชุมชนตำบลแม่หอพระ อำเภอแม่แตง ที่อาศัยอยู่ล้อมรอบพื้นที่ป่าของชุมชน เพื่อเป็นเกียรติและรับทราบถึงเจตนารมณ์ของชุมชนในการตั้งใจที่จะดำเนินกิจกรรมด้านการอนุรักษ์และประกาศเขตอนุรักษ์ของชุมชน จากกระบวนการการทำพิธีบวชป่าสืบชาตาสายน้ำห้วยคังจึงเป็นการประกาศเขตและกิจกรรมการอนุรักษ์โดยอิงอาศัย กติกาทางสังคม ซึ่งถ้าเราจะมองในกระบวนการของชุมชนแล้ว การที่ผู้นำชุมชนที่อยู่รอบข้างบ้านป่าสักงาม ได้เข้าร่วมกิจกรรมและได้รับทราบถึงเจตนารมณ์ และผู้นำชุมชนเหล่านั้นก็จะนำสิ่งที่ได้รับรู้ไปกระจายข่าวภายในชุมชนของตนเองเพื่อบอกสมาชิกในชุมชนในข้อห้าม สิ่งที่ต้องระมัดระวังในการเข้าไปใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าบ้านป่าสักงามไปโดยอัตโนมัติ เป็นการประกาศกฎโดยไม่ประกาศเป็นลายลักษณ์อักษร แต่ใช้กลไกทางสังคมเป็นตัวบอกเอง

ค) การสร้างเครือข่ายพันธมิตรด้านการอนุรักษ์ การจัดกิจกรรมนอกจากจะเป็นการดำเนินกิจกรรมทางความเชื่อทางศาสนาแล้ว ยังมีกลุ่มชุมชนที่มีจิตใจในการอนุรักษ์เฉกเช่นเดียวกันเข้าร่วมกิจกรรม เพื่อเป็นกำลังใจและแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ร่วมกับชุมชนอีกด้วย อาทิเช่น เครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ป่าขุนน้ำแม่กวัง ผู้นำชุมชนลุ่มน้ำขอด เครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำจาง เป็นต้น เป็นการเชื่อมโยงกิจกรรมอนุรักษ์กันระหว่างชุมชนเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการทำกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้

ง) การปลูกสร้างจิตสำนึกให้กับเยาวชน โดยเยาวชนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการรวบรวมรายชื่อพันธุ์พืช และแสดงกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมภายในงาน ทั้งนี้การที่เยาวชนได้มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ยังถือได้ว่าเป็นการกล่อมเกลาเยาวชนให้เกิดความรักและหวงแหนทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน โดยผ่านการปฏิบัติจริง การมองเห็น การสัมผัส

1.6 ระบบสิทธิทำกินรวมในการใช้ประโยชน์ที่ดิน

1.6.1 กระบวนการศึกษาข้อมูลชุมชน ในการดำเนินการโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มีพระราชดำริให้หาแนวทางในการจัดสรรที่ดินทำกินให้ราษฎรตามความเหมาะสม และในปี พ.ศ. 2542 โครงการฯ ได้มอบหมายให้ภารกิจให้นักวิชาการจากฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นผู้ดำเนินการ โดยได้กระบวนการเรียนรู้ในการจัดการที่ดินทำกิน (ภาพ 47) เน้นให้ชุมชนได้มีส่วนร่วมและหาแนวทางอย่างเป็นเหตุเป็นผล ในเบื้องต้นได้จัดเวทีชุมชนเพื่อสรรหาแกนนำในการพัฒนาชุมชน และสามารถสรรหาแกนนำ ได้จำนวน 10 คน คือ นายคำปิง ควงดี นายชูศักดิ์ ปันใจ นายสุนทร บันใจ นายนิวัฒน์ อุ่มนาง นายสมศักดิ์ เกตุพรม นายวันชัย บันใจ นายต่อมแก้ว อินแก้ว นายมณเฑียร บุญช้างเผือก นายสมคิด บัวแผ่น และนายประพันธ์ บัวหลง

และได้จัดเวทีเพื่อประชุมหารือ หาแนวทาง วิธีการในการดำเนินการพื้นที่ทำกิน ด้วยการเก็บรวบรวมข้อมูลชุมชน และกำหนดการพบปะหารือ นำข้อมูลมาสรุปผลทุกๆ วันพุธ ณ บ้านผู้ใหญ่บ้าน โดยให้กลุ่มแกนนำรวบรวมข้อมูลชุมชน แกนนำ 1 คน รับผิดชอบการเก็บข้อมูล 10 หลังคาเรือน ข้อมูลที่รวบรวมได้แก่ จำนวนครัวเรือน สมาชิก อายุ การศึกษา อาชีพ ลักษณะที่อยู่อาศัย พื้นที่ทำกิน ความต้องการที่ดินทำกิน เป็นต้น โดยนักวิชาการทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยในการวิเคราะห์ข้อมูล เป็นการประเมินศักยภาพชุมชน และกำหนดคุณสมบัติของผู้ทำกินในที่ดินใหม่ที่ต้องการ

1.6.2 กระบวนการวิเคราะห์พื้นที่ จากการสำรวจประเมินประสิทธิภาพที่ดินเพื่อการพัฒนาและจัดการเพื่อใช้ประโยชน์ทำกินเสริมสร้างรายได้ชุมชน กลุ่มอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นตัวแทนชุมชนร่วมกับคณะทำงานโครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ดำเนินการสำรวจพื้นที่ที่เหมาะสมกับการดำเนินการได้ 3 จุด คือ

1) บริเวณทุ่งป่าแหม เป็นที่นาเดิมของชุมชน ปัจจุบันเป็นทุ่งหญ้า ซึ่งอยู่ทางด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือของชุมชน มีข้อดีคือเป็นที่ราบ แต่ข้อเสียคือไม่มีแหล่งน้ำเพียงพอ อยู่ห่างจากชุมชน การเดินทางต้องใช้เวลามาก

2) บริเวณป่าทางด้านทิศเหนือของหมู่บ้าน มีเนื้อที่ประมาณ 200 ไร่ เป็นป่าที่ผ่านการใช้ประโยชน์มาก่อนและได้กลายสภาพเป็นป่าชั้น 2 ซึ่งมีต้นไม้ขึ้นปกคลุมหนาแน่นมาก อีกทั้งยังเป็นแหล่งหาเห็ดและของป่าที่สำคัญของหมู่บ้าน ถ้าจะใช้พื้นที่ตรงนี้

จะต้องมีการล้มต้นไม้จำนวนมาก รวมทั้งต้องมีการพัฒนาให้ดินสามารถใช้ประโยชน์ได้และจะต้องมีการพัฒนาด้านแหล่งน้ำ

3) บริเวณพื้นที่ห้วยคัง(ภาพ 48) อยู่ทิศตะวันออกของลำห้วย เนื้อที่ประมาณ 170 ไร่ เป็นพื้นที่ที่โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้ขอคืนจากนายทุนที่เข้ามาครอบครองในพื้นที่อยู่ก่อนแล้ว

ภาพ 47 การศึกษาข้อมูลชุมชนปี พ.ศ. 2542

ภาพ 48 ที่ดินบริเวณห้วยคัง

1.6.3 การคัดเลือกที่ทำกิน จากการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ความเป็นไปได้ ตามเหตุผลและความจำเป็นแล้ว แกนนำชุมชนได้คัดเลือกพื้นที่บริเวณห้วยคัง โดยสามารถสรุปหลักเกณฑ์ในการคัดเลือกพื้นที่คือ

- 1) ขนาดพื้นที่ควรมีปริมาณที่เพียงพอแก่การพัฒนาเพื่อทำกินตอบสนองความต้องการของชุมชนได้
- 2) ระยะเวลาของชุมชนหรือที่ตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัย ไม่ควรที่จะอยู่ห่างไกลบ้านเรือนมากนักซึ่งจะส่งผลถึงการเดินทางไปดูแลเอาใจใส่พืชผลและรวมทั้งอาจจะสูญเสียค่าใช้จ่ายเชื้อเพลิงรถยนต์ในการเดินทางมากขึ้นอันจะทำให้เกิดรายจ่ายที่เป็นต้นทุนสูงขึ้น
- 3) ความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำและความเป็นไปได้ในการพัฒนาแหล่งน้ำที่จะนำมาใช้ประโยชน์ในการเพาะปลูกได้
- 4) คุณสมบัติของดินและความอุดมสมบูรณ์ที่เหมาะสมต่อการเพาะปลูก
- 5) ผลกระทบที่จะก่อเกิดกับสภาพป่าไม้และทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมของชุมชนและสังคม

6) ความเป็นไปได้ในการส่งเสริมพัฒนาโดยการสืบทอด
ค่าใช้จ่ายต่ำสุด สามารถเข้าถึงพื้นที่ไม่ยากลำบากจนเกินไป

7) มีความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของชุมชนและสามารถ
ประสานประโยชน์ให้ก่อเกิดแผนงานรวมที่มีประสิทธิภาพ เอื้อปัจจัยสัมพันธ์เกี่ยวโยงกันได้อย่าง
ผสมผสานกลมกลืน เช่น แผนงานพัฒนาที่ดินทำกิน พื้นที่ทำกินอาจจะใช้เป็นส่วนหนึ่งของ
แผนงานส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนได้ในลักษณะที่มีการจัดการพื้นที่ได้อย่างเชื่อมโยงต่อกัน

1.6.4 กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดที่ดิน เมื่อคัดเลือกพื้นที่แล้ว
ชุมชนได้มีการร่วมกันในการแสวงหาวิธี แบ่งแปลง และจัดสรรที่ดิน โดยการจับฉลากพื้นที่ทำ
กินตามแปลงที่ได้แบ่งนั้น ซึ่งสมาชิกในชุมชนที่ผ่านหลักเกณฑ์ในการใช้ประโยชน์ที่ดิน และม
ความพร้อมในการใช้ประโยชน์ในพื้นที่จำนวน 78 ราย(ภาพ 49)

1.6.5 การใช้ประโยชน์ที่ดิน ในการใช้ประโยชน์ที่ดินทำกิน ชุมชนได้
กำหนดระเบียบกฎเกณฑ์ในการใช้ที่ดินทำกินได้ 9 ข้อคือ

- 1) ให้มีสิทธิทำกิน ไม่ให้เป็นกรรมสิทธิ์
- 2) ห้ามซื้อขาย
- 3) ห้ามทิ้งให้รกร้างว่างเปล่า คณะกรรมการมีสิทธิในการยึดคืน
- 4) ต้องเข้าทำกินอย่างจริงจังด้วยตนเองภายใน 3 เดือน
- 5) หากปล่อยละทิ้งเป็นเวลา 3 เดือน คณะกรรมการจะตัดเดือน
และต้องเร่งรัดเข้าทำกินภายใน 3 เดือนหลังจากได้รับคำเตือน
- 6) เป็นมรดกตกทอดถึงลูกหลาน
- 7) การใช้ประโยชน์ในที่ดินต้องทำอย่างน้อยร้อยละ 50 ของพื้นที่
- 8) พื้นที่ที่ยึดคืนให้นำมาใช้เป็นแปลงสาธิตหรือใช้ประโยชน์ตาม
ความเห็นของคณะกรรมการ
- 9) ให้ยึดถือระเบียบของคณะกรรมการเป็นหลักและเด็ดขาด

แผนผังที่ทำกินบ้านป่าสักงาม : แปลงหัวยั้ง

คำอธิบายแผนที่

- ▲ ศูนย์ประสานงาน โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง
- บริเวณพื้นที่ทำกิน
- == ถนน
- แม่น้ำ

ภาพ 49 พื้นที่สิทธิทำกินรวมบ้านป่าสักงาม
ที่มา : โครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ (2549)

จากพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในพิธีปิดการสัมมนา การเกษตรภาคเหนือ ณ สำนักงานเกษตรภาคเหนือ จังหวัดเชียงใหม่ วัน พฤหัสบดี ที่ 26 กุมภาพันธ์ 2524 ซึ่งได้มีแนวพระราชดำรัสที่เกี่ยวกับการจัดที่ดินป่าไม้ในรูปแบบโครงการ หมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ ดังมีรายละเอียดกล่าวในคู่มือโครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ ตามแนวพระราชดำริ เฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษา พระบรมราชินีนาถ(2548 : 3 – 5) ดังนี้

“หมู่บ้านป่าไม้(แผนใหม่)” ยังอยู่ในปกครองของกรมป่าไม้ ให้เขาทำด้วยความร่าเริงใจเพราะเขารู้ว่าตรงนั้นเขาทำได้ โดยไม่ถูกขับไล่ และก็ไม่ต้อง “ถูกปลุกดันไม้ไผ่” ในที่นาของตัวเอง (หน้า 45)

“หมู่บ้านป่าไม้(แผนใหม่)” คือทำที่ดินทำกินให้เขาแล้ว ก็หาทรัพยากรน้ำให้เขา ซึ่งไม่ยากนัก บางแห่งอาจจะต้องลงทุนมากหน่อย แต่ไม่ยากนัก หาได้ทั้งนั้น แม้ดินอาจจะไม่ค่อยดีนัก เราสามารถพัฒนาดินนั้นขึ้นมาด้วยราคาที่ถูกว่าที่จะต้องไปปลุกดันไม้ใหม่ในที่ชาวบ้านไปตัดแล้วต้องไล่พวกนั้น หรือจับใส่คุก แล้วต้องเอาข้าวมาเลี้ยงเขา อันนี้จะแพงกว่า ฉะนั้นถ้าตรงไหนสามารถที่จะทำกินได้ก็ให้เขาทำกิน สนับสนุนการปลูกบ้าน สนับสนุนสวัสดิการบ้าง (หน้า 47)

“สทก.” “สิทธิทำกิน” นี้ถ้าให้เป็นตัวบุคคล เขาก็เอาไปขาย จึงนึกว่าจะต้องทำให้เป็นของหมู่บ้าน หรือกลุ่มที่หมู่บ้าน เป็นหมู่บ้านสหกรณ์ มีหัวหน้า มีกรรมการ และก็มีองค์การหน่วยงานหนึ่ง หน่วยใด เข้าไปช่วย.....ให้กำหนดเขตหมู่บ้านนั้น ๆ เขตที่ทำกิน รวมทั้งเขตป่าไม้ใช้สอยด้วย ให้กำหนดอย่างนั้นให้อยู่ในควบคุม (หน้า 55)

“สทก.” นั้นขายไม่ได้ เพราะถ้าบุคคลใดไม่อยู่ที่นั่นก็ไม่มีสิทธิ์ ถ้าไม่ได้ทำกินก็ไม่มีสิทธิ์ทำกิน เรียกว่าเป็นสิทธิ์ของหมู่บ้านหรือกรรมการหมู่บ้าน ดังตัวขึ้นมาได้ ถ้ามีกฎหมายขึ้นมารองรับ ก็เป็นของหมู่บ้านสหกรณ์หรือกลุ่ม เขาก็เป็นเจ้าของร่วม และต่อไปกรรมการกลุ่มหรือกรรมการสหกรณ์นั้นก็จะทำใบจำลองจาก สทก. ของหมู่บ้านนั้นเป็นรายบุคคลให้คล้ายโฉนดหรือน.ส. 3 ให้แต่ละคนที่ทำกินตรงนั้น ๆ ทำแผนที่ให้ดูด้วย ครั้งแรก ยังคงเป็นป่าสงวนบริหารอยู่ในกฎเกณฑ์ของป่าสงวนและป่าไม้ไม่มีสิทธิ์ทำกินต่อไป เพื่อโครงการขยายดีขึ้นแล้ว หมายความว่าตรงไหนที่ทำนาได้ก็จำแนกออกมาเป็นที่นา ตรงไหนทำไร่ได้ก็จำแนกออกเป็นไร่ ตรงไหนที่ควรปลูกป่า 3 อย่าง ชนิดใดก็จำแนกเป็น “ป่า 3 อย่าง” ชนิดนั้น และส่วนไหนจะต้องเป็นที่ทำทรัพยากรน้ำ ซึ่งบางทีก็ต้องเข้าไปอยู่กับป่าสงวนเหมือนกัน คือ ทำเขื่อนอยู่ข้างนอกป่าสงวนแต่จะท่วมเข้าไปป่าสงวนก็ต้องถือว่าอยู่ในเขต สทก. เหมือนกัน (หน้า 57)

“หมู่บ้านป่าไม้(แผนใหม่)” ให้ประชาชนอยู่ได้ และในที่สุดก็เป็นการรักษาป่าไม้ ให้ดีเป็นการรักษาต้นน้ำลำธารให้ดี และทำให้เพิ่มที่ทำกิน ให้ประชาชนอยู่ดีกินดีตามเป้าหมาย (หน้า 65)

โดยสรุปจากแนวพระราชดำริ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เรื่องการจัดสรรที่ดิน ป่าไม้ ในโครงการหมู่บ้านป่าไม้ ก็คือ การจัดที่ดินทำกินให้กับราษฎรที่อาศัยอยู่ใกล้หรืออยู่ในพื้นที่ ป่าในรูปแบบ สิทธิทำกิน(สทก.)ในนามของหมู่บ้านหรือสหกรณ์ มิใช่ให้เป็นส่วนบุคคล โดยมีการ จัดในรูปคณะกรรมการดูแลร่วมกันระหว่างชุมชนกับหน่วยงานราชการ มีการทำแผนที่ที่ดินกับ พื้นที่ป่าที่ชัดเจน การวางแผนทำกิจกรรมร่วมกัน ทั้งนี้เพื่อป้องกันชาวบ้านนำที่ดินไปขายและสร้าง ความอยู่ดีกินดีให้กับราษฎรได้อยู่กับป่าได้อย่างเกื้อกูล ส่งผลให้ป่าอุดมสมบูรณ์ในเวลาต่อมา

ซึ่งแนวคิดนี้ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2550 : 83) ได้กล่าวถึงระบบกรรมสิทธิ์รวมของ หมู่บ้านที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันป่าที่สอดคล้องกับแนวพระราชดำริ โดยกล่าวว่า ระบบ กรรมสิทธิ์ในการถือครองที่ดินร่วมนั้น เป็นการกระจายทรัพยากรให้ทุกคนสามารถเข้าใช้ ประโยชน์ได้อย่างทั่วถึงกัน แต่ในปัจจุบันที่ดินได้กลายเป็นสมบัติส่วนตัวของกลุ่มคนเพียงน้อยนิด โดยเป้าหมายการถือที่ดิน มิใช่เพื่อทำการผลิต แต่การถือครองไว้สำหรับการเก็งกำไร ทำให้ ชาวบ้านต้องบุกเบิกป่าหรือตามนายทุนเข้าไปตัดไม้ทำลายป่าแล้วจับจองที่ดินในป่านั้นทำกิน การ เปิดป่าที่เรียกว่าเสื่อมโทรม ให้คนไร้ที่ทำกินได้ใช้ประโยชน์ แต่ด้วยการจัดการไม่ดีที่ดินเหล่านั้น สุกท้ายก็อยู่ในกรรมสิทธิ์ของผู้ที่มีที่ดินทำกินอยู่แล้ว ผู้ที่สูญเสียที่ดินทำกินต้องหาทางบุกเบิก ต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด ดังนั้นการมีที่ดินที่เป็นลักษณะสาธารณะสมบัตินั้นจะมีความมั่นคงกว่า สมบัติส่วนตัวที่เอาเข้าตลาดได้อย่างมาก ครอบงำที่ถูกหลอกลวงยังมีสิทธิ ย่อมเข้าถึงสมบัติสาธารณะ ได้ตลอดไป ไม่จำเป็นต้องสะสมสมบัติไว้อย่างมากมาย

ดังนั้น ระบบสิทธิทำกินรวม(สทก.รวม)ของชุมชนบ้านป่าสักงาม จึงเป็นระบบที่ ทุกคนเป็นเจ้าของโดยมีการใช้ประโยชน์และมีการจัดการร่วมกัน ไม่ถือว่าเป็นของผู้หนึ่งผู้ใด ซึ่ง สอดคล้องกับแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงมีพระราชดำรัสไว้ใน ปี พ.ศ. 2524 ซึ่งในการจัดสรรที่ทำกินในระบบสิทธิทำกินรวมของชุมชนบ้านป่าสักงามนั้น ส่งผลให้เกิด ฤกษ์ลักษณะสำคัญในการเป็นภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ 5 ประการ คือ

ก) สามารถแยกพื้นที่ป่าออกจากพื้นที่ทำกินของชุมชนได้อย่างสมบูรณ์ ชัดเจน มีการจัดทำแผนที่ที่ดินทำกินในแต่ละแปลง

ข) ลดแรงจูงใจในชุมชนที่จะบุกเบิกพื้นที่ป่าเพื่อทำที่ทำกินเพิ่ม เนื่องจาก ด้วยสมาชิกในบ้านป่าสักงามที่มีศักยภาพในการทำการเกษตรสามารถเข้าถึงทรัพยากรที่ดินได้ทุก คน

ค) เปรียบเสมือนพื้นที่สาธารณะสำหรับชุมชนป่าสักงามทุกคน ดังนั้น การบุกเบิกพื้นที่ที่ออกจากพื้นที่ทำกินจากแปลงที่สมาชิกคนใดทำกินอยู่นั้นมิสามารถกระทำได้หรือ กระทำได้ยาก เนื่องจากจะได้รับการตรวจสอบโดยชุมชนเองโดยอัตโนมัติ

ง) เป็นการจัดการระบบที่ดินทำกินให้มีลักษณะเป็นที่ดิน สาธารณประโยชน์ โดยมีชุมชนเป็นเจ้าของ แทนการจัดระบบการพัฒนาที่ดินให้เป็นกรรมสิทธิ์ หรือสิทธิของบุคคลเพียงบุคคลเดียว การเป็นของสาธารณะทำให้ทุกคนที่มีสิทธิตามกฎหมายกำหนด สามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ได้อย่างเท่าเทียมกัน การใช้ประโยชน์ที่ดินรวมนี้เป็นการป้องกันการ รุกล้ำพื้นที่ทำกินเข้าไปในพื้นที่ป่า โดยใช้กลไกทางสังคม โดยการทำกิจกรรมของแต่ละบุคคลใน พื้นที่ จะมีการตรวจสอบและควบคุมกันเองในชุมชน ผลที่ได้้นอกจากจะเป็นการจำกัดการขยาย พื้นที่ทำกินแล้วยังเป็นภูมิคุ้มกันที่มีให้เกิดการซื้อขายที่ดินกันขึ้น เป็นการป้องกันมิให้อิทธิพลของ ทุนที่เป็นกระแสหลักในขณะนี้สามารถเข้ามาครอบครองทรัพยากรในชุมชนได้

จ) เป็นกระบวนการคิดโดยการมองทรัพยากรที่ดินเป็นปัจจัยในการผลิต พืชผลทางการเกษตร มิได้มองเป็นสินค้าที่มีราคา ดังนั้นเมื่อที่ดินเป็นปัจจัยการผลิตก็ต้องให้ทุก คนสามารถเข้ามาใช้ประโยชน์ได้อย่างยุติธรรม

ลักษณะภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชน บ้านป่าสักงามทั้งหมดได้สะท้อนให้เห็นถึงการมีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนอย่าง สร้างสรรค์ ซึ่งลักษณะทั้ง 6 มีบทบาทในการป้องกันทรัพยากรป่าไม้ที่แตกต่างกันออกไป อีกทั้งยัง เป็นการพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียงดังมีเนื้อหาโดยสรุป ตามตาราง 14 ดังนี้

ตาราง 14 สรุปลักษณะภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนป่าสักงาม

ลักษณะภูมิคุ้มกัน	บทบาทในการป้องกันทรัพยากรป่าไม้	ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง
1. กฎระเบียบ	- การเป็นแนวปฏิบัติในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ร่วมกันโดยไม่ทำลาย - มีลักษณะการใช้การจัดการเชิงวัฒนธรรม โดยมุ่งเน้นความยืดหยุ่น เข้าร่วมร่วมแก้ปัญหาทรัพยากรป่าไม้ - ควบคุมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้อย่างเกินขอบเขตความสามารถที่จะทดแทนในระบบนิเวศได้	- คุณธรรมในการดำเนินการ และการแก้ไขปัญห การไม่มุ่งเน้นการใช้กฎระเบียบในเชิงอำนาจ แต่ใช้เชิงวัฒนธรรม ก่อนให้เกิดความสัมพันธ์อันดีระหว่างชุมชน - การรักษาระดับความพอประมาณในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้

ตาราง 14 (ต่อ)

ลักษณะภูมิคุ้มกัน	บทบาทในการป้องกันทรัพยากรป่าไม้	ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง
2. การศึกษาเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้	- เป็นฐานความรู้ในการปฏิบัติงานจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างถูกต้อง มีจุดมุ่งหมายร่วมกัน - ก่อให้เกิดการพัฒนาทักษะในการอนุรักษ์ฟื้นฟูและป้องกันทรัพยากรป่าไม้ - บทบาทในการปลูกฝังจิตสำนึกที่ดีต่อทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน	- ปัจจัยทางด้านความรู้ ที่เป็นพื้นฐานและส่วนประกอบในการ วิเคราะห์และพัฒนา การดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ - ปัจจัยทางด้านคุณธรรม โดยผ่านการกล่อมเกลาภายในชุมชน - หลักความเป็นเหตุเป็นผล ก่อให้เกิดการนำความรู้และวิชาการมาใช้อย่างรอบคอบระมัดระวัง
3. วัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ และภูมิปัญญาด้านทรัพยากรป่าไม้	- วัฒนธรรมการใช้ประโยชน์ป่าไม้ ก่อให้เกิดระเบียบและแบบแผนในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้เชิงอนุรักษ์และได้ประโยชน์สูงสุด - ความเชื่อเรื่องผีและจิต(อาถรรพ์) ส่งผลให้ เกิดการปกป้องทรัพยากรป่าไม้บางส่วนมิให้ถูกทำลาย และการเลือกใช้ทรัพยากรไม้ให้เหมาะกับการใช้งาน - บทบาทการประกอบอาชีพเสริมเชิงอนุรักษ์จากการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาเดิม เช่น การเลี้ยงผึ้ง ภูมิปัญญาการใช้ไม้ไผ่ ภูมิปัญญาการใช้ใบตอง ภูมิปัญญาด้านสมุนไพร เป็นต้น - การนำภูมิปัญญาด้านผายคั้นน้ำลำธารมาใช้ประโยชน์ในการฟื้นฟูพื้นที่คั้นน้ำลำธาร	- ภูมิปัญญาการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้สะท้อนความมีเหตุผล ในการใช้ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนในทางอนุรักษ์และได้ประโยชน์สูงสุด - ปัจจัยทางด้านคุณธรรมและจริยธรรมในวัฒนธรรม ความเชื่อการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ อย่างเคารพและนอบน้อม - ปัจจัยด้านความรู้ โดยรู้จักเลือกใช้ทรัพยากรให้เหมาะสมกับกิจกรรม รู้ความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับทรัพยากร

ตาราง 14 (ต่อ)

ลักษณะภูมิคุ้มกัน	บทบาทในการป้องกันทรัพยากรป่าไม้	ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง
4. ลักษณะการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้	- การนำทรัพยากรป่าไม้มาใช้ประโยชน์ในเชิงสร้างสรรค์ อาทิเช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การเป็นแหล่งเรียนรู้ หรือการเลี้ยงสัตว์ในป่า - เกิดความรู้ในการอนุรักษ์ที่แพร่หลายไปยังชุมชนอื่น ๆ จากกิจกรรมการศึกษาดูงาน - การร่วมสวดสวดคุณและป้องกันทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่จากการทำกิจกรรม การเรียนรู้การฟื้นฟูตามแนวพระราชดำริ การเลี้ยงสัตว์ในพื้นที่ป่า และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	- แนวพระราชดำริ “คนอยู่กับป่าได้อย่างเกื้อกูล” โดยชุมชนมีการดำเนินกิจกรรมและดำรงชีวิตอยู่ได้โดยไม่สร้างผลกระทบต่อทรัพยากรป่าไม้ - ปึงจัย ด้านความรู้ การศึกษาดูงาน ก่อให้เกิดการเผยแพร่ความรู้ให้แพร่หลาย - ปึงจัยทางด้านคุณธรรม ที่เกิดจากการรักและหวงแหนทรัพยากรภายในชุมชน
5. กิจกรรมการจัดการทรัพยากรป่าไม้	- พื้นที่ป่าเกิดการฟื้นตัวอย่างเป็นรูปธรรม โดยชี้วัดจากจำนวนห้วยแล้งในพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยคังลดลง ลำห้วยมีน้ำไหลตลอดปีมีเพิ่มขึ้น - การปลูกเสริมเพิ่มคุณค่าป่า ส่งผลให้เกิดการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ที่หลากหลาย เชื่อมโยงเศรษฐกิจชุมชน - บทบาทของชุมชนในการแจ้งข้อมูลข่าวสาร สะท้อนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการป้องกันป่า - มีระบบการป้องกันป่าในชุมชน ทั้งป้องกันไฟป่า การตัดไม้ และการเชื่อมโยงระหว่างชุมชนกับหน่วยงานภาครัฐ - กิจกรรมค่ายสิ่งแวดล้อมศึกษา	- การพัฒนาฐานทางทรัพยากรให้อุดมสมบูรณ์เอื้อต่อการดำรงชีวิตของชุมชนให้พอมีพอกิน - เป็นไปตามแนวคิดคนอยู่กับป่าได้อย่างเกื้อกูล - คุณธรรมในการสร้างจิตสำนึก สร้างความรักและหวงแหนทรัพยากรป่าไม้ ให้เยาวชนและชุมชนป่าสักงาม

ตาราง 14 (ต่อ)

ลักษณะภูมิคุ้มกัน	บทบาทในการป้องกันทรัพยากรป่าไม้	ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง
	สะท้อน ความสัมพันธ์เชิงบวกระหว่างชุมชนกับทรัพยากรและการสร้างความรู้ให้กับเยาวชนในการอนุรักษ์พื้นที่ดินน้ำลำธารและความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของตนเอง - กิจกรรมบวชป่าและฉลองโล่ เป็นการนำความเชื่อชุมชนมาประยุกต์ใช้ในการอนุรักษ์ การใช้กระบวนการทางสังคมในการประกาศเขตอนุรักษ์ การสร้างเครือข่ายอนุรักษ์และเป็นการปลูกจิตสำนึกให้กับชุมชนและเยาวชน	
6. ระบบสิทธิทำกินรวม	- เป็นกลไกในการแยกพื้นที่ป่ากับชุมชนอย่างชัดเจน - ป้องกันการบุกรุกป่าเพิ่มเพื่อขยายพื้นที่ทำกิน - เกิดการตรวจสอบการรุกป่าที่ดินโดยชุมชนร่วมกับเจ้าหน้าที่รัฐ - ป้องกันการเปลี่ยนมือในการถือครองที่ดินจากคนภายนอกชุมชน เนื่องจากเป็นที่ดินของส่วนกลางชุมชนที่สมาชิกในชุมชนเท่านั้นที่มีสิทธิ์ในการทำกิน ราษฎรไม่สามารถจำหน่ายได้ - เกิดการกระจายความเท่าเทียมในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรที่ดิน - เป็นการสร้างกระบวนการคิดเรื่องที่ดินเป็นปัจจัยในการผลิตพืชผลการเกษตร มีใช้สินค้าที่จำหน่ายได้	- ด้านความมีเหตุผล ในการใช้ประโยชน์ที่ดินเป็นปัจจัยการผลิตมีใช้สินค้า - ปัจจัยทางด้านความพอประมาณเพื่อนำไปสู่ความพอเพียง ส่งเสริมให้ราษฎรมีที่ทำกินของตนเอง โดยกำหนดพื้นที่ทำกินที่เหมาะสมกับแรงงานในครัวเรือน และมีการเอื้ออำนวยปัจจัยพื้นฐาน ด้านระบบน้ำ การบำรุงดิน จนสามารถพึ่งตัวเองได้

2. ลักษณะความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ป่าบ้านป่าสักงาม

ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติก่อให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพและความหลากหลายในพื้นที่ป่าไม้สำคัญอย่างยิ่งต่อการอยู่รอดของมวลมนุษยชาติ นอกจากจะเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่ตอบสนองต่อความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ในด้านปัจจัยสี่ คือ แหล่งอาหาร เครื่องนุ่งห่มเครื่องใช้สอย ที่อยู่อาศัยและยารักษาโรคแล้ว ในทางอ้อมยังมีการใช้เป็นแหล่งท่องเที่ยว อนุบาลพันธุ์สัตว์ นอกจากนี้ในทางนิเวศวิทยาป่าไม้ ลักษณะความหลากหลายทางชีวภาพในพื้นที่ป่าไม้ ยังเป็นสิ่งบ่งชี้ถึงบทบาทการทำหน้าที่ของแหล่งต้นน้ำลำธารและช่วยปกป้องหน้าดินมิให้ถูกทำลายลง อันเป็นบทบาทที่สำคัญที่แสดงให้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ป่าและเป็นลักษณะสำคัญของระบบภูมิคุ้มกันในพื้นที่ป่าไม้ ในการประเมินความหลากหลายทางชีวภาพด้านป่าไม้นั้นจะต่าง ๆ ของสิ่งมีชีวิตทั้งหมดในพื้นที่ป่ามีไข่มองแต่เพียงด้านทรัพยากรป่าไม้แต่เพียงด้านเดียว โดยความหลากหลายทางชีวภาพทางป่าไม้จะประกอบด้วย ความหลากหลายทางพันธุกรรม (Genetic diversity) ความหลากหลายของชนิดพันธุ์ (species diversity) และความหลากหลายด้านนิเวศป่าไม้ (Diversity of forest ecosystem) (เกรียงศักดิ์ ศรีเงินยวง 2548:56-60)

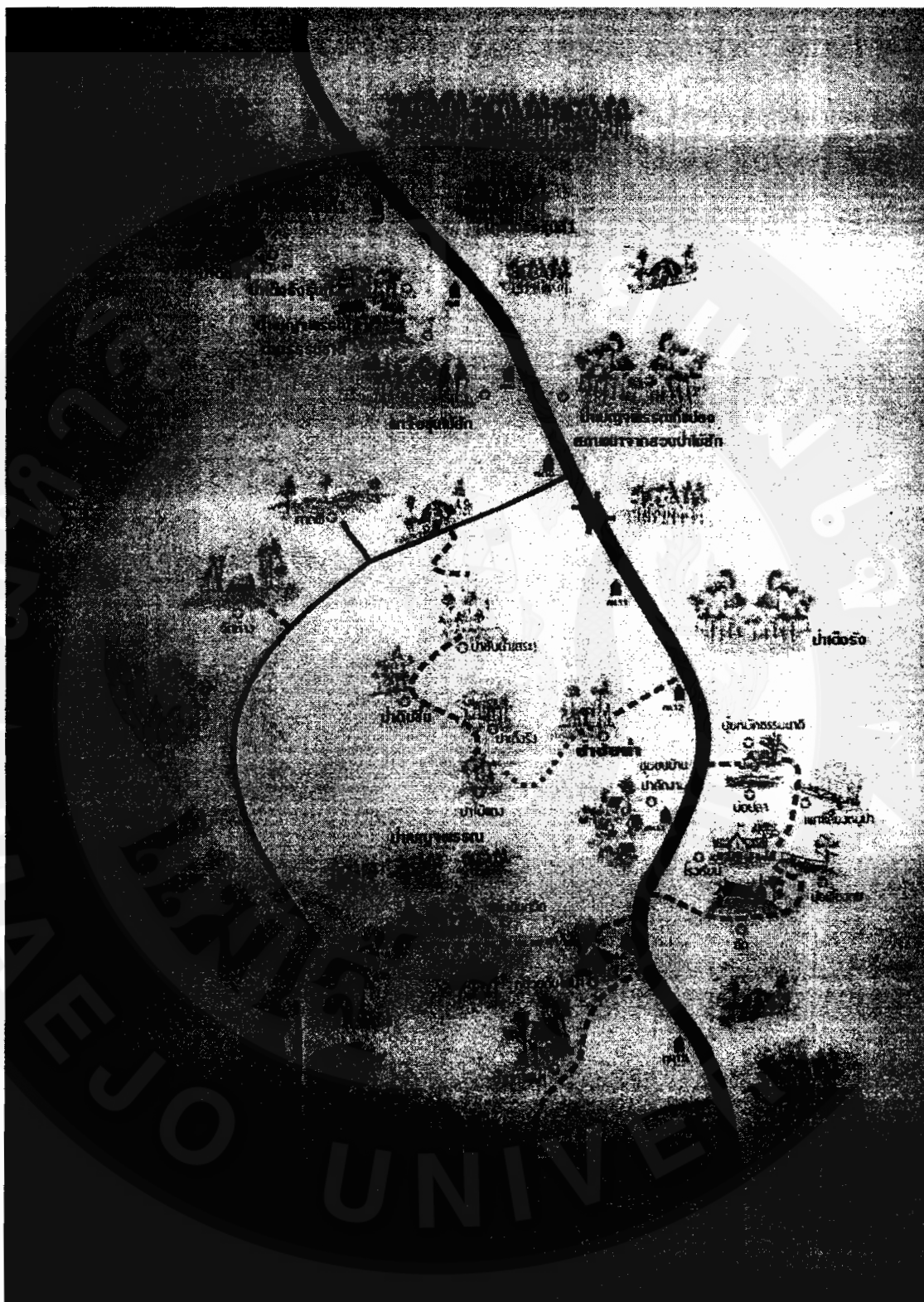
การศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพป่าไม้บ้านป่าสักงาม พบว่าในพื้นที่บ้านป่าสักงาม มีความหลากหลายทางชีวภาพที่สามารถประเมินได้ 2 ลักษณะ คือ ความหลากหลายของระบบนิเวศป่าไม้ (Diversity of forest ecosystem) และความหลากหลายของชนิดพรรณไม้และพันธุ์สัตว์ (species diversity) สรุปได้ดังนี้

2.1 ความหลากหลายของระบบนิเวศป่าไม้ (Diversity of forest ecosystem)

พื้นที่ป่าบ้านป่าสักงาม ประกอบด้วยป่าไม้ 2 ประเภท ได้แก่ ป่าไม้ไม่ผลัดใบ (Evergreen Forest) และป่าไม้ผลัดใบ (Deciduous Forest) ขึ้นผสมผสานกันในพื้นที่ ซึ่งประกอบด้วยป่า 4 ชนิด คือ (ภาพ 50)

2.1.1 ป่าดิบแล้ง (Dry evergreen forest) พบบริเวณหน้าถ้ำหลวงและป่าบริเวณเชิงเขาบางช่วง พรรณไม้ที่พบ คือ มะแฟน แหน อินทนิล เกล็ด โมกมัน เก้ม รกฟ้า หาด ชงโค มะขวิด พะยอม เกล็ด ปอหยาบ เป้าหมาย ไม้เหียง เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบต้นสักขึ้นปะปนกับไม้ในป่าดิบแล้งอีกด้วย

2.1.2 ป่าเบญจพรรณ (Mixed deciduous forest) พบว่า ในพื้นที่มีอยู่ 2 ลักษณะคือ พื้นที่แรกพื้นที่ป่าธรรมชาติ พรรณไม้เด่นที่พบในพื้นที่ป่าได้แก่ ไม้สัก ไม้ยางนวล มะแฟน รกฟ้า แดง มะค่า เป็นต้น พื้นที่ที่สอง พื้นที่สวนป่าเดิมและพัฒนาเป็นป่า ซึ่งจากการศึกษา

ภาพ 50 ภาพแผนที่ลักษณะทรัพยากรป่าไม้บ้านป่าสักงาม
ที่มา : จุฑามาศ คำทอง(2546)

ข้อมูลโครงสร้างป่าและชนิดพรรณไม้ในพื้นที่สวนป่าเดิมของฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยใช้วิธีการวางแผนศึกษาในพื้นที่จำนวน 3 แปลง บริเวณถ้ำหลวง พบว่า มีชนิดพรรณไม้ป่าธรรมชาติผสมกับสวนป่าปลูกจนกลายสภาพเป็นป่าธรรมชาติ

2.1.3 ป่าเต็งรัง (Dry dipterocarp forest) พบได้ทั่วไปในพื้นที่ที่แห้งแล้ง และมีลักษณะเป็นดินสีแดงไม่มีดินไม้ขึ้น โดยชุมชนเรียกว่า กาคผี โดยพันธุ์ไม้เด่นที่พบได้แก่ เต็ง รัง พลวง มะขามป้อม เหมือด กระบก อินทนิล ประดู่ เป็นต้น ซึ่งป่าเต็งรังพบได้ใน 2 ลักษณะคือ พื้นที่ป่าเต็งรังเดิมและพื้นที่ป่าเต็งรังที่ฟื้นตัวใหม่หรือป่าเต็งรังรุ่น 2 โดยบางส่วนผ่านการใช้ประโยชน์มาแล้ว

2.1.4 ป่าชันน้ำหรือป่าพรุน้ำจืด (Swamp forest) อยู่บริเวณทิศตะวันตกเฉียงเหนือของชุมชนมีเนื้อที่ประมาณ 100 ไร่ พื้นที่ป่ามีลักษณะชุ่มน้ำตลอดเวลา ชนิดพรรณไม้ที่พบ ได้แก่ คีหิมี ทองหลวง ไม้ยมหอม ตะเคียนทอง ชมพู่ป่า ไม้ดุ่มคำ ไม้เคื่อประทุม ไม้ฮ้อยช้าง เคื่อบานอด ปอสา ไม้จามจุรี ไม้ข่อย ไทร กล้วยป่า หวาย เหยหนาม ไม้ปอบ เป็นต้น นอกจากนี้ยังพบไม้พื้นล่างและไม้เลื้อยประเภท ทองสาธิต ชะพลู คิงด้า จะก้าน ขึ้นทั่วไปอีกด้วย

ในระบบนิเวศป่าไม้บ้านป่าสักงาม ส่วนใหญ่เป็นป่าที่ฟื้นตัวใหม่ มีลักษณะเป็นป่าขั้น 2 (Secondary forest) ที่ผ่านการตัดโค่นหรือผ่านการใช้พื้นที่ในการทำเป็นสวนป่า การทำเกษตรและการใช้ประโยชน์ในด้านอื่น ๆ มาแล้ว จะสังเกตได้จากสภาพป่าส่วนใหญ่มีดินไม้ขึ้นอย่างหนาแน่นและเกือบทั้งหมดเป็นดินไม้ที่มีขนาดเล็กอายุในช่วง 20 – 30 ปี แต่ทั้งนี้พบว่าบริเวณบางส่วนของพื้นที่ป่ามิได้ถูกการตัดโค่นไปด้วย เช่น บริเวณป่าชันน้ำที่เป็นพื้นที่ดินน้ำของชุมชน และบริเวณที่ผู้อาวุโสในชุมชนเรียกว่า “สระ” เป็นบริเวณที่มีอาณาเขตครอบคลุมตั้งแต่บริเวณหน้าถ้ำหลวง จรดบริเวณป่าชันน้ำ ยังพบต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่ที่รอดพ้นในช่วงเวลาการทำไม้ในชุมชน โดยต้นไม้ขนาดใหญ่ที่พบมาก ได้แก่ มะแฟน ตะเคียน ตะคร้อ เป็นต้น ซึ่งจากการสืบค้นข้อมูลภายในชุมชนไม่สามารถระบุแน่ชัดได้ว่าเหตุใดชุมชนจึงไม่มีการตัดไม้ในบริเวณดังกล่าว มีการตั้งนิยามไว้ 3 ประเด็น คือ ประเด็นแรก พื้นที่ “สระ” เป็นป่าดิบแล้งผสมเบญจพรรณที่อยู่ใกล้กับบริเวณป่าชันน้ำ การตัดจึงสร้างผลกระทบต่อป่าชันน้ำในการเป็นต้นน้ำของชุมชน ประเด็นที่สอง คือ ความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือผีเจ้าที่ที่อยู่อาณาบริเวณถ้ำหลวง ซึ่งครอบคลุมบริเวณ “สระ” จึงไม่มีใครตัดไม้ในบริเวณนั้น หรือ ประเด็นที่สาม เป็นพื้นที่ใกล้ชุมชน การตัดไม้ในบริเวณย่อมถูกเจ้าหน้าที่บ้านเมืองสังเกตได้ง่ายกว่าการตัดไม้บริเวณอื่น ๆ ซึ่งแต่ละประเด็นก็สะท้อนถึงการมีภูมิคุ้มกันทางป่าไม้ที่แตกต่างกันออกไป

2.2 ความหลากหลายของชนิดพรรณพืชและพันธุ์สัตว์ (species diversity)

การศึกษาความหลากหลายของชนิดพรรณไม้และพันธุ์สัตว์ในพื้นที่ป่าบ้านป่าสักงาม(ภาพ 51) ผู้ศึกษาใช้วิธีการค้นคว้าจากข้อมูลทุติยภูมิ โดยศึกษาจากเอกสารการวิจัยในพื้นที่และ จากข้อมูลการสำรวจของนักวิชาการ และใช้วิธีการการสัมภาษณ์ผู้รู้ในชุมชน โดยมีการวิเคราะห์ความหลากหลายทางชนิดพันธุ์ได้ 2 ลักษณะ คือ

2.2.1 ความหลากหลายของชนิดพรรณไม้

1) พืชอาหารป่า จากข้อมูลการสำรวจของโครงการวิจัยการมีส่วนร่วมของชุมชนดั้งเดิมในพื้นที่อนุรักษ์ในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพเพื่ออาหารท้องถิ่น(2550) พบว่าในพื้นที่บ้านป่าสักงาม มีพืชอาหารป่า จำนวน 146 ชนิด มีการใช้ประโยชน์ทั้ง กินใบ กินดอก ลำต้นและส่วนอื่น ๆ ชุมชนนิยมบริโภคสดและแปรรูปเป็นอาหารในครัวเรือน เช่น ก้อยป่า มะไฟ ตะคร้อ มะแฟน เพกา หมอไม้ไผ่ ใบชะมวง ผักพ้อคำติเมีย เป็นต้น ซึ่งจากข้อมูลเดิม พบว่า ในอดีตพืชอาหารป่าเหล่านี้มีการพบในปริมาณที่น้อย แต่ในปัจจุบันมีการพบในปริมาณที่มากขึ้น ชุมชนมีการนำมาใช้ประโยชน์ตามฤดูกาล อย่างไม่ขาดแคลน

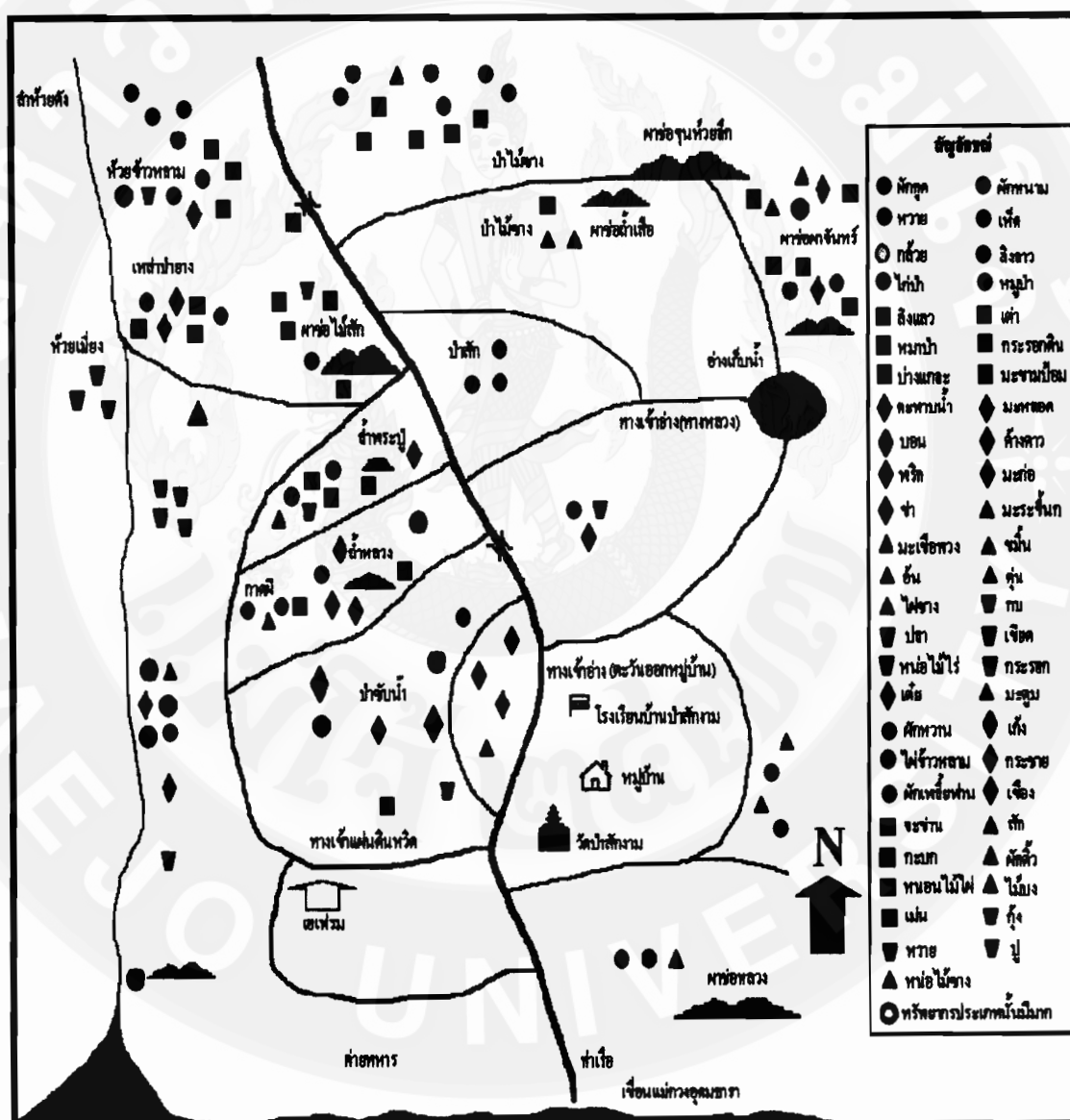
2) พืชสมุนไพร จากการสำรวจข้อมูล พบว่าพื้นที่บ้านป่าสักงาม มีพืชสมุนไพรป่า จำนวน 139 ชนิด พบกระจายในพื้นที่ป่าของชุมชน มีการนำมาแปรรูปเป็นสมุนไพรรักษาโรคภายในชุมชนหลากหลายชนิด เช่น กำลั้งเสือโคร่ง ใค้ไม่รู้ล้ม ฮ่อสะพายควาย ไม้มนนาง เป็นต้น ไม่พบว่าวัตถุดิบภายในชุมชนไม่พอต่อการแปรรูปแต่อย่างใด นอกจากนี้ชุมชนยังมีการนำมาใช้ประโยชน์ในการจำหน่าย อีกจำนวน 6 ชนิด ได้แก่ เป้าทองแตก เป้าหลวง แก่นฝาง เครือก้องแกบ มะเขือแจ้เครือ และฮ่อสะพายควาย

3) เห็ดกินได้ จากการสัมภาษณ์นายวันชัย บันใจ ผู้รอบรู้เรื่องเห็ดภายในชุมชน พบว่าในชุมชนมีเห็ดกินได้ จำนวน 33 ชนิด โดยจะมีการเกิดขึ้นในชนิดป่าที่แตกต่างกัน ส่วนใหญ่พบมากในพื้นที่ป่าเต็งรัง เช่น เห็ดเผาะ เห็ดแดง เห็ด เห็ดลม เป็นต้น ชุมชนมีการนำมาใช้ประโยชน์ในการบริโภคในครัวเรือนและจำหน่ายเป็นรายได้เสริม โดยเห็ดที่ชุมชนนิยมนำมาจำหน่ายเป็นรายได้เสริมในครัวเรือน มี 9 ชนิด ได้แก่ เห็ดเผาะ(เห็ดถอบ) เห็ดไข่ห่าน เห็ดแดงก่อ เห็ดโคน เห็ดหัว เห็ดหอม เห็ดลม เห็ดหูหนู และเห็ดถ่านดำ ซึ่งจะออกหมุนเวียนตามฤดูกาลตลอดทั้งปี

2.2.2 ความหลากหลายของชนิดพันธุ์สัตว์

1) สัตว์ป่าที่ชุมชนนำมาบริโภค จากการสำรวจของโครงการวิจัยการมีส่วนร่วมของชุมชนดั้งเดิมในพื้นที่อนุรักษ์ในการจัดการความหลากหลายทางชีวภาพเพื่ออาหารท้องถิ่น ของฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อัน

เนื่องจากพระราชดำริ (2550) พบว่า ในชุมชนมีสัตว์ป่าที่ชุมชนนิยมบริโภค จำนวน 34 ชนิด สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดใหญ่ จำนวน 12 ชนิด สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดเล็ก จำนวน 8 ชนิด สัตว์เลื้อยคลาน จำนวน 6 ชนิด และสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำ จำนวน 8 ชนิด โดยพบว่าสัตว์ป่าที่ชุมชนนำมาบริโภคต่อปีมากที่สุด ได้แก่ หมูป่า กระแต กระต่าย กบ ปู และตะพาบน้ำ ซึ่งพบในปริมาณที่มากในชุมชน โดยเฉพาะหมูป่า พบว่ามีการขยายพันธุ์ได้อย่างรวดเร็วในพื้นที่ป่า ชุมชนมีการพบรอยเท้าและรอยหากินอยู่ในพื้นที่ป่าใกล้ชุมชนเป็นจำนวนมาก

ภาพ 51 แผนที่ความหลากหลายของพืชอาหารในพื้นที่ป่าบ้านป่าสักงาม

ที่มา : ฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2550)

2) นก จากการสำรวจของ สวัสดิ์ วงศ์ถิรวัฒน์(2548) นักวิชาการป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช พบว่าในชุมชนมีนกป่าจำนวน 81 ชนิด ซึ่งส่วนใหญ่ที่พบเป็นนกประจำถิ่น(ข้อมูลภาคผนวก ก) โดยมีนกที่ชุมชนนิยมนำมาบริโภค หลากหลายชนิด ซึ่งจากการศึกษาพบว่ามีการบริโภคเฉลี่ยประมาณ 5 – 10 ตัว/ปี เช่น นกปรอด นกกระเจาแดง นกคุ้มป่า นกยางเขียว นกเป่าใหญ่ เป็นต้น ในทางนิเวศวิทยา นกเป็นตัวชี้วัด ความหลากหลายทางชีวภาพของป่าในพื้นที่นั้น ๆ เช่น นกปรอดโง่งเมืองเหนือ ชอบหากินได้ร่วมไม้ทิบ เป็นดัชนีที่ชี้วัดความอุดมสมบูรณ์สภาพป่าดิบในพื้นที่ เป็นต้น

3) แมลงที่ชุมชนบริโภค จากการสำรวจของโครงการหมู่บ้าน ป่าไม้แผนใหม่และโครงการวิจัยการมีส่วนร่วมของชุมชนดั้งเดิมในพื้นที่อนุรักษ์ในการจัดการ ความหลากหลายทางชีวภาพเพื่ออาหารท้องถิ่น ของฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการ พัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2550) พบว่ามีแมลงที่ชุมชนนำมาบริโภค จำนวน 23 ชนิด โดยเป็นแมลงที่ชุมชนนิยมนำไปจำหน่ายเป็นรายได้เสริม ได้แก่ จักจั่น มดแดง แมงมัน แมงจิ้งจก เป็นต้น โดยข้อมูลความหลากหลายของชนิดพรรณพืชและพันธุ์สัตว์บ้านป่าสักงาม สามารถสรุปได้ ตามตาราง 15 ดังนี้

ตาราง 15 ความหลากหลายของชนิดพรรณพืชและพันธุ์สัตว์บ้านป่าสักงาม

ประเภทของป่า	จำนวน (ชนิด)	ลักษณะการใช้ประโยชน์	แหล่งที่มาข้อมูล
พืชอาหารป่า	137	บริโภค /จำหน่าย	- งานวิจัยความหลากหลาย
พืชสมุนไพร	141	รักษาโรค/บริโภค/ จำหน่าย	- ข้อมูลจากผู้รู้ภายในชุมชน - จุฑามาศ คำทอง
เห็ดกินได้	33	บริโภค/ จำหน่าย	- วันชัย บันใจ - งานวิจัยความหลากหลาย
สัตว์ป่า	34	บริโภค/จำหน่าย	- หมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ - งานวิจัยความหลากหลาย - ข้อมูลจากผู้รู้ภายในชุมชน
นก	81	-	- สวัสดิ์ วงศ์ถิรวัฒน์
แมลง	23	บริโภค/จำหน่าย	- หมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ - งานวิจัยความหลากหลาย

จากข้อมูลชุมชนในระหว่าง พ.ศ. 2538 - 2539 ได้เกิดภาวะความถดถอยทางนิเวศ หรือความเสื่อมโทรมทางนิเวศวิทยา (Retrogression) อันเกิดจากความเสื่อมโทรมของสภาพป่าไม้ในพื้นที่ น้ำในลำห้วยต่าง ๆ แห้งขอดลง และการสูญเสียความหลากหลายของชนิดพรรณพืชและพันธุ์สัตว์ในพื้นที่ ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตก่อให้เกิดความขาดแคลนทั้งแหล่งน้ำและอาหารป่า สำหรับการบริโภคในชุมชน จำต้องเดินทางออกจากชุมชนไปซื้ออาหารยังเขตอำเภอแม่แตง สิ่งทั้งหลายเหล่านี้สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างความหลากหลายทางชีวภาพกับวิถีชีวิตของชุมชนที่ต้องพึ่งพิงป่าเป็นหลักอย่างแยกไม่ออก และจากข้อมูลทางด้านความหลากหลายทางชนิดพรรณพืชและพันธุ์สัตว์ในพื้นที่ป่าปัจจุบัน บ่งบอกถึงการกลับมาอุดมสมบูรณ์ของสภาพป่าในพื้นที่อีกครั้งหนึ่ง มีการพบพืชอาหารป่ากระจายโดยทั่วไปในพื้นที่ป่ารอบชุมชน ซึ่งพืชและสัตว์หลายชนิดเป็นตัวชี้วัดความอุดมสมบูรณ์ของระบบนิเวศ อาทิเช่น การค้นพบว่ามี “นกปรอทโองค์เมืองเหนือ” ในป่าบ้านป่าสักงาม ซึ่ง นกปรอทโองค์เมืองเหนือ ชอบอาศัยและหากินตามพุ่มเรือนไม้ชั้นบนสุด เป็นนกที่มีสถานภาพทางนิเวศเป็นนกประจำถิ่นป่าสมบูรณ์และเป็นดัชนีชี้วัดสภาพแวดล้อมป่าดั้งเดิมตามภูมิประเทศ(สวสดี วงศ์ถิรวัฒน์: 2549) การพบตะพานน้ำอาศัยกระจายในพื้นที่ป่าจำนวนมาก เป็นสิ่งบ่งชี้ว่าในพื้นที่ร่องห้วยต่าง ๆ มีความชุ่มชื้นและมีน้ำไหลตามร่องห้วย หรือการพบว่ามีผักกูด ผักหนาม กล้วยป่าและหวายเจริญเติบโตได้ดีในหลายพื้นที่ เป็นดัชนีชี้วัดสภาพป่าที่มีความชุ่มชื้นสูง เป็นต้น นอกจากนี้ตัวชี้วัดในเชิงสังคมได้อีกประการหนึ่ง ที่บ่งบอกถึงการมีความหลากหลายของป่าคือด้านใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้นั้น โดยเฉพาะพรรณพืชและพันธุ์สัตว์บางชนิดที่ในอดีตพบว่ามีจำนวนน้อยไม่เพียงพอต่อการใช้ประโยชน์และในปัจจุบันมีในปริมาณที่เพิ่มขึ้นสามารถนำมาใช้ประโยชน์ในเชิงเศรษฐกิจได้อย่างต่อเนื่องไม่ขาดแคลน อาทิเช่น “หวาย” ที่ในปัจจุบันได้มีการนำมาจักสานและแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ชุมชนจำหน่ายสร้างรายได้เสริมให้กับกลุ่มผู้สูงอายุ มะขามป้อม มะแฟน หรือมะกอก มีการนำออกมาจำหน่ายเป็นรายได้เสริมในชุมชน ปลาในลำห้วยที่มีในปริมาณที่มาก สามารถหาบริโภคได้อย่างไม่ขาดแคลนซึ่งต่างจากอดีต ใน พ.ศ. 2548 ที่น้ำในลำห้วยแห้งจนชุมชนต้องออกไปซื้อปลาถึงเขตอำเภอแม่แตง ที่ห่างจากชุมชนกว่า 40 กิโลเมตร เห็นแต่ละชนิดที่ชุมชนนิยมนำมาจำหน่าย หรือ การหาผักกูดและ ผักหนามตามลำห้วยมาจำหน่าย เป็นต้น ซึ่งความหลากหลายของนิเวศป่าไม้และชนิดพรรณพืชและพันธุ์สัตว์ของชุมชนบ้านป่าสักงาม ที่สามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างไม่ขาดแคลนนี้ บ่งบอกถึงการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับทรัพยากรป่าไม้ในเชิงอนุรักษ์ การมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้และ วิถีปฏิบัติในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ อันเป็นสิ่งที่สะท้อนถึงการมีภูมิคุ้มกันในหลายลักษณะด้วยกัน คือ

ก) ลักษณะภูมิคุ้มกันอันเกิดจากความเชื่อเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือผีเจ้าที่ในอดีตยังมีอิทธิพลต่อการปฏิบัติตนของชุมชนต่อทรัพยากรป่าไม้ ในบางพื้นที่ ซึ่งส่งผลให้เกิดการไม่เข้าไปตัดไม้หรือสร้างผลกระทบในพื้นที่ดังกล่าวมากนัก

ข) ผลจากการดำเนินกิจกรรมการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่หมู่บ้านทั้งในกิจกรรมการ ฟื้นฟู และการป้องกันป่าอย่างต่อเนื่อง ซึ่งผลชีวิตได้แก่ การสามารถปลูกพืชประเภทหวายได้บริเวณหน้าถ้ำหลวง ซึ่งบ่งบอกถึงการมีความชุ่มชื้นเพิ่มขึ้นจากอดีตที่มีสภาพแห้งแล้ง หรือกรณีป่าชันน้ำหรือป่าพรุน้ำจืด ในปี พ.ศ. 2538 – 2543 ได้เกิดความเสื่อมโทรมทำให้ตาน้ำบริเวณป่าชันน้ำส่วนใหญ่แห้งลง โดยเฉพาะในปี พ.ศ. 2543 เกิดไฟป่าขึ้นบริเวณป่าชันน้ำ ลักษณะเป็นไฟได้ดินซึ่งไหม้เป็นเวลาถึง 3 วันติดต่อกัน ส่งผลกระทบต่อความอุดมสมบูรณ์และระบบนิเวศเป็นอย่างมาก แต่ผลจากการอนุรักษ์ในปัจจุบันป่าชันน้ำกลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง จากการสำรวจของกลุ่มพิทักษ์ป่าบ้านป่าสักงามพบว่า มีการเกิดตาน้ำบริเวณพื้นที่ป่าชันน้ำ ประมาณ 100 กว่าจุด ซึ่งบ่งชี้ถึงการกลับมาทำหน้าที่ของพื้นที่ต้นน้ำลำธารได้เป็นอย่างดี

ค) กิจกรรมการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในการฟื้นฟูป่า โดยนำกิจกรรมการปลูกไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 ประการ และการสร้างฝายต้นน้ำลำธาร ตามแนวพระราชดำริ มาใช้ในพื้นที่ นอกจากจะเป็นการฟื้นฟูระบบนิเวศป่าไม้แล้วยังมีผลด้านก่อให้เกิดความหลากหลายของพรรณพืชและพันธุ์สัตว์ อย่างเป็นรูปธรรม การมีพืชกินได้หลากหลายชนิด ส่งผลให้เกิดห่วงโซ่อาหาร(Food chain) ในระบบนิเวศขึ้นส่งผลให้เกิดความหลากหลายของพันธุ์สัตว์ หรือ การปลูกเสริมหวายในพื้นที่ให้ปริมาณที่เพิ่มขึ้นจนสามารถใช้ได้อย่างไม่ขาดแคลน การสร้างฝายต้นน้ำลำธารเพื่อฟื้นฟูนิเวศลุ่มน้ำทำให้น้ำในลำห้วยเริ่มไหล เกิดการตกตะกอนมิให้ลงในลำห้วยจึงเกิดการชะลอน้ำฝนให้อยู่ในพื้นที่ ส่งผลให้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์น้ำยังคงความสมบูรณ์อยู่ บริเวณหน้าฝายที่มีน้ำขัง มีสัตว์ครึ่งบกครึ่งน้ำชนิดต่าง ๆ เข้ามาอาศัยและขยายพันธุ์ ก่อให้เกิดความหลากหลายในเวลาต่อมา

ง) ลักษณะการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ที่เปลี่ยนไป จากอดีตในช่วงยุคทำไม้ (พ.ศ. 2510 – 2535) ชุมชนมีลักษณะการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ในเชิงการทำลายโดยนำเนื้อไม้มาแปรรูปจำหน่าย ส่งผลให้สภาพป่าเสื่อมโทรม บ่งชี้ว่าการใช้ประโยชน์ดังกล่าวได้ส่งผลกระทบต่อความหลากหลายทางนิเวศป่าไม้ พรรณพืชและพันธุ์สัตว์ เป็นอย่างมาก แต่ในปัจจุบัน ลักษณะการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่เป็นไปในเชิงอนุรักษ์เพิ่มมากขึ้น เช่น การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ หรือ การเป็นแหล่งเรียนรู้การฟื้นฟูป่าตามแนวพระราชดำริ ซึ่งส่งผลให้เกิดการใช้ประโยชน์ป่าในปริมาณที่เหมาะสมพอควรและไม่เกินความสามารถของระบบนิเวศที่จะผลิตขึ้นมาทดแทนได้ จึงส่งผลให้เกิดความหลากหลายในพื้นที่

ตอนที่ 3 เงื่อนไขการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้

การปรับตัวและวิถีชีวิตของชุมชนบ้านป่าสักงาม (จุฬามาศ คำทอง: 2546) ได้มีการแบ่งช่วงเวลาในการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ฐานคิดและบทบาทในการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างคน ชุมชน และทรัพยากรป่าไม้ที่เปลี่ยนแปลงไปตามเหตุปัจจัยซึ่งเป็นเหตุผล ปัจจัยหรือเงื่อนไขสำคัญที่ส่งผลกระทบต่อระบบภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ โดยพบว่าในชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงใน 3 ช่วงเวลาหรือยุคสมัย ได้แก่ ยุคดั้งเดิม ยุคทำไม้ และยุคการพัฒนาและฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ โดยสามารถอธิบายได้ดังนี้

ในยุคดั้งเดิม จากการสืบค้นข้อมูลจากประวัติศาสตร์ชุมชนที่มีการรวบรวมเป็นหลักฐานทางเอกสาร พบว่าย้อนอดีตประมาณ 200 ปีแต่เดิมบ้านป่าสักงามเป็นถิ่นอาศัยของชนเผ่าลาวะ โดยเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่ชายขอบระหว่างเขตอำเภอดอยสะเก็ดและอำเภอพร้าว ในอดีตเป็นแหล่งพักพิงต่างมาต่างที่พ่อค้าใช้ในการเดินทางค้าขาย พบมีการนำสินค้าการเกษตรและของป่าต่างๆ มาแลกเปลี่ยนสินค้ากับพ่อค้าวัวต่างและมาต่างที่แวะพักแรมในชุมชน แต่ลักษณะปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับทรัพยากรป่าไม้ในยุคสมัยดังกล่าวเป็นไปในเชิงพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้เป็นหลัก ชุมชนยังมีวัฒนธรรม ความเชื่อ จารีตและประเพณีที่อยู่ภายใต้อิทธิพลของสิ่งแวดล้อมในระดับที่สูง ระเบียบแบบแผนในการใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ การดำรงชีวิตจึงอยู่ภายใต้วัฒนธรรมความเชื่อดังกล่าว ในยุคสมัยนั้น ชุมชนมีการทำมาหากินในการเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตร เพื่อการดำรงชีพเป็นหลัก เช่น การทำนา การปลูกพืชไร่ พืช ผัก แฝง แดงกวา เป็นต้น

ในยุคการทำไม้(พ.ศ. 2510 – 2535) เป็นช่วงเวลาที่ประเทศมีการพัฒนาตามแนวทางเศรษฐกิจทุนนิยมสมัยใหม่ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2510 จนถึง พ.ศ. 2535 ก็ได้มีทั้งภาครัฐและภาคเอกชนได้เข้าไปสัมปทานการตัดไม้ในพื้นที่ของหมู่บ้าน ชุมชนได้มีการเรียนรู้รูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับทรัพยากรป่าไม้แบบใหม่ จากการที่ป่าไม้เป็นแหล่งพึ่งพาหาอาหารเป็นแหล่งผลิตปัจจัย 4 เพื่อการดำรงชีวิตเพียงอย่างเดียว ชาวบ้านได้เรียนรู้การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ในเชิงพาณิชย์เป็นการเปลี่ยนมุมมองและลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับป่าไม้ครั้งใหญ่ ชุมชนได้เรียนรู้วิธีการ ตัดไม้ เลื่อยไม้ ตีตราไม้ ขนส่งไม้ แปรรูปไม้ และการจำหน่ายไม้ โดยเริ่มจากการเป็นลูกจ้างขนไม้ เป็นเด็กท้ายรถ ตีตราไม้ ต่อมาเมื่อรู้ว่ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนมีค่าสามารถเปลี่ยนเป็นเงินตราได้จากการเป็นลูกจ้างอย่างเดิมชุมชนเริ่มได้พัฒนาตัวเองไปสู่ผู้ตัดไม้จำหน่ายรายย่อย เริ่มมีการจัดทีมในการตัดไม้ของตนเองอย่างเป็นระบบมากขึ้น ในอดีตการทำไม้ชุมชนใช้เฉพาะมีด และขวานในการตัดเท่านั้นอำนาจการทำลายล้างจึงเป็นไปในปริมาณที่ต่ำ การตัดก็สามารถตัดต้นไม้ที่ต้นไม้ใหญ่มากนัก ชุมชนได้เรียนรู้การจัดการไม้ของ

องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ที่เข้ามาสัมปทานตัดไม้ในชุมชนได้มีการนำเทคโนโลยีแบบใหม่ คือ เลื่อยยนต์ มาใช้ในการทำไม้ในชุมชนส่งผลให้การทำไม้เป็นไปอย่างรวดเร็ว และได้เรียนรู้การจัดการไม้ของนายทุน และได้มีการพัฒนาความรู้โดยการส่งบุคคลไปเรียนรู้การตัดไม้ด้วย เครื่องยนต์ที่จังหวัดแพร่ จากการนำความรู้และเทคโนโลยีมาใช้ทำให้สามารถแปรรูปไม้ได้เป็นจำนวนมาก ซึ่งช่วงเวลานั้นนำโดยนายชุตติ์ ปันใจ มีการแบ่งพื้นที่ป่าเพื่อทำไม้เป็นกลุ่มๆ การใช้เลื่อยยนต์ทำให้ประสิทธิภาพในการตัดไม้ของชุมชนเพิ่มสูงขึ้น จากเดิมการสร้างบ้านหนึ่งหลัง ต้องใช้เวลาเลื่อยไม้เป็นเวลาประมาณ 3 เดือน แต่เมื่อใช้เลื่อยยนต์บ้านภายในเวลา 1 เดือน สามารถเลื่อยไม้สร้างบ้าน 3 หลัง นายคำปิง คงดี เล่าว่า “หลังจากที่คนในหมู่บ้านเริ่มใช้เลื่อยยนต์ ทำให้การตัดไม้มีความสะดวกรวดเร็วมากยิ่งขึ้น ใน 1 วันสามารถล้มไม้ร่วม 100 คั่น” ผลสำเร็จดังกล่าว ทำให้ชุมชนมีการเลียนแบบและทำไม้กันเป็นจำนวนมาก สภาพทรัพยากรป่าไม้ลดลงอย่างรวดเร็ว และปรากฏการณ์ที่ไม่คาดคิดคือ น้ำที่เคยไหลกลับแห้งขอดลงที่ละลำห้วย แต่ในช่วงเวลานั้นชุมชนสนใจแต่การทำไม้ จึงไม่ได้ใส่ใจกับความเสื่อมโทรมของทรัพยากร จนกระทั่งภาครัฐต้องเข้ามาควบคุมอย่างเข้มงวด

ยุคการพัฒนาและฟื้นฟูทรัพยากรตามแนวพระราชดำริ ในปี พ.ศ. 2535 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มีพระราชดำริให้จัดตั้งโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ และมีการดำเนินการในเบื้องต้นคือ ป้องกันและปราบปรามการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า บ้านป่าสักงามจึงเป็นเป้าหมายในการดำเนินการอย่างเร่งด่วน หลังจากที่ถูกปฏิบัติการเฉพาะกิจในการป้องกันและปราบปรามการทำไม้เถื่อนและการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ของโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เข้ามาตั้งหน่วยงานและปฏิบัติงานปราบปรามการบุกรุกตัดไม้อย่างจริงจัง ทำให้วิถีชีวิตของชุมชนบ้านป่าสักงามต้องเปลี่ยนแปลงไป ชุมชนเข้าถึงและใช้ประโยชน์จากเนื้อไม้ได้ยากขึ้น ประกอบกับโครงการได้เข้ามาดำเนินการฟื้นฟู ป้องกัน อนุรักษ์ และส่งเสริมอาชีพในเชิงอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ภายในชุมชน ปัจจุบันสภาพทางทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนได้กลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง น้ำในลำห้วยน้ำจางที่เคยเหือดแห้งกว่า 10 ปี เริ่มไหลในเดือนสิงหาคม พ.ศ. 2544 จนถึงปัจจุบัน

การกลับมาอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ชุมชนบ้านป่าสักงาม จึงสะท้อนให้เห็นถึงการมีระบบภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ที่ดี ที่ส่งผลให้ชุมชนอยู่ร่วมกับป่าได้อย่างเกื้อกูล จนเกิดความสมดุลและยั่งยืน ซึ่งลักษณะภูมิคุ้มกันเหล่านี้เป็นผลที่เกิดจากเงื่อนไขต่าง ๆ ที่เป็นทั้งปัจจัยที่ก่อให้เกิดระบบภูมิคุ้มกันและหนุนเสริมให้ลักษณะภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่า

ไม้ต่าง ๆ มีการทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น โดยเงื่อนไขการสร้างภูมิคุ้มกันทางป่าไม้มี 2 ลักษณะ คือ เงื่อนไขภายในชุมชนและเงื่อนไขภายนอกชุมชน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. เงื่อนไขภายในชุมชน

1.1 เงื่อนไขที่เกิดจากกลไกทางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

1.1.1 วิฤตการณ์จากความเสื่อมโทรมของพื้นที่ดินน้ำลำธาร จากการที่ชุมชนได้มีวิถีชีวิตเกี่ยวกับการตัดไม้ทำลายป่ามาตั้งแต่อดีตจนถึง พ.ศ. 2535 ชุมชนได้มีการเข้าไปตัดไม้เถื่อนจำหน่ายอย่างค่อเนื่องและเป็นจำนวนมาก ทำให้เกิดความเสื่อมโทรมของพื้นที่ดินน้ำลำธาร ซึ่งส่งผลให้ลำห้วยภายในชุมชนหลายสายแห้งเหือดโดยไม่รู้ตัว ตั้งแต่ห้วยขุนคัง ชั่วค่อม เรียกว่าขุนคังแห้ง ห้วยน้ำจาง ห้วยช้างกะวะ ห้วยโบสถ และลำห้วยอีกหลายสาย ส่งผลให้ชุมชนได้ประสบปัญหาภัยแล้งอย่างไม่เคยมีมาก่อน จากคำบอกเล่าของนายวันชัย บรรใจ และแกนนำชุมชนบ้านป่าสักงาม พบว่า ชุมชนประสบปัญหาภัยแล้งมากที่สุดในปี พ.ศ. 2538 น้ำในลำห้วยของหมู่บ้านพากันแห้งขอด บ่อน้ำที่หมู่บ้านเคยดักมาบริโภคแห้ง แม้แต่บ่อน้ำของพ่อบุญ ปันใจ ซึ่งเป็นบ่อน้ำที่ขุดลึกที่สุดภายในหมู่บ้าน ชุมชนต้องผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนกันเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ ส่วนป่าชันน้ำที่ตั้งอยู่บริเวณทิศตะวันตกเฉียงเหนือของชุมชนเป็นดินแฉะแหว่ง และเกิดไฟป่าไหม้ติดต่อกัน 3 – 4 วัน นอกจากนั้นชุมชนต้องเดินทางไปซื้อข้าวปลาอาหารเพื่อใช้อุปโภค บริโภค ที่อำเภอแม่แจ่ม ซึ่งต้องใช้เวลาทางประมาณ 40 กิโลเมตร หลังจากชุมชนได้เรียนรู้กระบวนการในการพัฒนาชุมชน จึงมีการสรุปบทเรียนจากวิฤตการณ์ว่า เงินไม่สามารถที่จะซื้อทุกอย่างได้ การตัดไม้ทำให้มีเงินมาก แต่ไม่มีน้ำให้กินและใช้ ไม่มีปลาให้กินตามลำห้วย เงินที่ได้มาก็ไม่เกิดประโยชน์อะไร (สัมภาษณ์นายสมคิด บัวแผ่น เดือนมิถุนายน 2548)

ความเสื่อมโทรมของทรัพยากรป่าไม้เป็นเงื่อนไขให้ชุมชนได้เรียนรู้ว่า วิถีชุมชนที่อยู่กับความอุดมสมบูรณ์ดั้งเดิม แตกต่างกับวิถีชีวิตที่อยู่ในสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรม เมื่อต้องเผชิญกับผลกระทบต่อการดำรงอยู่ จากบทเรียนดังกล่าวจึงทำให้ชุมชนได้เห็นคุณค่าและปรับเปลี่ยนทัศนคติต่อทรัพยากรป่าไม้ในเชิงอนุรักษ์มากขึ้น

1.2 เงื่อนไขที่เกิดจากกลไกทางสังคม

1.2.1 การสร้างกลุ่มอนุรักษ์ ด้วยการสนับสนุนของโครงการพระราชดำริ จึงเกิดการรวมกลุ่มอนุรักษ์ขึ้นในชุมชน โดยเริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 เป็นต้นมา โดยสามารถสรุปเหตุผลที่ก่อให้เกิดการสร้างกลุ่มเพื่อการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ได้ 3 ประการ ได้แก่

1) การรวมกลุ่มโดยเหตุผลทางด้านเศรษฐกิจในครัวเรือน เป็นการรวมกลุ่มในการเข้าไปรับจ้างในหน่วยงานภาครัฐ และการรวมกลุ่มการทำอาชีพเสริมรายได้ใน

ครัวเรือน เหตุผลการรวมกลุ่มนี้มีเป้าหมายทางด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก แต่จากการทำกิจกรรมส่งผลให้เกิดการจัดการป่า การป้องกัน อนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้จึงดำเนินการไปพร้อมกัน โดยกลุ่มที่รวมกลุ่มโดยเหตุผลด้านเศรษฐกิจในครัวเรือนนั้นประกอบด้วย

1.1) กลุ่มผู้รับจ้างงานควบคุมและป้องกัน ประจำบ้านป่าสักงาม มีสมาชิกในชุมชนประมาณ 10-15 คน เข้าไปเป็นลูกจ้างในหน่วยงาน โดยกิจกรรมหลักที่กลุ่มสมาชิกต้องทำได้แก่ การทำแนวกันไฟป้องกันไฟป่า การตรวจตราลาดตระเวน การดับไฟป่า สมาชิกส่วนใหญ่มีการทำงานในด้านนี้มากกว่า 5 ปี ทำให้มีความชำนาญในการทำกิจกรรมเป็นอย่างดี

1.2) กลุ่มจักสานผู้สูงอายุ เป็นการรวมกลุ่มเพื่อนำผลผลิตจากป่า ได้แก่ หวาย ใบปืมเป้ง ท่อนไม้ล้มขอนนอนไพร สมุนไพร ไม้ไผ่ มาจักสานและแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ เช่น ตะกร้า ฝักมิด ที่รองขวดไวน์ ยาต้มสมุนไพร แก้วน้ำจากไม้ไผ่ มาจำหน่ายเป็นรายได้เสริม

1.3) กลุ่มพิทักษ์ป่า มีสมาชิกประมาณ 10 คน โดยมีการรวมกลุ่มของสมาชิกในหมู่บ้าน โดยมีเป้าหมายอยู่ 2 ประการ คือ การรับจ้างหารายได้เลี้ยงครัวเรือนและความต้องการที่จะร่วมป้องกันทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนให้มีความอุดมสมบูรณ์ กลุ่มพิทักษ์ป่ามีการเริ่มก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2535 โดยเป็นลูกจ้างเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่เข้าประจำการอยู่ในระยะแรก จากผลที่สมาชิกในชุมชนได้รับการฝึกอบรมด้านการป้องกัน ดูแล ป่าอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา แต่เดิมมีการรวมกลุ่มในนามกลุ่มอาสาสมัครป้องกันป่า ซึ่งเป็นการดำเนินการโดยความสมัครใจไม่มีค่าจ้างแต่อย่างใด ต่อมาได้รวมตัวกันก่อตั้งขึ้นในนามกลุ่มอนุรักษ์และพัฒนา และเปลี่ยนเป็นชื่อกลุ่มพิทักษ์ป่าจนถึงปัจจุบัน โดยชื่อกลุ่มนั้น กลุ่มเป็นผู้เปลี่ยนแปลงเองตามความเหมาะสม กิจกรรมของกลุ่มได้รับการสนับสนุนของโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวาง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ภารกิจหลักของกลุ่ม ได้แก่ การป้องกัน อนุรักษ์ ฟื้นฟูและปลูกสร้างจิตสำนึกให้กับประชาชนและเยาวชนมีความรักและหวงแหนป่า กิจกรรมที่ได้ดำเนินการที่ผ่านมา ได้แก่ การทำฝายต้นน้ำลำธาร การปลูกไม้เสริมป่า การลาดตระเวนป้องกันร่วมกับเจ้าหน้าที่ทหารจากกองพันทหารปืนใหญ่ที่ 7 อุทยานแห่งชาติศรีลานนา องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ เป็นวิทยากรถ่ายทอดสิ่งแวดล้อมศึกษา ร่วมดับไฟป่า และการเพาะกล้าไม้ นอกจากนี้กลุ่มพิทักษ์ปายังเป็นแกนนำหลักในการนำชุมชนมาร่วมการทำกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าอีก

1.4) กลุ่มผลิตปุ๋ยใบไม้ธรรมชาติ มีชาวบ้านรวมกลุ่มกัน 6 กลุ่มย่อย สมาชิกรวมกันทั้งสิ้น 22 คน เป็นอาชีพเสริมที่มีการนำใบไม้แห้งจากการทำแนวกันไฟใน

ชุมชนมาบคให้ละเอียดผสมกับดินตะกอนหน้าฝายต้นน้ำลำธารและมูลสัตว์ ในอัตรา 3 : 2 : 1 แล้วนำมาบรรจุลงถุง จำหน่ายในราคากระสอบละ 50 บาท จากการก่อตั้งกลุ่มตลอดจนการดำเนินกิจกรรมของกลุ่ม ข้อมสะท้อนให้เห็นถึงการนำทรัพยากรป่าไม้ที่ได้จากการดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์มาใช้ประโยชน์ การนำใบไม้จากการทำแนวกันไฟมาใช้ประโยชน์ในการทำปุ๋ยแทนการทำแนวแล้วต้องเผาใบไม้เพื่อไม่ให้เชื้อไฟ การนำดินตะกอนหน้าฝายซึ่งเป็นดินที่ถูกพัฒนาความอุดมสมบูรณ์มาทำปุ๋ยเป็นการขุดลอกหน้าฝายมิให้ดินเงินไปในตัวทำให้ฝายมีประสิทธิภาพในการสร้างความชุ่มชื้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ การนำปุ๋ยใบไม้ไปใช้ในกิจกรรมการเกษตรเป็นการลดการใช้สารพิษในพื้นที่ต้นน้ำลำธารอีกทางหนึ่งด้วย

1.5) กลุ่มหน่อไม้้อดปีบ เป็นการรวมกลุ่มของกลุ่มแม่บ้านจำนวน 16 คน เพื่อนำทรัพยากรหน่อไม้ที่มีอยู่ในชุมชนมาแปรรูปโดยการนำมาอัดปีบเพิ่มมูลค่าแล้วจำหน่ายให้กับพ่อค้าและชุมชนใกล้เคียง ในราคาปีบละ 150 บาท โดยการเก็บหาหน่อไม้กลุ่มมีการจัดการเก็บหน่อไม้บริเวณริมห้วยคังโดยแบ่งเป็นพื้นที่ จะมีการเปลี่ยนพื้นที่การเก็บหาหน่อไม้หมุนเวียนเรื่อย ๆ ทำให้ไม่เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างมากเกินไป

1.6) กลุ่มเพาะเลี้ยงหมูป่า ดำเนินกิจกรรมในการเพาะเลี้ยงหมูป่าเพื่อบริโภคในครัวเรือนและจำหน่ายเป็นรายได้เสริม มีเป้าหมายเพื่อให้ชุมชนมีเนื้อหมูป่าไว้บริโภคเพื่อลดการเข้าไปล่าในพื้นที่ป่า โดยกลุ่มจะทำการเพาะเลี้ยงที่บ้าน นายดอนม ใจระวัง ประธานกลุ่ม กลุ่มได้มีการหมุนเวียนกันมาดูแล อาหารที่นำมาเลี้ยงมักจะเป็น บอน หววกกล้วย ผักป่าที่หาได้ง่ายในบริเวณหมู่บ้าน

2) การรวมกลุ่มโดยความตระหนักในคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้ เป็นลักษณะการรวมกลุ่มที่มีเป้าหมายเพื่อในการดำเนินกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้านเป็นหลัก มากกว่าที่จะเป็นรายได้ จากการศึกษาพบว่า กลุ่มเหล่านี้เกิดขึ้นด้วยความสมัครใจที่จะทำกิจกรรมเอง โดยเหตุผลที่เข้าร่วมกลุ่มเกิดจากการที่ตนเองมีความรักและหวงแหนในทรัพยากรในชุมชนและต้องการที่จะให้ชุมชนอยู่กับป่าได้อย่างเกื้อกูลกัน จากการศึกษาพบว่า มีจำนวน 2 กลุ่ม ได้แก่

2.1) กลุ่มป่าเพื่อชีวิต จากข้อมูลการสัมภาษณ์นายชูศักดิ์ ปันใจ แกนนำกลุ่ม พบว่า กลุ่มป่าเพื่อชีวิตก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2542 มีสมาชิกรวมกัน 15 คน มีเป้าหมายที่จะสร้างอาชีพที่พึ่งพาพื้นที่ป่าที่มั่นคงในอนาคต เพื่อให้ชาวบ้านมีจิตสำนึกร่วมกันในการรักและหวงแหนทรัพยากรธรรมชาติในหมู่บ้านของตนเอง ส่งผลให้คนอยู่กับป่าได้อย่างเกื้อกูลซึ่งกันและกัน โดยกิจกรรมที่กลุ่มได้ดำเนินได้แก่ การช่วยสอดส่องดูแลในด้านป่าไม้ การอนุรักษ์พืชสมุนไพร

2.2) กลุ่มเยาวชน เป็นการรวมตัวของกลุ่มเยาวชนในบ้านป่าสักงามเพื่อทำกิจกรรมในด้านต่าง ๆ การรวมกลุ่มของเยาวชน เกิดจากการที่นายสมณเจียร บุญช้างเผือก ได้รับแรงบันดาลใจจากการไปศึกษาดูงานการจัดการห้องสมุดเด็กของสมาคมไทสร้างสรรค์ จังหวัดขอนแก่น ในปี พ.ศ. 2547 แล้วเห็นว่าจากที่ชุมชนได้มีกิจกรรมการอนุรักษ์มาอย่างต่อเนื่องแล้วนั้น จะต้องมีผู้ที่มาสืบสานสืบทอดการอนุรักษ์และป้องกันป่าเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืนต่อไป ประกอบกับกลุ่มเยาวชนบ้านป่าสักงามเอง ได้รวมตัวกันอยู่แล้วในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เช่น กีฬา อ่านหนังสือ ทำการบ้าน และมีส่วนร่วมในการเข้าค่ายสิ่งแวดล้อมศึกษาร่วมกับเยาวชนอื่นๆ ด้วย จึงได้ชักชวนกลุ่มเยาวชนให้มาร่วมกันจัดตั้งกลุ่มอย่างเป็นทางการ โดยได้รับการสนับสนุนและการกระตุ้นจากผู้ใหญ่ใจดีหลายๆ ฝ่าย กิจกรรมแรกที่กลุ่มเยาวชนได้ดำเนินการ คือ การร่วมกันสร้างห้องสมุดเด็กชุมชนบ้านป่าสักงาม เพื่อให้เป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ด้านต่างๆ เช่น การเก็บข้อมูลชุมชน การเดินป่าสำรวจพรรณไม้ ร่วมกิจกรรมค่ายสิ่งแวดล้อมศึกษา เล่นกีฬา เป็นต้น

3) การรวมกลุ่มโดยการสนับสนุนและส่งเสริมการดำเนินกิจกรรมอนุรักษ์ เป็นการรวมกลุ่มของชุมชนในลักษณะเฉพาะกิจ ตามโครงการสนับสนุนของทั้งภาครัฐและเอกชน ซึ่งหลังจากมีการดำเนินกิจกรรมเสร็จก็มีการดำเนินกิจกรรมชีวิตประจำวันตามเดิม กลุ่มเฉพาะกิจนี้จะมีการรวมตัวของหลายๆ หน่วยย่อยในชุมชน ได้แก่ ประชาชนทั่วไป ผู้สูงอายุ กลุ่มอนุรักษ์ กลุ่มเยาวชน เป็นต้น กิจกรรมที่ได้ดำเนินการ เช่น การสร้างฝายต้นน้ำลำธาร การปลูกป่า การดับไฟป่า

การรวมกลุ่มของชุมชน เป็นเงื่อนไขให้เกิดภูมิคุ้มกันเชิงวัฒนธรรมในการสะท้อนพลังเชิงสร้างสรรค์ของการมีส่วนร่วมภายในชุมชนให้รับกับกิจกรรมด้านอนุรักษ์ การแสดงให้เห็นถึงความพร้อมในการที่จะเผชิญกับปรากฏการณ์ที่จะเกิดขึ้นในกรณีต่าง ๆ ที่จะส่งผลกระทบต่อทรัพยากรป่าไม้ นอกจากนี้ยังพบว่า การสร้างกลุ่มอนุรักษ์ ก่อให้เกิดกลไกในการจัดการปัญหาต่อทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ 3 ประการ คือ ประการแรก ก่อให้เกิดกลุ่มที่รับผิดชอบต่อการป้องกันทรัพยากรป่าไม้โดยตรงภายในชุมชน ซึ่งจะเป็นส่วนสำคัญในการเชื่อมโยงกิจกรรมร่วมกับ ภาครัฐ เอกชน และเครือข่ายชุมชน ประการที่สอง ก่อให้เกิดกระบวนการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่ต่อเนื่องและเป็นระบบร่วมกัน ทั้งในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ป้องกัน และใช้ประโยชน์ ประการที่สาม ก่อให้เกิดการเรียนรู้ ความตระหนักและห่วงหาอาวรณ์ การพัฒนาความรู้และรูปแบบในการจัดการปัญหาทางทรัพยากรป่าไม้

1.2.2 การได้รับเกียรติและการยกย่องจากสังคม ผลจากการดำเนินกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ ฟื้นฟู และป้องกันทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน จน

สามารถพลิกฟื้นให้ป่ามีความอุดมสมบูรณ์และสายน้ำที่เหือดแห้งได้มาไหลอีกครั้ง จนได้รับการชื่นชม สรรเสริญ การได้รับเกียรติจากสังคม ความภาคภูมิใจในการทำกิจกรรมการอนุรักษ์สำเร็จ จนหน่วยงานราชการต่างๆ มีการมอบรางวัลให้กับชุมชนอย่างมากมาย ส่งผลให้ชุมชนมีความภาคภูมิใจในการทำกิจกรรมการอนุรักษ์ โดยความภาคภูมิใจของชุมชนแบ่งได้เป็น 2 ระดับ ได้แก่

1) ระดับบุคคล เป็นความภูมิใจจากการได้รับเกียรติ ได้รับรางวัล และการสรรเสริญในการทำความดีของบุคคลผู้นั้น ซึ่งนายคำปิง ดวงดี ผู้ใหญ่บ้านป่าสักงาม ได้รับรางวัลผู้ใหญบ้านแห่บทองคำ 2 สมัย จากกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ในฐานะผู้ใหญบ้านพัฒนาดีเด่น ในปี พ.ศ. 2545 และ พ.ศ. 2547 จนส่งผลให้นายคำปิง ดวงดี ปัจจุบันได้รับความไว้วางใจจากสังคมให้เป็นผู้นำด้านการอนุรักษ์ และได้รับเกียรติให้เป็นวิทยากรบรรยาย ในด้านการอนุรักษ์อย่างต่อเนื่อง ซึ่งนายคำปิง ได้เล่าถึงความเปลี่ยนแปลงอย่างปราบปลื้มว่า “เมื่อก่อนที่ยังไม่เลิกตัดไม้ นั้น เมื่อไปประชุมที่อำเภอต้องนั่งเก้าอี้แถวหลังสุด เพราะกลัวคำถาม และการถูกมองอย่างรังเกียจว่าเป็นหมู่บ้านที่มีคนตัดไม้ทำลายป่า แต่หลังจากที่เราทำการอนุรักษ์ จนป่าอุดมสมบูรณ์แล้ว ปัจจุบันไปประชุมที่อำเภอก็จะได้รับเกียรติและเชิญให้ไปนั่งแถวหน้าเสมอ ซึ่งรู้สึกภาคภูมิใจมาก” และนายณณเชียร บุญช้างเผือก นายชูศักดิ์ ปิ่นใจ และแกนนำชุมชน ในด้านการอนุรักษ์ ต่างก็มีคำตอบเดียวกันคือ มีความภาคภูมิใจที่ตนเองมีส่วนช่วยให้ป่ากลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง จนทำให้ชุมชนเป็นที่ได้รับการยกย่องและชื่นชมจากชุมชนอื่นๆ

2) ในระดับชุมชน พบว่า สิ่งที่ทำให้ชุมชนมีความภาคภูมิใจจากการทำกิจกรรมการอนุรักษ์ของตนเอง มีอยู่ 3 ประการ ได้แก่

2.1) การได้รับรางวัลเกียรติยศ 3 รางวัล ได้แก่ 1) รางวัลหมู่บ้านเขียวขจีในระดับตำบล เป็นหมู่บ้านฟื้นฟูป่าดีเด่น ในปี พ.ศ. 2547 2) รางวัลหมู่บ้านเขียวขจีในระดับจังหวัด ในปี พ.ศ. 2549 และ 3) รางวัลชนะเลิศการประกวดชุมชน “ชุมชนอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ตามแนวพระราชดำริ” (ภาพ 52) เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงครองสิริราชสมบัติครบ 60 ปี ปีพุทธศักราช 2549 โดยคณะกรรมการมีเกณฑ์ในการพิจารณาประเด็นหลักๆ คือ 1. แนวพระราชดำริไปใช้ในการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรชุมชน 2. ผลของการพัฒนาที่เป็นรูปธรรม 3. การมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินการพัฒนา 4. กระบวนการในการถ่ายทอดหรือเผยแพร่แนวพระราชดำริอย่างยั่งยืน และตัวแทนชุมชนป่าสักงาม ได้เข้ารับพระราชทานโล่รางวัลจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ เมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม 2549 ณ หอประชุมแห่งชาติศูนย์สิริกิติ์ กรุงเทพมหานคร

ภาพ 52 แก่นำชุมชนรับรางวัลชุมชนอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ ในปี พ.ศ.

2549

ที่มา : ฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2550)

2.2) การที่ชุมชนได้เป็นแหล่งเรียนรู้ในการอนุรักษ์และพัฒนาทรัพยากรตามแนวพระราชดำริ โดยการถ่ายทอดประสบการณ์ บทเรียน และรูปแบบในการจัดการทรัพยากร ให้กับชุมชนเครือข่าย หน่วยงาน องค์กรที่หลากหลาย

2.3) การได้รับการยอมรับจากสังคมว่าเป็นชุมชนนักอนุรักษ์ โดยชุมชน องค์กรภาคเอกชนและองค์กรภาครัฐที่เข้ามาเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับชุมชน ทั้งในการศึกษาดูงาน การเรียนรู้ และดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์

เกียรติภูมิในการทำงาน เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ผู้วิจัยได้ค้นพบว่า ความภาคภูมิใจหรือการได้มาซึ่งเกียรติภูมิ โดยการได้รับรางวัลเชิดชูเกียรติ คำชม หรือการเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ สามารถสร้างความภาคภูมิใจในตนเองและชุมชน ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ทำให้ชุมชนได้รู้สึกถึงคุณค่าและความสำคัญในตัวเองมากขึ้น และทำให้การดำเนินการอนุรักษ์ ปันฟู และป้องกันรักษาทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ลุ่มน้ำห้วยคังชุมชนบ้านป่าสักงาม สามารถดำเนินได้อย่างต่อเนื่อง และมีส่วนร่วมมากขึ้น

1.2.3 ภาวะผู้นำ บทบาทของผู้นำชุมชนบ้านป่าสักงาม สามารถแบ่งได้เป็น 3 ช่วงเวลา ซึ่งในแต่ละช่วงแสดงให้เห็นถึงภาวะผู้นำของแกนนำชุมชนในบทบาทที่แตกต่างกันไป ตามวิถีชีวิตที่ดำรงอยู่ในขณะนั้น ได้แก่

1) ยุคอดีต เป็นช่วงระยะเวลาที่วิถีชีวิตของชุมชนเป็นไปอย่างเรียบง่าย มีการทำการเกษตรกรรม ได้แก่ ปลูกข้าว พืชผัก และหาของป่า โดยมุ่งเน้นเพื่อการดำรงชีพเป็นหลัก บทบาทของผู้นำชุมชนที่เป็นทางการที่สำคัญในสมัยนั้น จะเป็นการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในหมู่บ้านและติดต่อประสานงานระหว่างภาครัฐกับประชาชน ส่วนผู้นำชุมชนที่เป็นผู้นำทางธรรมชาติเป็นผู้ที่ได้รับความยอมรับนับถือให้ดำเนินกิจกรรมเฉพาะ ส่วนใหญ่มักจะเป็นผู้นำที่นำในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและความเชื่อของชุมชนเป็นหลัก

2) ยุคสมัยตั้งแต่ พ.ศ. 2510 – 2535 เป็นยุคที่วิถีชีวิตของชุมชนเริ่มมีความเปลี่ยนแปลง ชุมชนเริ่มมีพ่อค้าวัวควายมาค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้า รวมถึงเป็นยุคสมัยที่รัฐบาลเริ่มมีการสัมปทานพื้นที่ป่าไม้บ้านป่าสักงาม บริษัทเอกชนเข้ามาสัมปทานป่าในพื้นที่ วิถีชีวิตของชุมชนจากการใช้ทรัพยากรเพียงการดำรงชีพ เริ่มเปลี่ยนสู่การใช้ทรัพยากรสำหรับการค้าขายแลกเปลี่ยน บทบาทผู้นำชุมชนก็มีการเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ โดยบทบาทของผู้นำที่เป็นทางการยังคงทำหน้าที่ในการทำหน้าที่ตามที่ทางการมอบหมายและผู้นำทางธรรมชาติ จะทำหน้าที่ด้าน ทำพิธีกรรม ความเชื่อต่าง ๆ นอกจากนี้จากการศึกษายังพบว่า นอกเหนือจากผู้นำที่มีอยู่เดิมแล้วยังเกิดกลุ่มผู้นำทางธรรมชาติ คือ กลุ่มผู้นำในการเป็นหัวหน้าทีมในการตัดไม้เถื่อนจำหน่ายให้นายทุน ภาวะผู้นำของบุคคลกลุ่มนี้จะมีการนำชาวบ้านเข้าไปตัดไม้จำหน่ายโดยมีการแบ่งหน้าที่ภายในกลุ่มย่อย ๆ ชัดเจน จากการสำรวจพบว่ามีกรรวมทีมกันในห้องบ้านเองประมาณ 10 กว่าทีมในการตัดไม้เถื่อนจำหน่าย เช่นกลุ่มของนายซุ๊ศักดิ์ ปันใจ จะมีสมาชิกในทีมเช่น นายสมศักดิ์ เกตุพรหม นายวันชัย บันใจ นายสุชาติ ยาวิละ นายจิระเดช บัวแก้ว ซึ่งจะมีนายซุ๊ศักดิ์ เป็นผู้ดูแลอยู่ สำหรับบทบาทผู้นำที่เป็นทางการนั้น ปรากฏว่าในด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรยังไม่มี แต่บทบาทในการเป็นที่พึ่งพิงให้กับชาวบ้านพบขึ้น ส่วนมากเป็นการช่วยเหลือลูกบ้านจากการถูกจับกุมตัวของเจ้าหน้าที่และช่วยประกันตัวลูกบ้าน จากการสัมภาษณ์นายคำปิง ดวงดี ได้เล่าประสบการณ์ในการช่วยประกันตัวลูกบ้านว่า “เมื่อก่อนเมื่อลูกบ้านโดนจับ พ่อต้องเป็นผู้ไปประกันตัว บ่อยมาก คิดว่าไม่ต่ำกว่า 20 – 30 ครั้ง จนเป็นที่รู้จักกับอัยการ ในช่วงหลัง ๆ ไม่มีเงินจ่ายค่าปรับ สนทนากับอัยการจนสามารถยืมเงินจากอัยการมาจ่ายค่าปรับก่อนได้เลย แล้วค่อยตัดไม้หาเงินไปส่งคืนให้อัยการทีหลัง”

3) ยุคสมัยตั้งแต่ พ.ศ. 2536 จนถึงปัจจุบัน เป็นช่วงเวลาที่ชุมชนได้มีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน และพัฒนาชุมชนตามแนวพระราชดำริ โครงการ

ส่งเสริมและพัฒนาต่าง ๆ ได้เข้ามาสู่ชุมชนอย่างมากมาย ทั้งในด้านการฝึกอบรม การศึกษาดูงาน และการป้องกัน การฟื้นฟู การอนุรักษ์ ทรัพยากรป่าไม้ การส่งเสริมอาชีพ การพัฒนาปัจจัยพื้นฐาน กิจกรรมเหล่านี้ได้เข้ามาทดแทนการตัดไม้เถื่อนจำหน่ายซึ่งเป็นกิจกรรมหลักที่ภายในชุมชนดำเนินมาร่วม 25 ปี จากการเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลาดังกล่าว ผู้นำชุมชนทั้งผู้นำอย่างเป็นทางการและผู้นำทางธรรมชาติ เป็นแรงขับเคลื่อนสำคัญให้เกิดการดูแลและป้องกัน ทรัพยากรป่าไม้ในหมู่บ้าน ซึ่งพบว่ามียุทธศาสตร์สำคัญ 4 ประการ ได้แก่

3.1) เป็นผู้นำในการทำกิจกรรมอนุรักษ์และสร้างจิตสำนึก มีการนำชุมชนทำกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การสร้างฝายดินน้ำลำธาร การปลูกต้นไม้ การทำแนวกันไฟ การจัดค่ายสิ่งแวดล้อมศึกษาและการส่งเสริมกลุ่มเยาวชนให้ดำเนินกิจกรรมร่วม บทบาทการนำส่วนมากผู้นำทางธรรมชาติที่เป็นแกนนำในการทำจะเป็นผู้ที่มีส่วนผลักดันในการเกิดกิจกรรมทั้งหลายเหล่านี้ขึ้นมา เช่น นายชูศักดิ์ ปันใจ ได้นำสมาชิกในชุมชนร่วมกันปลูกไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 ประการ นำชุมชนสร้างฝายดินน้ำลำธาร ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 เป็นต้นมา นายมณเฑียร บุญช้างเผือก เป็นผู้ชักชวนเยาวชนให้มีกิจกรรมในการอนุรักษ์การเรียนรู้ชุมชนของตนเอง นายจ่านงค์ บัวโพธิ์จิตต์ เป็นผู้ชักชวนผู้สูงอายุให้ทำกิจกรรมการจัดสานผลิตภัณฑ์จากป่าและแปรรูปสมุนไพร เป็นต้น ภาวะผู้นำในการทำกิจกรรมอนุรักษ์ ผู้นำที่เป็นทางการ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ส่วนใหญ่มีบทบาทเป็นผู้อำนวยความสะดวกและร่วมกิจกรรม ซึ่งการดำเนินการนี้ถ้าผู้นำที่เป็นทางการได้ให้การสนับสนุนก็จะเกิดพลังในการขับเคลื่อนได้ไปอย่างรวดเร็ว แต่ถ้าไม่เห็นด้วยมักจะเป็นอุปสรรคในการสร้างกิจกรรมเสมอ

3.2) เป็นผู้นำในการปกป้องทรัพยากรในชุมชน ในด้านการปกป้องทรัพยากรในชุมชนผู้นำทางการถือว่ามียุทธศาสตร์สำคัญในการดำเนินงานโดยมีกลุ่มผู้นำในการอนุรักษ์เป็นผู้ร่วม ทุกครั้งที่เกิดปัญหาด้านทรัพยากรในชุมชน ได้แก่ การลักลอบตัดไม้ การขโมยกล้วยไม้ป่า การลักลอบจับปลาโดยผิดกฎหมาย ผู้ใหญ่บ้านจะมีบทบาทเป็นผู้ประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ ชุดปฏิบัติการเฉพาะกิจแม่กวางบ้านป่าสักงาม เจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติแม่ตะไคร้ รวมถึงผู้นำในการอนุรักษ์เพื่อเข้าร่วมในการจัดการกับปัญหา

3.3) เป็นผู้ช่วยเหลือชาวบ้านในการหางานทำ พบว่าเป็นบทบาทสำคัญของ นายคำปึง ควงดี ผู้ใหญ่บ้านป่าสักงาม โดยมีปรากฏขึ้นในปี พ.ศ. 2535 จากเหตุการณ์ที่ชุมชนต้องหยุดอาชีพตัดไม้อย่างกะทันหันทำให้ชาวบ้านไม่มีรายได้เลี้ยงครอบครัว นายคำปึง ควงดี ได้นำชาวบ้านส่วนหนึ่ง ฝากเข้าทำงานกับบุคคล ร้านค้า หน่วยงานที่รู้จักในพื้นที่ นายคำปึง ควงดี เล่าว่า “ตอนนั้นได้บอกให้ชาวบ้านทุกคนหยุดตัดไม้ แต่ปรากฏว่าเมื่อไม่ได้ตัดไม้ชาวบ้านก็ไม่มีรายได้เลี้ยงครอบครัว ตนเองเลยต้องรับผิดชอบพาชาวบ้านขึ้นรถกระบะ ตะเวนไป

ตามตัวเมืองเชียงใหม่ เพื่อเอาลูกบ้านไปฝากงานกับผู้หลักผู้ใหญ่ที่รู้จัก เช่น กาดสวนแก้ว ร้านก่อสร้างในเมือง เพื่อบรรเทาปัญหาความเดือดร้อนเบื้องต้นไปก่อน จนถึงขณะนี้ชาวบ้านบางคนยังทำงานอยู่ที่ในเมืองไม่กลับมาเลยก็มี” จากเหตุการณ์ดังกล่าวชี้ให้เห็นถึงการมีความรับผิดชอบต่อความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ซึ่งเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ชุมชนเกิดความเชื่อมั่นและศรัทธาในตัวผู้นำ

3.4) เป็นผู้เชื่อมและติดต่อประสานงานกิจกรรมการส่งเสริมและสนับสนุนต่าง ๆ ระหว่างภาครัฐและเอกชน จากการที่ชุมชนบ้านป่าสักงามได้นำแนวพระราชดำริมาใช้ในการพัฒนาหมู่บ้าน จนประสบผลสำเร็จในการฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้จากเดิมที่เคยเสื่อมโทรม ให้กลับมามีความอุดมสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง และเป็นสื่อการเรียนรู้ที่หลากหลาย ทำให้ชุมชนเป็นแหล่งศึกษาดูงาน และการเข้ามาสนับสนุนส่งเสริมกิจกรรมต่าง ๆ มากมาย ในการเชื่อมประสานกับภายนอกชุมชนนั้น พบว่า มีการแบ่งบทบาทในการประสานตามธรรมชาติที่ค่อนข้างชัดเจนในชุมชน ในการประสานกับหน่วยงานราชการในด้านการส่งเสริมต่าง ๆ การเข้ามาศึกษาดูงานของหน่วยงานราชการ ภาคการศึกษา และเครือข่ายชุมชน บทบาทหลักจะเป็นของผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล คณะกรรมการหมู่บ้าน รวมถึงแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ในชุมชน เช่น การส่งเสริมอาชีพ จากพัฒนาชุมชนและเกษตรอำเภอคอยสะเก็ด การสนับสนุนการสร้างฝายต้นน้ำลำธารของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นต้น ส่วนในการประสานกับองค์กรเอกชนหรือภาคการศึกษา ที่เข้ามาส่งเสริมสนับสนุนการดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ การจัดเก็บข้อมูล การศึกษาดูงาน การอบรม ผู้นำในการอนุรักษ์จะมีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้เชื่อมประสาน เนื่องจากเป็นผู้ที่ได้ดำเนินการทำงานในพื้นที่อย่างต่อเนื่องอยู่แล้ว

ภาวะผู้นำมีการเปลี่ยนแปลงบทบาทอยู่ตลอดเวลาตามยุคสมัย และสถานการณ์จากการศึกษาพบว่า ภาวะผู้นำทางการและผู้นำทางจิตใจหรือทางพิธีกรรม มิได้มีการเปลี่ยนแปลงบทบาทหรือภาวการณ์นำมากนัก เนื่องจากเป็นบทบาทที่ต้องปฏิบัติตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจากทางราชการ หรือตามจารีตประเพณีแต่เดิมมาของชุมชน แต่ภาวะผู้นำทางธรรมชาติในชุมชนมีความโดดเด่นในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยอาศัยความศรัทธาที่เกิดขึ้นจากการทำงานอนุรักษ์ที่สัมฤทธิ์ผล แต่ทั้งนี้ภาวะผู้นำก็เป็นเงื่อนไขสำคัญทำให้ภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ในลักษณะต่าง ๆ ทั้ง 6 ด้าน แสดงบทบาทในการป้องกันทรัพยากรป่าไม้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ ภาวะผู้นำมีบทบาทในการควบคุมให้การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในหมู่บ้านเป็นไปตามกฎระเบียบ ทำให้กฎระเบียบถูกใช้ได้อย่างเห็นผล นอกจากนี้ยังทำหน้าที่ส่งเสริมสนับสนุนในการทำให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ เกิดการร่วมมือโดยอาศัยพลังศรัทธาในสถานะ

ผู้นำด้านต่าง ๆ ซึ่งตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ภาวะผู้นำก่อให้เกิดการใช้เหตุผล ควบคุมและสร้างความพอประมาณ และเอื้ออำนวยให้ชุมชนเรียนรู้และรู้เท่าทันต่อสถานการณ์ต่าง ๆ

1.2.4 ความต่อเนื่องในการดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์และพัฒนาการดำเนินกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ ป่ากัน พื้นฟูและสร้างจิตสำนึกในชุมชน ไม่สามารถที่จะทำให้เห็นผลที่ประจักษ์ชัดได้ในเวลาอันรวดเร็ว ทั้งนี้มีความจำเป็นอย่างยิ่งในการต้องการความต่อเนื่องในการดำเนินกิจกรรมด้านต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการบรรลุผลตามที่ตั้งไว้ ในชุมชนได้มีการดำเนินกิจกรรมการฟื้นฟู อนุรักษ์และป้องกัน ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 ซึ่งกิจกรรมหลายอย่างได้สะท้อนให้เห็นผลในการดำเนินกิจกรรมที่ต่อเนื่อง เช่น การสร้างฝายต้นน้ำลำธารเพื่อฟื้นฟูพื้นที่ต้นน้ำลำธาร จนส่งผลให้ลำห้วยสาขาของลำน้ำห้วยคัง จำนวน 29 ห้วย พื้นฟูขึ้นจากเดิมที่เป็นพื้นที่ห้วยแล้งถึง 24 ห้วย ในปัจจุบันเหลือห้วยแล้งเพียง 14 ห้วย ซึ่งจากการที่น้ำในลำห้วยกลับมาไหลข้อมสะท้อนถึงการกลับมาอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ต้นน้ำลำธารในพื้นที่อีกครั้ง กิจกรรมการปลูกไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 ประการในพื้นที่ ส่งผลให้เกิดการฟื้นฟูป่า สร้างความชุ่มชื้นและสร้างความหลากหลายในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ หรือกิจกรรมการลาดตระเวนป้องกันป่าที่ต่อเนื่องข้อมส่งผลให้การป้องกันป่ามีประสิทธิภาพเพิ่มขึ้น

ผลจากการดำเนินที่ต่อเนื่องทำให้เกิดระเบียบแบบแผนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ การอนุรักษ์ พื้นฟู และการใช้ประโยชน์ที่ชัดเจนและเป็นจริง แล้วยังมีการสืบทอดสร้างความเข้าใจระหว่างชุมชนต่อชุมชน และชุมชนกับเครือข่ายในการปรับตัวและเรียนรู้วิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติอย่างเกื้อกูลอีกด้วย ดังนั้นความต่อเนื่องในการดำเนินกิจกรรม จึงเป็นเงื่อนไขหลักในการดำเนินการหรือสร้างลักษณะภูมิคุ้มกันทุกลักษณะ เนื่องจากการสร้างฐานทางด้านความรู้ และคุณธรรมมีความจำเป็นต้องใช้เวลา ในการดำเนินการและเรียนรู้ให้แนวคิดของแกนนำ และชุมชนเป็นไปในทิศทางเดียวกันอันจะส่งผลให้กิจกรรมต่าง ๆ สามารถบรรลุผลได้ในเวลาต่อมา

2. เงื่อนไขภายนอกชุมชน

2.1 เงื่อนไขที่เกิดจากกลไกทางองค์กร

2.1.1 การดำเนินโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จากการที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ เสด็จพระราชดำเนินตรวจเยี่ยมการดำเนินงานของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เมื่อวันที่ 25 มีนาคม พ.ศ. 2535 และได้พระราชทานพระราชดำริให้มีการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวังขึ้น โดยครอบคลุมพื้นที่อันเป็นต้นน้ำลำธารของอ่างเก็บน้ำแม่กวังอุดมธาราทั้งหมด มีวัตถุประสงค์ 4 ประการ

ได้แก่ ประการแรกเพื่อป้องกันรักษาป่าธรรมชาติที่สมบูรณ์ให้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารและที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่ามิให้ถูกทำลาย ตลอดจนรักษาสภาพแวดล้อมและฟื้นฟูสภาพป่าที่ถูกทำลายจนเสื่อมโทรมให้คืนสู่สภาพป่าที่สมบูรณ์ดังเดิม ประการที่สองเพื่อแก้ไขปัญหามลพิษจากการตัดไม้ที่ เหมาะสมสำหรับราษฎรที่อาศัยอยู่ในป่าสงวนแห่งชาติในพื้นที่โครงการ ตลอดจนการพัฒนา ปัจจัยพื้นฐานที่จำเป็นในด้านแหล่งน้ำและที่ดินทำกิน ประการที่สาม เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของราษฎรในพื้นที่โครงการให้สูงขึ้นสามารถดำรงชีพอยู่ได้ตามความเหมาะสมของพื้นที่ และประการที่สี่ เพื่อนำผลการศึกษาและวิจัยของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภอคอกสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ที่เหมาะสม ขยายผลในการพัฒนาและให้บริการ แก่ราษฎรในพื้นที่โครงการ

โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับชุมชนมี 2 โครงการด้วยกัน ได้แก่ โครงการศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ และโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ โดยดำเนินการตามเป้าหมายของโครงการในการป้องกัน อนุรักษ์ ฟื้นฟู และสนับสนุนให้ชุมชนดำเนินกิจกรรมที่เหมาะสม สอดคล้องกับพื้นที่ต้นน้ำลำธาร ซึ่งบทบาทของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สามารถสรุปได้ 4 ลักษณะ ได้แก่

1) บทบาทในการป้องกันและปราบปราม เป็นมาตรการขั้นแรก ของโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ที่ได้นำมาใช้กับชุมชนบ้านป่าสักงาม เนื่องจากในอดีตพื้นที่บ้านป่าสักงามมีอาชีพในการตัดไม้เถื่อนขาย เป็นรายได้เพียงอย่างเดียวของชุมชนมีการจัดระบบระวังภัยและป้องกันเจ้าหน้าที่ที่เข้ามาจับกุม ซึ่งนายชูศักดิ์ ปันใจ นายคำปิง คงดี นายนิวัฒน์ จำปาโชค นายมณเฑียร บุญช้างเผือก เล่าว่า ชุมชนได้มีการแบ่งพื้นที่ป่าในหมู่บ้านเพื่อทำการตัดไม้ โดยแต่ละพื้นที่จะมีการจัดเป็นทีม ทีมละประมาณ 10 คน มีการแบ่งหน้าที่กันคือ คนเลื่อยไม้ คนหาบเลื่อยยนต์ อาหาร คนตีเส้นไม้ ขามเฝ้าระวัง เป็นต้น โดยเมื่อมีเจ้าหน้าที่ป่าไม้ ดำรวจหรือทหารเข้ามาในเขตชุมชน ขามเฝ้าระวังก็จะมีการให้สัญญาณ เช่น การจุดประทัดฟ้า ทีมที่เลื่อยไม้อยู่ก็จะทำการหลบหลีกเจ้าหน้าที่ไปในทางที่ปลอดภัย และไม่มีแนวคิดที่จะหยุดการตัดไม้เถื่อน โดยนายชูศักดิ์ ให้เหตุผลว่า “ในขณะนั้นการตัดไม้ยังเป็นอาชีพที่ทำเงินได้ดี มีรายได้วันละเป็นหมื่นบาท ยังไม่มีแนวคิดที่จะหยุดการตัดไม้” โครงการฯ จึงต้องปฏิบัติการปราบปรามอย่างเร่งด่วนและจริงจัง โดยมี 2 มาตรการ คือ

1.1) มาตรการป้องกันและกวดขัน เป็นแผนการดำเนินงานที่ทำให้ชุมชนสามารถทำไม้เถื่อนได้ลำบากมากขึ้น จากคำบอกเล่าของนายมณเฑียร บุญช้างเผือก พบว่า ในปี พ.ศ. 2536 เจ้าหน้าที่ทหารจำนวนหนึ่งกองร้อยได้เข้ามาควบคุมพื้นที่หมู่บ้าน มีการ

พูดคุยกับคณะกรรมการหมู่บ้านและแกนนำชุมชนในขณะนั้น ขอให้เลิกการตัดไม้ทำลายป่าอย่างเด็ดขาด และโครงการฯ ได้ดำเนินการส่งกำลังเจ้าหน้าที่ทหารจากกองพันทหารปืนใหญ่ที่ 7 เข้ามาประจำและลาดตระเวนอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านด้วย ทำให้การทำไม้เถื่อนของชุมชนทำได้ยากลำบากยิ่งขึ้น บางรายที่ยังไม่เลิกตัดไม้ต้องย้ายออกไปทำไม้นอกพื้นที่ นายชูศักดิ์ ปันใจ และนายสุนทร บรรใจ เล่าว่า “ขณะนั้นมีเจ้าหน้าที่ทหารมาลาดตระเวนบ่อยมากทำไม้ได้ลำบาก จึงต้องย้ายไปตัดไม้ที่อำเภอแม่แตง ต่อมาโดนเจ้าหน้าที่จับอีกทำให้หมดตัว และคิดจะเลิกตัดไม้” ต่อมาได้มีการส่งเสริมให้จัดตั้งกลุ่มอนุรักษ์ในชุมชน ได้แก่ กลุ่มพิทักษ์ป่า มีสมาชิกรวมจำนวน 10 คน เพื่อช่วยในการป้องกันและดูแลรักษาการป่าไม้ในหมู่บ้านได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น สมาชิกกลุ่มพิทักษ์ป่าจะได้รับการฝึกอบรมในการลาดตระเวน การป้องปรามการตัดไม้ทำลายป่า เป็นเบื้องต้น

1.2) มาตรการปราบปราม เป็นการปฏิบัติการจับกุมผู้ที่ลักลอบแปรรูปไม้เถื่อนในพื้นที่อย่างเด็ดขาด จากการถูกจับกุมดำเนินคดี ทำให้ชุมชนต้องมีค่าใช้จ่ายในการขึ้นศาลมาก รายได้ที่เกิดจากการทำไม้จึงไม่เพียงพอและคุ้มค่าต่อความเสี่ยงที่เข้าไปตัดไม้แปรรูปไม้เถื่อน

2) บทบาทในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ เป็นการนำองค์ความรู้ของศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้แก่ การฟื้นฟูพื้นที่ต้นน้ำลำธารด้วยฝายต้นน้ำลำธาร โดยมุ่งเน้นการฟื้นฟูลำห้วยและพื้นที่ป่าที่มีความเสื่อมโทรมเป็นอันดับแรก การปลูกไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 ประการ ประเภทหวาย และไม้ผลจากป่าชนิดต่างๆ การป้องกันและควบคุมไฟป่า การตรวจลาดตระเวน และเก็บข้อมูลความเปลี่ยนแปลงของสภาพป่า

3) บทบาทในการฝึกอบรมและสร้างจิตสำนึก จากการศึกษาพบว่า หลังจากที่มีการปราบปรามการลักลอบทำลายป่าอย่างเข้มข้นแล้ว โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้พัฒนาการเรียนรู้ของชุมชน โดยการเข้ารับการฝึกอบรม ศึกษาฐาน การสร้างเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อให้พัฒนาแนวคิดและบทบาทในกิจกรรมด้านการอนุรักษ์และป้องกันทรัพยากรป่าไม้อย่างต่อเนื่อง ในการฝึกอบรม ได้แก่ หลักสูตรราษฎรอาสาพิทักษ์ป่า การสร้างฝายต้นน้ำลำธาร การปลูกไม้ 3 อย่าง การศึกษาฐานเกี่ยวกับกิจกรรมการอนุรักษ์ในพื้นที่ต่างๆ โดยกิจกรรมมุ่งเน้นที่จะทำให้ชุมชนได้นำความรู้ที่ได้ ไปใช้ในการฟื้นฟู อนุรักษ์และป้องกันป่าของตนเองได้ต่อไป

4) บทบาทการส่งเสริมอาชีพ เป็นการมุ่งเน้นการส่งเสริมอาชีพที่สอดคล้องกับพื้นที่ต้นน้ำลำธารตามแนวทางพระราชดำริ ซึ่งโครงการฯ ได้พยายามส่งเสริมอาชีพให้กับชุมชนอย่างต่อเนื่อง อาชีพที่ได้ให้การส่งเสริมได้แก่ การเพาะเลี้ยงกบ การเพาะเห็ด การ

เลี้ยงวัว การเลี้ยงไก่ การเลี้ยงปลา การผลิตปุ๋ยใบไม้ธรรมชาติ การเพาะเลี้ยงหมูป่า การเพาะกล้าไม้จำหน่าย เป็นต้น

การเข้ามาของโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เกิดจากกลไกทางองค์กร ที่เข้ามาสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของคนในชุมชนบ้านป่าสักงาม เป็นเงื่อนไขแรกที่เกิดขึ้นให้ชุมชนบ้านป่าสักงามมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต จากในอดีตที่มีปฏิสัมพันธ์ในเชิงลบต่อทรัพยากรป่าไม้ นำมาสู่วิถีชีวิตที่มีปฏิสัมพันธ์ในเชิงบวกต่อทรัพยากรป่าไม้ โดยก่อให้เกิดภูมิคุ้มกันเชิงระบบในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ทั้งในด้าน การฟื้นฟู การป้องกัน การสร้างจิตสำนึก การเรียนรู้ และการนำทรัพยากรป่าไม้มาใช้ประโยชน์ในเชิงอนุรักษ์ รวมทั้งก่อให้เกิดการจัดการที่ดินป่าไม้ ในรูปแบบ สิทธิทำกินรวม(สหก.รวม) ด้วย

2.1.2 นักพัฒนา เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ส่งผลให้เกิดการพัฒนาชุมชนได้อย่างต่อเนื่องและชัดเจน โดยบทบาทสำคัญที่นักพัฒนาได้เข้ามาดำเนินการในพื้นที่บ้านป่าสักงาม ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงและส่งผลให้เกิดภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน ได้แก่

- 1) เป็นผู้สร้างกระบวนการเรียนรู้ ได้แก่ การสร้างเวทีในการพัฒนาความคิดแกนนำชุมชน การจัดให้มีการเรียนรู้ผ่านการศึกษาดูงาน ฝึกอบรม สร้างปัจจัยที่เอื้อต่อการเรียนรู้ และการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความรู้ร่วมกับผู้อื่นและชุมชนอื่น ๆ
- 2) เป็นที่ปรึกษาในการพัฒนาชุมชน กิจกรรมการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ ที่ถูกต้องตามแนวพระราชดำริ ซึ่งผลได้ผลเสียและผลลัพธ์ในการดำเนินกิจกรรม
- 3) เป็นผู้ส่งเสริมกิจกรรมการอนุรักษ์อย่างต่อเนื่อง สนับสนุนและส่งเสริมให้ชุมชนดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์อย่างมีส่วนร่วม เช่น การปฏิบัติงานด้านการอนุรักษ์ สนับสนุนอาชีพเชิงอนุรักษ์ การเป็นผู้ประสานและสร้างเครือข่าย พันธมิตรในการอนุรักษ์

การสร้างกระบวนการเรียนรู้และการเข้ามาดำเนินการของนักพัฒนาภายในชุมชนใด ๆ ย่อมก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามมาในหลายด้านด้วยกันทั้งในเชิงสังคม เศรษฐกิจและทางด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนนั้น ๆ สำหรับบ้านป่าสักงามนักพัฒนาเป็นเงื่อนไขที่เกิดจากกลไกทางองค์กรที่เข้ามาปฏิสัมพันธ์กับชุมชน ก่อให้เกิดการสร้างกระบวนการเรียนรู้ อันก่อให้เกิดผลการปรับเปลี่ยนภายในชุมชนที่กว้างขวาง ทั้งปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับทรัพยากรป่าไม้ ความต่อเนื่องในการดำเนินงาน และผลสัมฤทธิ์ อันเกิดจากการสร้างฐานคิดในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ก่อให้เกิด ทิศทาง เป้าหมายและกระบวนการดำเนินงานในพื้นที่

2.2 เงื่อนไขที่เกิดจากกลไกทางสังคม

2.2.1 การสร้างเครือข่ายชุมชน ชุมชนบ้านป่าสักงาม มีการสร้างเครือข่ายชุมชนในด้านการอนุรักษ์ ตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2542 โดยมีการรวมกลุ่มของเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำแม่กวัง ซึ่งครอบคลุมชุมชนและพื้นที่ลุ่มน้ำกวังตอนบนทั้งหมด ประกอบด้วยชุมชน 6 ตำบล 55 หมู่บ้าน ในเขตอำเภอค้อยสะเกิด และอำเภอแม่ฮ่อน เป็นการรวมกลุ่มเพื่อให้เกิดการดำเนินการกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมลุ่มน้ำแม่กวังประสานและรวมพลังให้เกิดความตระหนักในคุณค่าของทรัพยากร ดิน น้ำ ป่าไม้ ชุมชนบ้านป่าสักงามจึงเป็นชุมชนหนึ่งที่สำคัญในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่กวัง และแกนนำชุมชนได้ทำหน้าที่เป็นคณะกรรมการเครือข่ายลุ่มน้ำแม่กวังมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เริ่มก่อตั้ง ลักษณะการสร้างเครือข่ายด้านการอนุรักษ์ของชุมชนบ้านป่าสักงาม แยกได้ 3 ลักษณะ คือ

1) เกิดจากความสัมพันธ์ทางสังคมและระบบเครือญาติ เกิดขึ้นตามลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคม ความผูกพันในลักษณะญาติพี่น้อง การรู้จักสนิทสนมกันส่วนตัวระหว่างผู้นำชุมชน เมื่อแกนนำชุมชนได้มีการอนุรักษ์ป่าขึ้นก็มีการ แจ้งข้อมูลข่าวสารชักชวน ดักเตือน ให้ญาติมิตรหรือผู้นำชุมชนที่อยู่ใกล้เคียง ความร่วมมือจะเป็นไปในลักษณะ เห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน การให้ความร่วมมือเสมือนเป็นการช่วยเหลือญาติมิตร

2) เกิดจากการศึกษาดูงานและฝึกอบรม การที่ชุมชนต่างๆ ได้เข้ามาศึกษาดูงานและฝึกอบรมภายในหมู่บ้าน ทั้งที่ชุมชนมาดูงานเองหรือมีหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนเป็นผู้นำเข้ามา จนเกิดเครือข่ายในลักษณะการให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นการเชื่อมประสานของชุมชนต่อชุมชนเป็นหลัก ส่วนใหญ่การสร้างเครือข่ายในลักษณะดังกล่าว พบว่า จะเป็นชุมชนที่มีการดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรอยู่แล้วหรือมีแนวคิดที่จะเริ่มทำกิจกรรมการอนุรักษ์

3) เกิดจากการดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ร่วมกัน ที่ชุมชนได้เข้าร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์ เช่น การบวชป่า การปลูกต้นไม้ การสืบชาติป่าไม้และสายน้ำ ซึ่งเกิดขึ้นจากการรวมตัวของเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ป่าลุ่มน้ำแม่กวัง ทำให้เกิดกิจกรรมการประชุมปรึกษาหารือ การสร้างความตระหนักร่วมกัน การศึกษาดูงาน การวางแผนในการดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์ การทำกิจกรรมการอนุรักษ์ร่วมกัน จนก่อให้เกิดกิจกรรมที่ต่อเนื่องเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน ในแต่ละชุมชน ผลจากการที่ชุมชนบ้านป่าสักงามเข้าร่วมกิจกรรมอนุรักษ์ร่วมกับชุมชนต่างๆ นี้เองก่อให้เกิดเครือข่ายในการอนุรักษ์ขึ้นมา ซึ่งเกิดขึ้นจากอุดมการณ์ กิจกรรม และเป้าหมายที่ร่วมกัน

จากการที่ชุมชนได้ดำเนินการอนุรักษ์ ป้องกัน พื้นฟูอย่างต่อเนื่อง รวมถึงการได้ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ต่าง ๆ ร่วมกับหลากหลายชุมชน ทำให้เกิดเครือข่ายแห่งความร่วมมือซึ่งเป็นพลังสำคัญในการร่วมกันป้องกันทรัพยากรป่าไม้ให้คงความอุดมสมบูรณ์ได้อย่างยั่งยืน เครือข่ายชุมชนที่มีส่วนร่วมกับชุมชนประกอบด้วย เครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ป่าขุนน้ำแม่กวัง เครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำทา เครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำขอด เครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำจาง เป็นต้น โดยพบว่าบทบาทของเครือข่ายชุมชนที่ส่งผลให้เกิดการสร้างระบบการอนุรักษ์และป้องกันป่า เครือข่ายชุมชนมีบทบาทที่สำคัญ 4 ประการ คือ

ก) การร่วมเรียนรู้ เป็นลักษณะของการร่วมแลกเปลี่ยนประสบการณ์และแนวคิดในการดำเนินกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ระหว่างชุมชนบ้านป่าสักงามกับชุมชนอื่น ๆ การร่วมเรียนรู้จะเกิดจากการที่ชุมชนบ้านป่าสักงามได้ไปเยี่ยมชมต่างหมู่บ้านหรือมีชุมชนอื่น ๆ เข้ามาศึกษาเรียนรู้ที่บ้านป่าสักงาม โดยการร่วมเรียนรู้จะเป็นไปในลักษณะการเล่าสู่กันฟัง การซักถาม การแลกเปลี่ยนแนวคิด การปรึกษาหารือ ซึ่งจากการร่วมเรียนรู้กับชุมชนเครือข่ายนี้เองส่งผลให้ชุมชนบ้านป่าสักงามได้รับข้อมูลและเกิดการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา นำไปสู่ระดับการตัดสินใจในขั้นต่อไป

ข) การให้กำลังใจ ในยามที่ชุมชนเกิดความท้อใจในการป้องกันทรัพยากรป่าไม้ หรือหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาไม่ได้ เครือข่ายชุมชนเป็นส่วนหนึ่งที่จะร่วมให้กำลังใจให้ชุมชนสามารถดำเนินกิจกรรมการป้องกันทรัพยากรป่าไม้ต่อไปได้อย่างไม่ทอดย

ค) ร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์ ชุมชนเครือข่ายได้มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ ได้แก่ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมการสืบชาดาป่าไม้สายน้ำแม่กวัง การฉลองโล่พระราชทานสมเด็จพระเทพและการสืบชาดาป่าไม้สายน้ำห้วยคัง การปลูกป่า การสร้างฝายดินน้ำลำธาร เป็นต้น โดยการร่วมกิจกรรมอนุรักษ์ของเครือข่ายชุมชน ได้มีการร่วมกันทำกิจกรรมที่หลากหลาย เช่น การร่วมบริจาคข้าวหอม การปลูกต้นไม้ การสนับสนุนกองทุนในการอนุรักษ์ของชุมชน ส่งผลให้กิจกรรมเกิดความเชื่อมโยงด้านกิจกรรมกันระหว่างชุมชนในลักษณะการใช้วัฒนธรรม “หัววัด” ซึ่งแต่ละชุมชนเมื่อทำกิจกรรมจะต้องส่งข่าวสารให้อีกชุมชนรับทราบโดยอัตโนมัติ

ง) ร่วมป้องกันทรัพยากรป่าไม้ ได้แก่การร่วมกันสอดส่องดูแลปัญหาทรัพยากรป่าไม้ระหว่างชุมชน ทำให้การป้องกันมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

การดำเนินการของเครือข่าย ทำให้ชุมชนมีกรอบแนวคิดเปิดกว้าง มีทัศนคติเปิดกว้าง รับรู้ความเคลื่อนไหว สังคม ประเพณี วัฒนธรรมอย่างได้รับการกลั่นกรองเป็นระบบด้วยเครือข่ายการเรียนรู้ ประสิทธิภาพในการใช้ข้อมูลที่หลากหลายและอย่างเป็นเหตุปัจจัย ทำให้ชุมชนรู้จักการ

ตรวจสอบ   รู้และสามารถที่จะตัดสินใจทางเลือกวิถีการปฏิบัติต่อทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้(คณิต ธนุธรรมเจริญ,2546 : 27 – 28) การสร้างเครือข่ายชุมชนของชุมชนบ้านป่าสักงาม จึงเป็นเงื่อนไขหลักอันก่อให้เกิดภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ ในด้าน การใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ การป้องกัน การเรียนรู้ทางด้านการแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างการฝึกอบรมร่วมกันและจากการศึกษาดูงานระหว่างเครือข่าย และเกิดการแลกเปลี่ยนวิธีการจัดการทรัพยากรป่าไม้ระหว่างชุมชน

2.2.2 พันธมิตรในการอนุรักษ์ เริ่มจากชุมชนได้ดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูตามแนวพระราชดำริ จนสามารถเกิดผลเป็นรูปแบบ ชุมชนได้เป็นแหล่งเรียนรู้รูปแบบการพัฒนาและฟื้นฟูต้นน้ำตามแนวพระราชดำริ ที่ประสบผลสำเร็จแห่งหนึ่ง ทำให้ชุมชนหน่วยงาน องค์กร ต่างๆ มีความสนใจที่จะเข้ามาเรียนรู้ แลกเปลี่ยน และฝึกอบรมในพื้นที่ ซึ่งสามารถสรุปพันธมิตรที่เข้ามาติดต่อสัมพันธ์กับชุมชนบ้านป่าสักงาม ดังข้อมูลในตาราง 16 ดังนี้

ตาราง 16 พันธมิตรด้านการอนุรักษ์ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนบ้านป่าสักงาม

ที่	องค์กร	กิจกรรม
1	สถาบันเทคโนโลยีสารสนเทศ ทรัพยากรน้ำเพื่อการเกษตร (NECTEC)	- สนับสนุนแผนที่ภาพถ่ายดาวเทียมพื้นที่ลุ่มน้ำ ห้วยคังชุมชนบ้านป่าสักงาม - จัดเก็บข้อมูลฐานทรัพยากรชุมชนป่าสักงาม - ส่งเสริมการเรียนรู้ทางเทคโนโลยีแก่เด็กเยาวชน บ้านป่าสักงาม - สนับสนุนอุปกรณ์คอมพิวเตอร์และสื่อสารสนเทศ สำหรับเยาวชนป่าสักงาม
2	บริษัท โคลา-โคล่า ประเทศไทย จำกัด	- สนับสนุนอุปกรณ์ในเก็บข้อมูลอุตุนิมวิทยา - สนับสนุนทุนเพื่อดำเนินการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ พื้นที่ป่าชันน้ำและกระบวนการค้าสิ่งแวดลอมศึกษา
3	บริษัท ปูนซีเมนต์ไทย (ลำปาง) จำกัด	- สนับสนุนกองทุนอนุรักษ์ลุ่มน้ำห้วยคัง - สนับสนุนกองทุนกิจกรรมห้องสมุดเด็กชุมชนบ้าน ป่าสักงาม - สร้างฝายคั่นน้ำลำธาร - สนับสนุนให้เกิดการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ใน

ตาราง 16 (ต่อ)

ที่	องค์กร	กิจกรรม
		การจัดการน้ำ ตามโครงการน้ำเพื่อชีวิต
4	เครือซิเมนต์ไทย (SCG)	- สนับสนุนทุนการดำเนินการสร้างฝายต้นน้ำลำธาร
5	บริษัท ประกันภัยศรีเมือง จำกัด	- สนับสนุนทุนเพื่อการดำเนินการกิจกรรมเพื่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้
6	สมาคมไทสร้างสรรค์	- สนับสนุนหนังสือ จำนวน 1,015 เล่ม เพื่อพัฒนาการเรียนรู้สำหรับเด็กเยาวชนและชุมชน - สนับสนุนเครือข่ายการเพื่อการเรียนรู้ในการจัดการห้องสมุดชุมชน
7	สมาคมภูมินิเวศพัฒนาอย่างยั่งยืน	- สนับสนุนกิจกรรมการอนุรักษ์ในชุมชน - พัฒนาแหล่งเรียนรู้การจัดการทรัพยากรป่าไม้ - พัฒนาระบบการเรียนรู้ของชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติตามลักษณะภูมิสังคม
8	มหาวิทยาลัยเชียงใหม่	- มีส่วนร่วมกิจกรรมการอนุรักษ์ ได้แก่ การปลูกป่าสร้างฝายต้นน้ำลำธาร - สนับสนุนให้เกิดเครือข่ายการเรียนรู้ของชุมชนในการจัดการทรัพยากร
9	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	- มีส่วนร่วมในกิจกรรมเพื่อการอนุรักษ์ในชุมชน ได้แก่ การปลูกป่า บวชป่า สืบเสาะสายน้ำห้วยคัง
10	สำนักส่งเสริมการวิจัยท้องถิ่น (สกว.) แม่โจ้	- สนับสนุนการวิจัยชุมชน

บทบาทของกลุ่มพันธมิตรเข้ามาเกี่ยวข้องในการจัดการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรป่าไม้ บ้านป่าสักงาม สรุปได้ 3 ประการ คือ

1) สนับสนุนการจัดทำฐานข้อมูลทรัพยากรและความรู้ชุมชน ได้แก่ การส่งเสริมให้เกิดการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่ มาใช้ประโยชน์ในการเก็บข้อมูลฐานทรัพยากรชุมชน ซึ่งจะส่งผลให้การเก็บข้อมูลเป็นระบบและมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น โดยผลสืบเนื่องจากการได้รับการสนับสนุนนี้เองทำให้เกิดกิจกรรมอันเป็นการกล่อมเกลาและเรียนรู้ภายในชุมชนป่า

สัปดาห์ของสมาชิกและกลุ่มเยาวชน โดยกิจกรรมที่กลุ่มเยาวชนและสมาชิกในชุมชนบางส่วนได้เข้ามาเรียนรู้ได้แก่ การจัดเก็บข้อมูลพันธุ์ไม้ การวัดอุณหภูมิ การจับพิถัดทางดาวเทียม การเรียนรู้การใช้อินเตอร์เน็ตค้นหาข้อมูลทางทรัพยากรป่าไม้ เป็นต้น การสนับสนุนให้ชุมชนดำเนินการวิจัยด้วยตนเอง เป็นลักษณะการสร้างให้เกิดการเรียนรู้จักในตนเอง ทรัพยากร ของชุมชนได้ละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้น

2) ส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ มีลักษณะเป็นการใช้พื้นที่ป่าของชุมชนในการดำเนินกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ต่าง ๆ ร่วมกัน เช่น การปลูกต้นไม้ การสร้างฝายต้นน้ำลำธาร เป็นต้น

3) การสนับสนุนองค์ความรู้และประสบการณ์ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นพลังทางปัญญาที่ชุมชนสามารถพัฒนาและประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมและเกิดประสิทธิภาพในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน

พันธมิตรในการอนุรักษ์ เป็นเงื่อนไขในเชิงสังคมที่เข้ามาเกี่ยวข้องของปฏิสัมพันธ์กับชุมชนในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ เป็นเงื่อนไขที่ก่อให้เกิดภูมิคุ้มกันทางด้านการจัดการและใช้ประโยชน์ทรัพยากรป่าไม้ในเชิงสร้างสรรค์ ทั้งในการใช้พื้นที่ป่าเป็นแหล่งเรียนรู้การพัฒนาป่าตามแนวพระราชดำริ การจัดกลุ่มเรียนรู้การท่องเที่ยวเชิงนิเวศและการจัดทำกิจกรรมอนุรักษ์ในพื้นที่ การเข้ามาเกี่ยวข้องสัมพันธ์ของพันธมิตร ที่มีพลังและบทบาทเพิ่มขึ้นก่อให้เกิดผลสืบเนื่องด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้เพื่อตอบสนองการเรียนรู้ระหว่างชุมชนกับพันธมิตร

ตอนที่ 4 กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ชุมชนบ้านป่าสักงาม

ภายใต้ความเปลี่ยนแปลงและแรงกดดันด้านต่างๆ ที่ชุมชนได้ก่อให้ให้เกิดการปรับตัวของรูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งเป็นการปรับตัวที่ผสมผสานองค์ความรู้ดั้งเดิมด้านความเชื่อ ประเพณี วิถีการปฏิบัติ และระเบียบกฎเกณฑ์ กติกาต่างๆ ไปสู่เป้าหมายในการจัดการเพื่อให้สอดคล้องและเหมาะสมตามลักษณะภูมิสังคมนั้นๆ ซึ่งชุมชนบ้านป่าสักงามได้เรียนรู้และวางแผนในการดูแลรักษา ฟื้นฟู และการใช้ประโยชน์ได้อย่างสร้างสรรค์

ภูมิคุ้มกันของชุมชน จึงเกิดจากการปฏิสัมพันธ์กับข้อมูล ข่าวสาร บุคคล กลุ่ม และสถานการณ์ต่างๆ ที่ส่งผลต่อความคิด และทำให้เกิดการแก้ไขปัญหาที่สร้างสรรค์ ซึ่งกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันของชุมชนบ้านป่าสักงาม สามารถแบ่งได้เป็น 3 ขั้นตอน คือ

1. การสร้างความตระหนัก

กระบวนการการสร้างความตระหนักของชุมชนบ้านป่าสักงาม ได้เห็นเป็นรูปธรรมชัดเจนเมื่อปี พ.ศ. 2542 จากกรณีการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกินให้กับราษฎรของโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จากการที่นักวิชาการจากฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้เข้าไปผลักดันให้ผู้นำชุมชนเกิดความคิดที่ต้องการพัฒนาชุมชนของตนเอง ซึ่งในเวลาต่อมา นายคำปึง ดวงดี ผู้ใหญ่บ้านป่าสักงามได้ดำเนินการรวบรวมตัวแทนชุมชนที่มีความต้องการที่จะพัฒนาหมู่บ้าน ซึ่งในขณะนั้นมีผู้สมัครใจในการร่วมกันทำงานประมาณ 10 คน ประกอบด้วย 1. นายคำปึง ดวงดี 2. นายชูศักดิ์ ปันใจ 3. นายสุนทร บันใจ 4. นายนิวัฒน์ อุ่มนาง 5. นายสมศักดิ์ เกตุพรหม 6. นายวันชัย บันใจ 7. นายต่อมแก้ว อินแก้ว 8. นายมณเฑียร บุญช้างเผือก 9. นายสมคิด บัวแผ่น และ 10. นายประพันธ์ บัวหลง ทั้งหมดมีการนัดประชุมกันทุกวันพุธที่บ้านนายคำปึง ดวงดี เพื่อร่วมกันสรุปข้อมูลชุมชนที่ตนเองได้ไปเก็บ โดยมีการแบ่งกันเก็บข้อมูล โดยสมาชิกกลุ่ม 1 คนรับผิดชอบ 10 หลังคาเรือน โดยให้เลือกครัวเรือนที่ตนเองสามารถเข้าไปเก็บข้อมูลได้ โดยรายละเอียดของขั้นตอนในการเก็บข้อมูล คือ

1.1 การสำรวจตนเอง โดยให้แกนนำชุมชนแต่ละคนตอบคำถามว่า ในชีวิตประจำวันตั้งแต่ตื่นนอนเราได้ทำอะไรบ้าง ทำไม เพราะอะไร ซึ่งผลจากการที่ได้สำรวจตัวเองทำให้แกนนำชุมชนบางคนเกิดการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เช่นกรณี นายชูศักดิ์ ปันใจ พบว่าตั้งแต่ตื่นนอนมาเมื่อตนเองล้างหน้าแปรงฟันเสร็จ ตอนเช้าก็ชงกาแฟ และนั่งสูบบุหรี่เฉยๆ แล้วปล่อยให้ภรรยาเข้าครัวทำอาหาร หลังจากทำอาหารเสร็จ ตนเองก็ไปกินข้าวในขณะที่ภรรยาไม่ได้กิน

ด้วย ต้องไปกวาดและเช็ดดูบ้านให้เสร็จก่อน ไม่สามารถรับประทานอาหารเข้าพร้อมหน้ากันได้ ทำให้คิดในขณะที่ภรรยาทำกับข้าวทำไมตนเองไม่ไปปัดกวาดเช็ดดูบ้าน หลังจากคิดได้ต่อมาเกิด การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตนเอง

1.2 การแบ่งให้สมาชิกแต่ละคนเข้าไปเก็บข้อมูลครัวเรือน หนึ่งคนต่อ 10 หลังคาเรือน โดยมีการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับ สมาชิกในครัวเรือน อาชีพ การถือครองที่ดิน การใช้ประโยชน์จากทรัพยากร สภาพปัญหาในครัวเรือน รายได้ รายจ่าย เป็นต้น ซึ่งการเก็บข้อมูล ชุมชนที่มใช้เวลาในการเก็บประมาณ 1 เดือน และทุกวันพุธ จะต้องนำข้อมูลที่ได้ มาแลกเปลี่ยน และสรุปข้อมูล

ผลจากกระบวนการเข้าไปเก็บข้อมูลในชุมชน ทำให้แกนนำเกิดความตระหนักรู้ เรื่องราวต่าง ๆ ได้ทำความเข้าใจสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน ฐานคิด และสภาพปัญหาที่สำคัญ ซึ่งข้อมูลต่างๆ สะท้อนให้เห็นสภาพความเป็นจริงของตัวแทนชุมชนและชุมชนบ้านป่าสักงาม ทำให้เกิดความตระหนักรู้ในหลายประการ ได้แก่ ตระหนักถึงปัญหาทางด้านทรัพยากรป่าที่เสื่อมโทรม จำเป็นที่ชุมชนต้องเร่งกันฟื้นฟู ปัญหาในการดำรงชีวิตของสมาชิกบ้านป่าสักงาม การขาดแคลนที่ดินทำกิน และระดับความรู้ความสามารถของแกนนำในปัจจุบัน

2. กระบวนการรวมกลุ่มอนุรักษ์

การก่อตั้งกลุ่มในการทำกิจกรรมการอนุรักษ์ภายในชุมชนบ้านป่าสักงาม เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2536 พบว่าส่วนใหญ่เกิดจากการส่งเสริมของภาครัฐและโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ และมีส่วนหนึ่งเกิดจากการนำของผู้นำชุมชนเอง โดยกลุ่มอนุรักษ์ในชุมชนที่มีการก่อตั้งขึ้น ได้แก่ กลุ่มอนุรักษ์และพัฒนา กลุ่มควบคุมและป้องกันไฟป่า กลุ่มป่าเพื่อชีวิต กลุ่มเยาวชน เป็นต้น และในการสร้างกลุ่มอนุรักษ์ มี 4 ขั้นตอน คือ

2.1 การรวบรวมผู้สนใจ บทบาทในการคัดเลือกจะเป็นสมาชิกและแกนนำในชุมชนเป็นผู้คัดเลือก ในการรวบรวมสมาชิกที่จะทำงานร่วมกันส่วนใหญ่มักเลือกบุคคลที่เคยทำงานร่วมกันมาแล้วในอดีตและผู้ที่สนใจเป็นสำคัญ ไม่มีการบังคับให้เข้าร่วมแต่ประการใด

2.2 การเรียนรู้ ฝึกอบรม การศึกษาดูงาน เป็นการเสริมสร้างทักษะและพัฒนาการเรียนรู้ของสมาชิกและแกนนำกลุ่มให้มีความรู้ความชำนาญเพิ่มขึ้น กลุ่มอนุรักษ์ในชุมชนบ้านป่าสักงาม ได้มีการฝึกอบรมทั้งสิ้น 4 หลักสูตร มีการศึกษาดูงานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติจากที่ต่าง ๆ อย่างน้อย 23 ครั้ง นอกจากนี้ในพื้นที่ชุมชนยังเป็นแหล่งเรียนรู้ศึกษาดูงานด้านการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติตามแนวพระราชดำริ ทำให้ชุมชนมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จากชุมชนและองค์กรอื่น ๆ อย่างต่อเนื่องและหลากหลาย

2.3 การวิเคราะห์และสรุปทบทวน จากการฝึกอบรม ศึกษาฐาน และ การได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ได้มีการนำความรู้ที่ได้มานั่งประชุมและวิเคราะห์ ถึงผลดีผลเสีย และความเหมาะสมในการนำประปรังประยุกต์ใช้ในชุมชน เช่น กรณีการไปศึกษาฐานของนาย มณเฑียร บุญช้างเผือก เรื่องเกี่ยวกับกิจกรรมห้องสมุดเด็กที่ขอนแก่น พบว่าการสร้างกิจกรรมให้ เยาวชนส่งผลให้พัฒนาการเรียนรู้ของเด็กและการสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นเป็นไปได้ง่ายขึ้น แต่จากการ ไปศึกษาฐานพบว่าห้องสมุดที่ตั้งอยู่ในโรงเรียนและในวัดต่างก็มีข้อจำกัดเฉพาะตัว จากการสรุป บทเรียนทำให้นายมณเฑียร บุญช้างเผือก เลือกที่บ้านตนเองเป็นสถานที่ทำกิจกรรมห้องสมุดเด็ก เพื่อตัดข้อจำกัดที่พบมาก่อนหน้านั้น หรือนายชูศักดิ์ ปันใจ ได้รับการฝึกอบรมการสร้างฝายดินน้ำ ลำธารและการปลูกไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 ประการ และนำความรู้มาประยุกต์ใช้กับพืชที่ เหมาะสมกับป่าในชุมชน

2.4 การก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์ เกิดจากการรวมกลุ่มของสมาชิกที่ผ่านการ ฝึกอบรมเรียนรู้ การก่อตั้งกลุ่มได้มีการประชุมปรึกษาหารือ วางแผนในการดำเนินกิจกรรมและ กำหนดเป้าหมายในการทำงานของกลุ่มที่ชัดเจนพอสมควร เช่น กลุ่มป่าเพื่อชีวิต รวมตัวกันเพื่อ ปลูกต้นไม้เสริมเพิ่มคุณค่าป่า เพื่อเป็นแหล่งพึ่งพิงของชาวบ้านในอนาคต กลุ่มเยาวชน รวมตัวกัน เพื่อช่วยกันพัฒนาการเยาวชนและการสร้างจิตสำนึกให้เกิดการสืบทอดกิจกรรมจากรุ่นสู่รุ่น กลุ่ม พืชภัยป่า รวมตัวกันเพื่อดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์และป้องกันทรัพยากรป่าไม้เป็นหลัก

3. กระบวนการดำเนินงาน

หลังจากการก่อตั้งของกลุ่มอนุรักษ์ต่าง ๆ พบว่า ในชุมชนได้มีการดำเนิน กิจกรรมการอนุรักษ์ต่าง ๆ อย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน โดยในพ.ศ. 2536 - 2541 บทบาทสำคัญของ กลุ่มอนุรักษ์ มีกิจกรรมการป้องกันและปราบปรามการทำลายทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน ส่วนปี พ.ศ. 2542 เป็นต้นมา ได้เกิดกลุ่มในการทำกิจกรรมต่างๆ มากมาย ทั้งในด้านการทำกิจกรรม ในการ อนุรักษ์ ฟื้นฟู ป้องกัน ปลูกจิตสำนึกและการทำอาชีพเสริมเชิงอนุรักษ์ โดยขั้นตอนในการ ดำเนินงานแต่ละกลุ่ม จะเริ่มจากการประชุมปรึกษาหารือทำความเข้าใจ และวางแผนในการทำ กิจกรรม จากนั้นก็มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ของสมาชิก แล้วลงมือดำเนินการหลังจากนั้นก็มีการมา นั่งประเมินผล สรุปทบทวน เพื่อการปรับปรุงงานที่จะต้องทำในวันต่อไป

จากกระบวนการดำเนินงานเป็นระยะเวลาที่ต่อเนื่องส่งผลให้ชุมชนได้มี ประสบการณ์ในการแก้ปัญหาทรัพยากรป่าไม้ในเหตุการณ์ต่าง ๆ ซึ่ง ในกรณีการแก้ไขปัญหาดัง ๆ เหล่านี้ ได้สะท้อนการทำหน้าที่ของระบบภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ตามแนวทางเศรษฐกิจ พอเพียงภายในชุมชน โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1 ประเด็นที่เป็นสถานการณ์จำลอง

3.1.1 กรณีอาจารย์เกรียงเดช เจริญทรัพย์ ได้เข้าไปเยี่ยมชมและนำคณะนักศึกษา มาเรียนรู้ที่บ้านป่าสักงามในปี พ.ศ.2547 ได้มีคำถามกับแกนนำชุมชนบ้านป่าสักงาม ได้แก่ นายชูศักดิ์ ปันใจ นายสุนทร ปันใจ นายสมคิด บัวแผ่น นายมณเฑียร บุญช้างเผือก นายนิวัฒน์ อุ่มนาง โดยได้สอบถามถึงระบบภูมิคุ้มกันและการพึ่งตนเองอยู่ได้ของชุมชน โดยสร้างสถานการณ์จำลองขึ้นมา ได้แก่

ถาม : ถ้าบ้านป่าสักงาม ถูกข้าศึกล้อมหมู่บ้าน ชุมชนจะสู้ได้หรือไม่และจะทำอย่างไร

ตอบ : การที่มีข้าศึกมาล้อมหมู่บ้านชุมชนไม่กลัว เพราะว่า

- ชุมชนบ้านป่าสักงามมีความอุดมสมบูรณ์ มีน้ำ มีอาหารเพียงพอตลอดปี จนสามารถอยู่ได้โดยไม่อดตาย
- ชุมชนมีเครือข่ายอยู่ 6 ตำบล 55 หมู่บ้าน เป็นเพื่อนอยู่ ถ้าเพื่อนรู้ว่าป่าสักงามโดนล้อม ก็ต้องรีบเข้ามาช่วย แทนที่ข้าศึกจะเป็นผู้ล้อมบ้านป่าสักงาม แต่ข้าศึกกลับถูกเครือข่ายล้อม

3.1.2 กรณีมีสเตอร์ราวโน ที่ปรึกษาการพัฒนาเกษตรประเทศเลโซโท อดีตที่ปรึกษาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติของประเทศไทย ได้เดินทางพร้อมด้วยอธิบดีในกระทรวงเกษตรของประเทศเลโซโท เข้ามาศึกษาดูงานในพื้นที่บ้านป่าสักงาม ในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2550 เห็นว่าพื้นที่บ้านป่าสักงามมีทรัพยากรป่าไม้เป็นจำนวนมาก จากประสบการณ์และความสามารถในการเป็นนักเศรษฐศาสตร์ป่าไม้ จึงได้ทำการคำนวณมูลค่าของทรัพยากรป่าไม้ทั้งหมดของหมู่บ้าน และได้ตั้งประเด็นคำถามกับนายคำปิง คงดี ผู้ใหญ่บ้านป่าสักงาม แกนนำชุมชนบ้านป่าสักงาม และเครือข่ายอนุรักษ์ลุ่มน้ำแม่กว้งที่มาร่วมต้อนรับ ได้แก่ นายจิระพัฒน์ ธาตุอินจันทร์ นายทองสุข ธาตุอินจันทร์ นายสุจิตต์ ใจมา เครือข่าย เกิดการแลกเปลี่ยนแสดงความคิดเห็นและตั้งคำถาม คือ

ถาม : บ้านป่าสักงาม กำลังนอนเฝ้าทรัพย์สมบัติเป็นจำนวนมาก ถ้าชุมชนมีการจัดการและตัดไม้ออกไปจำหน่าย จะมีรายได้ถึงครัวเรือนละ 2,000 บาทต่อวัน พื้นที่ป่าที่พื้นด้วจึงควรมีการตัดไม้ออกไปไม่เช่นนั้น ผู้อื่นก็จะเข้ามาตัดออกจากหมู่บ้านไปซึ่งทำให้หมู่บ้านเสียประโยชน์

ตอบ : ชุมชนจะไม่ตัดไม้มาจำหน่ายโดยเด็ดขาด เหตุผลที่สำคัญคือ

- ในอดีตชุมชนได้ตัดไม้ขายมาก่อนแล้ว มีรายได้วันละเป็นหมื่นบาท แต่ไม่มีความสุข และไม่ร่ำรวย ผลสืบเนื่องจากการตัดไม้ขายทำให้น้ำในลำธารแห้งไปจนชุมชนต้อง

เคือคร็อนเพราะไม่มีน้ำในการอุปโภค บริโภค จากบทเรียนจึงสรุปได้ว่า เงินไม่สามารถซื้อได้ทุก อย่างแต่ถ้าชุมชนมีทรัพยากรป่าไม้ดีและมีแหล่งอาหารที่อุดมสมบูรณ์ทำให้ชุมชนอยู่ได้อย่างมี ความสุข

- การที่ชุมชนรักษาป่าอยู่ ก็เหมือนกับมีลูกสาวอยู่ ข่มหวงเป็นธรรมดา มิใช่ว่าจะไม่ให้ใครมาใช้ประโยชน์ไม่ได้แต่ต้องรู้จักใช้ จะทำให้มีใช้อยู่ตลอดไป

- ทุนของชุมชนมิใช่เงินอย่างเดียว แต่ก็คือน้ำ ป่า อากาศดี ๆ และแหล่ง อาหารที่หาได้ในป่า ถ้าไม่มีสิ่งเหล่านี้ชุมชนก็เคือคร็อน

3.2 ประเด็นที่เป็นสถานการณ์จริง

3.2.1 กรณีการจัดการพื้นที่ของสวนป่าแม่หอพระ ประมาณปี พ.ศ. 2526 ซึ่งมีการนำเครื่องจักรกลเข้ามาขังพื้นที่ป่าไม้บริเวณทิศเหนือของชุมชน เพื่อทำการแผ้วถาง และเตรียมพื้นที่ปลูกไม้สักขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ (แม่หอพระ) ซึ่งชุมชนเห็นว่า ในพื้นที่ ป่าบริเวณนั้นเป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำของชุมชน เมื่อมีการถางปรับที่ก็จะต้องเสียพื้นที่ป่าออกไปทำให้ ส่งผลกระทบต่อน้ำในลำห้วย และกลัวว่าน้ำจะแห้งหายไปเหมือนในอดีต จึงได้รวมตัวกันเพื่อทำ การคัดค้านการเข้ามาถางปรับที่ปลูกสวนป่าขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ในขณะนั้น ผู้ที่นำ ชาวบ้านขึ้นคัดค้านได้แก่ นายคำปิง คงดี นายชูศักดิ์ ปันใจ การสมศักดิ์ เกตุพรหม นายวันชัย บรรไรใจ นายถนอม ใจระวัง เป็นต้น โดยชุมชนมีมติเด็ดขาดขอให้มีการขนย้ายเครื่องจักรออกจาก พื้นที่โดยทันที ซึ่งต่อมาชุมชนได้ประสานให้ผู้แทนฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการ พัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ นายวิริยะ ช่วยบำรุง เป็นผู้เจรจาขอให้ป่าบริเวณ บ้านป่าสักงาม เป็นป่าเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระชนมายุ 72 พรรษา ซึ่งเป็นการตกลงทางวาจาไม่ได้บันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร และชุมชนสามารถรักษาผืนป่าได้จนถึง ปัจจุบัน

3.2.2 กรณีการขอประกาศเขตอุทยานแห่งชาติแม่ตะไคร้ ได้ดำเนินการ ทำกระบวนการเวทีประชาคมกับชุมชน เพื่อขอดำเนินการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติ ในพื้นที่ป่า อนุรักษ์ของหมู่บ้าน โดยจะกันเขตให้ชุมชนประมาณ 500 ไร่ เป็นป่าชุมชน ชุมชนมารวมตัวกัน ประกอบด้วยแกนนำชุมชนทั้งหมด กลุ่มเยาวชน ผู้สูงอายุแกนนำอนุรักษ์ ซึ่งเจ้าหน้าที่อุทยานได้ ชี้แจงเหตุผลของการดำเนินการ คือ

- ป่าของชุมชนบ้านป่าสักงาม มีความอุดมสมบูรณ์เหมาะสมสำหรับ ส่งเสริมเป็นแหล่งท่องเที่ยว การประกาศเขตอุทยานจะช่วยให้อุทยานมาช่วยในการจัดการการ ท่องเที่ยวให้ชุมชนทุกคนมีรายได้ร่วมกัน

- หลังจากการประกาศเขตอุทยานชาวบ้านสามารถเข้าไปเก็บหาของป่าอย่างเป็นปกติ ไม่มีการจับใด ๆ

- กฎหมายอุทยานมุ่งเน้นการป้องกันนายทุนเข้ามาทำลายทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนมิได้สร้างผลกระทบกับชุมชนแต่อย่างใด

- การรักษาป่าชุมชนไม่สามารถที่จะดูแลด้วยตนเองได้ต้องมีเจ้าหน้าที่อุทยานมาช่วยดูแลจึงจะป้องกันได้

ส่วนชุมชนได้แสดงความคิดเห็นและตั้งประเด็นคำถามต่ออุทยาน คือ

- ในขณะที่ทรัพยากรป่าไม้ น้ำ ดิน บ้านป่าสักงามมีความเสื่อมโทรมอย่างหนัก ส่งผลกระทบให้ชุมชนเดือดร้อนทั้งหมู่บ้าน ชุมชนต้องทำการฟื้นฟูเองจนมีความอุดมสมบูรณ์แล้ว จนสามารถเป็นแหล่งเรียนรู้ อุทยานฯ มีบทบาทและมีส่วนร่วมในการดำเนินการหรือไม่อย่างไร

- ในการป้องกันนายทุนใช้ประโยชน์จากป่า แล้วกรณีไม้สักที่กองอยู่ที่บริเวณชุดปฏิบัติการ จำนวนกว่า 300 ท่อน ก็เป็นผลของการจัดการของภาครัฐ ซึ่งชุมชนได้ไปจับกุมและยึดไม้ด้วยชุมชนเอง จะป้องกันนายทุนได้อย่างไร

- ในการจัดการการท่องเที่ยวโดยอุทยาน ที่ได้เรียนรู้จากประสบการณ์ตรง พบว่า อุทยานจะเป็นผู้จัดการทั้งหมด ชุมชนไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้ และถ้าจัดเป็นสถานที่ท่องเที่ยว ผู้มาใช้บริการต้องเสียค่าใช้จ่าย ตั้งแต่การเข้าสถานที่ และการจอดรถ แต่ชุมชนบ้านป่าสักงามใช้พื้นที่เพื่อการเรียนรู้ค่ายสิ่งแวดล้อมศึกษา ซึ่งไม่ได้แสวงหากำไร

- กรณีที่มีการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติศรีลานนา อำเภอแม่แตง และอำเภอพร้าว ทำให้ชาวบ้านในพื้นที่อำเภอแม่แตงและอำเภอพร้าวไม่สามารถหาของป่าได้ และต้องเข้ามาหาเห็ดหาหน่อไม้และของป่าที่บ้านป่าสักงาม จากประสบการณ์จึงไม่เชื่อว่าชาวบ้านสามารถเข้าไปหาของป่าได้

- ชุมชนได้ร่วมกันอนุรักษ์และพัฒนาป่าให้อุดมสมบูรณ์ จนได้รับรางวัลป่าเขียวขจี และรางวัลพระราชทานหมู่บ้านอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ดีเด่นระดับประเทศ จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี บ่งบอกได้ว่าชุมชนสามารถดูแลและจัดการป่าเองได้ และคณะกรรมการที่เข้ามาประเมินผลและตัดสินการให้รางวัล ได้แก่ ผู้บริหารระดับสูงจากสำนักงานประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กปร.) กรมชลประทาน กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช กรมป่าไม้ คาดว่าจะถวายรายงานด้วยความจริง

- บ้านป่าสักงามเป็นหมู่บ้านในพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งเป็นการปฏิบัติงานในรูปแบบของคณะทำงาน โดยร่วมกันหลายฝ่ายได้แก่ ป่าไม้ อุทยาน ดำรง ทหาร อำเภอ ส่วนท้องถิ่น การประกาศเขตอุทยานและดำเนินการแต่เพียงหน่วยงานเดียว อุทยานมีความพร้อมในการดำเนินการหรือไม่ ในระดับใด ทำไมขีดแนวทางดำเนินงานแบบบูรณาการตามแนวพระราชดำริ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแนวทางเพื่อไม่ให้เกิดความซ้ำซ้อนในการปฏิบัติงาน

- ปัจจุบันกำลังมีการร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน ถ้าจะมีการประกาศเขตอุทยานจริงๆ ขอให้ได้มีการบัญญัติกฎหมายป่าชุมชนก่อนได้หรือไม่

นายมนเทียร บุญช้างเผือก และนายคำปิง ดวงดี ได้กล่าวว่า ผลจากเวทีประชาคม ทำให้เจ้าหน้าที่จากอุทยานแห่งชาติแม่ตะโล๊ะ ไม่สามารถตอบคำถามได้ และจะได้นำข้อมูลคำถามต่างๆ แจ้งให้ผู้เกี่ยวข้องทราบ และให้ชุมชนดำเนินการสำรวจพื้นที่เขตลุ่มน้ำห้วยคังเพื่อเตรียมความพร้อมในการประกาศเป็นป่าชุมชน โดยแกนนำชุมชนก็ได้รวมตัวกันจำนวน 12 คน สำรวจพื้นที่โดยใช้ GPS และกำหนดลงในแผนที่ภาพถ่ายทางดาวเทียม เมื่อชุมชนดำเนินการสำรวจแล้วได้มอบข้อมูลขอบเขตลุ่มน้ำห้วยคังให้อุทยานดำเนินการต่อไปตามความเหมาะสม จากการสอบถามพบว่า การที่ชุมชนสามารถหาเหตุผลอ้างอิงและจัดการกับประเด็นปัญหาต่างๆ ได้เกิดจากการสรุปบทเรียนและติดตามข้อมูลข่าวสารจากแหล่งข้อมูลที่หลากหลาย

3.2.3 กรณีการถางป่าที่ห้วยปางวัว ในปี พ.ศ. 2549 องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้(แม่หอพระ)(ภาพ 53) เพื่อทำการปลูกสวนป่าไม้สัก จำนวนกว่า 150 ไร่ โดยดำเนินการนำรถแทรกเตอร์ถางป่าเพื่อเตรียมพื้นที่ ซึ่งป่าบริเวณห้วยปางวัวเป็นพื้นที่ป่าที่มีการฟื้นตัว มีต้นไม้และลูกไม้เจริญเติบโตอยู่เต็มพื้นที่ และยังเป็นพื้นที่ต้นน้ำของลำน้ำห้วยคังด้วย ชุมชนป่าสักงามจึงประสานงานกับเครือข่ายลุ่มน้ำกวังเพื่อเข้ามาช่วยเหลือแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชุมชน และแกนนำเครือข่ายลุ่มน้ำกวัง จำนวนประมาณ 20 คน เข้ามาให้กำลังใจและช่วยในการกระจายข้อมูลข่าวสารให้กับชุมชนเครือข่าย ได้รับรู้ถึงสถานการณ์ในบ้านป่าสักงามในขณะนั้น(ภาพ 54)

3.2.4 กรณีการจับกุมการตัดไม้สักนอกเขตที่ทำกิน ในปี พ.ศ. 2548 เนื่องจากรัฐบาลได้มีนโยบายในการปรับปรุงแก้ไขกฎหมายเกี่ยวกับการตัดไม้หวงห้ามในพื้นที่ทำกิน โดยมีมติว่า ไม้สักที่ขึ้นเองตามธรรมชาติและอยู่ในพื้นที่ทำกินของประชาชน ที่มีหลักฐานเป็นใบโฉนดคนส.3 ก สามารถขึ้นทะเบียนสวนป่าและทำการตัดไม้ออกจากพื้นที่ได้ ซึ่งในพื้นที่ชุมชนบ้านป่าสักงามได้มีกลุ่มนายทุนเข้ามากว้านซื้อที่ดินและขอซื้อ ไม้สักตามหัวไร่ปลายสวนมานานหลายสิบปีแล้ว เมื่อมีข้อมูลดังกล่าว ทำให้นายทุนไปแจ้งเพื่อขึ้นทะเบียนเป็นสวนป่า ให้ถูกต้องตามกฎหมาย และดำเนินการตัดไม้ในพื้นที่ของตนเอง ซึ่งได้มีการตัดไปแล้วจำนวนหลายแปลง และ

ในปี พ.ศ. 2549 ได้มีนายทุนซื้อที่ดินของชาวบ้าน แล้วดำเนินการตัดไม้สักในพื้นที่อีก จากการสำรวจตรวจสอบของกลุ่มอนุรักษ์ชุมชน พบว่า ได้การตัดไม้สักถูกลามออกจากพื้นที่ที่มีกรรมสิทธิ์ประมาณ 2 งาน กลุ่มอนุรักษ์จึงได้ประสานงานกับชุดปฏิบัติการเฉพาะกิจนอกพื้นที่ เข้าทำการตรวจยึดไม้สัก รวมประมาณ 300 ท่อน ซึ่งปัจจุบัน (ปี 2550) กำลังอยู่ระหว่างการดำเนินคดี

ภาพ 53 การเปิดพื้นที่บริเวณห้วยปางว้าว

ภาพ 54 เครือข่ายชุมชนร่วมให้กำลังใจ

3.2.5 กรณีการซื้อที่ดินชาวบ้านเพื่อทำพื้นที่ทิ้งขยะ ในวันที่ 15 กรกฎาคม พ.ศ. 2548 มีนายทุนจากนอกชุมชนได้เข้ามาซื้อที่ดินชาวบ้าน โดยมีคนในพื้นที่อำเภอคอยสะกดเป็น ผู้ชักชวน มา และบอกกล่าวกับชุมชนว่าจะซื้อพื้นที่เพื่อทำโครงการเกษตรชีวภาพ แต่ชุมชนสืบ ทราบว่าวัตถุประสงค์หลักต้องการที่จะใช้เป็นสถานที่ขุดบ่อทิ้งขยะ และมีชาวบ้านตกลงที่จะขาย ที่ดินให้จำนวน 2 ไร่ เมื่อชุมชนทราบความจริง ได้มีการเรียกประชุมแกนนำชุมชนร่วมกับ เจ้าหน้าที่ชุดปฏิบัติการเฉพาะกิจบ้านป่าสักงาม โดยมีมติไม่ให้มีการนำขยะมาทิ้งในพื้นที่ โดยให้ เหตุผล 2 ข้อ คือ 1) บ้านป่าสักงามเป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธาร การนำขยะมาฝังกลบในพื้นที่ชุมชน ต้องส่งผลกระทบต่อทางด้านสิ่งแวดล้อม ถึงแม้ว่าจะมีการจัดการอย่างดีก็ตาม ซึ่งชุมชนไม่มีความ มั่นใจในกรณีการเก็บของเสียได้ กลัวน้ำเสียจากขยะจะซึมไปผสมกับน้ำใต้ดินที่ชุมชนได้ใช้ ประโยชน์อยู่ และ 2) บ้านป่าสักงามอยู่ในเขตพื้นที่ของโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ การที่ หน่วยงาน องค์กรต่างๆ จะเข้ามาดำเนินการในพื้นที่และมีผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ควรจะต้อง ผ่านการพิจารณาของโครงการ จากสถานการณ์ดังกล่าว พบว่าในปัจจุบันไม่มีการเข้ามาสร้างบ่อทิ้ง ขยะในพื้นที่แล้ว

3.2.6 กรณีแผนการตัดไม้สักของสวนป่าแม่หอพระ สำนักงาน บริหารงานสวนป่าจังหวัดเชียงใหม่ ได้มีประกาศตัดไม้สักในพื้นที่ป่าต้นน้ำในชุมชนบ้านป่าสักงาม

จำนวน 4,000 ต้น ซึ่งจากข้อมูลการดำเนินการขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้แม่หอพระ ได้มีการดำเนินงานตั้งแต่ พ.ศ.2516 เป็นต้นมา เป็นพื้นที่รวมประมาณ 3,253 ไร่ ดังตาราง 17 คือ

ตาราง 17 พื้นที่สวนป่าในเขตบ้านป่าสักงาม

ที่	แปลงปี	ตอนที่	เนื้อที่(ไร่)	หมายเหตุ
1	2516	-	137	
2	2520	2	392	
3	2521	1-2	616	
4	2521	3	984	
5	2522	1	410	
6	2522	2	344	
7	2522	3	370	
รวมเนื้อที่			3,253	

ที่มา : องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้สวนป่าแม่หอพระ(2550)

ในปลายปี พ.ศ. 2550 งานสวนป่าได้มีแผนงานในการตัดไม้สักในพื้นที่สวนป่าที่ได้รับอนุญาต แปลงปี พ.ศ. 2521 ซึ่งในการสวนป่าได้ทำหนังสือแจ้งผ่านอำเภอคอยสะเก็ดว่าจะมีการตัดไม้ในพื้นที่ ชุมชนเห็นว่าปริมาณไม้สักที่จะดำเนินการตัดเป็นปริมาณที่มากและมีพื้นที่กว้างขวาง ซึ่งถ้ามีการดำเนินการจะต้องสร้างผลกระทบต่อระบบนิเวศลุ่มน้ำห้วยคังอย่างแน่นอน จึงได้ประสานงานและขอความร่วมมือไปยังหน่วยงานองค์กรต่างๆ ซึ่งสามารถประมวลสรุปสถานการณ์ได้ดังนี้

เดือนสิงหาคม พ.ศ.2550 สวนป่าแม่หอพระ ได้ดำเนินการขออนุญาตสำนักงานอนุรักษ์และพัฒนาสวนป่า จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อตัดไม้สักที่ได้จากการทำสวนป่าจำนวน 4,000 ต้น ในเขตพื้นที่สวนป่า แปลงปี พ.ศ. 2521 บริเวณห้วยช้างก๊วะ โดยวิธีการตัดสาวครั้งสุดท้าย (Selection Thinning) เนื้อที่ 199 ไร่ ต่อมาได้รับการอนุญาตเพื่อดำเนินการสวนป่าแม่หอพระจึงได้ส่งหนังสือแจ้งองค์การบริหารส่วนตำบลลงเหนือและผู้ใหญ่บ้านป่าสักงาม ซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่ เพื่อรับทราบ

วันที่ 4 กันยายน พ.ศ. 2550 องค์การบริหารส่วนตำบลหลวงเหนือ เรียกประชุม กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล และได้เชิญฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพื่อชี้แจงข้อมูล และหาทางออก ร่วมกัน โดยที่ประชุมมีมติเป็นเอกฉันท์ ไม่เห็นด้วยกับการตัดไม้สักบริเวณลุ่มน้ำห้วยคัง ด้วยเหตุผลคือ

- บริเวณพื้นที่ที่ตามหนังสือรับรองการแจ้งตัดหรือโค่นไม้ เป็นบริเวณต้นน้ำห้วยคัง ซึ่งเป็นแหล่งน้ำหน้าเขื่อนแม่กวงอุดมธารา

- การออกหนังสือรับรองการแจ้งตัดหรือโค่นไม้ องค์การบริหารส่วนตำบลหลวงเหนือ ซึ่งเป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่รับผิดชอบดูแลพื้นที่ไม่ทราบรายละเอียด

วันที่ 19 กันยายน พ.ศ. 2550 อำเภอคอยสะเกิด จัดประชุม ณ ห้องประชุม อำเภอคอยสะเกิด โดยมีบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องร่วมปรึกษาหารือ ซึ่งหน่วยงานในท้องถิ่น ไม่เห็นด้วยกับการตัดไม้ในพื้นที่ต้นน้ำลำธารด้วย ที่ประชุมได้นำเสนอข้อมูล และร่วมกันแสดงความคิดเห็น ดังนี้

- 1) โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ และฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ สรุปข้อมูลจากรายงานการประชุมหารือการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเขตโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ วันที่ 5 กันยายน พ.ศ. 2549 โดยได้นำเสนอต่อการประชุมที่องค์การบริหารส่วนตำบลหลวงเหนือ วันที่ 4 กันยายน พ.ศ. 2550 สรุปได้ 2 ประเด็น คือ

1.1) เหตุผลในการคัดค้าน

- การทำไม้ออกของสวนป่านั้น ยังมีความจำเป็นและการทำงานขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้เป็นไปตามระเบียบราชการ แต่เนื่องจากชุมชนป่าสักงามได้ประสบปัญหาความแห้งแล้งมาแล้ว และได้ดำเนินการฟื้นฟูตามแนวพระราชดำรินพื้นที่กลับมาอุดมสมบูรณ์ การดำเนินงานควรคำนึงถึงปัจจัยกระทบอย่างอื่นด้วย เช่น ความรู้สึก ผลกระทบทางจิตวิทยาชุมชนด้วย

- ข้อมูลสถานการณ์ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งในระดับมหภาค และระดับจุลภาค เช่น ปรากฏการณ์ด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลก (Climate change) ปรากฏการณ์ความแห้งแล้ง น้ำท่วม น้ำหลาก ดินถล่ม การชะล้างหน้าดิน ซึ่งก่อให้เกิดผลเสียต่อทรัพย์สินและกระทบต่อความเป็นอยู่ การทำมาหากิน และสาเหตุหนึ่งที่ถูกกล่าวอ้างเป็นประจำ คือ พื้นที่ต้นน้ำลำธารถูกทำลายและพื้นที่ลุ่มน้ำคังเป็นลุ่มน้ำย่อยของลุ่มน้ำแม่กวง ที่มีผลต่อการใช้ประโยชน์น้ำจากอ่างเก็บน้ำแม่กวง ทั้งในด้านการเกษตร การ

อุตสาหกรรม การประปาเมืองเชียงใหม่ การอุปโภค บริโภคของชุมชนอำเภอคอสะเก็ด อำเภอ สันทราย อำเภอสันกำแพง การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ควรพิจารณาถึงความ ยั่งยืน ก่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกันทั้งทางเศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และให้เป็นไปตามแนว พระราชดำริ (รายงานการประชุมหารือการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเขตโครงการพัฒนาพื้นที่ป่า ขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ, 2549 :6)

- ได้รับการยืนยันจาก นายอนุกุล สรวิสูตร อดีตผู้อำนวยการ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ และ นายวิริยะ ช่วยบำรุง ผู้แทนฝ่าย ศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ว่าได้ทำความตกลงระหว่างองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ สวนป่าแม่หอพระ (ภาพ 56) เพื่อร่วมกันจัดการป่าบ้านป่าสักงามรวมถึงพื้นที่ที่เคยผ่านการทำไม้ของ ออป.มาแล้ว โดยให้เป็นป่าต้นน้ำลำธารตามแนวพระราชดำริ แต่มิได้ทำการบันทึกข้อตกลงอย่างเป็นทางการเป็นลายลักษณ์ อักษร จึงไม่มีเอกสารหลักฐานอย่างเป็นทางการ แต่บุคคลทั้งสองสามารถยืนยันเจตนารมณ์ ดังกล่าวได้ (ฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้, 2550:1)

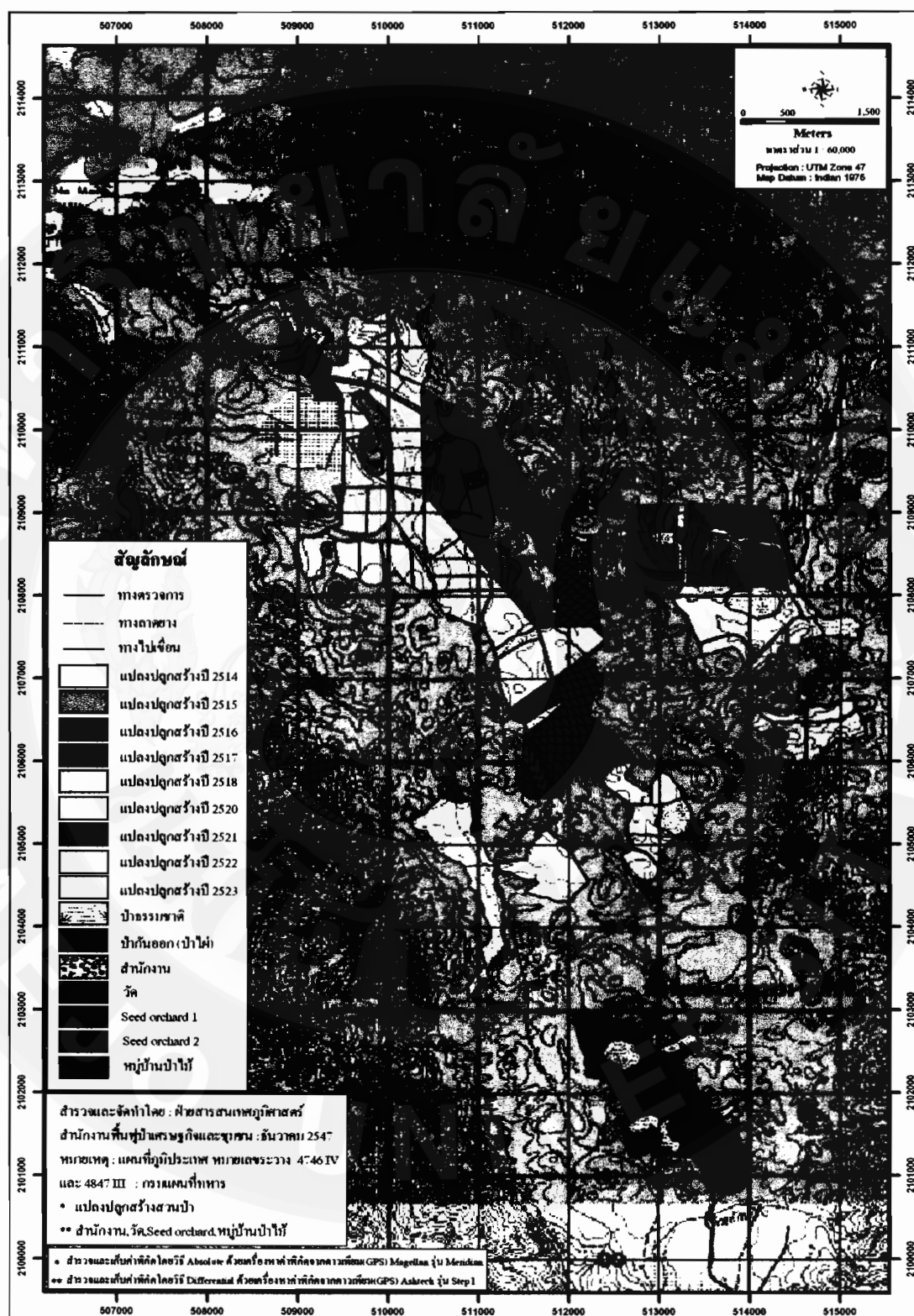
- พื้นที่ป่าบ้านป่าสักงามโครงการพระราชดำริได้ดำเนินกิจกรรม อนุรักษ์และฟื้นฟูตามแนวพระราชดำริโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน จนสภาพป่ากลับมามีอุดม สมบูรณ์อีกครั้ง ซึ่งผลของการดำเนินการ ทำให้ชุมชนป่าสักงามได้รับพระราชทานโล่รางวัล จาก สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ ในวันที่ 7 กรกฎาคม 2549 ณ หอประชุมสิริกิติ์ กรุงเทพฯ เป็น รางวัลหมู่บ้านอนุรักษ์ป่าตามแนวพระราชดำริ ซึ่งเป็นรางวัลชนะเลิศของประเทศไทย ซึ่งเป็น ความภาคภูมิใจของหมู่บ้าน

1.2) การดำเนินการ

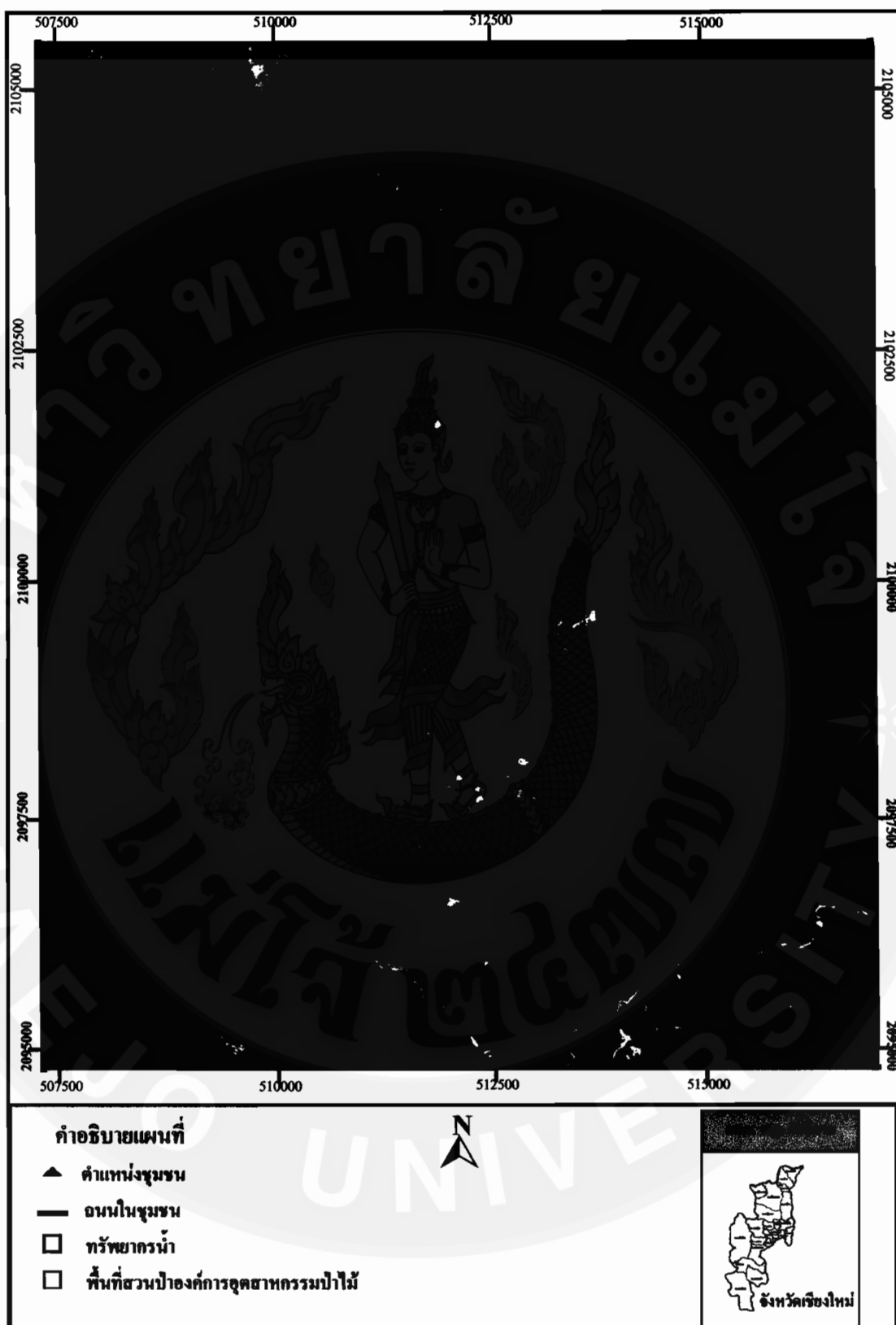
- การประชุมปรึกษาหารือหาแนวทางในการจัดการทรัพยากรร่วมกัน ระหว่างองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ สวนป่าแม่หอพระ กับ โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งผลการหารือ ได้มีการจัดตั้งคณะทำงานร่วมเพื่อศึกษารูปแบบการจัดการพิจารณาแก้ไขปัญหา การใช้ประโยชน์ในพื้นที่ทับซ้อน(ภาพ 55 - 56) โดยวัตถุประสงค์ที่แตกต่าง โดยสรุปผลรายงาน ให้สำนักงาน คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (สำนักงาน กปร.) และเสนอแนวทางในการจัดทำพื้นที่เป็นโครงการป่าเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. 2550

- ดำเนินการศึกษาสภาพพันธุ์ไม้ในพื้นที่สวนป่า ซึ่งพบว่า พันธุ์ไม้ ส่วนใหญ่เป็นพันธุ์ไม้ที่เกิดขึ้นจากระบบการกระจายพันธุ์ตามธรรมชาติและมีการฟื้นตัวของลูกไม้ อื่น ๆ อย่างหลากหลาย มีสภาพเป็นป่าพื้นต้น ซึ่งยืนยันว่าไม่มีการจัดการตามลักษณะสวนป่า

แผนที่ แสดงแปลงปลูกสร้างสวนป่า งานสวนป่าแม่หอพระ สำนักงานอนุรักษ์และพัฒนาสวนป่าเชียงใหม่

ภาพ 55 แผนที่แสดงแปลงปลูกสวนป่า สวนป่าแม่หอพระ
ที่มา : องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้แม่หอพระ (2550)

ภาพ 56 พื้นที่สวนป่าที่ทับซ้อนกิจกรรมโครงการพระราชดำริ พื้นที่บ้านป่าสักงาม
ที่มา : คณิต ฐนุธรรมเจริญ (2550)

2) ชุมชนบ้านป่าสักงาม

2.1) เหตุผลในการคัดค้าน

- บ้านป่าสักงามเคยทำให้ป่าเสื่อมโทรมมาก่อนและได้ประสบความยากลำบากจากวิกฤติขาดแคลนน้ำอย่างมากในปี พ.ศ. 2538 จนต้องช่วยกันฟื้นฟูจนสภาพป่ากลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้งหนึ่ง ทำให้มีน้ำอุปโภคบริโภคตลอดปี การตัดต้นไม้ จากพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารของชุมชน จะส่งผลให้น้ำในลำห้วยแห้งขอด ทำให้วิถีชีวิตของชุมชนประสบกับความยากลำบากอีกครั้งหนึ่ง

- พื้นที่ลุ่มน้ำห้วยคัง เป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธารของลำน้ำแม่กวังที่ไหลลงสู่อ่างเก็บน้ำแม่กวังอุดมธารา การตัดต้นไม้ย่อมส่งผลกระทบต่อประชาชนผู้ใช้น้ำจากเขื่อนแม่กวัง การจะตัดย่อมต้องสอบถามความคิดเห็นของชุมชนเหล่านั้นก่อน

- จากความคิดเห็นของแกนนำกลุ่มอนุรักษ์ภายในชุมชน เชื่อว่าการตัดไม้ของ ออป. จะส่งผลกระทบต่อทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่อย่างกว้างขวาง เหตุว่าในชุมชนปัจจุบันแทบจะไม่มีใครตัดไม้เลยเนื่องจากได้เปลี่ยนมาให้ความร่วมมือทำกิจกรรมอนุรักษ์จนหมดแล้ว ถ้าออป.ตัดไม้ออกจากพื้นที่ได้จะส่งผลให้เกิดการที่ชุมชนเปลี่ยนมาตัดไม้อีกครั้งใหญ่ เนื่องจากพื้นที่ที่ตนเองอนุรักษ์มาแล้วยังถูกตัดได้ ดังคำพูดจากชุมชนที่ว่า “เมื่อหน่วยงานของรัฐเอาไม้จากป่าที่เราอนุรักษ์ไปได้ เราก็เอาไม้จากป่าได้เช่นกัน” นอกจากนี้จากการสอบถามนายชูศักดิ์ ปันใจ และทีมงานในการอนุรักษ์ ได้แก่ นายสมศักดิ์ เกตุพรหม นายจิระเดช บัวแก้ว นายสุชาติ ขาววิละ และนายวันชัย บันใจ ทั้งหมดได้ให้ความคิดเห็น โดยสรุปว่า ถ้าไม้ถูกตัดออกจากพื้นที่ป่าต้นน้ำจริง การที่กลุ่มพยายามทำการอนุรักษ์มาตลอดก็ไร้ค่า เนื่องจากจะไม่สามารถห้ามปราม หรือป้องกันการกลับมาตัดไม้ของชุมชนได้อีกต่อไป ซึ่งทุกวันนี้ที่ชาวบ้านหยุดตัดไม้เพราะรัฐเป็นผู้มาบอกให้หยุดและส่งเสริมสนับสนุนให้ชุมชนเป็นชุมชนที่ทำการอนุรักษ์ แกนนำทุกคนหยุดตัดไม้ชาวบ้านจึงพร้อมใจกันเลิกตัดไม้ ถ้ารัฐมาทำลายป่าซะเอง ก็คงห้ามชาวบ้านไม่ให้ตัดป่าไม่ได้

2.2) แนวคิดในการดำเนินการ

จากเหตุการณ์นี้ชุมชนได้มีการรวมตัวกันคัดค้านการเข้ามาตัดไม้สักขององค์การอุตสาหกรรมป่าไม้อย่างหนาแน่น จากการสอบถามพบว่าในระดับของชุมชนได้มีวิธีการรับมือกับเหตุการณ์ดังนี้

- เมื่อองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ นำเครื่องจักรกลเข้ามาในพื้นที่ จะมีการระดมชาวบ้านเพื่อช่วยกันป้องกันมิให้เข้ามาในพื้นที่ได้

- ชุมชนจะมีการประสานงานเครือข่ายชุมชนในที่ต่าง ๆ เพื่อให้รับทราบถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านและร่วมมือกัน

- ชุมชนจะทำฎีกาเพื่อถวายเป็นที่ป่าต้นน้ำลำธารบ้านป่าสักงาม เป็นป่าเฉลิมพระเกียรติ ในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ มีพระชนมายุ 80 พรรษา วันที่ 5 ธันวาคม พ.ศ. 2550 เนื่องจากพื้นที่ป่าไม้บ้านป่าสักงาม ชุมชนได้น้อมนำแนวพระราชดำริ ร่วมกันดูแลป้องกันไฟป่า การป้องกัน จนทำให้สภาพพื้นที่ป่ากลับมาอุดมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นผล ยืนยันว่าชุมชนใช้แนวพระราชดำริฟื้นฟูป่าได้ผลจริง โดยจะประสานงานหน่วยงาน องค์กรที่อยู่ใน พื้นที่ และส่วนเกี่ยวข้อง เครือข่ายชุมชนมาร่วมในกิจกรรมนี้ด้วย

- ถ้าชุมชนไม่สามารถป้องกันรักษาผืนป่าลุ่มน้ำห้วยคังไว้ได้ ชุมชนจะขอมอบคืนโล่พระราชทานและรางวัลเกียรติยศของชุมชนทั้งหมดคืน

2.3) การดำเนินการจริง

ก) ขึ้นเรื่องคัดค้านร่วมกับองค์การบริหารส่วนตำบลหลวงเหนือ

ข) จัดการประชุมประชาคมหมู่บ้าน โดยมีมติเป็นเอกฉันท์ไม่เห็นด้วยและไม่ยอมให้องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ สวนป่าแม่หอพระเข้ามาทำไม้ในพื้นที่

ค) ทำหนังสือยื่นถวายฎีกา ไปยังสำนักพระราชวัง เพื่อถวายเป็นที่ป่าเป็นป่าเฉลิมพระเกียรติ และขอความร่วมมือให้ ออป. ระงับการทำไม้ในพื้นที่ไปก่อน

กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง เป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดคุณลักษณะในการจัดการปัญหาทางทรัพยากรป่าไม้ในด้านต่าง ๆ โดย ภายได้กระบวนการสร้างความตระหนัก สร้างให้ชุมชนได้เรียนรู้ตนเอง ชุมชน และผลกระทบของ ความเสื่อมโทรมด้านทรัพยากรป่าไม้ต่อวิถีชีวิตชุมชน ปฏิสัมพันธ์ของชุมชนในทางลบที่ทำให้ เกิดผลกระทบทางทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนจนเสื่อมโทรม ก่อให้เกิดความตระหนักและเห็นคุณค่า ของทรัพยากรป่าไม้ จนก่อให้เกิดการตั้งกฎระเบียบขึ้นมาเพื่อให้เกิดการใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรป่าไม้ในปริมาณที่พอดีทำให้คนอยู่กับป่าได้อย่างเกื้อกูล และส่งผลให้ชุมชนเข้าสู่ กระบวนการเรียนรู้กิจกรรมการอนุรักษ์โดยผ่านการศึกษาในด้านต่าง ๆ เช่น การฝึกอบรม การศึกษาดูงาน การเรียนรู้ภายในระบบการศึกษาและการกล่อมเกลา ที่ส่งผลให้เกิดการนำความรู้ นั้นมาใช้ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ภายในชุมชน การเกิดความตระหนักรู้ในความสัมพันธ์ ชุมชนกับป่าส่งผลให้เกิดการรื้อฟื้นและนำวัฒนธรรม ภูมิปัญญาด้านป่าไม้เดิมที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ ในเชิงอนุรักษ์มากขึ้น

กระบวนการในการสร้างกลุ่มอนุรักษ์ภายในชุมชน ส่งผลให้เกิดกลุ่มพลัง สร้างสรรค์ที่มีความรับผิดชอบและมีประสิทธิภาพในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ส่งผลให้กิจกรรม

การฟื้นฟู อนุรักษ์ ป้องกัน ปลูกสร้างจิตสำนึกและกิจกรรมอาชีพเสริมด้านป่าไม้ ทำให้เกิดการใช้ประโยชน์ พึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้โดยไม่สร้างผลกระทบ ก่อให้เกิดกลุ่มรับผิดชอบในการดำเนินกิจกรรมในการจัดระบบที่ทำกินเป็นระบบ “สิทธิทำกินรวม” การมีกลุ่มพลังในชุมชนส่งผลให้สามารถดำเนินกิจกรรมไปได้อย่างต่อเนื่องอันเป็นเงื่อนไขสำคัญในการสร้างความเข้มแข็งให้กับภูมิคุ้มกันด้านป่าไม้ภายในชุมชน

และระบบการทำงานของภูมิคุ้มกันทั้งปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจริงในกรณีต่าง ๆ นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและที่เกิดจากสถานการณ์จำลอง ที่เกิดจากการได้ตอบคำถาม การแลกเปลี่ยนประสบการณ์ จากกลุ่มต่าง ๆ แล้วจะเห็นว่า

- 1) ชุมชนมีความรู้เท่าทันต่อปรากฏการณ์หรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นต่าง ๆ โดยมีความสามารถตอบข้อซักถามได้อย่างเป็นเหตุเป็นผล
- 2) ในกรณีเหตุการณ์จำลอง เป็นการทดสอบถึงระดับความรู้และแนวทางการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ซึ่งประเด็นคำถามที่ตั้งขึ้นเปรียบเสมือนวัคซีนที่ทำให้ชุมชนรู้จักกับตัวปัญหาและคิดวิธีในการป้องกันและจัดการปัญหา รวมถึงสะท้อนจิตสำนึกของชุมชนที่มีต่อทรัพยากรป่าไม้อีกด้วย
- 3) ชุมชนมีพัฒนาการในการจัดการปัญหาด้านป่าไม้ในทางที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น จากแต่เดิมที่มีการเข้าไปจัดการปัญหาโดยการใช้กำลังเข้าปะทะ การโต้แย้งเอาชนะ มีการต่อสู้ปัญหาอย่างโดดเดี่ยว ผู้การแก้ไขปัญหามุ่งเชิงเหตุผล มีการสร้างเวทีถกในการดำเนินการแก้ไขปัญหาดัง ๆ นอกจากนี้ยังพัฒนาไปสู่การเชื่อมโยงภาคส่วนต่าง ๆ อาทิเช่น ภาครัฐ ภาคการศึกษา ภาคเอกชน เป็นต้น มาร่วมกับการจัดการปัญหาร่วมในพื้นที่
- 4) จากการแก้ปัญหที่เกิดขึ้นสะท้อนว่าชุมชนมีรูปแบบในการแก้ไขปัญหาด้านป่าไม้และในด้านต่าง ๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยการใช้ฐานความรู้และระบบคุณธรรม วัฒนธรรมชุมชน กลไกชุมชนในการแก้ไขปัญห
- 5) การทำงานของระบบภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ เป็นการทำงานของระบบที่เชื่อมโยงในการป้องกันจากภาคส่วนต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในการร่วมกันแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่มากระทบต่อชุมชน ซึ่งการเชื่อมโยงภาคส่วนต่าง ๆ เป็นการเพิ่มประสิทธิภาพให้กับระบบภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ภายในชุมชนให้มีพลังในการจัดการปัญหาต่าง ๆ มากขึ้น

บทที่ 5

สรุปผลการศึกษา อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการศึกษา

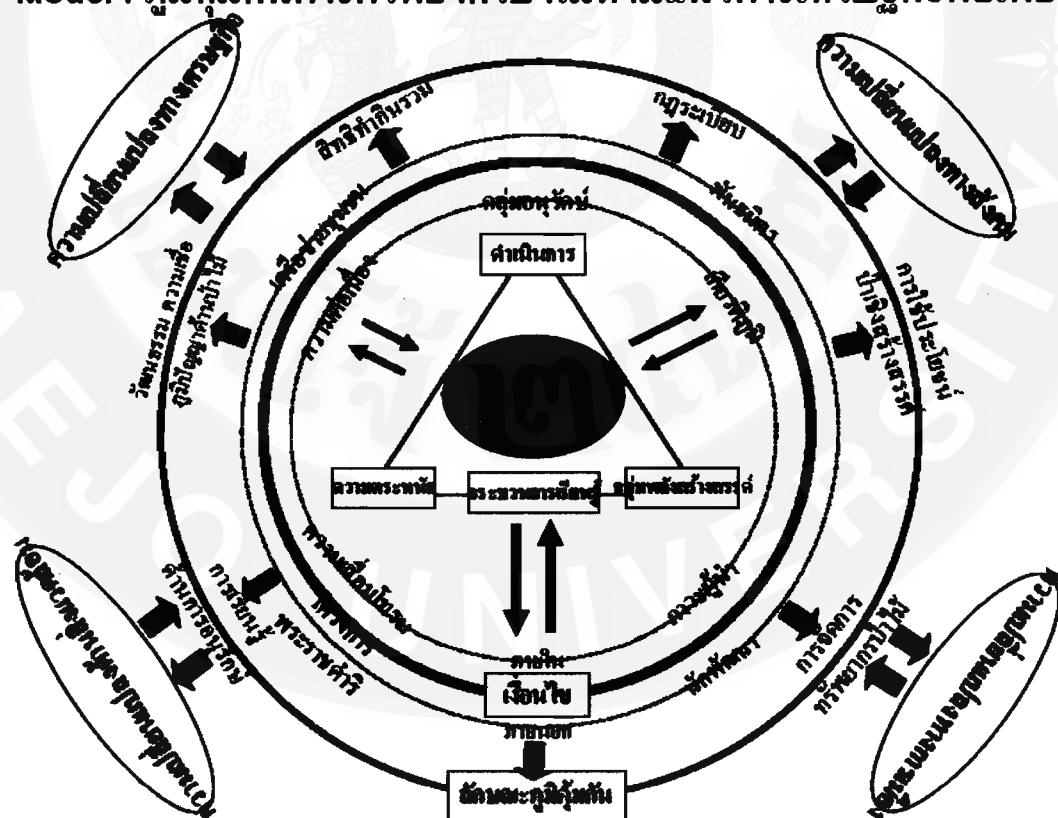
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นปัจจัยสำคัญต่อการดำรงอยู่ของสังคมมนุษย์ เป็นฐานความหลากหลายที่มีผลต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยตรง ปัจจุบันเป็นที่ทราบกันดีแล้วว่าสถานะภาพทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอยู่ในสภาพเสื่อมโทรม ร่อยหรอ และสภาพแวดล้อมที่ไม่เอื้อต่อการผลิตในสังคมชุมชน ปัญหาที่เกิดขึ้นสะท้อนให้เห็นถึงการใช้ประโยชน์ทรัพยากรอย่างไม่เป็นเหตุเป็นผล มีการใช้เกินกว่ากำลังผลิตตามธรรมชาติ สาเหตุสำคัญต่อการสูญเสียคุณภาพในระบบทรัพยากรธรรมชาติ คือ การขาดภูมิคุ้มกันของสังคมชุมชน และจากแนวพระราชดำริของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในพระราชปณิธานเศรษฐกิจพอเพียงที่กล่าวถึงการพัฒนาจำเป็นที่จะต้องมีการ “การสร้างภูมิคุ้มกันภายในตัวเองที่ดี” การรักษาทรัพยากรให้อุดมสมบูรณ์สามารถดำรงอยู่ร่วมกับสังคมมนุษย์ได้ ย่อมถือได้ว่าเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับความมั่นคงด้านต่าง ๆ ของประเทศ การสร้างระบบภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้จึงมีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งในสถานการณ์ปัจจุบัน

ผู้ศึกษาวิจัย จึงได้ทำการศึกษา “ภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง กรณีศึกษา: บ้านป่าสักงาม ตำบลหลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่” ซึ่งชุมชนบ้านป่าสักงามนี้เป็นชุมชนดั้งเดิมที่มีการตั้งถิ่นฐานมากกว่า 200 ปี มีความสัมพันธ์ชุมชนกับทรัพยากรป่าไม้ ตั้งแต่ทรัพยากรป่าไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์ชุมชนได้ใช้ประโยชน์แทนการพึ่งพา และเรียนรู้เปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ป่าไม้ในเชิงการค้า ตัดไม้แปรรูปขายจนป่าไม้มีสภาพเสื่อมโทรม ทำให้ลำห้วยเหือดแห้ง สัตว์ป่า ความหลากหลายและพืชพรรณอันเป็นแหล่งอาหารของชุมชนได้สูญหายไป วิถีชีวิตไม่สามารถดำรงอยู่ได้กับสภาพแวดล้อมป่าไม้ได้อย่างดั้งเดิม ต่อมาชุมชนได้ร่วมกันสรุปบทเรียน และเรียนรู้แนวทางการฟื้นฟู การพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำตามแนวพระราชดำริ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ และชุมชนได้น้อมนำความรู้ตามแนวพระราชดำริไปพัฒนาฟื้นฟูสภาพทรัพยากรระบบนิเวศลุ่มน้ำบ้านป่าสักงามจนสามารถพลิกฟื้นความเสื่อมโทรมกลับคืนมา มีความอุดมสมบูรณ์ น้ำในลำห้วยกลับมาไหลอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ปี พ.ศ. 2544 เป็นต้นมา ปัจจุบันชุมชนได้ตระหนักคุณค่าและสร้างกระบวนการในการคุ้มครอง ดูแลรักษาทรัพยากรป่าไม้ ปรับปรุง พัฒนาสิ่งแวดล้อมและพัฒนาชุมชนแบบพอมีพอกิน พออยู่ตามแนวพระราชดำริ จนเกิดการยอมรับในสังคม กลายเป็นแหล่งเรียนรู้ ได้รับ

รางวัล “หมู่บ้านเขียวจี จังหวัดเชียงใหม่” เมื่อปี พ.ศ. 2547 ได้รับโล่รางวัลพระราชทานจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี “ชุมชนอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ” ในปี พ.ศ. 2549 ชุมชนบ้านป่าสักงามจึงมีสภาพเป็น “ชุมชนอยู่กับป่าได้อย่างเกื้อกูล”

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาวิจัยได้ดำเนินการศึกษาวิจัยตามรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ มีการฝังตัวเก็บข้อมูลเชิงลึกอยู่ในชุมชนตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2547 เป็นเวลาต่อเนื่อง และมีการเก็บข้อมูลโดยละเอียดตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 จนถึง ปี พ.ศ. 2550 จนสามารถรวบรวมข้อมูลปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น และกลยุทธ์ชุมชนในการปฏิสัมพันธ์กับภายนอกชุมชน ทั้งองค์กรรัฐ องค์กรเอกชน องค์กรพัฒนาที่เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการชุมชนด้านต่าง ๆ ซึ่งเป็นปฏิสัมพันธ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพชุมชนในการสร้างภูมิคุ้มกันด้วยการจัดการปัญหาทางทรัพยากรป่าไม้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาวิจัย ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา 3 ประการ คือ 1) ศึกษาลักษณะภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ 2) ศึกษาเงื่อนไขการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ 3) ศึกษากระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง โดยผลการศึกษาวิจัยสามารถสรุปได้ดังนี้

Model : ภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

ภาพ 57 โมเดล “ภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง”

1. ลักษณะภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนมี 6 ประการ คือ

1.1 กฎระเบียบและการบังคับใช้กฎระเบียบภายในชุมชนทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ชุมชนกับทรัพยากรป่าไม้อย่างมีขอบเขต

1.2 กระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ทำให้ชุมชนได้เรียนรู้และรับทราบสถานการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับสภาพทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน ได้ตลอดเวลา เกิดความตระหนักเรียนรู้คุณค่าและเกิดจิตสำนึก

1.3 การรื้อฟื้นวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และภูมิปัญญา อันเป็นรากเหง้าแบบแผนของชุมชนดั้งเดิม มาประยุกต์ใช้ทำให้เกิดการยอมรับและการมีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์

1.4 ลักษณะการใช้ประโยชน์ทางทรัพยากรป่าไม้ โดยยึดถือรากฐานภูมิปัญญาวิถีชีวิต ทำให้เกิดรูปแบบการใช้ประโยชน์ตามวิถีการดำรงอยู่แบบพอเพียง

1.5 การจัดการทรัพยากรป่าไม้ ชุมชนน้อมนำรูปแบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ ซึ่งเป็นรูปแบบแห่งความสำเร็จ ที่เกิดการศึกษาทดลองวิจัยมาแล้ว มาเป็นกรอบในการกำหนดกิจกรรม จึงทำให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชน

1.6 ระบบสิทธิทำกินรวม(สหก.รวม) ในพื้นที่ทำกิน ซึ่งเป็นรูปแบบการใช้ประโยชน์ที่ดินป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ “หมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่” มุ่งเน้นการทำกินเพื่อครอบครัว เพื่อชุมชน ป้องกันการบุกรุกทำลายป่าเพิ่มเติม การขายที่ดินและสร้างความมั่นคงในชีวิตให้กับชุมชนในพื้นที่ป่า

2. เงื่อนไขการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งลักษณะภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน เกิดขึ้นได้โดยเงื่อนไข 2 ประการ คือ

2.1 เงื่อนไขภายในชุมชน ได้แก่ ความเสื่อมโทรมของพื้นที่ต้นน้ำลำธารที่กระทบต่อวิถีชีวิตส่งผลให้เกิดการทบทวนและปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับทรัพยากรป่าไม้ในเชิงบวก ก่อให้เกิดแรงบันดาลใจ แรงขับเคลื่อน ให้เกิดการตั้งกฎระเบียบ และกิจกรรมอนุรักษ์ต่าง ๆ อีกทั้งยังเป็นเงื่อนไขในการผลักดันให้เกิดเงื่อนไขการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ที่เกิดจากกลไกทางสังคมภายในชุมชน อันได้แก่ การสร้างกลุ่มอนุรักษ์ซึ่งทำให้ชุมชนเข้าสู่การเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์ตามแนวพระราชดำริ จนก่อให้เกิดกลุ่มพลังสร้างสรรค์ในการดำเนินกิจกรรมการจัดการทรัพยากรป่าไม้ การใช้ประโยชน์เชิงอนุรักษ์ การบังคับใช้กฎระเบียบด้านป่าไม้ภายในชุมชน โดยมีภาวะผู้นำ เป็นบทบาทสำคัญในการหนุนเสริมให้ภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ต่าง ๆ ขับเคลื่อนและทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งเกิดจากแรงศรัทธา ความเชื่อมั่นในการเป็นผู้นำทางธรรมชาติดำเนินกิจกรรมการจัดการป่า ซึ่งผลจากการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ทำให้เกิดการฟื้นฟูพื้นที่ป่าอย่างเป็นรูปธรรม ทำให้ชุมชนเกิด

การยอมรับจากสังคม พลิกผันจากชุมชนตัดไม้ทำลายป่าเป็นชุมชนอนุรักษ์ป่าตามแนวพระราชดำริ จนได้รับรางวัลเกียรติยศจากภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อแสดงถึงการยอมรับและชื่นชมในตัวชุมชน ทำให้ชุมชนเกิดความภาคภูมิใจ รู้สึกถึงการมีศักดิ์ศรีทัดเทียมชุมชนอื่น ๆ การมีเกียรติภูมิของชุมชน ซึ่งเป็นแรงเคลื่อนให้ชุมชนดำเนินกิจกรรมการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างต่อเนื่อง

2.2 เจื่อนไขภายนอกชุมชน โดยเจื่อนไขที่เกิดจากกลไกเชิงองค์กร ได้แก่ การเข้ามาของโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ในพ.ศ. 2535 ทำให้ชุมชนต้องปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตจากเชิงทำลายสู่เชิงอนุรักษ์ เกิดการป้องกันป่าอย่างจริงจัง ก่อให้เกิด การตั้งกลุ่มป้องกันป่า การส่งเสริมกิจกรรมการฟื้นฟู ป้องกัน การใช้ประโยชน์เชิงอนุรักษ์ด้านต่าง ๆ อย่างต่อเนื่อง ต่อมา ในปี พ.ศ. 2542 จากการเข้ามาของนักพัฒนา ส่งผลให้เกิดการสร้างกระบวนการคิด การวิเคราะห์และการพัฒนาที่เป็นระบบ การเรียนรู้ด้านต่าง ๆ ก่อให้เกิดการดำเนินกิจกรรมที่ถูกต้อง มีเป้าหมาย ต่อเนื่อง และรู้เท่าทันสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงด้านต่าง ๆ ผ่านกระบวนการเรียนรู้ โดยในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน เจื่อนไขที่เกิดจากกลไกทางสังคม ชุมชนภายนอกชุมชน อันได้แก่ เครือข่ายชุมชน และพันธมิตรด้านการอนุรักษ์ มีบทบาทสำคัญที่ ก่อให้เกิด การแลกเปลี่ยนข้อมูล การให้กำลังใจ การสนับสนุนกิจกรรมการอนุรักษ์ในพื้นที่ อันเป็นการหนุนเสริมลักษณะภูมิคุ้มกันให้ทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง

สำหรับกระบวนการที่ทำให้เกิดการก่อรูปให้เกิดการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง จะเกิดขึ้นภายใต้กระบวนการเรียนรู้ อันได้แก่ กระบวนการสร้างความตระหนัก กระบวนการสร้างกลุ่มอนุรักษ์และกระบวนการดำเนินงาน โดยกระบวนการสร้างความตระหนักเกิดจากการสรุปบทเรียนให้แกนนำชุมชนได้รู้จักตนเอง รู้จักชุมชนและบทเรียนที่ผ่านมาจากการดำเนินกิจกรรมในเชิงลบต่อทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนในอดีต จนเกิดความตระหนักและสรุปเป็นบทเรียนชุมชน กระบวนการสร้างกลุ่มอนุรักษ์ เกิดจากความต้องการที่จะมีกลุ่มที่รับผิดชอบในกิจกรรมการจัดการทรัพยากรป่าไม้ต่าง ๆ โดยตรงในชุมชน ซึ่งมีขั้นตอนคือ รวบรวมผู้สนใจ รวมตัวเรียนรู้ ร่วมวิเคราะห์และสรุปบทเรียน และดำเนินการก่อตั้งกลุ่มอนุรักษ์ กระบวนการดำเนินงาน เป็นการสร้างระบบในการทำงานของกลุ่มและชุมชนให้มีประสิทธิภาพและเกิดการพัฒนา มีขั้นตอน คือ การปรึกษาหารือทำความเข้าใจ การวางแผน การวิเคราะห์ การแบ่งบทบาท การเตรียมตัว การดำเนินงาน และการประเมินผลโดยผ่านกระบวนการทางชุมชน

ซึ่งสิ่งที่บ่งบอกว่าชุมชนมีภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้สะท้อนได้จากการทำหน้าที่ผ่านสถานการณ์จำลองและสถานการณ์จริงที่ชุมชนได้เผชิญและเรียนรู้ในการแก้ปัญหา โดย

บ่งบอกถึง 1) การมีความรู้เท่าทันต่อปรากฏการณ์หรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นความสามารถตอบข้อซักถามได้อย่างเป็นเหตุเป็นผล 2) พัฒนาการในการจัดการปัญหาด้านป่าไม้ในทางที่มีประสิทธิภาพจากการใช้กำลังปะทะสู่การแก้ปัญหาอย่างเป็นเหตุเป็นผล มีความสามารถเชื่อมโยงภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อร่วมจัดการปัญหาได้ 3) การมีรูปแบบในการแก้ไขปัญหาด้านป่าไม้และในด้านอื่นๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยใช้ฐานความรู้และระบบคุณธรรม วัฒนธรรมและกลไกชุมชนในการแก้ปัญหา

การอภิปรายผล

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นพระราชปรัชญาในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อการดำเนินวิถีชีวิตอยู่ได้อย่างพอเพียง คือ พออยู่ พอกิน พอใช้ สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างไม่เดือดร้อน เมื่อมีความพร้อมมากขึ้นก็สามารถพัฒนาไปสู่ขั้นก้าวหน้าต่อไป ไปสู่ความมั่นคงความเจริญต่อไปได้ ซึ่งโดยหลักการตามพระราชปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วย ความพอประมาณ ความมีเหตุผล และความที่มีภูมิคุ้มกันที่ดี และทั้ง 3 ด้านประกอบกันขึ้นอยู่ภายใต้เงื่อนไขของ “ความรู้” และ “คุณธรรม”

ในการศึกษาวิจัยนี้มุ่งเน้นศึกษาเกี่ยวกับการสร้างภูมิคุ้มกันของชุมชนในด้านทรัพยากรป่าไม้ ซึ่งหมายถึงศักยภาพของชุมชนในการเผชิญที่จะรับมือกับสภาพปัญหาและสามารถที่จะใช้ความรู้ ภูมิปัญญา และคุณธรรม วัฒนธรรม ประเพณี ในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่มีต่อทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนได้ด้วยวิธีการเชิงสร้างสรรค์ ดังเช่น แนวพระราชดำริด้านการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรป่าไม้ การฟื้นฟูและพัฒนาพื้นที่ลุ่มน้ำ ด้วยระบบฝายดินน้ำลำธาร การปลูกไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 ประการ แนวพระราชดำริ “หมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่” เพื่อการแก้ไขปัญหการใช้ประโยชน์ที่ดินป่าไม้ แนวพระราชดำริ “บ้านเล็กในป่าใหญ่” หรือ “คนอยู่กับป่า”

แนวพระราชดำริดังกล่าวแสดงให้เห็นรูปแบบในการจัดความสัมพันธ์ชุมชนกับทรัพยากรป่าไม้ให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างเกื้อกูล โดยไม่ทำลายป่า ศักยภาพของชุมชนที่อยู่ร่วมกับป่าไม้ ซึ่งจากผลการศึกษาวิจัยของศิรินทิตพย์ พรหมคำทิพย์(2549) ที่ได้ให้ทัศนะว่าการที่ชุมชนจะสามารถอยู่ร่วมกับป่าได้ชุมชนจำเป็นต้องมีการปรับตัวด้านความรู้ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ที่เกิดจากการนำความรู้เดิม และความรู้ใหม่มาจัดการผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางประเพณี วัฒนธรรมและภูมิปัญญาชุมชนอย่างอิสระ ไม่มีการควบคุมด้วยกฎระเบียบ ส่งผลให้ชุมชนเกิดทางเลือกใช้ความรู้ที่เหมาะสมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ โดยสอดคล้องกับแนวคิดของ จุฬามาศ คำทอง(2546) ที่กล่าวถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่ยั่งยืนของชุมชนเกิดจากการเชื่อมโยงแนวคิด บทเรียน ความรู้ในการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนเป็นผู้เลือกรูปแบบในการจัดการซึ่งอาจ

มีการนำความรู้เดิมมาผสมผสานความรู้ใหม่จนเกิดเป็นรูปแบบในการจัดการของชุมชนเองโดยมีกระบวนการการถ่ายทอดวิธีการดังกล่าวจากรุ่นสู่รุ่นสืบเนื่องและสร้างเครือข่ายแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน นอกจากนี้ตามแนวคิดของ สหัชชา วิเศษและนิคม บุญเสริม(2547 : 103 – 104) ที่ได้ ศึกษาเรื่องการจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน ซึ่งกล่าวว่าชุมชนจะสามารถจัดการลุ่มน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องมีกระบวนการสร้างการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาความรู้ในการจัดการลุ่มน้ำ การสร้างความเข้าใจต่อสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในลุ่มน้ำ โดยเกิดจากการเรียนรู้ตามแบบอย่างของชุมชนท้องถิ่นที่เรียนรู้ผ่านประสบการณ์ตนเองและเกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งแนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งมุ่งเน้นในราษฎรเรียนรู้จาก “แบบอย่างแห่งความสำเร็จ” จากที่ต่าง ๆ เพื่อนำมาพัฒนาตนเองต่อไป

จากผลการศึกษาวิจัยในลักษณะภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ ในประเด็นการเรียนรู้ด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ พบว่าการเรียนรู้เป็นกระบวนการสำคัญที่ทำให้ ชุมชนมีฐานความรู้และทักษะด้านการอนุรักษ์และจัดการทรัพยากรป่าไม้ภายในชุมชนเอง เกิดความเข้าใจสถานการณ์ภายในชุมชนและสถานการณ์ทางทรัพยากรป่าไม้โดยทั่วไปทำให้เกิดการรู้เท่าทันต่อเหตุการณ์ความเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ และสามารถที่จะมีความรู้ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเชิงความเป็นเหตุเป็นผลโดยใช้กลไกทางวัฒนธรรมเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการปัญหาด้านป่าไม้

โกมล แพรกทอง(2549) กล่าวว่าสังคมไทยในแต่ละถิ่นที่อยู่อาศัย(habitat)ได้มีการพัฒนาองค์ความรู้ในการปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อมมาตั้งแต่สมัยโบราณ จนพัฒนาเป็นระเบียบแบบแผน วัฒนธรรม ความเชื่อ และภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งมีการปรับเปลี่ยนองค์ความรู้เพื่อรับเข้ากับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาและสามารถดำรงตนอยู่ในสภาพแวดล้อมได้อย่างเป็นสุข และจากผลการศึกษาของไพโรจน์ ภิญโญสุรศักดิ์(2549: 59 - 60) ในเรื่อง การจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเขตนิเวศชุมชนของชุมชนท้องถิ่น กรณีศึกษาพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ ได้สะท้อนให้เห็นว่า วัฒนธรรม ความเชื่อและภูมิปัญญาด้านป่าไม้ มีบทบาทสำคัญในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน โดยบทบาทดังกล่าวเกิดจากการยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาในระบบคุณค่า ด้วยความเคารพ นับถือต่อทรัพยากรธรรมชาติตามข้อห้ามและความเชื่อในเรื่องจิต(ข้อยไม่ว่าปฏิบัติต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์) ซึ่งเมื่อกระทำผิดต่อความเชื่อจะทำให้ไม่สบายใจและเกิดการเจ็บป่วยรวมถึงภูมิปัญญาในการใช้ประโยชน์จากป่าไม้ของชาวบ้าน ที่ชุมชนได้ให้คุณค่าประสบการณ์บทเรียนเป็นฐานในการปฏิบัติตน โดยมีวิธีการพึงพิงที่เป็นไปตามคำสอนของบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ในการพึงพิงทรัพยากรธรรมชาติแบบไม่ซับซ้อน และเมื่อนำมาพัฒนาองค์ความรู้ให้สอดคล้องและเหมาะสมตามยุคสมัย ก็จะกลายเป็นลักษณะที่มีบทบาทสำคัญในการเป็นรูปแบบจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเชิงอนุรักษ์ของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดเชิงวัฒนธรรมของ อมรา

พงศาวดาร (อ้างใน จุฑามาศ คำทอง: 2546) ซึ่งกล่าวว่า วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นหรือกำหนดขึ้น มิใช่สิ่งที่จะต้องทำตามสัญชาตญาณ เป็นการกำหนดพฤติกรรมและ/หรือความคิดตลอดจนวิธีการหรือระบบการทำงาน ซึ่งในมิติทรัพยากรป่าไม้วัฒนธรรมเป็นสิ่งสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับป่าให้เป็นไปในเชิงบวกที่สะท้อนการเรียนรู้ และกำหนดวิถีชีวิตตนเองให้ประโยชน์จากป่าได้อย่างยั่งยืน ดังนั้นการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมย่อมส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของคนในชุมชนที่มีต่อป่าไม้ไปด้วย

จากผลการศึกษาในประเด็นวัฒนธรรม ความเชื่อและภูมิปัญญาด้านป่าไม้ของผู้ศึกษาวิจัย ก็พบว่าปัจจัยทางด้านวัฒนธรรม ความเชื่อและภูมิปัญญาในชุมชนป่าสักงามมีความสอดคล้องและคล้ายคลึงกับแนวคิดดังกล่าวข้างต้น โดยวัฒนธรรม ความเชื่อ เป็นลักษณะภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ที่มีอยู่เดิมในชุมชน มีบทบาทในการกำหนดระเบียบแบบแผนในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ และเกิดการนำภูมิปัญญาและองค์ความรู้ต่าง ๆ มาประยุกต์ความรู้ในการใช้ประโยชน์ในเชิงอนุรักษ์ เช่น การทำปุ๋ยใบไม้ธรรมชาติ การสร้างฝายดินน้ำลำธารหรือ การเลี้ยงผึ้งโก้น(ผึ้งโพรง) สะท้อนการผสมผสานภูมิปัญญาดั้งเดิมกับความรู้ใหม่จนก่อให้เกิดรูปแบบการจัดการภายในชุมชน

โดยรูปแบบการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าที่สามารถสะท้อนถึงการปรับเปลี่ยนฐานคิดและวัฒนธรรมจากเดิมในเชิงทำลายมาสู่เชิงอนุรักษ์ก็คือ ลักษณะการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนเอง ซึ่ง พระธรรมปิฎก(2539) ได้กล่าวความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าเป็นไปในสองลักษณะ คือ “ลักษณะความสัมพันธ์กันอย่างเป็นมิตร และลักษณะความสัมพันธ์กันอย่างศัตรู” ซึ่งลักษณะความสัมพันธ์กันอย่างเป็นมิตรนั้น ไม่ยึดถือเอามนุษย์เป็นศูนย์กลาง และไม่คิดว่าธรรมชาติอื่น ๆ เป็นสภาพแวดล้อมเท่านั้น แต่เป็นการมองแบบองค์รวมโดยธรรมชาติทั้งหมดมีมนุษย์อยู่ร่วมด้วยเป็นอันหนึ่งอันเดียวในระบบ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับทรัพยากรป่าไม้จึงเป็นไปในลักษณะพึ่งพาอาศัยกัน แต่ถ้ามุขยมีลักษณะความสัมพันธ์กันอย่างศัตรูกับทรัพยากรป่าไม้ ก็จะมีลักษณะการใช้ประโยชน์ที่เบียดเบียน มุ่งนำเอาทรัพยากรป่าไม้มาใช้ประโยชน์ตามความต้องการของตนเองแบบเห็นแก่ตัว กระทำตนเป็นนายเหนือป่า ก่อให้เกิดการเสื่อมโทรมของสภาพทรัพยากรป่าไม้ในที่สุด ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ คณิต ธนธรรมเจริญ และโกมล แพรกทอง(2548: 136 – 137) ที่กล่าวว่า มนุษย์กับทรัพยากรธรรมชาติมีความสัมพันธ์ในลักษณะใหญ่ ๆ 2 ประการ คือ ประการแรกความสัมพันธ์แบบตั้งรับอิทธิพลจากธรรมชาติ และประการที่สอง เป็นความสัมพันธ์แบบเชิงรุกธรรมชาติ ซึ่งความสัมพันธ์ทั้งสองเมื่อนำมาจัดการในการใช้ประโยชน์ที่เหมาะสมและเป็นเชิงบวกย่อมส่งผลให้ป่าไม้มีความอุดมสมบูรณ์ท่ามกลางชุมชนที่พอเพียง ซึ่งลักษณะการใช้ประโยชน์ป่าไม้มีผลต่อการบรรเทาความยากจนของราษฎรแต่

ถ้ามีการใช้ประโยชน์ที่ผิดพลาดย่อมส่งผลทำให้ป่าเสื่อมโทรมคนในชนบทคอยอยากงาน แนวคิดดังกล่าวข้างต้นได้สอดคล้องกับผลการศึกษาของผู้วิจัยที่พบว่า ลักษณะการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้ในเชิงสร้างสรรค์และเป็นไปในเชิงบวก การใช้ป่าเป็นแหล่งเรียนรู้และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศมีผลต่อความอุดมสมบูรณ์ของป่าและการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้

ในด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้นั้น คณะกรรมการเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ(2549) ได้กล่าวถึงแนวคิดในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำริขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไว้ว่า วิธีการในการที่จะอนุรักษ์ป่าไม้ให้ยืนยงได้นั้น จะต้องมีการสร้างความตระหนักให้มีความรักป่าไม้ด้วยจิตสำนึกร่วมกันมากกว่าวิธีการใช้อำนาจบังคับ การที่จะให้ชุมชนสร้างความตระหนักได้นั้น ควรจะมีการ “ปลูกต้นไม้ในใจคน” เสียก่อนแล้วบุคคลเหล่านั้นจะทำการปลูกต้นไม้ด้วยตนเอง โดยแนวคิดดังกล่าวมิได้แยกมนุษย์ออกจากระบบนิเวศป่าไม้แต่มองเห็นความเชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าและความจำเป็นที่คนต้องเข้าไปจัดการทรัพยากรป่าไม้ให้มีความอุดมสมบูรณ์เอื้ออำนวยต่อการพึ่งตนเองของชุมชนได้ในอนาคต นอกจากนี้สมิทธิ์ สระอุบล (2546, อ้างใน อินทราณี การ์ดน์, 2546: 27 – 28) ได้กล่าวถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติว่า การจัดการมีหลายวิธีที่จะเลือกปฏิบัติ เพื่อให้เหมาะสมและใช้ประโยชน์ได้มากกว่ากัน โดยมีวิธี คือ การสำรวจหา การป้องกัน การลดอัตราความเสื่อม การพยายามใช้สิ่งต่าง ๆ ที่มีคุณภาพรองลงมา การปรับปรุงคุณภาพ การนำกลับมาใช้ประโยชน์อีก การถนอม การบูรณะ การปรับปรุงของเดิมให้มีประสิทธิภาพมากกว่าเก่า และการหาประโยชน์จากสิ่งของที่ได้เปล่าหรือสิ่งที่ลงทุนน้อย เช่น การทำไฟฟ้าพลังน้ำ การใช้พลังงานแสงอาทิตย์ เป็นต้น ซึ่งการจัดการทรัพยากรป่าไม้ ก็คือ การรวบรวมเอาหลักวิชาสาขาต่าง ๆ ทางวิทยาศาสตร์ ทางเทคนิค และทางเศรษฐศาสตร์ป่าไม้ มาใช้ในการดำเนินต่อป่าใดป่าหนึ่งเพื่อผลด้านการอนุรักษ์ การป้องกัน ปรับปรุงให้ดีขึ้นให้ผลผลิตถาวรและสูงสุด(กรมป่าไม้, 2536:5) ซึ่ง เทิด สุปรียากร(2545, อ้างใน เอกราช ไชยศิลป์, 2549: 24 – 25) กล่าวว่าแต่ละชุมชนก็มีเป้าหมายในการจัดการแตกต่างกันไป เช่น การจัดการเพื่อให้ที่ดินป่าไม้เกิดประโยชน์ การจัดการเพื่อผลผลิตไม้ การจัดการเพื่อเป็นที่เลี้ยงสัตว์ การจัดการเพื่อเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า การจัดการเพื่อพักผ่อนหย่อนใจ การจัดการเพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำลำธาร และการจัดการเพื่อประโยชน์เอนกประสงค์

จากการศึกษาวิจัยพบว่าการจัดการป่าในชุมชนเป็นแบบบูรณาการมิได้มีเป้าหมายด้านการจัดการป่าที่เน้นการใช้ประโยชน์หรือการอนุรักษ์แต่เพียงด้านใดด้านหนึ่ง แต่เป็นการจัดการที่สะท้อนให้เห็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับป่าในเชิงบวก ทำให้เห็นภาพ “คนอยู่กับป่า” ได้ตามแนวพระราชดำริ การจัดการในพื้นที่เป็นกระบวนการในการใช้ประโยชน์ ป้องกันป่า การ

ปลูกสร้างจิตสำนึกที่ดีผสมผสานกัน ผ่านการทำกิจกรรมการฟื้นฟู อนุรักษ์ ป้องกัน รักษา เชื่อมโยง เครือข่าย พันธมิตรของชุมชนเอง ซึ่งมีหลายกิจกรรมที่เป็นสิ่งยืนยันการนำแนวพระราชดำริมาใช้ ในพื้นที่และเห็นผลเป็นรูปธรรม เช่น การสร้างฝายคั่นน้ำลำธาร ที่ส่งผลให้นิเวศป่าไม้ฟื้นฟูได้อย่าง รวดเร็ว หรือ การปลูกไม้ 3 อย่าง ประโยชน์ 4 ประการ ส่งผลให้มีพรรณไม้ที่ใช้ประโยชน์ได้ หลากหลายและช่วยฟื้นฟูป่า เป็นต้น

นอกจากในการจัดการด้านการฟื้นฟู อนุรักษ์ ป้องกันและสร้างจิตสำนึกที่ดีต่อป่า แล้ว การที่จะให้ “คนอยู่กับป่าได้อย่างเกื้อกูล” ไม่ทำลายซึ่งกันและกัน กระบวนการจัดการด้าน ที่ดินป่าไม้เป็นสิ่งที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งจากแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัว ในปี พ.ศ. 2524 (2524, อ้างใน โครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่, 2549: 3 – 5) กล่าวถึงการ จัดรูปที่ดินป่าไม้ตาม “โครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่” ว่ามีประโยชน์ในการป้องกันป่าไม้และ พัฒนาชุมชนในพื้นที่ป่าควบคู่กันไป โดยการแยกพื้นที่ป่าและพื้นที่ทำกินของชาวบ้านโดยชัดเจน และมีการให้สิทธิทำกินเป็นของหมู่บ้าน หรือกลุ่มหมู่บ้านสหกรณ์ เพื่อป้องกันการขายที่ดินถ้าให้ ในรูปบุคคล แล้วจำแนกพื้นที่ใช้ประโยชน์ สนับสนุนปัจจัยการผลิต การแปรรูป การตลาด และ กิจกรรมการอนุรักษ์ป่าในชุมชน ให้ชุมชนช่วยรักษาป่าด้วยไปในตัว ซึ่งแนวพระราชดำริดังกล่าว สอดคล้องกับแนวคิดของ นิธิ เอียวศรีวงศ์(2550: 83) ที่ได้กล่าวว่า ในปัจจุบันที่ดินได้กลายเป็น สมบัติส่วนตัวของกลุ่มคนเพียงน้อยนิด โดยมีเป้าหมายมิใช่เพื่อทำการผลิตและเป็นการเก็งกำไร ทำ ให้ชาวบ้านต้องบุกเบิกป่าหรือตามนายทุนเข้าไปตัดไม้และจับจองพื้นที่นั้น ๆ และการที่รัฐเปิดป่าที่ เรียกว่าป่าเสื่อมโทรม ให้คนไร่ที่ทำกินได้ใช้ประโยชน์ แต่ช่วยเป็นการให้ในลักษณะปัจเจกบุคคล และการจัดการที่ไม่ดีสุดท้ายที่ดินเหล่านั้นก็อยู่ในกรรมสิทธิ์ของผู้ที่ดินอยู่แล้ว ผู้ที่สูญเสียที่ดิน ต้องหาทางบุกเบิกต่อไปไม่สิ้นสุด ดังนั้นการจัดการที่ดินในระบบ กรรมสิทธิ์รวม ที่มีการจัดที่ดิน ในรูปสาธารณะสมบัตินั้นจึงมีความมั่นคงกว่าสมบัติส่วนตัวที่เอาเข้าตลาดได้อย่างมาก ตามเท่าที่ ลูกหลานยังมีสิทธิ ย่อมเข้าถึงสาธารณะสมบัติได้ตลอดไป จึงเป็นการกระจายทรัพยากรที่ดินให้ทุก คนได้ใช้ประโยชน์อย่างทั่วถึงกัน ซึ่งแนวพระราชดำริและแนวคิดดังกล่าวสอดคล้องกับผล การศึกษาในเรื่องลักษณะภูมิคุ้มกันที่พบว่าในระบบสิทธิทำกินรวม(สหก.รวม) ได้ส่งผลให้เกิดการ แยกพื้นที่ป่าและพื้นที่ทำกินอย่างชัดเจน ป้องกันการบุกรุกป่าเพิ่มและกระจายที่ดินให้ทุกคนถ้วน เรือน มีสิทธิทำกิน และป้องกันการขายที่ดินเนื่องจากเป็นที่ดินของชุมชนเอง

ปัจจัยแห่งความสำเร็จและการก่อเกิดของทุกสรรพสิ่งย่อมเกิดจากเงื่อนไขปัจจัยที่ มีองค์ประกอบที่หลากหลายเข้ามาประกอบกับ เกื้อหนุนก่อให้เกิดรูปลักษณะต่าง ๆ กัน ดังที่สมเด็จพระ พุทธเจ้าได้ตรัส เอาไว้ในหลักธรรมว่า “เพราะสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้จึงเกิด เพาะสิ่งนี้ดับสิ่งนี้จึงดับ” ซึ่ง เป็นหลักธรรมที่ได้รับการยอมรับในระดับสากล ปัจจัยเงื่อนไขในการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากร

ป่าไม้ที่เกิดขึ้นภายในชุมชน ทั้งในด้าน เกิดจากความเสื่อมโทรมของพื้นที่ดินน้ำลำธาร ภาวะผู้นำ ความภาคภูมิใจ การสร้างกลุ่มอนุรักษ์หรือ ความต่อเนื่องในการดำเนินกิจกรรมที่ดี การค้นพบ ดังกล่าวได้สอดคล้องกับแนวคิดและผลการศึกษาในระยะเวลาที่ผ่านมา ดังเช่น ไพโรจน์ ภิญญูสรศักดิ์(2549) ได้กล่าวว่า ปัจจัยที่ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของชุมชน คือ ปัจจัยภายในชุมชน ได้แก่ ความร่อยหรอความอึดคักขาดแคลน ระบบเครือญาติ เพื่อนบ้าน กลุ่มอาชีพเดียวกัน ความมีอุดมการณ์ร่วมกัน วัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่น การกล่อมเกล่า การเคารพต่อกัน ระบบความเชื่อที่คงอยู่ โครงสร้างกลุ่มที่ชัดเจน โดยมีสถานะผู้นำ บทบาทหน้าที่ชัดเจน วิธีการทำงานโปร่งใส กลุ่มมีศักยภาพความสามารถ การยอมรับสมาชิกชุมชน การกระจายข่าวสารข้อมูล ประจำ ภาวะเศรษฐกิจในชุมชน คนทำงานนอกชุมชนมีเวลาเข้ากิจกรรม จำกัดภาวะผู้นำและชุมชนมีการเรียนรู้ตลอดเวลา ซึ่งสอดคล้องกับ ผลการศึกษาของ อินทราณี การันต์(2546) ที่กล่าวว่าปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการมีส่วนร่วมมากที่สุด คือ พฤติกรรมของผู้นำและเครือญาติ โดยกลุ่มผู้นำ เป็นหน้าที่ที่จะนำชาวบ้านและชาวบ้านถือเป็นหน้าที่ที่จะทำตาม โดยเฉพาะสิ่งที่ทำนั้นจะได้รับประโยชน์และเป็นสิ่งที่ชาวบ้านพร้อมที่จะทำตาม หากผู้นำมีความเก่ง ขยัน เสียสละ และมีความคิดริเริ่มที่ดียอมเป็นที่ยอมรับของชุมชน ส่งผลให้กิจกรรมการอนุรักษ์ทรัพยากรในชุมชน เป็นไปด้วยการมีส่วนร่วม ต่อเนื่องและมีประสิทธิภาพ แนวคิดด้านปัจจัยภายในดังกล่าว ได้สอดคล้องกับผลการศึกษาของผู้วิจัย ซึ่งพบว่าเงื่อนไขภายในชุมชนที่สำคัญส่งผลให้ชุมชนเกิดการจัดการทรัพยากรป่าไม้อย่างมีประสิทธิภาพ ได้แก่ วิถีทรัพยากร การมีภาวะผู้นำ การมีกลุ่มอนุรักษ์ ความภาคภูมิใจและความต่อเนื่องในการดำเนินงาน นั่นเอง

สำหรับเงื่อนไขภายนอกที่มีผลต่อการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน คณิต ธนธรรมเจริญ(2546ข: 14 – 17) ได้กล่าวว่า การจัดการป่าไม้ให้ได้ประสิทธิภาพ อันเกิดจากปัจจัยภายนอกที่สำคัญได้แก่การสร้างเครือข่ายชุมชนในการร่วมกันจัดการ โดยเครือข่ายชุมชนเป็นเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล หรือระหว่างบุคคลกับกลุ่มบุคคล หรือกลุ่มองค์กร หรือระหว่างกลุ่มคน กลุ่มองค์กรกับคน โดยในความสัมพันธ์นั้น บุคคล กลุ่มคน หรือกลุ่มองค์กรจะมีเป้าหมาย มีความปรารถนาอย่างหนึ่งอย่างใด หรือด้านใด ๆ เป็นไปในแนวทางเดียวกัน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิด ของพระครูพิทักษ์นันทคุณ(2547) การสร้างเครือข่ายชุมชนเป็นเหตุปัจจัยที่ส่งผลให้การอนุรักษ์ของกลุ่มฮักเมื่องน่านมีพลังในการจัดการและป้องกันป่า แหล่งน้ำ โดยเชื่อมโยงข่าวสารกิจกรรมร่วมกับทุกชุมชน ดังนั้นการเข้ามาเกี่ยวข้องขององค์กรภายนอกชุมชนไม่ว่าด้านใด ๆ ย่อมส่งผลต่อระบบการจัดการทรัพยากรป่าไม้ภายในชุมชน ทั้งในด้าน แนวคิด ประสิทธิภาพ และความต่อเนื่อง โดยในพื้นที่นอกจากเครือข่ายชุมชนแล้วจำเป็นต้องมีการสร้างความสัมพันธ์ กลุ่มพันธมิตรที่มาช่วยสนับสนุนกิจกรรมการอนุรักษ์และการเชื่อมโยงกิจกรรมกับหน่วยงานราชการที่

เกี่ยวข้อง เพื่อให้การจัดการปัญหาด้านป่าไม้ในชุมชนเป็นไปได้อย่างต่อเนื่องและมีพลัง โดยใช้หลักคิดในเชิงชุมชน เชิงความเป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกัน การมองโลกในแง่ดี การทำความเข้าใจปัญหาด้วยใจเป็นกลาง ย่อมส่งผลให้ชุมชนมีเพื่อนและผู้อยากจะเข้ามาดำเนินกิจกรรมร่วม

ซึ่งก็ได้สอดคล้องกับสิ่งที่ผู้วิจัยได้ค้นพบว่าเงื่อนไขภายนอกมีผลในส่วนของ การหนุนเสริมระบบภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ภายในชุมชนได้มีประสิทธิภาพ เกิดความเชื่อมโยง ความต่อเนื่องมากขึ้น การเข้ามาของนักพัฒนาย่อมส่งผลก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงภายในชุมชน ทั้งในด้านความคิด วิธีปฏิบัติ ผลการทำงาน ที่มีประสิทธิภาพและมีเป้าหมายเพิ่มมากขึ้น

ดังนั้นคุณลักษณะภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ของชุมชนที่ดีตามที่ได้ศึกษาวิจัย ในครั้งนี้ ก็คือ การที่ชุมชนมีกฎระเบียบด้านทรัพยากรป่าไม้ที่มีความยืดหยุ่น การมีฐานความรู้ในการอนุรักษ์ป่าไม้ การมีวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อภูมิปัญญาในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้โดยปรับปรุงประยุกต์ให้สอดคล้องกับยุคสมัย การใช้ประโยชน์ป่าในเชิงสร้างสรรค์ การมีการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนเองและคุณลักษณะสำคัญคือ การมีระบบที่ดินป่าไม้ในลักษณะสิทธิทำกินรวม ที่เกิดจากการที่ชุมชนมีความตระหนัก การมีกลุ่มอนุรักษ์และการดำเนินการที่ต่อเนื่อง มีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง การมีองค์กร เครือข่ายชุมชนและพันธมิตรในการร่วมกันจัดการปัญหาทรัพยากรป่าไม้ในชุมชน ซึ่งคุณลักษณะดังกล่าว สอดคล้องกับแนวคิด ของไพโรจน์ ภิญโญสรศักดิ์ (2549) และ ประเวศ วะสี(2547, อ้างใน สุเมธ พรหมรักษา, 2548: 17 - 18) ที่ได้กล่าวถึงการบังคับใช้กฎระเบียบโดยใช้วัฒนธรรมจะทำให้ความขัดแย้งในชุมชนด้านป่าไม้ลดความรุนแรงและเข้าสู่ระบบการเกื้อกูลมากขึ้น นอกจากนี้ นิธิ เอียวศรีวงศ์(2550) ได้กล่าวถึงความสำคัญของระบบสิทธิทำกินรวม ว่าจะส่งผลให้ชุมชนมีที่ดินทำกินอย่างทั่วถึง ที่ที่สาธารณะที่ใครเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ ทำให้เกิดการป้องกันการรุกล้ำพื้นที่ป่าในดัว หรือแนวคิดของ คณิต ธนุธรรมเจริญ(2546ก) ที่กล่าวถึงลักษณะการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยชุมชนจะก่อให้เกิด ทักษะ ความรู้ และวิธีการจัดการปัญหาป่าไม้โดยชุมชนเอง อันจะก่อให้เกิดความเข้มแข็งในการจัดการป่าไม้ของชุมชนเอง

ผลจากความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นเพราะระบบภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ในชุมชนเกิดความบกพร่อง เป็นอาการที่บ่งชี้การขาดความตระหนัก และขาดการเรียนรู้ในคุณค่าของทรัพยากรป่าไม้ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันกับวิถีชุมชนอย่างแยกไม่ออก ทำให้ความสัมพันธ์กับป่าของชุมชนเป็นไปในเชิง การเอารัดเอาเปรียบ การใช้ประโยชน์เกินขนาด จนส่งผลเสียหายต่อป่าไม้และส่งผลกระทบต่อชุมชนในที่สุด ดังนั้นกระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ โดยการสร้างความตระหนัก การสร้างกลุ่มอนุรักษ์และการดำเนินงานที่ต่อเนื่องในพื้นที่จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะผลักดันให้ชุมชนมีลักษณะภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ที่ดีตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งหมายถึง การที่ชุมชนมีความสามารถในการ

การจัดการปัญหาทางป่าไม้ของชุมชน ที่เกิดจากความเปลี่ยนแปลงทางด้านต่าง ๆ ทั้ง ทางด้านสังคม วัฒนธรรม ด้านการศึกษา เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ทั้งภายในและภายนอกชุมชน อย่างรู้เท่าทัน สร้างสรรค์และมีประสิทธิภาพ จนส่งผลให้ “ชุมชนอยู่ร่วมกับป่าไม้อย่างเกื้อกูล” ได้อย่างยั่งยืนและสมดุล

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

ผลของการวิจัยที่ผู้ศึกษาได้ทำการค้นคว้า วิเคราะห์ สรุปและอภิปรายผล ผู้สนใจสามารถนำมาศึกษาทำความเข้าใจและนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสภาพภูมิสังคมในแต่ละที่ได้ โดยผู้ศึกษาวิจัยได้มีข้อเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางในการพิจารณาและเลือกการนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์ ดังนี้

1. การสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ภายในชุมชน ปัจจัยสำคัญคือ การสร้างกระบวนการการเรียนรู้ของคนในชุมชน ให้เกิดการขับเคลื่อนภายในที่มีเสถียรภาพเป็นเบื้องต้น ก่อน แต่ในความเป็นชุมชนทุกชุมชน มีปัญหา มีความเป็นพลวัตรที่แตกต่างกัน ดังนั้น ถ้าชุมชนใดไม่มีการเรียนรู้ และปรับตัวให้เกิดการแก้ไขปัญหาก็สอดคล้องเหมาะสมกับสถานการณ์แล้ว เมื่อเผชิญกับปัญหาหรือสถานการณ์ที่มาจากภายนอก ประสิทธิภาพของภูมิคุ้มกันภายในชุมชนย่อมอ่อนแอ และปรับเปลี่ยนเป็นปัญหาที่เพิ่มมากขึ้น
2. นักพัฒนาที่เข้าไปขับเคลื่อนงานพัฒนาชุมชน มีความจำเป็นต้องเป็นผู้ที่เข้าใจในความเป็นชุมชนและกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนนั้นๆ และต้องเข้าใจในความเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์ เพื่อสร้างกระบวนการให้เกิดการปรับตัวที่เหมาะสม
3. ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ในพื้นที่ใด ๆ จำเป็นต้องมีการสร้างการเชื่อมประสานจากทั้งภายในและภายนอกชุมชน ดังนั้น การสนับสนุนส่งเสริมจากหน่วยงานองค์กรต่างๆ จึงมีความจำเป็น ซึ่งดำเนินการตามบทบาทหน้าที่ ขอบเขตและศักยภาพ เพื่อหนุนเสริมหรือเติมเต็มเพื่อให้งานพัฒนาชุมชนเป็นไปอย่างสร้างสรรค์และยั่งยืน และต้องมีการประสานงานระหว่างกันที่ชัดเจน เพื่อให้เกิดการแก้ไขปัญหาก็ถูกต้อง
4. ในการศึกษาวิจัยเชิงสังคม จำเป็นต้องมีการศึกษาข้อมูลเชิงลึก ดังนั้นก่อนเข้าทำงานในพื้นที่ จำเป็นจะต้องมีการเตรียมตัวให้พร้อมและเลือกวิธีที่เหมาะสมในการเข้าชุมชน เนื่องจากแต่ละชุมชนมีพลวัตรและวิถี ธรรมเนียมที่แตกต่างกัน

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. นโยบายและโครงการของรัฐ เป็นส่วนสำคัญหนึ่งในการที่จะเสริมสร้างวิตรอน หรือทำลายระบบภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ของประเทศ ซึ่งมีเหตุการณ์ที่เป็นสิ่งยืนยันถึงผลกระทบในการจัดการทรัพยากรป่าไม้จากนโยบายรัฐที่หลากหลายกรณี เช่น นโยบายการสัมปทานป่า ส่งเสริมการปลูกพืชเกษตรพาณิชย์ การใช้ประโยชน์ที่ดิน ส่งผลให้พื้นที่ป่าทั่วประเทศลดลงอย่างรวดเร็วเพียงไม่กี่ปี ในพื้นที่บ้านป่าสักงามก็มีบริษัทเอกชนและองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้เข้าสัมปทานทำไม้ในพื้นที่ ส่งผลให้เกิดการทำไม้นอกระบบเพื่อสนองความต้องการด้านตลาดจนทำให้พื้นที่ดินน้ำลำธารเสื่อมโทรม หรือนโยบายของโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ที่ดำเนินงานเพื่อการฟื้นฟู อนุรักษ์ ป้องกันและจัดการใช้ประโยชน์ที่ดินป่าไม้ให้เหมาะสม ตามแนวพระราชดำริ ส่งผลให้เกิดการป้องกันและฟื้นฟูป่าทั้งพื้นที่ลุ่มน้ำกวง เป็นต้น ดังนั้น นโยบายด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ นโยบายด้านการจัดการที่ดิน นโยบายด้านการเกษตรและนโยบายด้านอื่นๆ หากมีความสอดคล้องเหมาะสมกับภูมิสังคมและช่วงเวลา จะเกิดผลดีต่อการสร้างระบบภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้ที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น

2. ภาครัฐ ภาคการศึกษา ภาคเอกชนต่าง ๆ ควรเล็งเห็นความสำคัญและส่งเสริมให้เกิดกลุ่มอนุรักษ์และส่งเสริมให้กลุ่มอนุรักษ์มีความเข้มแข็งในการปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่ชุมชน ซึ่งมีความจำเป็นอย่างมาก เนื่องจากกลุ่มอนุรักษ์ในชุมชนเป็นจุดเริ่มต้นในการปกป้อง รักษา ฟื้นฟูและจัดการทรัพยากรในชุมชน และช่วยให้กิจกรรมการดำเนินการป้องกันทรัพยากรป่าไม้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง

3. นโยบายการจัดการที่ดินป่าไม้ โดยออกเป็นระบบสิทธิทำกินรวมของชุมชน เป็นคำตอบหนึ่งในการกระจายที่ดินเพื่อใช้ในการเกษตร เพื่อให้ชุมชนมีที่ดินทำกินเพื่อการผลิตอย่างทั่วถึงและเท่าเทียม ทั้งยังเป็นการป้องกันการเปลี่ยนมือของที่ดินจากชุมชนเป็นของผู้ที่อยู่นอกพื้นที่หรือผู้ที่มีทุนสูง นอกจากนี้ การจัดที่ดินในลักษณะสิทธิทำกินรวม ยังเป็นการจัดระบบการใช้ประโยชน์ที่ดินที่แยกพื้นที่ป่าและทำกินออกชัดเจน การเปลี่ยนมือไม่ได้เป็นเหตุมิให้เกิดแรงจูงใจในการรุกพื้นที่ป่าเพื่อจำหน่ายหรือขาดแคลนพื้นที่ทำกิน ดังนั้นในข้อค้นพบภาครัฐควรออกนโยบายด้านการจัดการที่ดินป่าไม้ในแนวทางตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในเรื่อง “โครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่” ให้เข้มข้นและครอบคลุมในระดับแผนงานของรัฐอย่างบูรณาการร่วมกันทุกภาคส่วน และถูกต้องตามแนวพระราชดำริ เพื่อรักษาพื้นที่และความอุดมสมบูรณ์ของป่าและส่งเสริมให้ชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ป่าอยู่ได้อย่างมีความสุข

ข้อเสนอแนะในการศึกษาวิจัยครั้งต่อไป

ผู้ศึกษาวิจัยได้ทำการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์และอภิปรายผลเชิงพรรณนาภายใต้ฐานของข้อมูลที่ได้ทำการศึกษาค้นคว้ามา ในการศึกษาวิจัยได้มีข้อเสนอแนะที่จะทำให้การวิจัยได้ผลดียิ่งขึ้น คือ

1. การวิจัยเชิงสังคมเป็นการวิจัยที่มุ่งเน้นการศึกษาข้อมูลเชิงลึกภายในชุมชน ดังนั้น ผู้วิจัยจำเป็นต้องมีเวลาเข้าไปฝังตัวและคลุกคลีกับข้อมูลเหล่านั้น โดยเฉพาะการจับประเด็นในขณะการเก็บข้อมูลจากเวทีเสวนา ผู้วิจัยจะต้องมีความเข้าใจและสามารถจับประเด็นสำคัญในเวทีเพื่อนำมาวิเคราะห์ได้
2. เนื่องจากผู้ศึกษาวิจัยมีความรู้เฉพาะด้านไม่มีความรู้และความชำนาญในการเก็บข้อมูลเชิงสถิติการอภิปรายข้อมูล จึงเน้นการพรรณนาที่ให้เกิดความเข้าใจในข้อมูลได้ง่ายขึ้น
3. การเข้าไปคลุกคลีข้อมูลผู้วิจัยจะต้องมีใจเป็นกลาง เนื่องจากผู้วิจัยจะได้รับข้อมูลภายในชุมชนค่อนข้างมาก แต่การศึกษาข้อมูลภายในชุมชนเพียงอย่างเดียวจะทำให้ข้อมูลที่นำมาวิเคราะห์คลาดเคลื่อนจากสภาพความเป็นจริงได้
4. ในความเป็นชุมชนจะมีความเป็นพลวัตสูง ในระยะเวลาที่ผ่านมา ในชุมชนย่อมมีการเปลี่ยนแปลงทางความคิด ความเชื่อ ค่านิยม หลักปฏิบัติ หรือแม้กระทั่งฐานคิด อันเป็นผลมาจากกระแสโลกาภิวัตน์และการปฏิสัมพันธ์กับภายนอกชุมชนอยู่ตลอดเวลา การศึกษาข้อมูลทุติยภูมิหรือวิจัยเดิมที่มีผู้ศึกษาอยู่ก่อนนั้น มีความจำเป็นต้องศึกษาปัจจัยด้านต่าง ๆ ในชุมชนประกอบเพื่อให้ได้คำตอบที่ชัดเจนตรงความเป็นจริงของชุมชน ณ ช่วงเวลานั้น ๆ

บรรณานุกรม

- กรมป่าไม้. 2536. เทคนิคในงานป่าไม้: คู่มือเจ้าหน้าที่ของรัฐ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา.
- กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรมส่งเสริมคุณภาพสิ่งแวดล้อม. 2547. ฐานานุกรมโครงการพระราชดำริ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช. 2548. คู่มือ โครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ ตามแนวพระราชดำริ เฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษา พระบรมราชินีนาถ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช.
- กองการอนุญาต. 2550. “ฐานข้อมูลพรรณไม้และสมุนไพรในประเทศไทย”. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.forest.go.th> (27 พฤษภาคม 2551).
- กองบัญชาการตำรวจตระเวนชายแดน ศูนย์เทคโนโลยีสารสนเทศ. 2549. “โครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ตามแนวพระราชดำริ เฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษา พระบรมราชินีนาถ”. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.bpp.go.th/project/>. (28 พฤษภาคม 2551).
- เกรียงศักดิ์ ศรีเงินขวง. 2548. ทรัพยากรป่าไม้และความหลากหลายทางชีวภาพ. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้ คณะผลิตกรรมการเกษตร.
- โกมล แพรกทอง. 2549. การพัฒนาความรู้ชุมชนกับระบบนิเวศ ศูนย์ประสานงานหมู่บ้านพิทักษ์ป่ารักษาสีเขียว. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- คณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. 2550. แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่สิบ พ.ศ.2550 – 2554. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- คณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. 2549. เศรษฐกิจพอเพียง ปรัชญาชี้แนวทางการดำรงชีวิต. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ.
- คณะกรรมการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง. 2547. กรอบแนวคิดทางทฤษฎีเศรษฐกิจพอเพียง ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- คณะกรรมการสิทธิมนุษยชน. 2549. “หมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ ประชาชนได้อะไร”. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.statelessperson.com> (20 สิงหาคม 2550).
- คณิต ธนธรรมเจริญ และ โกมล แพรกทอง. 2548. สีเขียวป่าไม้ในมิติสังคม. นนทบุรี: ศูนย์หนังสือ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.

คณิต ฐนุธรรมเจริญ. 2546ก. กระบวนการสร้างเครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำ: เครือข่ายกลุ่มอนุรักษ์ป่าขุนน้ำแม่กวัง อำเภอดอยสะเก็ด – ถึงอำเภอแม่ฮอน จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.

_____. 2546ข. การจัดการลุ่มน้ำเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ.

_____. 2546ค. ไม้ 3 อย่าง ให้ประโยชน์ 4 ประการ. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ.

_____. 2547. แนวป้องกันไฟป่าเปียก. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ.

_____. 2549. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ รูปแบบแห่งความสำเร็จในการจัดการลุ่มน้ำเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ.

_____. 2550ก. การขับเคลื่อนฝ่ายต้นน้ำลำธาร โดยการมีส่วนร่วมเพื่อการฟื้นฟูนิเวศลุ่มน้ำ. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ.

_____. 2550ข. ข้อมูลรูปภาพพื้นที่ที่ทับซ้อนในการทำกิจกรรมระหว่างองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้และโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ. [จิตติ-รวม]. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้.

คำปิง ดวงดี. ผู้ใหญ่บ้านป่าสักงาม หมู่ 1 ตำบลหลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่. 2550. สัมภาษณ์. 24 สิงหาคม.

โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ. 2535. การศึกษาข้อมูลพื้นฐานเพื่อจัดลำดับความสำคัญในการฟื้นฟูลุ่มน้ำ โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวังอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ.

_____. 2536. แผนแม่บทโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ. เชียงใหม่: โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ.

_____. 2542ก. ข้อมูลชุมชนและทรัพยากรธรรมชาติ หมู่บ้านป่าสักงาม. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ.

_____. 2542ข. โครงการเทิดพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสทรงมีพระชนมายุ 6 รอบ ในปี พ.ศ.2542 กิจกรรมการพัฒนากันป่าสักงาม หมู่ที่ 1 ตำบล

ดวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ.

โครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่. 2549. รายงานโครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ บ้านป่าสักงาม หมู่ที่ 1 ตำบลดวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 16.

โครงการหมู่บ้านพิทักษ์ป่ารักษาสิงแวดล้อม จังหวัดเชียงใหม่. 2547. การดำเนินงาน โครงการหมู่บ้านพิทักษ์ป่ารักษาสิงแวดล้อม จังหวัดเชียงใหม่ ประจำปี พ.ศ. 2547. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้.

โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์. 2548. “เปิดมุมมอง โฆสิต ปั้นเปี่ยมรัษฎ์ ฝ่าวิกฤติด้วยแนวคิดเศรษฐกิจภูมิคุ้มกัน”. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.ftawatch.org>. (16 ตุลาคม 2550).

จรัญ จันทลักขณา. 2549. ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับความสุขมวลชนและการเกษตรยั่งยืน. กรุงเทพฯ: เสริมมิตร.

จักรพันธ์ ปัญจสุวรรณ. 2545. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ: โอ เอส พริ้นติ้งเฮาส์.

จิระเดช บัวแก้ว. เจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่าบ้านป่าสักงาม. 2550. สัมภาษณ์. 13 พฤศจิกายน.

จุฑามาศ คำทอง. 2546. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อการผลิตที่ยั่งยืนของชุมชน. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ชัยโย ชัยชาญทิพยุทธ. 2523. สมุนไพร การรวบรวมข้อมูลเบื้องต้นสำหรับงานวิจัย อันดับที่ 01. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ไชมอน การ์ดเนอร์, พันดา สิทธิสุนทร และ วิไลวรรณ อนุสารสุนทร. 2549. ต้นไม้เมืองเหนือ: คู่มือศึกษาพรรณไม้ยืนต้นในป่าภาคเหนือ ประเทศไทย. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ดวงพร สุวรรณกุล และ รังสิต สุวรรณเขตนิกม. 2544. วัชพืชในประเทศไทย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

ด้อมแก้ว อินแก้ว. สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลดวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่. 2550. สัมภาษณ์. 15 ธันวาคม.

ทรงวุฒิ เชื้ออินตะ. 2549. การใช้ประโยชน์ที่ดินและศักยภาพพื้นที่ที่เหมาะสมกับการพัฒนาในโครงการสถานีพัฒนาเกษตรที่สูง ตามพระราชดำริ คอยอมพาย. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. 2550. “ศีลธรรมพอเพียงในสังคมไม่พอเพียง”. มติชนรายสัปดาห์. 27, 1408 (10 – 16 สิงหาคม): 86 – 87.

ประนอม บุญนิธิประเสริฐ. 2549. “ระบบภูมิชีวิตในมนุษย์”. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://kroogun.com> (31 ตุลาคม 2550).

พระครูพิทักษ์นันทคุณ. 2547. เครือข่ายอัครเมืองน่าน. น่าน: มูลนิธิอัครเมืองน่าน.

พระธรรมปิฎก. 2539. การพัฒนาที่ยั่งยืน(Sustainable Development). กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.

พัชนี เชื้อสม. ม.ป.ป. “ระบบภูมิคุ้มกันวิทยา”. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.kr.ac.th>. (31 ตุลาคม 2550).

พิระพงษ์ เรืองวัฒนา. 2548. การศึกษารายได้และค่าใช้จ่ายของราษฎร ในสถานีสานิตและถ่ายทอด การเกษตร ป่าไม้ สิ่งแวดล้อม ตามแนวพระราชดำริบ้านแปกแซม อำเภอยางแขวง จังหวัด เชียงใหม่ ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

ไพโรจน์ ภิญโญสรศักดิ์. 2549. การจัดการทรัพยากรป่าไม้ในเขตนิเวศชุมชนท้องถิ่น กรณีศึกษา พื้นที่จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่าและพันธุ์พืช.

มณเฑียร บุญช้างเผือก. 2547. ข้อมูลรูปภาพและข้อมูลพื้นฐานบ้านป่าสักงาม. [ซีดี-รอม]. เชียงใหม่: โครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่.

_____. 2548. ข้อมูลรูปภาพและข้อมูลพื้นฐานบ้านป่าสักงาม. [ซีดี-รอม]. เชียงใหม่: โครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่.

_____. 2549. ข้อมูลรูปภาพและข้อมูลพื้นฐานบ้านป่าสักงาม. [ซีดี-รอม]. เชียงใหม่: โครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่.

_____. 2550ก. ข้อมูลรูปภาพและข้อมูลพื้นฐานบ้านป่าสักงาม. [ซีดี-รอม]. เชียงใหม่: โครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่.

_____. 2550ข. การพัฒนารูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชนบ้าน ป่าสักงาม ตำบลลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: สำนักงาน กองทุนสนับสนุนการวิจัย.

มนตรี พุทธวงศ์. 2544. พฤติกรรมของชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติเขตลุ่มน้ำห้วย สถาน จังหวัดน่าน. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์. 2542. “คอยสะเกิด”. สารานุกรมไทย
วัฒนธรรมไทยภาคเหนือ. เล่ม 4. กรุงเทพฯ: บริษัทสยามเพรสแมเนจเม้นท์. น. 2,144 –
2,149.
- วันชัย บันใจ และ สมศักดิ์ เกตุพรหม. เจ้าหน้าที่พิทักษ์ป่าบ้านป่าสักงาม. 2550. สัมภาษณ์. 25
สิงหาคม.
- วิทย์ เทียงบุญธรรม. 2539. พจนานุกรมสัตว์และพืชในเมืองไทย. กรุงเทพฯ: บริษัทรวมสาส์น
(1977).
- ศิริทิพย์ พรหมคำทิพย์. 2549. การปรับตัวด้านความรู้ในการจัดการทรัพยากรป่าไม้: กรณีศึกษา
บ้านธารทอง ตำบลห้วยแก้ว ถึงอำเภอแม่ออน จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์
ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- _____. 2550. ข้อมูลพื้นฐานและรูปภาพกิจกรรมบ้านป่าสักงาม. [ซีดี-รอม].
เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ฝ่ายศึกษาและ
พัฒนาป่าไม้.
- ศูนย์วิจัยความหลากหลายกลุ่มน้ำปัดตานี. ม.ป.ป. “รายชื่อเห็ดจากการสำรวจกลุ่มน้ำปัดตานี”.
[ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://202.29.32.22/~pattaniriver/table>. (27 พฤษภาคม
2551).
- ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ. 2549. “ไม้ 3 อย่าง เพื่อประโยชน์ 4
ประการ”. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://irrigation.rid.go.th> (27 พฤษภาคม 2551).
- ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้. 2546.
สรุปผลโครงการศึกษาถางงานเพื่อพัฒนาองค์กร. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่อง
ไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริและโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวงอันเนื่องมาจาก
พระราชดำริ.
- _____. 2547. สรุปผลโครงการศึกษาถางงานเพื่อพัฒนาองค์กร ฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่า
ไม้ วันที่ 3 – 7 พฤศจิกายน 2547. เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อัน
เนื่องมาจากพระราชดำริ.
- _____. 2549ก. การมีส่วนร่วมของชุมชนดั้งเดิมในพื้นที่อนุรักษ์ในการจัดการความ
หลากหลายทางชีวภาพเพื่ออาหารท้องถิ่น จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: กรมอุทยาน
แห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 16.

- _____. 2549ข. รายงานโครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ บ้านป่าสักงาม หมู่ที่ 1 ตำบล
หลวงเหนือ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า
และพันธุ์พืช.
- _____. 2550ก. การอนุรักษ์และพัฒนาลุ่มน้ำกวัง ตามแนวพระราชดำริ. เชียงใหม่:
ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ.
- _____. 2550ข. รายงานสรุปโครงการสืบชาติป่าไม้สายน้ำเฉลิมพระเกียรติ
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระชนมายุ 80 พรรษา ปี พ.ศ. 2550 และทำบุญ
ฉลองโล่พระราชทานรางวัล “ชุมชนอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ”.
เชียงใหม่: ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ฝ่ายศึกษาและ
พัฒนาป่าไม้.
- สถาบันสารสนเทศทรัพยากรน้ำและการเกษตร. 2550. “การประกวดทรัพยากรน้ำชุมชนบ้านป่า
สักงาม”. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.haii.or.th>. (12 มีนาคม 2551).
- _____. 2547. “ปฏิบัติงานภาคสนามป่าสักงาม จังหวัดเชียงใหม่”. [ระบบออนไลน์].
แหล่งที่มา <http://www.thaiag.net>. (15 – 17 พฤศจิกายน 2550).
- สนั่น กันเงิน. 2550. การฟื้นฟูและการใช้ประโยชน์ จากพืชผักท้องถิ่น บ้านนอแล ตำบลม่อนปิ่น
อำเภอลำปาง จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- สมชาย นองเนื่อง. 2549. โครงสร้าง องค์ประกอบของป่า และการจัดการทรัพยากรป่าไม้:
กรณีศึกษา โครงการสถานีพัฒนาการเกษตรที่สูงตามพระราชดำริ ดอยอมพาย. เชียงใหม่:
วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- สมสุข มัจฉาชีพ. 2542. พืชสมุนไพร. กรุงเทพฯ: รุ่งวิชาศิลปการพิมพ์(1977).
- สมาคมภูมินิเวศพัฒนาอย่างยั่งยืน. 2550. รายงานโครงการรักศรีเมือง รักน้ำ รักป่า บ้านป่าสัก
งาม. เชียงใหม่: สมาคมภูมินิเวศพัฒนาอย่างยั่งยืน.
- สรรเสริญ วงศ์ชะอุ่ม. 2548. “การสร้างภูมิคุ้มกันในการพัฒนาประเทศ”. [ระบบออนไลน์].
แหล่งที่มา <http://www.nidambell.net>. (9 กันยายน 2550)
- สวัสดิ์ วงศ์ดิรวิน. 2549. ความหลากหลายทางชีวภาพและตัวชี้วัดทางนิเวศวิทยา. กรุงเทพฯ:
กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช.
- สหสยา วิเศษ และ นิคม บุญเสริม. 2547. การจัดการลุ่มน้ำโดยชุมชน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือน
ตุลา.
- สำนักข่าวเดลินิวส์. 2550. “ป่าสักงามผู้พิทักษ์ต้นน้ำคนเชียงใหม่”. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา
<http://www.dailynews.co.th>. (3 ตุลาคม 2550).

- สำนักข่าวเนชั่น. 2549. “ตามแนวพระราชดำริ พื้นฟูป่าสักงาม – เชียงใหม่”. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.naewna.com>. (10 มิถุนายน 2550).
- สำนักข่าวประชาไท. 2550. “ชาวบ้านรวมตัวคัดค้านประกาศเขตอุทยานทับพื้นที่ฟื้นฟูใน อ.คอยสะเก็ด”. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.prachatai.com> (20 กันยายน 2550).
- สำนักงานกระทรวงสาธารณสุข. 2549. “ทฤษฎีภูมิคุ้มกัน”. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.siamca.com/backup2003/3.37.html> 5. (15 สิงหาคม 2549).
- สำนักงานกองทุนวิจัยเพื่อท้องถิ่น. 2549. “การพัฒนารูปแบบเศรษฐกิจพอเพียงที่สอดคล้องกับวิถีชุมชนบ้านป่าสักงาม หมู่ที่ 1 ตำบลหลวงเหนือ อำเภอคอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่”. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.vijai.org> (15 สิงหาคม 2549).
- สำนักงานประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. 2540. “แนวคิดและทฤษฎีอันเนื่องมาจากพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว”. กรุงเทพฯ: (เอกสารอัดสำเนา).
- _____. 2542. ประวัติศาสตร์ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง.
- _____. 2544. แนวคิดและทฤษฎีอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. กรุงเทพฯ: ศรีเมืองการพิมพ์.
- _____. 2549. “เศรษฐกิจพอเพียง ปรัชญาชี้แนวทางการดำรงชีวิต”. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ. (เอกสารอัดสำเนา).
- สินี ช่วงฉ่ำ และ เบญจวรรณ นาราสัจ. 2548. การก่อตัวเครือข่ายอนุรักษ์. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สิริภรณ์ สิริแสงเลิศ. 2549. “ระบบภูมิคุ้มกันและสารปรับภูมิคุ้มกัน”. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.qpo.or.th>. (15 สิงหาคม 2549).
- สุทนต์ ปินตาเสน. นักวิชาการเกษตร 7 ว. ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ฝ่ายศึกษาและทดสอบพืช. 2550. สัมภาษณ์. 21 พฤษภาคม.
- สุเมธ พรหมรักษา. 2548. การพัฒนาการเรียนรู้ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง ของชุมชนบ้านนอแล อำเภอฝาง จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- สุรัสวดี คำมูล. 2546. ผลที่เกิดขึ้นต่อสิ่งแวดล้อมจากการมีกิจกรรมการท่องเที่ยวในชุมชน บ้านทุ่งโป่ง ตำบลแม่แรม อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

หนังสือพิมพ์เดลินิวส์. 2549. “ชุมชนจัดการน้ำตามแนวพระราชดำริ “ป่าสักงาม” ผู้พิทักษ์ต้นน้ำของคนเชียงใหม่”. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.rdpb.go.th>. (15 สิงหาคม 2549).

องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น. 2549. “บ้านป่าสักงาม จังหวัดเชียงใหม่ อีกชุมชนที่มีใจรักน้ำ”. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://orptnews.com>. (6 เมษายน 2550)

องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้แม่หอพระ. 2550. พื้นที่การใช้ประโยชน์ทับซ้อนของโครงการสวนป่าแม่หอพระกับโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวัง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ. [ซีดี-รอม] เชียงใหม่: องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้.

อนงค์ จันทศรีกุล. 2530. เกิดเมืองไทย. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิชย์.

อภิญา จิตรวงศ์นันท์. 2548. “ความจริงได้สายน้ำ”. วารสารลุ่มน้ำกวัง 1, 4 (ธันวาคม): 9 – 10.

อำพล เสนาณรงค์. 2547. “เศรษฐกิจพอเพียงกับการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ”. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ. (เอกสารอัดสำเนา).

อินทราณี การ์ดน์. 2546. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติระหว่างชุมชน บริเวณลุ่มน้ำแม่ปู้ อำเภอสอง จังหวัดแพร่. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

อุบลวรรณ สุภาแสน. 2543. บทบาทขององค์การบริหารส่วนตำบลและประชาชนในการจัดการทรัพยากรป่าไม้ใน ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

อุดม เขวกิ่งส์. 2549. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช(รัชกาลที่ ๙). กรุงเทพฯ: ภูมิปัญญา.

เอกราช ไชยศิลป์. 2549. การจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นของชนเผ่าปกากะญอในพื้นที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงแม่สะป๊อก จังหวัดเชียงใหม่. เชียงใหม่: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยแม่โจ้.

โอฬาร อ่องพะ. 2549. “หมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ ความล้มเหลวที่ไม่เคยเปลี่ยนแปลง”. [ระบบออนไลน์]. แหล่งที่มา <http://www.midnightuniv.org/> (13 มีนาคม 2549).

Tem Smitinand. 2001. *Thai Planet Name*. Bangkok: Royal Forest Development.

ภาคผนวก ก

ความหลากหลายทางชีวภาพป่าไม้ในพื้นที่บ้านป่าสักงาม

ตารางผนวก 1 ข้อมูลพืชอาหารป่าที่ชุมชนนำมาบริโภค

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้ประโยชน์
1	กระเจียบแดง	กระเจียบ	<i>Hibiscus sabdariffa</i> Linn.	MALVACEAE	ผล
2	กระชาย	หัวตะแอน	<i>Boesenbergia pandurata</i> Holtt.	ZINGIBERACEAE	หัว
3	กระเทียม	มะตั้น	<i>Globba laeta</i> K. Larsen	PAPILIONACEAE	ผล
4	กำปิต	หัวกำปิต	<i>Milletia pendula</i> Benth.	ZINGIBERACEAE	หัว
5	กระบก	มะมัน	<i>Spectabile</i> Griff. H.	IXONANTHACEAE	ผล
6	กร่าง	ผักเอือก	<i>Irvingia malayana</i> Oliv. ex A. Benn. <i>Ficus tinctoria</i> Forst. f. subsp. <i>gibbosa</i> Corner	MORACEAE	ใบ, ยอดอ่อน
7	ทุ๊ก	จี้ทุ๊ก	<i>Lannea coromandelica</i> Merr.	ANACARDIACEAE	ดอก, ผล
8	กุ่มบก	ผักกุ่ม	<i>Cratogeomys religiosa</i> Ham.	CAPPARIDACEAE	ใบ
9	กระถินไทย	ผักกระถิน	<i>Leucaena leucocephala</i> (Lam.) de Wit	MIMOSACEAE	ใบ
10	กระเจียวขาว	กระเจียว	<i>Curcuma parviflora</i> Wall.	ZINGIBERACEAE	ดอก
11	กล้วยป่า	กล้วยป่า	<i>Musa acuminata</i> Colla	MUSACEAE	ปลี, ลำต้น, ผล
12	กลอย	หัวกลอย	<i>Dioscorea hispida</i> Dennst.	DIOSCOREACEAE	หัว
13	ก่อ	ก่อ	<i>Lithocarpus calathiformis</i> Rehd. et Wils.	FAGACEAE	ผล
14	ก่อเดือย	ก่อเดือย	<i>Castanopsis acuminatissima</i> Rehd.	FAGACEAE	ผล
15	ก่อคาน	ก่อตี	<i>Castanopsis purpurea</i> Bennett	FAGACEAE	ผล
16	ก่อแหลม	ก่อหนามแหลม	<i>Castanopsis costata</i> (Blume) A. DC.	FAGACEAE	ผล

ตารางผนวก 1 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้ประโยชน์
17	กอดาหมูหลวง	ก้อหรั่ง	<i>Castanopsis earmata</i> Spach	FAGACEAE	ผล
18	ก้อแป้น	ก้อแป้น	<i>Castanopsis diversifolia</i> King	FAGACEAE	ผล
19	ขมิ้น	ขมิ้น	<i>Curcuma domestica</i> Valetton	ZINGIBERACEAE	ใบ, หัว
20	ขมิ้นชัน	ขมิ้นชัน	<i>Curcuma longa</i> L.	ZINGIBERACEAE	หัว
21	ขี้เสียดเหนือ	ขี้เสียด	<i>Acacia catechu</i> (L.F.) Willd.	LEGUMINOSAE	ยอด, ลำต้น
22	ขี้เหล็ก	ขี้เหล็ก	<i>Cassia siamea</i> Britt.	CAESALPINIACEAE	ใบ, ดอก
23	ขนุน	บ่าหนุน	<i>Artocarpus heterophyllus</i> Lamk.	MORACEAE	ผล
24	จิง	จิง	<i>Zingiber officinale</i> Roscoe	ZINGIBERACEAE	ใบ, หัว
25	ข่า	ข่า	<i>Alpinia galangal</i> (L.) Willd.	ZINGIBERACEAE	ใบ, หัว
26	แคป้า	ต้นแค	<i>Marthamia pierrei</i> P. Dop	BIGNONIACEAE	ดอก
27	แคบ้าน	ดอกแค	<i>Sesbania grandiflora</i> Desv.	PAPILIONACEAE	ดอก
28	แคหางค่าง	แคหางค่าง	<i>Fernandoa adenophylla</i> Steenis	BIGNONIACEAE	ดอก
29	ไคร้หน้า	ผักไคร้หน้า	<i>Homonoia riparia</i> Lour.	EUPHORBIACEAE	ยอดอ่อน
30	เงาะ	เงาะ	<i>Nephelium lappaceum</i> Linn.	SAPINDACEAE	ผล
31	จัวป่า	จัวดอกแดง, จัวป่า	<i>Bombax anceps</i> Pierre	BOMBACACEAE	ดอก
32	จะค้ำน	ตะค้ำน, จะค้ำน	<i>Piper interruptum</i> Opiz	PIPERACEAE	ลำต้น
33	ชะอม	ผักหละ	<i>Acacia pennata</i> Willd. subsp. <i>insuavis</i> Nielsen	MIMOSACEAE	ใบ
34	ชงโค	เสี้ยว	<i>Bauhinia pottsii</i> G. Don var. <i>declapiens</i>	CAESALPINIACEAE	ผล

ตารางผนวก 1 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้ประโยชน์
35	ชะพลูป่า	ผักแคป่า	<i>Piper aurantiacum</i> Miq.	PIPERACEAE	ใบ, ต้น
36	ชะเอมป่า	ยางแกง	<i>Albizia myriophylla</i> Benth.	MIMOSACEAE	กิ่ง, ลำต้น
37	คิปลิ	คิปลิ	<i>Piper chaba</i> Hunt	PIPERACEAE	ใบ, ผล
38	เคียว	เคียวหิน	<i>Coix lachryma-jobi</i> Linn.	GRAMINEAE	ใบ, ผล
39	คีมี่	คีมี่	<i>Cleidion spiciflorum</i> Merr.	EUPHORBIACEAE	ยอดอ่อน
40	เคื่อน้ำ	มะเคื่อน้ำ	<i>Ficus praetermissa</i> Corner	MORACEAE	ใบ, ผล
41	ตานหิน	หัวตะเหิน	<i>Hedychium villosum</i> Wall.	ZINGIBERACEAE	หัว
42	คคหมา	หญ้านคหมา	<i>Saprosma latifolium</i> Craib	RUBIACEAE	ยอด, ใบ
43	ตุน	ตุน	<i>Colocasia esculenta</i> (L.) Schott	ARACEAE	ใบ, ต้น
44	ด่างหลวง	ดอกด้าง	<i>Trevesia palmata</i> Vis.	ARALIACEAE	ดอก
45	ตะคร้อ	มะโจ๊ก, มะเคาะ	<i>Schleichera oleosa</i> Merr.	SAPINDACEAE	ผล
46	คัวขน	คัว	<i>Cratogeomys formosus</i> Byer subsp. <i>pruniflorum</i> Gogel.	GUTTIFERAE	ใบ, ยอด
47	ตะขบป่า	มะตากบ	<i>Flacourtia indica</i> Merr.	FLACOURTIACEAE	ผล
48	เต้าร้าง	เขื่อง	<i>Caryota urens</i> Linn.	PALMAE	ต้น
49	ถั่วแดง	ถั่วแป่	<i>Vigna umbellata</i> (Thunb) Ohwi & Ohashi	LEGUMINOSAE - PAPILIONOIDEAE	ผล
50	ถั่วปี	ถั่วปี	<i>Vigna subsp. Sesquipedalis</i> (L.) Verde	LEGUMINOSAE - PAPILIONOIDEAE	ผล
51	ถั่วแปเป	ถั่วแปเป	<i>Dolichos lablab</i> Linn.	PAPILIONACEAE	ผล

ตารางผนวก 1 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้ประโยชน์
52	ทับทิม	ป่าก่อ	<i>Punica granatum</i> Linn.	PUNICACEAE	ผล
53	นางลาว	ดอกสิงลาว	<i>Tupistra clarkii</i> Hook. f.	LILIACEAE	ดอก
54	นางแลว	ดอกสิงแลว	<i>Aspidistra lurida</i> Ker-Gawl.	LILIACEAE	ดอก
55	น้ำเต้า	น้ำเต้า	<i>Aspidistra sutepensis</i> K. Larsen		
56	บอนเขียว	บอน	<i>Lagenaria siceraria</i> Standl.	CUCURBITACEAE	ผล
57	บอนแก้ว	บอนแก้ว	<i>Schismatoglottis calyptrata</i> Zoll. & Mor.	ARACEAE	ใบ, ลำต้น
58	บอนผา	บอนผา	<i>Hapaline hookeriana</i> Schott	ARACEAE	ใบ, ต้น
59	บุก	บุกหนัง	<i>Typhonium roxburghii</i> Schott	ARACEAE	ใบ, ต้น
			<i>Alocasia everardii</i> Gagnep.		
			<i>Gonatanthus sarmentosus</i> Klotzsch		
			<i>Amorphallus campanulatus</i> Bl. ex Decne.	ARACEAE	หัว
60	บัวบก	ผักแว่น	<i>Arisaema pattaniensis</i> Gagnep	UMBELLIFERAE	ใบ, ต้น
61	บัวพหวาน	มะนอยหวาน	<i>Centella asiatica</i> Urban	CUCURBITACEAE	ผล
62	บัวเบเหลี่ยม	มะนอยเหลี่ยม	<i>Luffa cylindrica</i> Roem.	CUCURBITACEAE	ผล
63	บัวพหอม	มะนอยขม	<i>Luffa acutangula</i> Roxb.	CUCURBITACEAE	ผล
64	บัวงู	มะนอยงู	<i>Trichosanthes cucumerina</i> Linn	CUCURBITACEAE	ผล
65	ผักตุ๊ด	ผักตุ๊ด	<i>Trichosanthes anguina</i> Linn.	CUCURBITACEAE	ผล
			<i>Asystasiella neesiana</i> Lindau	ACANTHACEAE	ใบ/ต้น

ตารางผนวก 1 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้ประโยชน์
66	ผักขม	ผักขม, ผักขม	<i>Amaranthus lividus</i> Linn.	AMARANTHACEAE	ใบ
67	ผักคาวตอง	ผักคาวตอง	<i>Houttuynia cordata</i> Thunb	SAURURACEAE	ใบ
68	ขางครั่ง	ผักครั่ง	<i>Dumbaria bella</i> Prain	PAPILIONACEAE(FABACEAE)	ใบ, ดอก
69	ผักขง	ผักขง	<i>Glinus oppositifolius</i> DC.	AIZOACEAE	ใบ, ยอด
70	ผักเดือน	ผักเดือน	<i>Elsoltzia kachinensis</i> Prain	LABIATAE	ใบ, ต้น
71	ผักกะโหลม	ผักอัมกบ	<i>Limnophila rugosac (roth)</i> Merr.	SCROPHULAKIACEAE	ใบ
72	ผักชีล้อม	ผักชีล้อม, ผักชีล้อม	<i>Oenanthe javanica</i> (Blume) DC.	UMBELLIFERAE	ใบ, ต้น
73	ผักบุ้งรวม	ผักตีเหว	<i>Erydra fluctuans</i> Lour.	ASTERACEAR(COMPOSITAE)	ใบ, ต้น
74	-	ผักตีควาย	-	-	ใบ, ต้น
75	ด้อยตั่ง	ผักตด	<i>Solanum spirale</i> Roxb.	SOLANACEAE	ใบ
76	ผักแฉ่ว	ผักแฉ่ว	<i>Marsdenia glabra</i> Cost.	ASCLEPIADACEAE	ใบ
77	ผักแปม	ผักแปม	<i>Acanthopanax trifoliatum</i> Merr.	ARALIACEAE	ใบ
78	ผักหนาม	ผักหนาม	<i>Lasia spinosa</i> Thw.	ARACEAE	ใบ/ต้น
79	ผักเผ็ด	ผักเผ็ดข้าวเก่า	<i>Vernonia silhetensis</i> Craib ex Kerr	COMPOSITAE	ใบ, ดอก
80	บึงขาว	ผักบึง	<i>Clematis colebrookianum</i> Waip.	LABIATAE	ดอก
81	ผักสลิดป่า	ผักสลิดคา	<i>Telosma pallida</i> (Roxb.) Craib	ASCLEPIADACEAE	ใบ
82	ผักหนั่ง	ผักหนั่ง	<i>Parabaena sagittata</i> Miers	MENISPERMACEAE	ใบ
83	ผักหวานป่า	ผักหวานป่า	<i>Mentha suaveum</i> Pierre	EUPHORBIACEAE	ดอก, ใบ
84	ผักหวานบ้าน	ผักหวานบ้าน	<i>Sauropus androgynus</i> (L.) Merr.	EUPHORBIACEAE	ใบ

ตารางผนวก 1 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้ประโยชน์
85	เผือก	เผือก	<i>Colocasia esculentum</i> (L.) Schott	ARACEAE	หัว
86	ไผ่ป่า	ไผ่ป่า	<i>Bambusa arundinacea</i> Willd.	GRAMINEAE	หน่อ
87	ไผ่ไร่	ไผ่ไร่	<i>Gigantochloa albociliata</i> Munro	GRAMINEAE	หน่อ
88	ไผ่หก	ไผ่หนวลใหญ่	<i>Dendro calamus hamiltonii</i> Ness & Arn. Ex Munro	GRAMINEAE	หน่อ
89	ไผ่หอม	ไผ่หอบ	<i>Bambusa polymorpha</i> Munro	GRAMINEAE	หน่อ
90	ไผ่บง	ไผ่บง	<i>Bambusa natans</i> Wall.	GRAMINEAE	หน่อ
91	ไผ่บงหนาม	ไผ่บงหนาม	<i>Bambusa burmanica</i> Garble	GRAMINEAE	หน่อ
92	ไผ่ชาง	ไผ่ชาง	<i>Dendro calamus strictus</i> (Roxb.) Nees	GRAMINEAE	หน่อ
93	ไผ่สีสุก	ไผ่สีสุก	<i>Bambusa blumeana</i> Schult.	GRAMINEAE	หน่อ
94	ฝรั่ง	มะกัลลัว	<i>Bambusa flexuosa</i> Munro	MYRTACEAE	ใบ, ผล
95	พริกขี้หนู	พริกขี้หนู	<i>Psidium guajava</i> Linn.	SOLANACEAE	ใบ, ผล
96	พุทรา	มะดัน	<i>Capsicum frutescens</i> Linn.	RHAMNACEAE	ผล
97	พริกขี้ฟ้า	พริกขี้ฟ้า	<i>Zizyphus mauritiana</i> Lamk.	SOLANACEAE	ผล
98	พริกหยวก	พริกหยวก	<i>Capsicum annuum</i> Linn. var. <i>acuminatum</i> Fingerh.	SOLANACEAE	ผล
99	พริกป่า	พริกขื่นก	<i>Capsicum annuum</i> L. var. <i>annuum</i>	APOCYNACEAE	ผล
100	เพกา	มะลิคี่ไม้	<i>Ervatamia sralensis</i> Kerr <i>Oroxylum indicum</i> Vent.	BIGNONIACEAE	ผล

ตารางผนวก 1 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้ประโยชน์
101	พ้อคำติเมีย	พ้อคำติเมีย	<i>Selaginella argentea</i> Spring	SELAGINACEAE	ใบ
102	เพี้ยฟาน	ผักเพี้ยฟาน	<i>Allophylus soolepensis</i> Craib	SAPINDACEAE	ใบ, ยอดอ่อน
103	พดู	ต้นพดู	<i>Piper betel</i> Linn.	PIPERACEAE	ใบ
104	ไพล	ปูเลย	<i>Zingiber purpureum</i> Roscoe	ZINGIBERACEAE	หัว, ดอก
105	มะกอก	มะกอกป่า	<i>Spondias pinnata</i> Kurz	ANACARDIACEAE	ใบ, ผล
106	มะเกี๋ยง	มะเกี๋ยง	<i>Syzygium paniala</i> Roxb.	MYRTACEAE	ผลสุก
107	มะขาม	มะขาม	<i>Tamarindus indica</i> Linn.	CAESALPINIACEAE	ผล, ยอดอ่อน
108	มะอี	มะเอ็ญ	<i>Solanum stramonifolium</i> Jacq.	SOLANACEAE	ผล
109	มะขามป้อม	มะขามป้อม	<i>Phyllanthus emblica</i> Linn.	EUPHORBIACEAE	ใบ, ผล
110	มะเอ็พวง	มะเอ็วงม	<i>Solanum torum</i> Sw.	SOLANACEAE	ใบ, ผล
111	มะระจีน	มะระจีน	<i>Momordica charantia</i> Linn.	SOLANACEAE	ใบ, ต้น, ผล
112	มะตูม	มะปิ่น, ป่าปิ่น	<i>Aegle marmelos</i> Corr.	RUTACEAE	ใบ, ผล
113	มะเฝ้าควาย	มะเฝ้าควาย	<i>Antidesma velutinosa</i> Bl.	STILAGINACEAE	ใบ, ผล
114	มะเฝ้าสาย	มะเฝ้าสาย	<i>Antidesma soolepense</i> Craib	STILAGINACEAE	ใบ, ผล
115	มะเอ็ตสาย	มะเอ็ตชน, มะเอ็ต	<i>Ficus semicordata</i> J. E. Smith	MORACEAE	ใบ, ผล
116	มะหลด	สลอดเถา, ส้มหลด	<i>Elaeagnus latifolia</i> Linn.	ELAEAGNACEAE	ผล
117	มะปราง	มะพาง, ป่าพาง	<i>Bouea macrophylla</i> Griff.	ANACARDIACEAE	ผล
118	มะม่วงจิ้งหรีด	มะม่วงจืด	<i>Mangifera odorata</i> Griff.	ANACARDIACEAE	ผล
119	มะม่วงป่า	มะม่วงป่า	<i>Mangifera griffithii</i> Hook. f.	ANACARDIACEAE	ผล

ตารางผนวก 1 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้ประโยชน์
120	มะเฟือง	มะเฟือง	<i>Averrhoa carambola</i> Linn.	AVERRHOACEAE	ผล
121	มะไฟ	มะไฟ	<i>Baccaurea ramiflora</i> Lour.	EUPHORBACEAE	ผล
122	มะแฟน	มะแฟน	<i>Protium serratum</i> Engler	BURSERACEAE	ผล
123	มะหาด	หาด	<i>Celtis tetranda</i> Roxb.	ULMACEAE	ผล
124	มันมู	มะมู, มันหมักมู	<i>Dioscorea pentaphylla</i> L.	DIOSCOREACEAE	หัว
125	ส้มป่อย	ส้มป่อย	<i>Acacia rugata</i> Merr.	MIMOSACEAE	ใบ, ผล
126	หญ้าหนวดแมว	หญ้าหนวดแมว	<i>Fimbristylis savannicola</i> Kern	CYPERACEAE	ใบ
127	หมากสุป่า	หมากสุ	<i>Dracaena elliptica</i> Thunb. <i>Dracaena pachyphylla</i> Kurz <i>Dracaena tenuiflora</i> Roxb.	AGAVACEAE	ดอก
128	หมาก	หมาก	<i>Areca catechu</i> Linn.	PALMAE	ดอก
129	ตะมุ	มะมุ	<i>Achras sapota</i> Linn. <i>Manilkara achras</i> Fosberg	SAPOTACEAE	ผล
130	สะเด	สาเด, สะเด	<i>Broussonetia kurzii</i> Corner	MORACEAE	ดอก
131	ส้มโอ	มะโอ	<i>Citrus maxima</i> Merr.	RUTACEAE	ผล
132	สมอพิเภก	มะมะข้าวเย็น	<i>Terminalia bellerica</i> Roxb.	COMBRETACEAE	ผล
133	หว้าป่า	มะห้า	<i>Syzygium clarkeana</i> King <i>Syzygium tetragona</i> Wight	MYRTACEAE	ผล
134	หว้าน้ำ	มะห้าน้ำ	<i>Syzygium limnaea</i> Ridl.	MYRTACEAE	ผล

ตารางผนวก 1 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้ประโยชน์
135	หวายหนามขาว	หวายหก	<i>Syzygium thorelii</i> Gagnep.	PALMAE	ต้น
136	แอปเปิ้ลเขียว	แอปเปิ้ล	<i>Calamus floribundus</i> Griff.	ROSACEAE	ผล
137	ข้าว	ข้าว	<i>Pyrus malus</i> Linn.	GRAMINEAE	ต้น

ที่มา : ฝ่ายศึกษาและพัฒนาป่าไม้ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ (2549ก)

ตารางผนวก 2 ความหลากหลายของพืชสมุนไพรบ้านป่าสักงาม

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้	สรรพคุณ
1	กล้วยน้ำว้า	กล้วยใต้	<i>Musa sapientum</i> Linn.	MUSACEAE	ผลดิบ	แก้ท้องเสีย
2	ทุ๊ก	จี้กุก	<i>Lannea coromandelica</i> Merr.	ANACARDIACEAE	ราก	แก้คันผด
3	กุ่มบก	ผักกุ่ม	<i>Crateva religiosa</i> Ham.	CAPPARACEAE	ใบ, ดอก	ใช้แก้ลม รักษาโรคเกาต์ข้อ ขับ
					เปลือกต้น,,	พวย เป็นยาเจริญอาหาร ผล
					เปลือกกราก	เป็นยาแก้ท้องผูก ขับปัสสาวะ
						รักษาน้ำว ช่วยให้เกิดเจริญอาหาร
						เอามาถนอมคกส้มเนื้อเพื่อให้
						เลืออกมาเลี้ยง
4	กำแพงจี๊ดจั้น	ดาไก่, มะต้อมไก่	<i>Salacia chinensis</i> Linn.	CALASTRACEAE	ลำต้น/ราก	คลายเส้นเอ็น
5		กำจัก			ราก	รักษาแผล
6	กาสะลองคำ	กาสะลอง	<i>Rademachera ignea</i> (Kurz) Steen	BIGNONIACEAE	ดอก	แก้โรคไช้ชนิด
7	กาสามปีก	กาสามปีก	<i>Vitex peduncularis</i> Wall.ex Schauer	VERBENACEAE	ราก	คลายเส้น
8		กำลึงไก่เข้			ราก	บำรุงกำลัง
9		กำลึงไก่ทอง			ราก	บำรุงกำลัง
10	กำลึงช้างเผือก	พญาช้างเผือก, จำ	<i>Hiptage benghalensis</i> (Linn.) Kurz	MALPIGHIACEAE	ลำต้น	บำรุงกำลัง
		แฉ้				
11	กองแแถบ	เครือก้องแแถบ	<i>Ventilaga malaccensis</i> Ridl.	RHAMMACEAE	เถา/เครือ	บำรุงกำลัง

ตารางผนวก 2 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้	สรรพคุณ
12	กอมขม	หมักกอม, สะพ้าน กัน, ดิงตัน	<i>Picrasma javanica</i> Bl.	SIMAROUBACEAE	ใบ/ลำต้น	แก้ไข้ฟอียด
13	กระดุกไก่	หอมไก่, กระดุกไก่ ขาว	<i>Chloranthus officinalis</i> Bl.	CHLORANTHACEAE	ลำต้น	ใช้สำหรับถอนพิษ
14	แก้วตาไว	หนามจาย	<i>Pterolobium macropterum</i> Kurz	CAESALPINIACEAE	ใบ	แก้โรคตาแดง
15	ข่อย	ข่อย	<i>Streblus asper</i> Lour.	MORACEAE	ลำต้น	ขับปัสสาวะ
16	ขมิ้น	ขมิ้นแกง	<i>Curcuma domestica</i> Valeton Syn. C. longa Linn.	ZINGIBERACEAE	เหง้า	ลดกรด/โรคกระเพาะ
17	ขมิ้นเครือ	ขมิ้นเครือ	<i>Anamirta cocculus</i> Wight & Arn.	MENISPERMACEAE	เถา/เครือ	ใช้เป็นยาแก้ลมต่างๆ
18	-	ขมวกน้อย	-	-	เปลือก	แก้พิษสัตว์กัดต่อย
19	-	ขี้เปี้ยลูกพื่อน	-	-	ต้น/ราก	แก้จาง/โรคตาชงโมย
20	ขี้เหล็ก	ขี้เหล็ก	<i>Cassia siamea</i> Lamk.	CAESALPINIACEAE	ใบ	แก้โรคผิวหนังทำให้กลับง่าย
21	แข้งควาง	แข้งฟาน	<i>Wendlandia tinctoria</i> A.DC.	RUBIACEAE	รากต้น	แก้โรคปวดกระดูกปวดข้อ
22	เขื่องแข้งม้า	เขื่องแข้งม้า	<i>Boehmeria chiangmaiensis</i> Yohara	URTICACEAE	ราก	สร้างภูมิคุ้มกันทาน
23	-	ขางแดงเครือ	-	-	ราก	เป็นยาบำรุงร่างกาย
24	-	ขางชะบือ	-	-	ลำต้น	แก้จาง
25	ขางครั้ง	ดอกครั้ง	<i>Dumbertia bella</i> Prain	PAPILIONACEAE (FABACEAE)	ราก	แก้ร้นะขนาด/เหงือกบวม
26	-	ขางปากเบือ	-	-	ราก	แก้ปากเบือขปากเป็นแผล

ตารางผนวก 2 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้	สรรพคุณ
27	เครือขางปูก	ขางปากปูก	<i>Melodinus cambodiensis</i> Pierre	APOCYNACEAE	ราก/ต้น	แก้เจ็บปวด
28	ขางปอย	ขางปอย	<i>Acalypha kerrii</i> Craib.	EUPHORBIACEAE	ลำต้น	แก้โรคยาง/โรคซาง
29	ขางหัวหมู	ขางหัวหมู	<i>Miliusa velutina</i> (Dunal) Hook.f. & Thoms.	ANNONACEAE	เปลือก	แก้ร้มนวด
30	-	ขางหุด	-	-	เปลือก	แก้เป็นขาง
31	เจือแฉดิน	มะเจือแฉเครือ	<i>Polygala tricholopha</i> Chodat	POLYGALACEAE	เถา/เครือ	บำรุงกำลัง
32	เครือเขาปูน	เขาปูน	<i>Cirsium modeccoides</i> Planch. Var. <i>modeccoides</i> .	VITACEAE	เถา/เครือ	เข้าเครื่องยาอบ
33	เครือเขาเกลบ	เครือเขาเกลบ	<i>Ventilago ochrocarpa</i> Pierre	RHAMNACEAE	ลำต้น	คลายเส้นเอ็น
34	เครือเตาหม	-	-	-	เถา/เครือ/ราก/ใบ	ไล่แผล (ตุ่ม)
35	-	ครุขน้อย	-	-	ราก	แก้ลมมะเร็งตุค
36	เครือออน	เครือออน	<i>Congea tomentosa</i> Roxb.	SYMPHOREMATAACEAE	เถา/เครือ	แก้ปวดหลังปวดเอว
37	จะค่านป่า	จะค่านหัวอก	<i>Piper interruptum</i> Opiz	PIPERACEAE	ปล้อง	บำรุงธาตุสี
38	เจตมูลเพลิงขาว	ปิดปิวขาว	<i>Plumbago zeylanica</i> Linn.	PLUMBAGINACEAE	ราก	บำรุงกำลัง
39	เจตมูลเพลิงแดง	ปิดปิวแดง	<i>Plumbago indica</i> Linn.	PLUMBAGINACEAE	ราก	บำรุงกำลัง
40	ระย้อมใหญ่	จี่ปูก	<i>Rauvolfia verticillata</i> (Lour.) Baillon	APOCYNACEAE	ทุกส่วน	บำรุงกำลัง
41	ขงโค	เสียว	<i>Bauhinia pottsii</i> G. Don var.	CAESALPINIACEAE	ผล	แก้ปวด/ถอนพิษ

ตารางผนวก 2 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้	สรรพคุณ
42	ขุมเห็ดเทศ	หลับมีนหลวง	<i>decipiens</i> K. & S. Larsen			
43	ข้าวพูป่า	ผักพูนอก	<i>Cassia alata</i> Linn. <i>Piper sarmentosum</i> Roxb. Ex <i>Hunte</i>	CAESALPINIACEAE PIPERACEAE	ใบ/ราก ใบ	แก้โรคราก/ขับปัสสาวะ กันมะเร็งในลำไส้ ใช้ทั้งต้นขับเสมหะ ใบเป็นยา ขับลม ช่วยเจริญอาหาร ขับ เสมหะ รากบำรุงธาตุ
44	เผื่อนั่งยุง	เผื่อนั่งยุง	<i>Osbeckia pulchra</i> Geddes	MELASTOMATACEAE	ราก	เป็นยาอายุวัฒนา
45	ดีวัวแดง	ดีวัวแดง	<i>Cleidion speciflorum</i> Merr.	EUPHORBIACEAE	ราก/ลำต้น ใบ	แก้อาการตกขาว ล้างหน้าแก้ตาฝ้าฟาง
46	ดีหมี	ดีหมี			เปลือก เมล็ด ใบ	นำไปต้มเป็นยาแก้ปวดท้อง กินเป็นยาระบาย มีพิษน้ำดื่มใบอาจทำให้แห้ง บุตรได้
47	โคไม้รู้สับ	โคไม้รู้สับ	<i>Elephantopus scaber</i> Linn.	COMPOSITAE	ราก	บำรุงกำลัง
48	-	คอกรัก	-	-	ลำต้น/ราก	รักษาอาการตกขาว
49	อุบป่า	ดอกอุบป่า	<i>Viburnum inopinatum</i> Craib	CAPRIFOLIACEAE	ลำต้น	แก้กินผิด
50	กำลังช้างสาร	ตาลเหลือง	<i>Ochna integerrima</i> (Lour.) Merr.	OCHNACEAE	ราก	แก้โรคตาชงโมย
51	ตะเหิน	หัวตะเหิน	<i>Hedychium villosum</i> Wall.	ZINGIBERACEAE	หัว	สลายนิ่ว
52	ตองกง	ต้นกึ่ง, ตองกึ่ง	<i>Thysanolaena maxima</i> Ktze.	GRAMINEAE	ราก	แก้โรคนิ่ว

ตารางผนวก 2 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้	สรรพคุณ
53	ต้นตาแดง	จันทก			ผล	ลดน้ำตาลในเลือด
54	ตะเคียนหิน	ตะเคียนหิน	<i>Hopea ferrea</i> Pierre	DIPTEROCARPACEAE	ดอก	ใช้ประกอบยาหอม
55	ต้นตุ๊กแก	ว่านตุ๊กโต	<i>Tridax procumbens</i> L.	ASTERACEAE (COMPOSITAE)	ต้น	ลดน้ำตาลในเลือด
56	พญาสัตบรรณ	ดินเป็ด	<i>Alstonia scholaris</i> (L.) R. Br.	APOCYNACEAE	เปลือก, ราก	แก้ไข้มาเลเรีย ขับน้ำนม เป็นยาขับลมในลำไส้
57	ตีนนก	ตีนนก, กาสัมปึก	<i>Vitex pinnata</i> Linn.	VERBENACEAE	ลำต้น	บำรุงกำลัง
59	-	เถาวัลย์ขอ	-	-	ทุกส่วน	แก้โรคไต
58	เถาวัลย์เปรียง	เถาวัลย์เปรียง	<i>Derris scandens</i> Benth.	PAPILIONACEAE	ใบ/ลำต้น	แก้โรคบิด
60	-	ทั้งมัน	-	-	ราก	ขับปัสสาวะ, เป็นยาอายุวัฒนะ
61	ทองกวาว	ก่า, กวาว	<i>Butea monosperma</i> Ktze.	PAPILIONACEAE	ราก	บำรุงกำลัง
62	ทองพันชั่ง	หญ้านัน ไก่อ	<i>Rhinacanthus nasutus</i> Kurz	ACANTHACEAE	ลำต้น	บำรุงร่างกาย
63	นมควาย	นมควาย	<i>Fissistigma minuticalyx</i> Chatterjee	ANNONACEAE	ราก	บำรุงผิวพรรณ สร้างน้ำนม
64	-	นมนาง	-	-	ราก	กระตุ้นให้มีน้ำนม
65	นางเลวด	ลิงเลง	<i>Aspidistra suturensis</i> K. Larsen	LILIACEAE	เถา/เครือ	รักษาโรคเกา
66	-	นาทคำ	-	-	ราก	บำรุงร่างกาย
67	บอนเขียว	บอนเขียว	<i>Schismatoglottis alyptate</i>	ARACEAE	ทั้งต้น	ลดน้ำตาลในเลือด

ตารางผนวก 2 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้	สรรพคุณ
68	บอระเพ็ด	ทุ้มจะลิง	<i>Zoll. & Mor.</i> <i>Tinospora crispa</i> Miers ex Hook. F. & Thoms.	MENISPERMACEAE	ลำต้น	ถอนพิษไข้ป่า
69	ประดู่	ประดู่	<i>Pterocarpus macrocarpus</i> Kurz	PAPILIONACEAE	ราก	บำรุงกำลัง
70	ขิงแดง	ขิงดำไก่	<i>Clerodendrum kaempferi</i> (Jacq.) Siebold ex Steud	LABIATAE	ราก	แก้ลมพิษต่างๆ
71	เปล้าทองแดง	เปล้าทองแดง	<i>Baliospermum siamense</i> Craib	EUPHORBIACEAE	ราก/ต้น	บำรุงไต
72	เปล้าน้อย	เปล้า	<i>Croton subtyratus</i> Kurz	EUPHORBIACEAE	ลำต้น ใบ ดอก	รักษาแมลงอ่อนต้น และเมล็ด มีตัวยา Plaunotol รักษาโรคแผลในกระเพาะอาหาร ได้ผล ใช้ต้นนำอาบสำหรับสตรีหลังคลอด
73	เปล้าใหญ่	เปล้าหลวง	<i>Croton oblongifolius</i> Roxb.	EUPHORBIACEAE	ใบ	แก้กินผิดสำแดง
74	เลียงมัน	บือมัน	<i>Berrya cordifolia</i> (Willd.) Burret	TILIACEAE	ราก	ลมมะเอ็งคุด
75	ผักปลัง	ผักขี้	<i>Basella alba</i> Linn.	BASELLACEAE	ลำต้น/ราก	แก้โรคเจ็บ ปวด
76	ฝาง	แกนฝาง	<i>Caesalpinia sappar</i> Linn.	LEGUMINOSAE	ลำต้น	แก้เจ็บปวด
77	ฝอยลม	ฝอยลม	<i>Usnea siamensis</i> Wainio	USNEACEAE	ฝอย	ทำให้หลอดลมง่าย
78	พยับเมฆ	พยับเมฆ	<i>Orthosiphon grandiflorus</i> Bolding	LABIATAE	ลำต้น/ใบ	บำรุงตับ/แก้โรคน้ำ
79	พญ	ใบญ, พญ	<i>Piper betel</i> Linn.	PIPERACEAE	ใบสด	ขับลม, แก้ลมพิษ

ตารางผนวก 2 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้	สรรพคุณ
96	ยาแก้หหลวง	สรพญา	<i>Leucomeris decora</i> Kurz	COMPOSITAE	ราก	แก้ไข้ต่าง ๆ
97	ขอป้า	มะดาเลื่อ	<i>Polysma arguta</i> Craib	ESCALONIAACEAE	ผล	แก้โรคกระเพาะ
98		รากเคื่อยต้ม			ราก	แก้โรคน้ำ
99	รางจืด	รางจืด	<i>Thunbergia laurifolia</i> Linn.	THUNBERGIAACEAE	เถา/เครือ	ถอนพิษชนิดต่าง ๆ
100		รางจาง			หัว	แก้โรคน้ำ/ถอนพิษ
101	รางแดง	รางจืดแดง	<i>Ventilago enticulate</i> Willd.	RHAMNACEAE	เถา/เครือ	ป้องกันพิษงู
102	เล็บครุฑ	เล็บครุฑ	<i>Polyscias fruticosa</i> Harms var. <i>deleuanum</i> N.E. Br.	ARALIACEAE	ราก	แก้ลมมะเอ็งตุค
103	-	เล็บครุฑนางนก	-	-	ราก	แก้ลมมะเอ็งตุค
104	ว่านดอกแดง	ว่านดอกแดง	<i>Clireidiawank</i> anin.	CEGUMINOSAE	ราก	บำรุงกำลัง
105	สมอพิเภก	มะแหน	<i>Terminalia bellerica</i> Roxb.	COMBRETACEAE	ผล	สร้างฮอร์โมน
106	สาบเลื่อ	แมงวาว, เมืองวาว	<i>Eupatorium odoratum</i> Linn.	COMPOSITAE	ใบ	แก้ร้อนใน/ห้ามเลือด
107	สาบแแรงสาบกา	สาบกำ	<i>Ageratum conyzoides</i> Linn.	COMPOSITAE	ราก/ใบ	ขับปัสสาวะแก้มีว
108	แสลงใจ	มะตัง	<i>Strychnos nux-vomica</i> Linn.	STRYCHNACEAE	เปลือก	แก้พิษงู
109	สะพ้านกัน	สะป้านโกลัน	<i>Sambucus javanica</i> Reinw. ex Bl.	SAMBUCACEAE	ใบ	ลดอาการข้อแพลง
110	สารภีป่า	สารภี	<i>Anneslea fragrans</i> Wall.	THEACEAE	ราก	แก้ท้องร่วง
111	สุพรรณิการ์	ฝ้ายคำ	<i>Cochlospermum religiosum</i> Alston	COCHLOSPOERMACEAE	ทุกส่วน	รักษาโรคประดง
					ราก	ป้องกันผมหงอกก่อนวัย

ตารางผนวก 2 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้	สรรพคุณ
112	สังกรณี	หญ้าหางอนไก่	<i>Barleria strigosa</i> Willd.	ACANTHACEAE	ใบ	ถอนพิษ/แก้ร้อนเพลีย
113	สีเสียดหนือ	หญ้าหัวนาค				
114	เสลดพังพอน	สีเสียด, ขี้เสียด	<i>Acacia catechu</i> Willd.	MIMOSACEAE	เมล็ด	แก้โรคหิด
115	สามะงา	เสลดพังพอน	<i>Barleria lupulina</i> Lindl.	ACANTHACEAE	ลำต้น	ใช้ถอนพิษชนิดต่างๆ
116	-	สามะงา	<i>Clerodendrum inerme</i> Gaertn.	VERBENACEAE	กิ่ง	แก้ปวด/ถอนพิษ
117	โสมเกาหลี	แสงไทย	-	-	หัว	บำรุงกำลัง
118	หางไหล	โสมจีน	<i>Talinum triangulare</i> Willd.	PORTULACACEAE	หัว	ลดน้ำตาลในเส้นเลือด
119	หางไหลแดง	ไหลบก, ไหลขาว	<i>Millettia racemosa</i> Benth.	PAPILIONACEAE	ราก/ใบ/ลำต้น	ทำเป็นยาฆ่าแมลง
120	หังมัน	ไหลแดง	<i>Acacia</i> var. <i>indochinensis</i> I.C.Nielsen	LEGUMINOSAE-	ลำต้น	ใช้เป็นยาฆ่าแมลง
121	-	หังมัน		MIMOSOIDAE		
122	-	เหือดหมอน	<i>Crotalaria pallida</i> Ait.	PAPILIONACEAE	ราก	เข้าเครื่องยาอบ
123	หว่า	หมากคิน	-	-	ผล	แก้สัลักข้าว/แก้แพ้
124	ข้าวสารป่า	มะห่า	<i>Syzygium thumra</i> Roxb.	MYRTACEAE	เปลือก	แก้ปากเปื่อย
125	ข้าวมานาก	หญ้าข้าวสาร	<i>Pavetta tomentosa</i> Roxb. Ex Smith	RUBIACEAE	หัว	แก้ลมสาร
126	หญ้าางช้าง	หญ้าคอตุง	<i>Tadehagi triquetrum</i> Ohashi	PAPILIONACEAE	ลำต้น/ราก	แก้โรคผิวหนัง/พยาธิตัวจิ๊ด
127	หญ้าเจ้าชู้	หญ้าางช้าง	<i>Heliotropium indicum</i> R. Br.	BORAGINACEAE	ราก/ลำต้น	แก้แพ้ต่างๆ
128	หญ้าถอดปล้อง	หญ้าาก่อน	<i>Chrysopogon aciculatus</i> Trin.	GRAMINEAE	ราก/ลำต้น/ใบ	แก้โรคเบาหวาน
		หญ้าถอดปล้อง	<i>Equisetum debile</i> Roxb.	EQUISETACEAE	ลำต้น	ทำให้คลอคลึงง่าย

ตารางผนวก 2 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อท้องถิ่น	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ส่วนที่ใช้	สรรพคุณ
129	หญ้าปากคอก	หญ้าปากคอก	<i>Columella tenuifolia</i> Merr.	AMPELIDACEAE	เถา/เครือ	รักษาโรคเรื้อรัง
130	หมอน้อย	หญ้าสามวัน	<i>Plantago major</i> Linn.	PLANTAGINACEAE	ราก	รักษาโรคปวดหลัง
131	หญ้าหนวดแมว	หญ้าหนวดแมว	<i>Fimbristylis dipsacea</i> Clarke	CYPERACEAE	ลำต้น/ราก	แก้โรคนิ่ว
132	พันธุเขียว	หญ้าหางู	<i>Stachytarpheta indica</i> Vahl	VERBENACEAE	ลำต้น/ราก	แก้ท้องอืดท้องเฟ้อ
133	-	หญ้าซ่อมเกี้ยว	-	-	ลำต้น/ราก	แก้เหน็บชา
134	หนวดปลาหมึก	หนวดปลาหมึก	<i>Brassica actinophylla</i> Endl.	ARALIACEAE	ใบ	แก้หวัดเรื้อรัง
135	เหงือกปลาหมอ	เหงือกปลาหมอ	<i>Acanthus ebracteatus</i> Vahl	ACANTHACEAE	ลำต้น/ใบ	ถอนพิษ
136	-	หมี	-	-	ใบ/ราก	ใช้สระผม/บำรุงกำหนัด
137	-	หอย่อมตีนหมา	-	-	ราก	แก้ปวดหลังปวดเอว
138	หนอนตายอยาก	หนอนตายอยาก	<i>Stemona uberosa</i> Lour.	STEMONACEAE	ลำต้น/ราก	ฆ่าแมลง
139	อบเชยป่า	ไม้สามเอน	<i>Cinnamomum bejolghota</i> Sweet	LAURACEAE	ราก	แก้โรคเกี่ยวกับเส้นเอ็น
140	-	เอ็นเหล็กตี	-	-	ลำต้น	บำรุงกำลัง
141	ข้อสะพายควาย	ข้อสะพายควาย	<i>Sphenodesme pentandra</i> Jack	SYMPHOREMATACEAE	ราก/ลำต้น	แก้โรคนิ่ว

ที่มา : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (2546 : 137 – 142)

ตารางผนวก 3 ความหลากหลายของนกท้องถิ่นในพื้นที่บ้านป่าสักงาม

ที่	ชื่อไทย	ชื่อวิทยาศาสตร์
1	เหยี่ยวนกเงาหงอน	<i>Accipiter trivirgatus</i>
2	เหยี่ยวนกเงาจิครา	<i>Accipiter badius</i>
3	เหยี่ยวนกเงาพันธุ์จีน	<i>Accipiter soloensis</i>
4	เหยี่ยวรุ้ง	<i>spilomis cheela</i>
5	เหยี่ยวแมลงปอขาแดง	<i>Microhierax caerulescens</i>
6	ไก่ป่า	<i>Gallus gallus</i>
7	นกกระทาทุ่ง	<i>Frsncoltus piniadeanus</i>
8	นกควัก	<i>Amauronis phoenicurus</i>
9	นกเขาชวา	<i>Geopelia striata</i>
10	นกเขาใหญ่	<i>Streptopelia chinensis</i>
11	นกเขาเขียว	<i>Chalcophaps indicus</i>
12	นกเป็ดน้ำเหลือง	<i>Treron phoenicoptera</i>
13	นกอีวาบตักแตง	<i>Cacomantis merulinus</i>
14	นกบั้งรอกใหญ่	<i>Phaenicophaeus tristis</i>
15	นกกระปูดใหญ่	<i>Centropus sinensis</i>
16	นกกระปูดเล็ก	<i>Centropus bengalensis</i>
17	นกเค้าโมง	<i>Glaucidium cuculoides</i>
18	นกเค้ากระ	<i>Glaucidium brodiei</i>

ตารางผนวก 3 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อวิทยาศาสตร์
19	นกแอ่นตะโพกขาวหางแฉก	<i>Apus psciticus</i>
20	นกแอ่นฟ้าหางอน	<i>Hemiprocne coronata</i>
21	นกขุนแผนอกสีส้ม	<i>Hiraptes oreskios</i>
22	นกกระแต่นอกขาว	<i>Halcyon smymensis</i>
23	นกจาบคาเคราน้ำเงิน	<i>Nyctornis atherlini</i>
24	นกขมิ้นคาวหัวสีส้ม	<i>Merops leschenaulti</i>
25	นกตะกาศทุ่ง	<i>Coracias benghalensis</i>
26	นกโพระดกหูเขียว	<i>Megalaima faiostricta</i>
27	นกโพระดกสวน	<i>Megalaima lineata</i>
28	นกโพระดกคอสีฟ้า	<i>Megalaima lineata</i>
29	นกตีทอง	<i>Megalaima asiatica</i>
30	นกค้อพัน	<i>Jynx torquilla</i>
31	นกหัวขวานจิ้งจิวขาว	<i>Sasis ochracea</i>
32	นกหัวขวานสามนิ้วหลังทอง	<i>Dinopium iavanense</i>
33	นกหัวขวานใหญ่หงอนเหลือง	<i>Picus flavinucha</i>
34	นกหัวขวานเขียวตะโพกแดง	<i>Picus erythropigius</i>
35	นกหัวขวานดำงเคระ	<i>Dendrocopos canicapillus</i>
36	นกแฉ่วแล้ว	<i>Pitta sp</i>
37	นกพญาปากกว้าง	<i>Eurylaimus sp</i>

ตารางผนวก 3 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อวิทยาศาสตร์
38	นกนางแอ่นบ้าน	<i>Hirundo rustica</i>
39	นกขมิ้นน้อยสวน	<i>Aegithna tiphia</i>
40	นกเขียวก้านทองหน้าผากสีทอง	<i>Chloropsis aurifrons</i>
41	นกเขียวก้านทองปีกสีฟ้า	<i>Chloropsis cochinchinensis</i>
42	นกขี้เถ้าใหญ่	<i>Coracina macei</i>
43	นกเขียวขึงกลาง	<i>Coracina polioplera</i>
44	นกเขมน้อยปีกแถบขาว	<i>Hemipus picus</i>
45	นกพญาไฟลิทา	<i>Pericrocotus divaricatus</i>
46	นกเลี้ยวคางหางสีน้ำตาล	<i>Tephrodromis gularis</i>
47	นกปรอดทอง	<i>Pycnonotus atriceps</i>
48	นกปรอดเหลืองหัวจุก	<i>Pycnonotus melanicterus</i>
49	นกปรอดหัวโขน	<i>Pycnonotus iocosus</i>
50	นกปรอดหัวสีเข้ม	<i>Pycnonotus aurigaster</i>
51	นกปรอดคอดำ	<i>Pycnonotus finlaysoni</i>
52	นกปรอดสวน	<i>Pycnonotus blanfordi</i>
53	นกปรอดโง่งเมืองเหนือ	<i>Alophoixus pallidus</i>
54	นกปรอดเล็กตาขาว	<i>Iole propinqua</i>
55	นกแซงแซวหางปลา	<i>Dicrurus macrocerus</i>
56	นกแซงแซวเล็กเหลือง	<i>Dicrurus aeneus</i>

ตารางผนวก 3 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อวิทยาศาสตร์
57	นกแซงแซวหางป่วงเล็ก	<i>Dicurus remiher</i>
58	นกแซงแซวหางป่วงใหญ่	<i>Dicurus paradiseus</i>
59	นกแซงแซวหางอนขน	<i>Dicurus hottentottus</i>
60	นกขมิ้นหัวดำใหญ่	<i>Orolus xanthonus</i>
61	นกปีกลายสก๊อต	<i>Garrulus glandarius</i>
62	นกกะลิงเจี๊ยะด	<i>Dendrocitta vagabunda</i>
63	นกไต่ไม้ท้องสีมดมะขาม	<i>sitta castanea</i>
64	นกกระวางหัวหงอก	<i>Garrulax leucolophus</i>
65	นกจาบดินออกลาย	<i>Pellorneum ruhiceps</i>
66	นกกินแมลงหน้าผากสีน้ำตาล	<i>Stachyris rutitrons</i>
67	นกกินแมลงอกเหลือง	<i>Macronous gularis</i>
68	นกกระซี่ยสีฟ้า	<i>Cettia pallidipes</i>
69	นกกระซี่ยคอขาว	<i>Abroscopus supercilialis</i>
70	นกกระจับหูสีข้างแดง	<i>Prinia rufescens</i>
71	นกกระจับสวน	<i>Orthotomus sutorius</i>
72	นกกระจับคอดำ	<i>Orthotomus atrogularis</i>
73	นกกาเงาแดง	<i>Copsychus malabaricus</i>
74	นกกาเงาหน้าหลังเทา	<i>Enicurus schistaceus</i>
75	นกจับแมลงคอสีน้ำตาลแดง	<i>Cyornis banyumas</i>

ตารางผนวก 3 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อวิทยาศาสตร์
76	นกจับแมลงจุกดำ	<i>Hypothymis szurea</i>
77	นกอีเสือหลังแดง	<i>Lanius collurioides</i>
78	นกกินใบปอือกเหลือง	<i>Nectarinia jugularis</i>
79	นกปลีกล้วยเล็ก	<i>Arachnothera longirotra</i>
80	นกสีชมพูสวน	<i>Dicaeum cruentatum</i>
81	นกกาฝากกันเหลือง	<i>Dicaeum chrysorrheum</i>

ที่มา : สวัสดิ์ วงศ์วิวัฒน์(2549)

ตารางผนวก 4 ความหลากหลายของชนิดพันธุ์เห็ดที่พบนำนามาบริโก

ที่	ชื่อไทย	ชื่อพื้นเมือง	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ช่วงเวลาเก็บผลผลิต
1	-	เห็ดกร้วน	-	-	กรกฎาคม – กันยายน
2	เห็ดขมิ้นใหญ่	เห็ดขมิ้น	<i>Craterellus cantharellus</i> (Schw.) Fr.	CANTHARELACEAE	พฤษภาคม – กันยายน
3	เห็ดขาวเห็ดเมา	เห็ดขาว	<i>Agaricus sp.1</i>	AGARICACEAE	เมษายน – มิถุนายน
4	เห็ดข้าวตอก	เห็ดข้าวตอก	<i>Mycena sp.</i>	AGARICACEAE	สิงหาคม – ตุลาคม
5	เห็ดข้าวเหนียว	เห็ดข้าวเหนียว	-	-	กรกฎาคม – กันยายน
6	เห็ดไข่เห่านสีขาว	เห็ดไข่เห่านขาว	<i>Amannita vaginata</i> var. <i>alba</i>	AGARICACEAE	กรกฎาคม – สิงหาคม
7	เห็ดไข่เห่านเหลือง	เห็ดไข่เห่านเหลือง	<i>Amannita vaginata</i> var. <i>fulva</i>	AGARICACEAE	กรกฎาคม - สิงหาคม
8	-	เห็ดครก	-	-	มิถุนายน – กันยายน
9	เห็ดโคน	เห็ดโคน	<i>Termitomyces fuliginosus</i> Heim	AGARICACEAE	พฤษภาคม – กันยายน
10	เห็ดโคน	เห็ดปลวก	<i>Termitomyces fuliginosus</i> Heim	AGARICACEAE	พฤษภาคม – กันยายน
11	-	เห็ดโคนขาว	-	-	พฤษภาคม – กันยายน
12	-	เห็ดโคนแดง	-	-	พฤษภาคม – กันยายน
13	-	เห็ดโคนดำ	-	-	พฤษภาคม – กันยายน
14	เห็ดจั่น	เห็ดจั่น,เห็ดตับเต่าขาว	<i>Trichoma crassum</i> (Berk.) Sacc.	AGARICALES	กรกฎาคม – กันยายน
15	เห็ดชาง	เห็ดชาง	<i>Clitocybe infundibuliformis</i> (Schaeff.) Quel.	AGARICACEAE	สิงหาคม – กันยายน
16	เห็ดเห่าน้ำมอย	เห็ดแดงหน้ามอย	<i>Russula violeipes</i> Quel.	RUSSULACEAE	กรกฎาคม – กันยายน
17	-	เห็ดแดงก้อ	-	-	กรกฎาคม – กันยายน
18	เห็ดแดง	เห็ดแดง	<i>Russula lepida</i> Fr.	RUSSULACEAE	กรกฎาคม – กันยายน

ตารางผนวก 4 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อพื้นเมือง	ชื่อวิทยาศาสตร์	วงศ์	ช่วงเวลาเก็บผลผลิต
19	-	เห็ดเต๋บ	-	-	พฤษภาคม - พฤศจิกายน
20	เห็ดด่านใหญ่	เห็ดด่าน	<i>Russula nigricans</i> Fr.	RUSSULACEAE	กรกฎาคม - กันยายน
21	เห็ดน้ำแข็ง	เห็ดน้ำแข็ง	<i>Russula</i> sp.	RUSSULACEAE	กรกฎาคม - กันยายน
22	เห็ดเผาะ	เห็ดลอบ	<i>Astreaus hygrometricus</i> (Pers.) Morg.	LYCOPERDALES	มิถุนายน - กรกฎาคม
23	-	เห็ดฝอย	-	-	สิงหาคม - กันยายน
24	เห็ดฟานสีน้ำตาล อมเหลืองทอง	เห็ดฟาน	<i>Lactarius volemus</i> Fr.	AGARICACEAE	กรกฎาคม - ตุลาคม
25	เห็ดหล่มหมวก เขียว	เห็ดหล่ม	<i>Russula aeruginea</i> Lindbl.	RUSSULACEAE	มิถุนายน - พฤศจิกายน
26	เห็ดหอม	เห็ดหอม	<i>Leninus edodes</i> (Berk.) Shing	AGARICACEAE	พฤศจิกายน - มกราคม
27	-	เห็ดตุ๊กเห่ลือ	-	-	กรกฎาคม - กันยายน
28	เห็ดลม	เห็ดตัง, เห็ดกระด้าง	<i>Leninus praerigidus</i> Berk.	AGARICACEAE	เมษายน - กรกฎาคม, พฤศจิกายน - ธันวาคม
29	เห็ดตับเต่าดำ	เห็ดห้า	<i>Boletus edulis</i> Bull.	COPRINACEAE	พฤษภาคม - สิงหาคม
30	เห็ดมัน	เห็ดมันอี้ง	<i>Clitocybe</i> sp.	AGARICACEAE	พฤษภาคม - ตุลาคม
31	เห็ดหนู	เห็ดหนูวะ, เห็ดหนู	<i>Auricularia auricularis</i> (S.F. Gray) Martin	AURICULARIACEAE	พฤษภาคม - ตุลาคม
32	-	เห็ดเหิงอกควาย	-	-	พฤษภาคม - ตุลาคม
33	เห็ดน้ำหมึก	เห็ดหังห้อย	<i>Coprinus atramentarius</i> (Bull.) Fr.	COPRINACEAE	สิงหาคม - พฤศจิกายน

ที่มา : วันชัย ปันใจและสมศักดิ์ เกตุพรหม (2550)

ตารางผนวก 5 ข้อมูลความหลากหลายของพันธุ์สัตว์ป่าที่ชุมชนนำมาบริโภคและจำหน่าย

ที่	ชื่อไทย	ชื่อพื้นเมือง	ส่วนที่ใช้ประโยชน์
1	กบจุก	กบจุก	ทั้งตัว
2	กบนา	กบ	ทั้งตัว
3	กบหัวข	กบหัวข	ทั้งตัว
4	ไก่ป่าตุ้มหูแดง	ไก่ป่า	เนื้อ, เดือด
5	กระรอก	ไหน	ทั้งตัว
6	กระต่าย	กระต่าย	ทั้งตัว
7	กระแต	กระแต	ทั้งตัว
8	แก้ง	ฟาน	เนื้อ, กระดูก, เขา
9	เขียด	เขียดหัวข	ทั้งตัว
10	ค้างคาว	แมงอึ้ง, ค้างคาว	ทั้งตัว
11	งูสิง	งูสิง	ทั้งตัว
12	งูเห่า	งูเห่า	ทั้งตัว
13	ตุ่น	ฮัน	ทั้งตัว
14	เต่าบก	เต่าคอย	ทั้งตัว
15	เต่าปูลู	ปูลู	ทั้งตัว
16	ตะพาบน้ำ	ปลาฝา, ปลา	ทั้งตัว
17	ตะกวดป่า	แคน	ทั้งตัว, ไข่
18	ตัวนึ่ง	ลิ้น	เนื้อ, เกี๊ยว

ตารางผนวก 5 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อพื้นเมือง	ส่วนที่ใช้ประโยชน์
19	นกกวัก	นกหวัก	ทั้งตัว
20	นกกระจาบดง	นกจาบ	ทั้งตัว
21	นกกาจเขนดง	นกจีเขียบ	ทั้งตัว
22	นกกระยาง	นกยาง	ทั้งตัว
23	นกเขา	นกเขา	ทั้งตัว
24	นกเขาเป้า	นกเป้า	ทั้งตัว
25	นกขวา	นกขวา	ทั้งตัว
26	นกคุ่มป่า	นกคุ่ม	ทั้งตัว
27	นกปรอด	นกปรอด	ทั้งตัว
28	บ้างแกละ	บ้างแกละ	ทั้งตัว
29	ปูห้วย	ปูจั่ว	ทั้งตัว
30	แม่น	แม่น	ทั้งตัว,บน
31	หนูป่า	หนูป่า	ทั้งตัว
32	หนูหาว	หนูหาว	ทั้งตัว
33	หนูป่า	หนูป่า	ทั้งตัว
34	อีเห็น	อีเห็น	ทั้งตัว,เขี้ยว,ขน ทั้งตัว

ที่มา : โครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ (2549)

ตารางผนวก 6 ตารางความหลากหลายของแมลงที่ชุมชนน่านนาบรีโคค

ที่	ชื่อไทย	ชื่อพื้นเมือง	ส่วนที่ใช้ประโยชน์
1	กว้าง	กว้าง	ทั้งตัว
2	กว้างขวาง	กว้างขวาง	ทั้งตัว
3	จิ้งโกร่ง	จิ้งก่อง, จิ้งก่อง	ทั้งตัว
4	จิ้งหรีด	จิ้งหรีด	ทั้งตัว
5	ด้วงไม้ไผ่	ด้วงไม้ไผ่	ทั้งตัว
6	ตึกแตน	จิกแตน, ตึกแตน	ทั้งตัว
7	ตัวอ่อนแมลงปอ	แมลงจิ้งหรีด	ทั้งตัว
8	จิกจัน	จิก	ทั้งตัว
9	ต่อแดง	ต่อแดง	ทั้งตัว
10	ต่อหัวเสือ	ต่อหัวเสือ	ทั้งตัว
11	ต่อหลวง	ต่อหลวง	ทั้งตัว
12	ผึ้งหลวง	ผึ้งป่า, ผึ้งหลวง	ทั้งตัว
13	ผึ้งโพรง	ผึ้งโพรง	ทั้งตัว
14	ผึ้งมิ้ม	ผึ้งมิ้ม	ทั้งตัว
15	มดแดง	มดแดง	ทั้งตัว
16	มดสี	มดสี	ทั้งตัว
17	แมงกระซอน	แมงกระซอน	ทั้งตัว
18	แมงจิ้งหรีด	แมงจิ้งหรีด	ทั้งตัว

ตารางผนวก 6 (ต่อ)

ที่	ชื่อไทย	ชื่อพื้นเมือง	ส่วนที่ใช้ประโยชน์
19	แมงคานา	แมงดา	ทั้งตัว
20	แมงเม่า	เม่า,แมงเม่า	ทั้งตัว
21	แมงมัน	แมงมัน	ทั้งตัว,ไข่
22	แมงจิ้งหรีด	แมงจิ้ง	ทั้งตัว
23	หนอนไหม	รด่วน,เน้	ทั้งตัว

ที่มา: โครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่(2549)

ภาคผนวก ข
ข้อมูลทางเศรษฐกิจในครัวเรือน

ตารางผนวก 7 ข้อมูลทางเศรษฐกิจในครัวเรือนบ้านป่าตึกงาม

ที่	ชื่อ - นามสกุล	อายุ	บ้านเลขที่	อาชีพ	รายได้ปี	รายจ่าย
1	นาย ก่อง มหาวรรณ	72	210	รับจ้างทั่วไป	60,000	37,500
2	นาย สุทัศน์ บันใจ	36	150/1	รับจ้างทั่วไป	394,400	618,070
3	นาย จรูญ บัวแก้ว	38	39/1	รับจ้างทั่วไป	72,000	31,010
4	นาย ถวิล แปลงะ	48	120/3	รับจ้างทั่วไป	84,000	68,060
5	นาง ยุพา ไพรี	35	18	รับจ้างทั่วไป	20,000	-
6	นาง อำไพ เขียวหม้าย	46	186/1	รับจ้างทั่วไป	36,000	-
7	นาย สวาท นาแก้ว	43	132	รับจ้างทั่วไป	42,400	27,530
8	นาย จันทร์ ชันตั้ง	40	168/1	รับจ้างทั่วไป	24,000	-
9	นาย บุญศรี กันทร	53	97	รับจ้างทั่วไป	144,000	-
10	นาย สมศักดิ์ เกตุพรหม	37	100/2	รับจ้างทั่วไป	37,000	-
11	นางดวงดาว มหาวรรณ	34	210	รับจ้างทั่วไป	48,000	-
12	นาย สุชาติยาลิละ	36	99/3	รับจ้างทั่วไป	43,200	49,640
13	นาย ตีป ปวงงาม	70	100/2	รับจ้างทั่วไป	ไม่แน่นอน	-
14	นาย สมาน กันทร	48	139/1	รับจ้างทั่วไป	60,000	58,690
15	นาย เอกนรินทร์ อภิวรรณ	28	99/2	รับจ้างทั่วไป	84,000	64,640
16	นาย ชัน บรรใจ	64	105	รับจ้างทั่วไป	84,000	42,360

ตารางผนวก 7 (ต่อ)

ที่	ชื่อ - นามสกุล	อายุ	บ้านเลขที่	อาชีพ	รายได้/ปี	รายจ่าย
17	นายบุญเป็ง โยชัย	43	145/2	รับจ้างทั่วไป	43,200	50,040
18	นายสุรัชย์ หนูคำ	29	118/3	รับจ้างทั่วไป	55,680	68,060
19	นายประเสริฐ เกตุพรหม	54	148	รับจ้างทั่วไป	32,580	-
20	นายอำนาจ เกตุพรหม	63	147	รับจ้างทั่วไป	30,000	-
21	นางยอด จำปาโชค	52	162	รับจ้างทั่วไป	30,000	-
22	นายทองดี สุอิน	47	95/2	รับจ้างทั่วไป	64,000	11,405
23	นายผัด จันทร์เตรียม	73	165	รับจ้างทั่วไป	10,000	-
24	นายผ่องผิว จิตตะ	42	117/3	รับจ้างทั่วไป	38,400	-
25	นายวิโรจน์ พรหมมา	39	116/1	รับจ้างทั่วไป	38,400	-
26	นายจันทร์ดี ปันใจ	55	92	รับจ้างทั่วไป	72,000	51,600
27	นายจันท บัวไฟจิตต์	55	146/1	รับจ้างทั่วไป	12,000	6,947
28	นางจันทร์ดา ไทยน้อย	60	117	รับจ้างทั่วไป	56,000	60,780
29	นายดา สมอภัย	59	120/1	รับจ้างทั่วไป	40,000	-
30	นายเย็น ปันใจ	62	143	รับจ้างทั่วไป	28,800	20,474
31	นายประเสริฐ บุญช้างเผือก	44	93	ค้าขาย	81,000	-
32	นายบุญ ปันใจ	70	95	รับจ้าง/ค้าขาย	40,000	-
33	นายณรงค์ ตาใจคำ	49	114	รับจ้างทั่วไป	60,000	26,750

ตารางผนวก 7 (ต่อ)

ที่	ชื่อ - นามสกุล	อายุ	บ้านเลขที่	อาชีพ	รายได้ปี	รายจ่าย
34	นายปวน บัวแก้วเกิด	75	116	รับจ้างทั่วไป	47,016	20,808
35	นายมูล บรรใจ	76	106	รับจ้างทั่วไป	3,600	21,288
36	นางเฮีย บันใจ	66	118	รับจ้างทั่วไป	4,800	22,320
37	นายจันทร์ บันใจ	80	96	รับจ้างทั่วไป	3,600	50,090
38	นางจันทร์พลอย เทศชมภู	54	111	รับจ้างทั่วไป	55,000	-
39	นายสุชาติ อินแก้ว	22	188/4	รับจ้างทั่วไป	30,000	-
40	นายคำดา บัวปัน	52	161	รับจ้างทั่วไป	36,180	56,558
41	นายสุรินทร์ อินแก้ว	30	188/5	รับจ้างทั่วไป	30,000	-
42	นางเสาร์ทอง บันใจ	53	96/1	รับจ้างทั่วไป	-	16,264
43	นายคำปึง ดวงดี	55	102	รับจ้างทั่วไป	95,500	155,738
44	นายวัน บรรใจ	62	120/4	รับจ้างทั่วไป	43,416	19,200
45	นายวิชัย กาวิชัย	34	120/5	รับจ้างทั่วไป	36,000	85,370
46	นายต่อมแก้ว อินแก้ว	51	188/3	รับจ้างทั่วไป	102,000	89,460
47	นายจรัส บันใจ	44	96/2	รับจ้างทั่วไป	36,000	-
48	นายเสาร์ อุ่มนาง	72	103	รับจ้างทั่วไป	-	-
49	นางบัวเหลี่ยม คชะดา	52	103/2	รับจ้างทั่วไป	20,000	43,010
50	นางอำพร บันใจ	53	144	รับจ้างทั่วไป	45,870	-

ตารางผนวก 7 (ต่อ)

ที่	ชื่อ - นามสกุล	อายุ	บ้านเลขที่	อาชีพ	รายได้ปี	รายจ่าย
51	นายอินทร กันทร	55	149	รับจ้างทั่วไป	36,000	-
52	นายมนเชียร บุญช้างเผือก	32	100	รับจ้างทั่วไป	54,000	-
53	นายบุญศรี กันทร	38	139	รับจ้างทั่วไป	72,000	44,010
54	นายสมคิด บัวแผ่น	38	93/3	รับจ้างทั่วไป	30,000	-
55	นายประพันธ์ บัวหลง	42	5	รับจ้างทั่วไป	150,000	-
56	นางเกียง แสนหลาย	64	98	รับจ้างทั่วไป	20,000	-
57	นางบุญปั่น บัวแผ่น	46	145/1	รับจ้างทั่วไป	72,000	33,240
58	นายวิวัฒน์ จำปาโชค	51	168	ค้าขาย	40,000	-
59	นายหล้า โย้อย	75	145	รับจ้างทั่วไป	90,000	7,800
60	นายลา กาวิชัย	74	81	รับจ้างทั่วไป	50,000	14,760
61	นายสวาท หลวงมณี	40	113/1	รับจ้างทั่วไป	36,000	-
62	นางศรีพันธ์ บันใจ	42	95/1	รับจ้าง	48,000	-
63	นายสวัสดิ์ กาวิชัย	44	141	รับจ้าง	78,000	58,800
64	นางไหล กันทะเบ็ง	55	151	เลี้ยงวัว	10,000	-
65	นายประทุม สีน้าเงิน	61	141/1	รับจ้าง	77,000	54,000
66	นายจรัส ไชอั้ง	52	167	รับจ้าง	24,700	-
67	นายเหลา บัวแก้วเกิด	68	94	อยู่บ้าน	36,000	22,800

ตารางผนวก 7 (ต่อ)

ที่	ชื่อ - นามสกุล	อายุ	บ้านเลขที่	อาชีพ	รายได้ปี	รายจ่าย
68	นายเสาร์ บัวแผ่น	63	93/1	รับจ้าง/เรือ	144,000	684,000
69	นางบัวเรียว อุ้มนาง	49	103/1	รับจ้าง	36,180	-
70	นายลพ เกตุพรหม	31	147	รับจ้าง	65,000	-
71	นายทองเจือ บัวแก้วเกิด	28	94	รับจ้าง	44,856	-
72	นายอนันต์ ไชยเลิศ	41	103/3	ทำสวน	56,000	-
73	นายเจริญ ดวงดี	50	102/1	ค้าขาย	100,000	-
74	นายคำ กันทร	85	99	รับจ้าง/จักสาน	21,600	41,616
75	นายทวี มีมานะ	48	99/1	รับจ้าง	72,000	71,568
76	นายดวงฤทธิ์ ตาใจคำ	44	94/1	รับจ้าง	36,000	64,970
77	นายขยงฤทธิ์ เจริญฤทธิ์	44	130	รับจ้าง	43,200	66,240
78	นางสุพัตรา จันทร์เต็มดวง	27	103/1	ทำสวน	120,000	-
79	นายอำพร บัวแก้ว	64	-	รับจ้าง	-	-
80	นายถนอม ใจระวัง	44	141/1	รับจ้าง	46,000	-
81	นายสมพร บันใจ	47	118/1	รับจ้าง	68,610	-
82	นายปิ่น บุญช้างเผือก	55	153	เลี้ยงวัว	50,000	64,250
83	นางฉันทนา ไทน้อย	45	104	รับจ้าง	36,000	-
84	นายณที ภูิดสา	33	142	รับจ้าง	34,320	-

ตารางผนวก 7 (ต่อ)

ที่	ชื่อ - นามสกุล	อายุ	บ้านเลขที่	อาชีพ	รายได้ปี	รายจ่าย
85	นายนิวัฒน์ อุ่มนาง	43	112	รับจ้าง	48,600	-
86	นายไพโรจน์ บุญช้างเผือก	23	153	รับจ้าง	44,160	-
87	นายประสงค์ ประยงะ	25	120/3	รับจ้าง	120,000	58,200
88	นายบุญทา แสนหล้า	43	98	รับจ้าง	40,000	-
89	นางสุภาพร บันใจ	37	140	รับจ้าง	24,000	81,660
90	นายวันชัย บันใจ	35	143/1	รับจ้าง	44,000	77,568
91	นายคำพร ผาสุก	31	98	รับจ้าง	146,000	54,240
92	นายมิตร จันทร์เตรียม	34	165	ค้าขาย	-	33,660
93	นายจันทร์ บันใจ	80	96	อยู่บ้าน	10,000	-
94	นายเป็ง กาวจันทร์	73	113	ทำสวน	42,000	-
95	นายเกษมสุข ไทน้อย	31	117	รับจ้าง	72,000	51,600
96	นายคณองศักดิ์ เกตุพรหม	33	148	รับจ้าง	69,440	-
97	นางณนอมขวัญ ก้อนคำใส	22	117/3	อยู่บ้าน	123,000	-
98	นางเยาวพรรณ สุอิน	25	95/3	ค้าขาย	24,000	-
99	นายดวงจันทร์ ใบแสง	48	186	ทำเฟอร์นิเจอร์	45,000	56,904
100	นางแสงคำ บรรใจ	61	150	ค้าขาย	394,400	618,070
101	นายอดุล	-	-	รับจ้าง	-	-

ตารางผนวก 7 (ต่อ)

ที่	ชื่อ - นามสกุล	อายุ	บ้านเลขที่	อาชีพ	รายได้ปี	รายจ่าย
102	นายทวีศักดิ์ เขียวว่อง	26	-	-	-	-
103	นายสุนทร บันใจ	36	150/2	ทำสวน	-	-
รวม					5,698,108	4,133,618

ที่มา : โครงการหมู่บ้านป่าไม้แผนใหม่ (2549)

ภาคผนวก ค

แนวคำถามและการเก็บข้อมูลที่ใช้ในการสัมภาษณ์เชิงลึก

ตารางผนวก 8 แนวคำถามในการเก็บข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก

วัตถุประสงค์	วัตถุประสงค์ย่อย	ประเด็น	แหล่งข้อมูล	เครื่องมือ
1.บริบทชุมชน	1.1 ประวัติชุมชน	- ความเป็นมา - การตั้งถิ่นฐาน	- เอกสารข้อมูลสถิติภูมิจากหน่วยงานราชการและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	- การค้นคว้าข้อมูลสถิติจากหน่วยงานองค์กรและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในชุมชน
	1.2 ลักษณะทางกายภาพ	- ที่ตั้งและอาณาเขต - การคมนาคม - ลักษณะทางกายภาพ - ลักษณะทรัพยากรธรรมชาติ ป่า น้ำ ดิน	- การสำรวจข้อมูลชุมชน	- จากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากชุมชน - การเดินสำรวจ เก็บข้อมูล
	1.3 ลักษณะทางสังคม	- โครงสร้างประชากร - การศึกษา - ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ - โครงสร้างพื้นฐานและสถาบันชุมชน		
	1.4 สภาพทางเศรษฐกิจ	- กลุ่มและองค์กรในชุมชน - การประกอบอาชีพ รายได้เฉลี่ย		

ตารางผนวก 8 (ต่อ)

วัตถุประสงค์	วัตถุประสงค์ย่อย	ประเด็น	แหล่งข้อมูล	เครื่องมือ
2. ลักษณะภูมิคุ้มกันทาง ทรัพยากรป่าไม้	2.1 ลักษณะภูมิคุ้มกัน ภายในชุมชน	- กฎระเบียบ - การเรียนรู้ - วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ และภูมิปัญญาด้านการจัดการ ทรัพยากรป่าไม้ - กิจกรรมการจัดการทรัพยากรป่า ไม้ - ระบบสิทธิทำกินรวมในการใช้ ประโยชน์ที่ดิน - ความหลากหลายของระบบนิเวศ ป่าไม้ - ความหลากหลายของชนิดพันธุ์ ไม้และพันธุ์สัตว์	- จากแกนนำ ผู้อาวุโสและ ผู้รู้ในชุมชน - ข้อมูลสถิติภูมิ	- การค้นคว้าข้อมูล ทุติยภูมิจากหน่วยงาน องค์กรและงานวิจัยที่ เกี่ยวข้องในชุมชน - จากการสัมภาษณ์ เจริญจากชุมชน - การจับประเด็นใน เวทีเสวนา - การเข้าถึงข้อมูล ด้วยตนเอง
	2.2 ลักษณะความ หลากหลายทางชีวภาพ ป่าไม้			

ตารางงาน 8 (ต่อ)

วัตถุประสงค์	วัตถุประสงค์ย่อย	ประเด็น	แหล่งข้อมูล	เครื่องมือ
3. เสนอใบการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้	3.1 เสนอใบภายใน	- วิกฤติการณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติในชุมชน - การสร้างกลุ่มอนุรักษ์ - เกียรติภูมิชุมชน - ภาวะผู้นำ - ความต่อเนื่องการดำเนินงานกิจกรรม - การเข้ามาของโครงการพัฒนาพื้นที่ป่าชุมชนแกว้งอันเนื่องมาจากพระราชดำริ - นักพัฒนา - เครือข่ายชุมชน - พันธมิตรในกาอนุรักษ์	- แกนนำชุมชน - ผู้อาวุโส - เอกสารภูมิ	- การค้นคว้าข้อมูลภูมิจากหน่วยงานองค์กรและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในชุมชน - จากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากชุมชน - การจับประเด็นในเวทีเสวนา
	3.2 เสนอใบภายนอก	- กระบวนการสร้างความตระหนัก - กระบวนการรวมกลุ่ม - กระบวนการเรียนรู้ - กระบวนการดำเนินงาน - บทเรียนในการป้องกันป่าไม้	- แกนนำชุมชน - ผู้เข้าร่วมกระบวนการ - กลุ่มอนุรักษ์ในชุมชน	- การจับประเด็นในเวทีเสวนา - การสัมภาษณ์เชิงลึก - เอกสารราชการและข้อมูลภูมิ
4. กระบวนการสร้างภูมิคุ้มกันทางทรัพยากรป่าไม้				

ประวัติผู้ศึกษา

ชื่อ	นายสวิง ชันทะสา
เกิดเมื่อ	24 กันยายน 2524
ประวัติการศึกษา	พ.ศ. 2536 ประถมศึกษา โรงเรียนบ้านหนองท่าควาย หมู่ที่ 7 ตำบลนาปรัง อำเภอลำปาง จังหวัดพะเยา พ.ศ. 2542 มัธยมศึกษาตอนปลาย โรงเรียนปงรัชดาภิเษก ตำบลปง อำเภอลำปาง จังหวัดพะเยา พ.ศ. 2546 ปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต สาขารัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันราชภัฏเชียงราย จังหวัดเชียงราย
ประวัติการทำงาน	พ.ศ. 2547 – ปัจจุบัน เจ้าหน้าที่ประชาสัมพันธ์โครงการหมู่บ้าน พัทธกัญปารักขาสีงแวดล้อม จังหวัดเชียงใหม่